

2011

Zrównoważona produkcja w działalności przedsiębiorstw



KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI



UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY



ZRÓWNOWAŻONA PRODUKCJA W DZIAŁALNOŚCI PRZEDSIĘBIORSTW

Raport z badania

Warszawa 2011

Autorzy raportu:
dr Izabella Anuszevska
Katarzyna Podlejska
Agata Jackiewicz
Marta Filipek

Konsultacja merytoryczna:
dr Elżbieta Broniewicz

Koordinacja i współpraca merytoryczna:
Robert Zakrzewski (PARP)

Recenzja:
dr inż. Tomasz Nitkiewicz

Publikacja powstała w ramach projektu Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości: *Wzorce zrównoważonej produkcji (WZP) w działalności przedsiębiorstw – propozycja rozwiązań systemowych wspierających wdrażanie WZP w MSP*, współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, realizowanego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Priorytet II, Działanie 2.1, Poddziałanie 2.1.3.

Poglądy i opinie wyrażone przez autorów publikacji nie muszą odzwierciedlać stanowiska Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości.

Wydawca:
Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości
ul. Pańska 81/83
00-834 Warszawa
www.parp.gov.pl

© Copyright by Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011

Publikacja bezpłatna
Publikacja dostępna jest także w wersji elektronicznej na portalu www.parp.gov.pl

Wydanie I
ISBN 978-83-7633-184-3
Nakład 1000 egz.

Przygotowanie do druku, druk i oprawa:
Drukarnia UPI Sp. z o. o.
Al. Bohaterów Września
00-973 Warszawa
biuro@upi.pl
www.upi.pl



KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI



UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY



Spis treści

Słowo wstępne.....	5
1. Streszczenie.....	7
2. Wprowadzenie.....	19
3. Cele projektu.....	21
4. Metodologia.....	22
4.1. Schemat realizacji badania.....	22
4.2. Definicje najważniejszych pojęć używanych w badaniu.....	23
4.3. Hipotezy badawcze.....	24
5. Wpływ działalności gospodarczej na środowisko naturalne.....	25
5.1. Sektory gospodarki w największym stopniu obciążające środowisko.....	25
5.2. Branże sektora MSP w największym stopniu obciążające środowisko.....	27
5.3. Samoocena wpływu małych i średnich przedsiębiorstw na środowisko naturalne.....	29
5.4. Diagnoza wpływu oddziaływania na środowisko naturalne w firmach sektora MSP.....	33
5.5. Wnioski.....	37
6. Idea zrównoważonego rozwoju i społecznej odpowiedzialności biznesu.....	38
6.1. Charakterystyka pojęcia zrównoważony rozwój.....	38
6.2. Realizacja praktyk z zakresu społecznej odpowiedzialności w sektorze MSP.....	41
6.2.1. Znajomość idei społecznej odpowiedzialności biznesu.....	41
6.2.2. Uwzględnienie idei społecznej odpowiedzialności biznesu w działalności firm sektora MSP.....	43
6.2.3. Idea społecznej odpowiedzialności biznesu w dokumentach strategicznych firm.....	48
7. Aktywność proekologiczna firm sektora MSP.....	53
7.1. Motywy wdrożenia działań proekologicznych w przedsiębiorstwach sektora MSP.....	65
7.2. Skutki wdrożenia działań proekologicznych.....	70
7.3. Przyczyny niewdrożenia rozwiązań proekologicznych przez firmy sektora MSP.....	75
7.4. Bariery we wdrażaniu rozwiązań proekologicznych.....	76
7.5. Plany w zakresie wdrażania rozwiązań proekologicznych.....	82
7.6. Perspektywa płci we wdrażaniu WZP w firmach sektora MSP.....	85
8. Instrumenty służące upowszechnianiu rozwiązań proekologicznych w sektorze MSP.....	88
8.1. Instrumenty prawno-ekonomiczne.....	88
8.1.1. Znajomość przepisów środowiskowych w firmach MSP.....	91
8.1.2. Wpływ przepisów środowiskowych na działalność firm sektora MSP.....	93
8.1.3. Wpływ opłat środowiskowych na wdrażanie WZP.....	97
8.2. Zielone Zamówienia Publiczne.....	100
8.3. Zarządzanie środowiskowe.....	104
8.4. Ekoznakowanie.....	108
8.5. Publiczne i pozarządowe inicjatywy wsparcia wdrażania WZP w sektorze MSP.....	112
8.6. Inicjatywy służące wsparciu wdrażania rozwiązań proekologicznych w oczach ich potencjalnych beneficjentów – firm sektora MSP.....	116

9. Stymulatory wdrożenia rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP	121
10. Analiza sektora towarów i usług środowiskowych	125
10.1. Definicja sektora towarów i usług środowiskowych.....	125
10.2. Potencjał sektora usług i towarów środowiskowych w Polsce.....	126
10.3. Struktura sektora usług i towarów środowiskowych w Polsce.....	129
10.4. Sektor usług i towarów środowiskowych w Polsce na tle innych krajów Unii Europejskiej i świata.....	134
10.5. Istniejące bariery w działalności firm sektora towarów i usług środowiskowych.....	137
10.6. Wsparcie rozwoju sektora usług i towarów środowiskowych	142
10.6.1. Polityka wsparcia rozwoju sektora przez instytucje publiczne	142
10.6.2. Propozycje wsparcia rozwoju sektora	144
10.7. Podsumowanie.....	147
11. Wnioski z badania	149
12. Wnioski i rekomendacje wynikające z przeprowadzonych studiów przypadku.....	153
13. Weryfikacja hipotez badawczych.....	156
14. Rekomendacje.....	161
Spis tabel i wykresów.....	173
Bibliografia.....	178



Słowo wstępne

Stosowanie praktyk biznesowych zgodnych z zasadami zrównoważonego rozwoju przyczynia się do wzrostu atrakcyjności i wiarygodności przedsiębiorstw, wzmacnia także ich pozycję konkurencyjną. Realizacji tych zasad sprzyja wytwarzanie towarów i usług w sposób wykorzystujący procesy i systemy ograniczające presję na środowisko poprzez oszczędzanie energii i surowców. To również taki sposób prowadzenia działalności gospodarczej, który jest realistyczny ekonomicznie, bezpieczny i nie zagraża zdrowiu obecnych i przyszłych pokoleń.

Przeprowadzone w 2011 roku przez PARP badanie pt. *Wzorce zrównoważonej produkcji (WZP) w działalności przedsiębiorstw – propozycja rozwiązań systemowych wspierających wdrażanie WZP w MSP* jest pierwszym na taką skalę projektem w Polsce poświęconym tej problematyce. Jego wyniki pokazały, że mimo wielu działań podejmowanych w ciągu ostatnich lat, mających zmniejszyć negatywny wpływ działalności gospodarczej na środowisko, poziom aktywności polskich firm w tym zakresie jest niezadowalający. Aż 42,3% przedsiębiorców nie podjęło żadnych działań prośrodowiskowych w ciągu ostatnich 5 lat. Pozostałe firmy na ogół ograniczają się do działań podstawowych, mniej kosztownych, w części wymuszanych przez przepisy, np.: stosowanie energooszczędnych źródeł energii czy prośrodowiskowa gospodarka odpadami.

Niewystarczające zaangażowanie przedsiębiorców w czynności prośrodowiskowe jest przede wszystkim efektem ich niskiej świadomości w zakresie skutków prowadzenia działalności gospodarczej dla środowiska naturalnego, a także dość powszechnego przekonania o braku potrzeby zmiany dotychczasowego sposobu działania. Ta sytuacja może wkrótce ulec zmianie. Większość firm, które dotychczas nie podejmowały działań prośrodowiskowych mogłaby je wdrożyć, gdyby zniesione zostały różnego typu bariery, m.in. brak źródeł finansowania na tego typu rozwiązania, częste zmiany w przepisach środowiskowych i ich niejasności. Jednocześnie aż trzy czwarte z nich zamierza podjąć wspomniane działania w perspektywie najbliższych dwóch lat, licząc nie tylko na ograniczenie kosztów własnych, ale starając się przez to sprostać wymogom rynku, regulacjom prawnym i oczekiwaniom społecznym.

Przekazując Państwu niniejszy raport ufam, że jego wyniki i opracowane na ich podstawie rekomendacje zostaną wykorzystane do przygotowania rozwiązań systemowych, które pomogą małym i średnim przedsiębiorcom prowadzić działalność, która w znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględni ideę wzorców zrównoważonej produkcji.

Warszawa, 2011

Bożena Lublińska-Kasprzak

1. Streszczenie

Cel badania

Celem strategicznym projektu badawczego *Wzorce zrównoważonej produkcji (WZP) w działalności przedsiębiorstw – propozycja rozwiązań systemowych wspierających wdrażanie WZP w MSP* było dostarczenie wniosków, rekomendacji oraz propozycji rozwiązań systemowych wspierających wdrażanie wzorców zrównoważonej produkcji w przedsiębiorstwach sektora MSP, obejmujących instrumenty legislacyjne, instytucjonalne oraz system wsparcia bezpośredniego. W odniesieniu do celu głównego sformułowano szereg celów szczegółowych:

- Identyfikacja branż sektora MSP, które w największym zakresie wpływają na środowisko oraz ocena ich możliwości we wdrażaniu wzorców zrównoważonej produkcji.
- Identyfikacja i ocena obecnie stosowanych przez MSP wzorców zrównoważonej produkcji (w tym jako część łańcucha dostaw w swojej działalności w Polsce) oraz analiza porównawcza na tle Unii Europejskiej i świata.
- Określenie aktualnych trendów rozwojowych w Polsce w zakresie wdrażania wzorców zrównoważonej produkcji.
- Identyfikacja barier we wdrażaniu WZP oraz czynników motywujących do wdrażania WZP.
- Rozpoznanie stanu świadomości oraz luk kompetencyjnych (wiedza, umiejętności) przedsiębiorców i osób zatrudnionych w sektorze MSP w zakresie potrzeb i możliwych działań na rzecz ograniczania wpływu na środowisko oraz budowy zielonej gospodarki.
- Zdefiniowanie odpowiednich form wsparcia oraz propozycji zmian w prawie.
- Określenie poziomu zainteresowania MSP wdrożeniem wzorców zrównoważonej produkcji w przypadku wprowadzenia zdiagnozowanych instrumentów wsparcia oraz zmian w prawie.

Metodologia badania

Realizacja postawionych celów badawczych odbywała się wieloetapowo. W trakcie badania wykorzystano szereg metod badawczych:

- **Analiza danych zastanych** obejmowała zebranie i przeanalizowanie dostępnych informacji w zakresie wdrażania wzorców zrównoważonej produkcji przez MSP, działające w Polsce w odniesieniu do UE i świata. Dokonano identyfikacji obszarów działalności gospodarczej sektora MSP, które w największym stopniu wpływają na środowisko naturalne, określono bariery i czynniki motywujące do wdrażania działań prośrodowiskowych, zidentyfikowano istniejące rozwiązania prawne i instrumenty wspierające wdrażanie WZP, przedstawiono charakterystykę sektora dóbr i usług środowiskowych w Polsce. Analiza danych zastanych pozwoliła na postawienie hipotez badawczych dotyczących wdrożenia wzorców zrównoważonej produkcji w sektorze MSP oraz w sektorze usług i towarów środowiskowych.
- Badania jakościowe służyły m.in. określeniu barier, motywacji oraz instrumentów wsparcia (w tym propozycji zmian legislacyjnych) w zakresie wdrażania WZP. W skład badania jakościowego weszły **indywidualne wywiady pogłębione** przeprowadzone z reprezentantami trzech grup przedsiębiorstw: firm, które już wdrożyły lub są w trakcie wdrażania WZP (N=30), firm zainteresowanych wdrożeniem WZP (N=30) oraz firm oferujących usługi lub produkty niezbędne do wdrożenia WZP (N=30).

- **Studia przypadków** oparte na opisie 5 przypadków firm, należących do dwóch kategorii: firmy, w których wdrożono WZP (2 przypadki) oraz firmy z sektora środowiskowego, które odniosły sukces rynkowy (3 przypadki).
- **Sondaż przeprowadzony z przedstawicielami firm sektora MSP** (N=1003) miał na celu rozpoznanie stanu świadomości i wiedzy w zakresie zrównoważonej produkcji i wpływu działalności MSP na środowisko. Pozyskane dane posłużyły również weryfikacji hipotez badawczych postawionych po analizie danych zastanych.
- **Wywiady delfickie** (N=10) przeprowadzono z przedstawicielami instytucji publicznych oraz organizacji pozarządowych zaangażowanych w upowszechnianie wzorców zrównoważonej produkcji wśród firm sektora MSP. Ich celem było stworzenie przewidywań co do skali, barier i stimulatorów wdrażania WZP w MSP.

Wnioski z badania

Wpływ firm sektora MSP na środowisko naturalne

Sposób, w jaki gromadzone są informacje na temat wpływu działalności gospodarczej na środowisko naturalne, nie pozwala na bezpośrednie określenie oddziaływania firm sektora MSP. Dane w opracowaniach, takich jak np. raport *Ochrona środowiska*, rokrocznie wydawany przez Główny Urząd Statystyczny, nie są prezentowane z uwzględnieniem podziału na wielkość firm. W tej sytuacji istnieje jedynie możliwość pośredniego szacowania wpływu na środowisko małych i średnich przedsiębiorstw działających w poszczególnych branżach na podstawie:

- (a) informacji o wpływie danej sekcji oraz liczebności działających w niej firm MSP,
- (b) samooceny firm w kwestii oddziaływania na środowisko.

Na podstawie dostępnych danych można stwierdzić, że w największym stopniu na środowisko naturalne wpływają takie sekcje gospodarki, jak: górnictwo i wydobywanie; przetwórstwo przemysłowe; wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych. Do tych sekcji należy 204 504 przedsiębiorstw sektora MSP, z czego 180 311 to mikroprzedsiębiorstwa. Szczególną uwagę należy przy tym zwrócić na firmy przemysłowe, które odpowiadają za znaczącą część takich rodzajów zanieczyszczenia, jak produkcja ścieków przemysłowych, emisja gazów czy produkcja odpadów niebezpiecznych wymagających utylizacji. Jednocześnie firmy te stanowią 12,1% całego sektora MSP.

Zgodnie z informacjami uzyskanymi bezpośrednio od przedsiębiorstw, zdecydowana większość firm stoi na stanowisku, że ich wpływ na środowisko naturalne nie jest istotny. Odsetek respondentów określających skalę oddziaływania firmy na środowisko jako „dużą” lub „bardzo dużą” wyniósł zaledwie 3,8% w całym sektorze MSP. Za niepokojący, w świetle wcześniej przedstawionych informacji, należy uznać niski odsetek firm dostrzegających negatywny wpływ na środowisko wśród przedsiębiorstw branży przemysłowej. Z perspektywy całego sektora MSP, najbardziej dostrzegalnymi rodzajami wpływu prowadzonej działalności gospodarczej na środowisko naturalne są: znaczne zużycie energii (38,5% wskazań) oraz powstanie odpadów wymagających utylizacji (21,8%). Dotyczy to przedsiębiorstw wszystkich branż oprócz firm budowlanych, które częściej wskazywały na takie rodzaje negatywnego wpływu jak emisja pyłów (39,9%) i hałasu (28,9%).

Pozyskane bezpośrednio od przedsiębiorstw informacje na temat wpływu ich firm na środowisko wskazują na stosunkowo niską świadomość ekologiczną kadry zarządzającej/właścicieli firm sektora MSP, co przejawia się w niedostrzeganiu większości skutków prowadzonej działalności dla środowiska naturalnego.

Na odnotowanie przez firmę problemu negatywnego oddziaływania na środowisko wpływ ma fakt dokonywania diagnozy środowiskowej. Dlatego też za niekorzystne należy uznać, że zaledwie 5,6% wszystkich przedsiębiorstw analizuje skutki swej działalności dla środowiska naturalnego (istotnie częściej czynią to średnie przedsiębiorstwa). Ponadto jedynie w 39,2% przypadków diagnoza jest przeprowadzana przy użyciu zobiektywizowanego systemu pomiaru pozwalającego na rzeczywiste określenie skali i rodzaju wpływu.

Fakt niedokonywania diagnozy wynika przede wszystkim z braku przekonania o istotnym oddziaływaniu firmy na środowisko. Tym samym mamy do czynienia z negatywnym sprzężeniem zwrotnym pomiędzy niedokonywaniem diagnozy a brakiem świadomości oddziaływania.

Wzorce zrównoważonej produkcji w firmach sektora MSP

Zrealizowane w ramach projektu badanie terenowe pozwoliło na odtworzenie praktyk przedsiębiorstw sektora MSP mających służyć zmniejszeniu szkodliwego wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne. Na podstawie materiału zebranego w trakcie rozmów z przedstawicielami firm, które są w trakcie lub już dokonały zmian proekologicznych, wyróżnione zostały kategorie rozwiązań zmniejszających negatywny wpływ na środowisko naturalne. Wyszczególniono następujące typy działań:

- zmiany rutynowych praktyk obecnych w przedsiębiorstwie, np. oszczędne korzystanie z urządzeń elektrycznych, segregacja odpadów;
- zmiany dokonane w posiadanej przez przedsiębiorstwa infrastrukturze/urządzeniach polegające na ich modernizacji lub zakupie nowych, co skutkuje zmniejszeniem się negatywnego oddziaływania firmy na środowisko;
- wykorzystywanie w sposób świadomy w prowadzonej działalności produktów przyjaznych dla środowiska;
- wprowadzenie rozwiązań technologicznych i technologii, które przyczyniają się do zmniejszenia negatywnego wpływu na środowisko naturalne, np. poprzez eliminację szkodliwych procesów i substancji lub też substytucję surowców;
- wprowadzenie ekoprojektowania, tzn. zidentyfikowanie aspektów środowiskowych związanych z produktem i włączenie ich do procesu projektowania już na wczesnym etapie rozwoju produktu.

Wdrożenie wymienionych powyżej rozwiązań w przedsiębiorstwie stanowi o wprowadzaniu przez firmę wzorców zrównoważonej produkcji. Ze względu na fakt współwystępowania wyróżnionych działań w firmach można uznać, że model WZP ma charakter złożony lub prosty. W modelu prostym wzorca, wprowadzone działania proekologiczne mają jednostkowy charakter – w danym przedsiębiorstwie występuje tylko jeden z wymienionych rodzajów działań proekologicznych. W modelu złożonym możemy mówić o współwystępowaniu różnych typów owych działań.

Obok wymienionych powyżej działań prośrodowiskowych składających się na WZP można wyróżnić również specjalne kategorie podejmowanych przez przedsiębiorstwa aktywności, które prowadzą do wdrożenia złożonych modeli WZP w firmie. Zidentyfikowano następujące działania tego typu:

- wdrożenie systemów zarządzania środowiskowego (ISO 14001/EMAS);
- uczestnictwo w sieciach współpracy/projektach, których celem było wprowadzenie w przedsiębiorstwach rozwiązań ekologicznych np. w ramach Klubu Czystego Biznesu;
- uzyskanie prawa do sygnowania swych produktów i usług ekoznakami, co wiązało się z koniecznością spełnienia przez firmy szeregu wymagań z zakresu ochrony środowiska i dokonania zmian w prowadzonej działalności.

Kwestia skali wdrożenia działań/praktyk składających się na wzorce zrównoważonej produkcji w sektorze MSP była przedmiotem badania sondażowego. Zebrany w sondażu materiał empiryczny pozwala na stwierdzenie, że 57,7% przedsiębiorstw sektora MSP w ciągu ostatnich 5 lat podejmowało działania prośrodowiskowe. Aktywność ta jest zróżnicowana ze względu na wielkość firmy – najaktywniejsze okazały się przedsiębiorstwa średniej wielkości (o liczbie zatrudnionych od 50 do 249 osób). W tej grupie odsetek firm wprowadzających rozwiązania prośrodowiskowe wyniósł 76,5%.

Informacje pochodzące od przedsiębiorstw sektora MSP, które deklarowały wprowadzanie rozwiązań proekologicznych, wskazują jednak na małą skalę tych działań zarówno w skali przedsiębiorstwa, jak i branży, do której należy firma. Najczęściej wprowadzanymi rozwiązaniami były te, które nie wymagały od przedsiębiorstw specjalistycznej wiedzy czy też poniesienia dużych nakładów, np. stosowanie energooszczędnych źródeł światła (33,7% wskazań), praktyka recyklingu/segregacji odpadów w firmie (20,4%) czy też zmniejszenia ilości wytwarzanych odpadów (16,4%). Działania bardziej złożone, jak np. analiza cyklu życia produktów czy ekoprojektowanie, wdrożone zostały przez bardzo mały odsetek firm, przy czym częściej przez przedsiębiorstwa średniej wielkości posiadające większy kapitał ludzki i finansowy. Znaczenie potencjału przedsiębiorstwa staje się tym bardziej istotne, iż firmy przy wprowadzaniu rozwiązań proekologicznych w znacznej mierze polegają na własnych zasobach kadrowych i finansowych. Współpraca z partnerami zewnętrznymi przy wdrażaniu WZP zdarza się bardzo rzadko. Stosunkowo najczęściej w przypadku średnich firm sektora MSP – dotyczy 30% z nich. W mikroprzedsiębiorstwach, w których potrzeba tego typu kontaktów wydaje się być największa, zdarzają się one najrzadziej. Podstawowe formy współpracy z partnerami zewnętrznymi przy wdrażaniu rozwiązań proekologicznych to wymiana doświadczeń oraz wsparcie merytoryczne – ponad połowa przedsiębiorców stosuje takie rodzaje współdziałania. Jakikolwiek formy wsparcia ze strony państwa przy wdrażaniu WZP otrzymało niecałe 4% badanych firm sektora MSP, przy czym w najmniejszym stopniu mikroprzedsiębiorstwa, choć to one wydają się potrzebować pomocy w największym zakresie.

Większa popularność działań proekologicznych wśród średnich przedsiębiorstw w porównaniu do ogółu firm sektora MSP dotyczy również stosunkowo mniej kosztochłonnych rozwiązań, takich jak wprowadzanie energooszczędnych źródeł światła czy stosowanie praktyki segregacji/recyklingu odpadów w firmie. Fakt ten wskazuje, że zróżnicowanie w podejmowaniu działań proekologicznych nie jest związane jedynie z różnym potencjałem ekonomicznym przedsiębiorstw, lecz także ze świadomością ekologiczną kadry zarządzającej/właścicieli.

Wnioski dotyczące wdrażania wzorców zrównoważonej produkcji w Polsce prowadzą do ogólnej refleksji, że aktywność prośrodowiskowa firm sektora MSP charakteryzuje się brakiem zinstytucjonalizowania (niski stopień uczestnictwa w prośrodowiskowych inicjatywach publicznych/pozarządowych), niską złożonością i małą skalą podejmowanych działań oraz ograniczonym ich zasięgiem (ograniczenie wprowadzanych rozwiązań do przedsiębiorstwa, brak współpracy z podmiotami zewnętrznymi).

Trendy rozwojowe w Polsce w zakresie wdrażania wzorców zrównoważonej produkcji i zainteresowanie wprowadzaniem rozwiązań prośrodowiskowych w firmach sektora MSP

Dostępne dane, dotyczące kosztów ochrony środowiska oraz przychodów sektora środowiskowego, wskazują na stały trend wzrostowy popytu na towary i usługi środowiskowe w Polsce trwający od roku 2005. Popyt ten jest generowany zarówno przez podmioty publiczne, jak i prywatne. Informacje pozyskane z badania pozwalają na stwierdzenie, że również wśród firm sektora MSP rośnie zainteresowanie podejmowaniem działań prośrodowiskowych. O ile w przeciągu ostatnich pięciu lat odsetek firm wprowadzających rozwiązania prośrodowiskowe wyniósł 57,7%, o tyle, zgodnie z deklaracjami przedstawicieli przedsiębiorstw sektora MSP, aż 75,4% ma tego typu plany w perspektywie najbliższych dwóch lat. Nadal jednak wśród planowanych zmian dominują działania o stosunkowo niskim koszcie wprowadzenia i o niewielkiej skali. Odsetek firm, które planują wprowadzenie rozwiązań prośrodowiskowych jest zróżnicowany ze względu na wielkość przedsiębiorstwa – częściej tego typu plany deklarowali przedstawiciele przedsiębiorstw średnich (85,1%) oraz małych (80,4%) niż mikroprzedsiębiorstw (75%).

Informacje uzyskane od przedstawicieli firm pokrywają się z prognozami ekspertów (reprezentantów instytucji publicznych, środowiska naukowego i organizacji pozarządowych), którzy w wywiadach delfickich stwierdzali, że w najbliższej przyszłości nastąpi wzrost odsetka firm z sektora MSP wdrażających rozwiązania prośrodowiskowe, przy czym wzrost ten jest przewidywany raczej w perspektywie pięciu lat niż najbliższego roku. Mimo prognozowanego wzrostu, większość ekspertów była przekonana, iż jego skala będzie niższa niż w pozostałych krajach Unii Europejskiej.

W opinii ekspertów, w przyszłości wzrośnie znaczenie takich czynników wpływających na wdrażanie WZP w sektorze MSP, jak: świadomość ekologiczna kadry zarządzającej/pracowników firm, wsparcie udzielane przez organizacje pozarządowe o profilu ekologicznym oraz skuteczność egzekucji istniejących przepisów środowiskowych.

Czynniki motywujące do wdrażania WZP

Na podstawie wywiadów przeprowadzonych z przedstawicielami firm, które wprowadziły rozwiązania prośrodowiskowe, wyróżnione zostały trzy główne typy motywacji wpływających na podjęcie decyzji o wdrożeniu wzorców zrównoważonej produkcji. Motywacje stojące za wdrożeniem WZP mogą mieć zatem charakter:

- (a) ekonomiczny – rozwiązania ekologiczne traktowane są, jako instrument uzyskania przewagi rynkowej/ograniczenia kosztów;
- (b) etyczny – działania proekologiczne uznawane są za słuszne i dobre w kategoriach etycznych;

- (c) prawny – jest skutkiem nacisku ze strony ustawodawcy nakładającego na przedsiębiorstwa obowiązek spełniania określonych wymogów dotyczących wpływu na środowisko naturalne.

Pozyskane w sondażu informacje wskazują, że w większości firm wprowadzających działania prośrodowiskowe mamy do czynienia z współwystępowaniem wyodrębnionych powyżej motywów. Spośród innych powodów wdrażania WZP najmniejsze znaczenie ma nacisk klientów/kontrahentów, co wskazuje na niski poziom świadomości ekologicznej nie tylko wśród kadr zarządzających/pracowników firm, ale również konsumentów indywidualnych. W tym kontekście warto odnotować, że międzynarodowe koncerny częstokroć wymagają od swych podwykonawców spełniania określonych standardów, również dotyczących ochrony środowiska, co wymusza na firmach sektora MSP podjęcie działań prośrodowiskowych.

Badanie sondażowe pozwoliło na wyodrębnienie trzech segmentów firm MSP różniących się postawami i motywacjami stojącymi za wprowadzaniem rozwiązań prośrodowiskowych. W dwóch z tych grup dominują motywy ekonomiczne. W przypadku pierwszego z wyszczególnionych segmentów, podjęte działania prośrodowiskowe były nakierowane przede wszystkim na ograniczenie bieżących kosztów prowadzenia działalności gospodarczej (poprzez ograniczenie zużycia surowców i energii). Do tego segmentu można zaliczyć 27% firm wprowadzających WZP. Drugą grupę stanowiły firmy, które również kierowały się motywacjami rynkowymi, jednak podjęte działania nie sprowadzały się jedynie do ograniczenia kosztów prowadzenia działalności, ale miały prowadzić do poprawy pozycji firmy na rynku. Tego typu przedsiębiorstw było 41,9% wśród wprowadzających rozwiązania proekologiczne. W przypadku pozostałych 31,1% firm motywacje miały charakter złożony – obok przyczyn ekonomicznych występowały również względy etyczne (podejmowanie działań społecznie pożądanых w postaci troski o środowisko), jak i wynikające z przepisów prawa.

Bariery we wdrażaniu WZP

W ciągu ostatnich pięciu lat 42,3% firm sektora MSP nie dokonało żadnych działań skutkujących zmniejszeniem negatywnego wpływu na środowisko naturalne. Dane pozyskane w trakcie badania sondażowego pozwoliły na wyodrębnienie trzech głównych segmentów przedsiębiorstw różniących się powodami niewdrażania rozwiązań prośrodowiskowych.

Pierwszą grupę stanowią firmy, które nie podjęły działań proekologicznych głównie ze względu na ograniczenia wewnętrzne, takie jak: brak wystarczająco wykwalifikowanej kadry w firmie, zbyt duże koszty wdrożenia i brak wiedzy w przedsiębiorstwie o odpowiednich dla firmy rozwiązaniach prośrodowiskowych. Udział tego segmentu wśród wszystkich badanych firm sektora MSP, które nie wdrożyły WZP, wyniósł 40,3%.

Drugi segment stanowią przedsiębiorstwa ograniczane w działaniach prośrodowiskowych przez brak wsparcia zewnętrznego, w szczególności ze strony państwa np. w postaci braku zachęt ekonomicznych (dotacji, ulg podatkowych etc.) oraz wsparcia merytorycznego. Dla firm należących do tego segmentu istotnym problemem okazał się brak partnerów w postaci innych firm zainteresowanych współpracą przy wprowadzaniu tego typu działań. Segment ten stanowi 31,8% firm niewdrażających rozwiązań prośrodowiskowych.

Trzeci segment stanowią firmy, które można określić jako generalnie niezainteresowane działaniami prośrodowiskowymi. W ich przypadku głównym powodem braku aktywności nie były, jak w dwóch pozostałych segmentach, ograniczenia wewnętrzne czy zewnętrzne, ale brak świadomości ekologicznej i wynikającej z niej potrzeby podjęcia działań zmierzających do ograniczenia negatywnego wpływu na środowisko naturalne. Tego typu postawa charakteryzowała 27,9% firm.

Przytoczone powyżej dane pozwalają na stwierdzenie, że 72,1% firm, które dotychczas nie wdrażały WZP mogłoby dokonać zmian prośrodowiskowych, gdyby zniesione zostały różnego typu bariery. W przypadku ostatniej ze wspomnianych grup kluczową kwestią stają się działania uświadamiające, które wpłynęłyby na zmianę postawy kadry zarządzającej/właścicieli względem ochrony środowiska i odpowiedzialności przedsiębiorstw za otoczenie przyrodnicze.

Stan świadomości ekologicznej przedsiębiorców i osób zatrudnionych w sektorze MSP

Stan świadomości oraz kompetencji kadr zarządzających/właścicieli firm sektora MSP badany był w odniesieniu do kilku kwestii związanych z wdrażaniem wzorców zrównoważonej produkcji. Pierwszą z badanych kwestii była ogólna gotowość firmy do podejmowania działań niezorientowanych wyłącznie na osiąganie zysku. Tego typu postawa związana jest z ideą społecznej odpowiedzialności biznesu. Wyniki badania sondażowego wskazują, że pojęcie to nie jest powszechnie znane kadrze zarządzającej/właścicielom firm sektora MSP. Jedynie 20,2% respondentów deklarowało znajomość tego terminu, przy czym rośnie ona wraz z wielkością firmy – w mikroprzedsiębiorstwach odsetek znających to pojęcie wynosi 19,7%, w małych – 28,4% zaś w średnich – 38,9%.

Przeprowadzone badanie pokazało różny stopień wyczulenia w firmach na kwestie wchodzące w skład idei CSR. O ile postulat, takim jak przestrzeganie istniejących przepisów prawa czy adekwatne i terminowe wynagradzanie pracowników w firmach przypisuje się istotną wagę, o tyle kwestia uwzględnienia potrzeb i interesów środowiska przyrodniczego nie była uznawana za znaczącą. Stanowi to istotną przesłankę do stwierdzenia mówiącego o niskim poziomie świadomości ekologicznej kadr zarządzających/właścicieli firm sektora MSP. Tezę tę potwierdzają również inne informacje pozyskane w przeprowadzonych badaniach terenowych, np. wspomniany już bardzo mały odsetek firm uznających wpływ prowadzonej działalności na środowisko naturalne za znaczący, rzadkość dokonywania diagnozy wpływu czy też wskazywanie na brak potrzeby zmian dotychczasowego sposobu działania jako przyczyny niewprowadzenia rozwiązań prośrodowiskowych. Problem niskiej świadomości ekologicznej dotyczy nie tylko osób podejmujących decyzje o podjęciu działań prośrodowiskowych, ale również pracowników szeregowych. Brak przekonania pracowników, co do ewentualnych zmian w dotychczasowym sposobie funkcjonowania firmy wskazywany był jako bariera w wywiadach przeprowadzonych z przedstawicielami przedsiębiorstw.

Luki kompetencyjne w firmach sektora MSP

Można wyszczególnić następujące elementy, składające się na kompetencje kadr zarządzających/właścicieli, niezbędne do wprowadzenia adekwatnych rozwiązań prośrodowiskowych:

- Wiedza na temat rzeczywistego wpływu na środowisko, pozwalająca na zidentyfikowanie obszarów niezbędnej interwencji proekologicznej. Przeprowadzone badanie sondażowe wskazuje na istotne braki w tej kwestii. Zaledwie w 2,2% firm sektora MSP dokonuje się diagnozy opartej na zobiektywizowanej metodzie pomiaru.
- Wiedza o obowiązkach firmy w zakresie ochrony środowiska wynikających z przepisów prawa. W przeprowadzonym sondażu przedstawiciele przedsiębiorstw dość dobrze oceniali kompetencje kadry kierowniczej i pracowników szeregowych w zakresie znajomości prawa środowiskowego. Należy jednak podkreślić, że szczególnie w mikro i małych przedsiębiorstwach wiedza na temat zobowiązań czerpana jest przede wszystkim ze źródeł pośrednich (Internetu, mediów).
- Umiejętności i wiedza potrzebna do wprowadzenia rozwiązań proekologicznych w firmie, co dotyczy zarówno wiedzy na temat możliwych do wdrożenia działań, jak i umiejętności pozwalających na samodzielne przeprowadzenie procesu wprowadzenia rozwiązań prośrodowiskowych. Obydwie kwestie stanowią znaczne utrudnienie dla przedsiębiorstw. 48,7% przedstawicieli firm uznało, że brak wiedzy na temat możliwych do wdrożenia w ich firmie działań był istotną przyczyną niewprowadzenia rozwiązań proekologicznych. Z kolei dla 45,1% respondentów istotnym ograniczeniem był brak wystarczająco przygotowanej kadry.

Stopień złożoności i koszty niektórych z wprowadzanych rozwiązań prośrodowiskowych wymagają od przedsiębiorstw poszukiwania wsparcia zewnętrznego. Jedną z możliwych form pozyskiwania wsparcia zarówno merytorycznego, jak i finansowego jest uczestnictwo w różnego typu programach/inicjatywach organizowanych przez instytucje publiczne i pozarządowe. Wyniki badania sondażowego wskazują, że przedsiębiorstwa nie posiadają wystarczającej wiedzy na temat oferowanych im narzędzi wsparcia. Łącznie znajomość którychkolwiek z badanych projektów/inicjatyw deklarowało 24,1% respondentów, przy czym odsetek ten rośnie wraz ze wzrostem liczby osób zatrudnionych w firmie – wśród mikroprzedsiębiorstw wyniósł 23,6%, w małych firmach – 30,5%, zaś w średnich – 46,9%.

Wsparcie wdrażania WZP w firmach sektora MSP

Jak wynika z informacji pozyskanych od przedstawicieli sektora MSP, największą zachętę dla firm we wprowadzaniu rozwiązań prośrodowiskowych stanowiłyby ulgi podatkowe. Ocena skuteczności poszczególnych stymulatorów wdrażania WZP była zróżnicowana w zależności od branży działalności firmy. Dotyczy to przede wszystkim branży usługowej, której przedstawiciele częściej niż pozostali wyrażali przekonanie, że znaczącym wsparciem byłoby wprowadzenie dopłat do produktów prośrodowiskowych. Jest to zbieżne z informacjami zebranymi w trakcie indywidualnych wywiadów pogłębionych, kiedy to wyrażano przekonanie, że istotną barierą ograniczającą stosowanie produktów ekologicznych w działalności jest ich wysoka cena. Innym, częściej wymienianym przez firmy usługowe stymulatorem byłoby wprowadzenie preferencyjnych kredytów, które pozwoliłyby na finansowanie rozwiązań prośrodowiskowych w firmie. Z kolei dla branży finansowej istotne byłoby dostarczenie przedsiębiorstwom wiedzy na temat możliwych do wdrożenia działań zmniejszających wpływ na środowisko naturalne czy to w postaci możliwości darmowego przeszkolenia pracowników, czy współpracy z innymi przedsiębiorstwami, które wprowadziły już tego typu rozwiązania.

Za stosunkowo najmniej skuteczne stimulatory wprowadzania WZP przez firmy sektora MSP przedsiębiorcy uznali częstsze użycie kryteriów środowiskowych w przetargach publicznych, co wynika z małego zainteresowania uczestnictwem firm w tego typu przetargach. Za mało skuteczne uznawane było również wprowadzenie dalszych regulacji prawnych i podwyższanie opłat środowiskowych. Dla firm wszystkich branż znaczącym stimulatorem wdrożenia WZP byłaby możliwość darmowej promocji przedsiębiorstw wprowadzających rozwiązania prośrodowiskowe, co stanowiłoby rodzaj rekompensaty za poniesione nakłady.

Poszczególne rozwiązania, służące skłonieniu przedsiębiorstw do działań prośrodowiskowych, zostały także poddane pod ocenę ekspertów biorących udział w badaniu przeprowadzonym metodą delficką. Również oni zwrócili uwagę na skuteczność zachęty w postaci wprowadzenia ulg podatkowych dla firm stosujących rozwiązania prośrodowiskowe. Innymi stimulatorami uznanymi za szczególnie skuteczne były: wprowadzenie dopłat do produktów przyjaznych dla środowiska, udzielenie bezpośrednich dotacji na wdrożenie WZP oraz działania polegające na budowie świadomości ekologicznej w gronie kadry zarządzającej/właścicieli firm sektora MSP. Podobnie jak przedstawiciele firm, eksperci byli zdania, iż zaostrzanie przepisów środowiskowych w małym stopniu doprowadzi do zwiększenia troski o środowisko naturalne.

W trakcie badania ocenie poddane zostały również dotychczasowe narzędzia wspierające wdrażanie wzorców zrównoważonej produkcji w firmach sektora MSP. Z przeprowadzonego sondażu wynika, iż wiedza o nich jest rozpowszechniona w małym stopniu. Niska znajomość inicjatyw wsparcia przekłada się na niski stopień uczestnictwa. Łączny odsetek przebadanych przedsiębiorstw, które brały udział w którejkolwiek z inicjatyw, wyniósł 8,6%. Najczęściej wymienianą przyczyną braku uczestnictwa w projektach/inicjatywach była „nieadekwatność proponowanych rozwiązań” (71% wskazań).

Rekomendacje

Na podstawie wniosków z przeprowadzonego badania stworzono szereg rekomendacji działań, których celem jest upowszechnienie wzorców zrównoważonej produkcji wśród firm sektora MSP:

1. Należy zachęcać przedsiębiorców do stosowania przepisów prawa środowiskowego. Jest to kwestia szczególnie istotna w przypadku firm działających w mniejszych miejscowościach albo zlokalizowanych w miejscach, gdzie jeden lub kilku przedsiębiorców cieszy się dominującą pozycją rynkową. Panuje tam powszechne przekonanie o „przy-mykaniu oka” na formalny aspekt spraw środowiskowych. Kwestia respektowania przepisów prawa środowiskowego wydaje się mieć większe znaczenie w odniesieniu do mikroprzedsiębiorstw, które nawet we własnej ocenie są mniej rygorystycznie nastawione do regulacji prawnych.
2. Należy dbać o stabilność prawa środowiskowego. Kwestia ta ma jednakowe znaczenie dla firm każdej wielkości i niezależnie od tego, gdzie prowadzą swoją działalność. W przypadku firm, dla których dostosowanie do przepisów prawa środowiskowego wymaga dużych nakładów (np. zmian w technologii produkcji, zakupu nowych urządzeń) postulat ten ma specjalne znaczenie. Może okazać się, że kolejne zmiany, jeśli będą pociągały za sobą konieczność dalszych inwestycji, zostaną zignorowane jako nie-mieszczące się w rachunku ekonomicznym.

3. Należy dążyć do upowszechnienia wśród kadry zarządzającej przedsiębiorstw i ich pracowników wiedzy na temat zobowiązań wynikających z przepisów prawa w kwestii ochrony środowiska. Postulat ten ma szczególne znaczenie w przypadku najmniejszych firm, w których zarówno poziom respektowania przepisów, jak i ich znajomość jest relatywnie najmniejsza. Przykładem możliwego działania w tym zakresie może być opracowany i bezpłatnie udostępniony w Internecie poradnik z najważniejszymi przepisami ochrony środowiska, np. w BIP przypisanym Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska.
4. Należy upowszechniać Zielone Zamówienia Publiczne poprzez wsparcie instytucjonalne w postaci np. szkoleń organizowanych dla odpowiednich działów zajmujących się organizowaniem przetargów publicznych.
5. Należy dążyć do upowszechniania wśród Zamawiających nie tylko zamówień publicznych, ale również konkursów, w których uwzględniane są kryteria środowiskowe. Konkursy takie cechowałyby się mniej skomplikowanymi procedurami niż zamówienia publiczne, przez co mogłyby się upowszechniać w przypadku relatywnie małych zamówień i byłyby rozpisywane często jako niewymagające tak dużego nakładu po stronie zamawiającego, jak ma to miejsce w przypadku zamówień publicznych. Inicjatywa ta w szczególnie sposób kierowana byłaby do podmiotów o mniejszej skali działalności, które nie ubiegają się o duże zamówienia.
6. Należy podejmować działania zmierzające do zmniejszenia kosztów szkolenia kadr przedsiębiorstw w kwestiach środowiskowych. Jest to szczególnie ważne w przypadku firm z sektora środowiskowego, dla których kapitał wiedzy ma znaczenie strategiczne dla podstawowej działalności przedsiębiorstwa. Zmniejszenie kosztów mogłoby nastąpić poprzez:
 - a. Wprowadzenie rozwiązań fiskalnych rekompensujących firmom nakłady poniesione z tytułu oddelegowania pracowników na szkolenia o tematyce środowiskowej (np. poprzez wprowadzenie ulg podatkowych dla firm oddelegowujących).
 - b. Utrzymanie w KSU bezpłatnej usługi audytów środowiskowych w jednostkach sektora MSP oraz szersza informacja dotycząca tej usługi (np. ogłoszenia w prasie lokalnej).
 - c. Wprowadzenie w instytucjach finansujących działania proekologiczne (jako jeden z priorytetów) szkoleń dla jednostek sektora MSP z zakresu ochrony środowiska. Umożliwiłoby to oferowanie tym jednostkom szkoleń bezpłatnych lub o minimalnej wysokości opłat.
7. Należy podejmować działania skierowane do kadry zarządzającej MSP w celu zwiększenia świadomości ekologicznej. Kwestia ta posiada uniwersalne znaczenie w przypadku wszystkich branż i klas wielkości firm z sektora MSP. W przypadku najmniejszych firm, w ramach zwiększania świadomości ekologicznej kadr zarządzających, mieści się także postulat popularyzowania narzędzi odpowiednich do prowadzenia diagnozy środowiskowej. Narzędzia te są bowiem w tej klasie firm rzadziej stosowane.
8. Należy podejmować działania propagujące sukcesy firm, które wykorzystały do budowania swojej przewagi rynkowej motywy środowiskowe. Szczególnie owocne może się to okazać w przypadku firm z sektora okołosrodowiskowego, dla którego włączanie do oferty towarów i usług środowiskowych nie oznacza pełnej zmiany profilu działalności firmy, a tylko jej dywersyfikację. W celu propagowania rozwiązań prośrodowiskowych proponuje się:

- a. Utworzenie specjalnego biuletynu prezentującego konkretne przedsiębiorstwa różnych branż. Biuletyn ten mógłby być dystrybuowany za pośrednictwem: prasy branżowej, dodatków do gazet ogólnopolskich, jak również za pośrednictwem Internetu.
 - b. Stworzenie portalu służącego propagowaniu rozwiązań prośrodowiskowych w firmach sektora MSP. Punktem odniesienia przy jego tworzeniu i rozpropagowaniu mogłaby być realizowana przez PARP inicjatywa inwestycyjna [kadry.pl](http://www.kadry.pl). Obok przykładów firm, które odniosły sukces dzięki wprowadzaniu rozwiązań prośrodowiskowych, portal mógłby zawierać ogłoszenia o szkoleniach tematycznych, gotowe do pobrania narzędzia służące do samodzielnej oceny wpływu na środowisko (takie jak kalkulator Co2) itp. Portal ten powinien zostać rozpropagowany za pośrednictwem wysoko zasięgowych kanałów, takich jak telewizja, radio, prasa.
9. Należy propagować dokonywanie przez firmy MSP diagnozy wpływu działalności na środowisko naturalne oraz popularyzować metody dokonywania diagnozy odpowiednie dla przedsiębiorstw reprezentujących różne branże. Popularyzacja metod diagnostycznych powinna w szczególności być ukierunkowana na kadrę zarządzającą/pracowników mniejszych firm (mikro i małe), których dostęp do usług wyspecjalizowanych narzędzi w tym względzie jest znacznie ograniczony.
- 10.
- A. Należy stworzyć kierunki studiów środowiskowych (lub specjalizacji środowiskowych) w mniejszych ośrodkach akademickich zarówno na poziomie studiów I i II stopnia, jak i studiów podyplomowych. Stworzenie kierunków środowiskowych powinno zostać poprzedzone analizą popytu i podaży specjalistów środowiskowych na poszczególnych obszarach kraju.
 - B. Należy dokonać analizy zapotrzebowania na absolwentów kierunków środowiskowych na lokalnych rynkach pracy.
 - C. Należy stworzyć centralną bazę z wykazem specjalistów środowiskowych, dającą możliwość analizowania wpisów w podziale terytorialnym. Postulaty z tej grupy są istotne z punktu widzenia firm działających poza największymi aglomeracjami, które mają trudności w znalezieniu kierunkowo wyszkolonych kadr.
11. Należy dążyć do zwiększenia odsetka firm, które wdrażają system zarządzania środowiskowego poprzez wsparcie finansowe, pozwalające dostrzec firmom wymierne korzyści wynikające z faktu posiadania certyfikatu oraz wsparcie merytoryczne, polegające na udostępnieniu wiedzy w zakresie wdrażania i funkcjonowania systemów zarządzania środowiskowego.
12. Należy dążyć do przepływu wiedzy i zwiększenia skali współpracy pomiędzy firmami wdrażającymi WZP i sektorem B+R poprzez ułatwienie kontaktów z innymi przedsiębiorcami i środowiskami akademickimi, pozwalającymi na wymianę pomysłów i doświadczeń w zakresie wdrażania WZP. Cele te można osiągnąć za pomocą:
- a. Propagowania istnienia platform technologicznych, klastrów i wszelkich innych istniejących płaszczyzn kontaktowych między przedsiębiorstwami poprzez szeroko prowadzone akcje informacyjne w mediach lokalnych.
 - b. Organizacji regionalnych forów zrównoważonego rozwoju, jako miejsca spotkań firm pragnących wdrożyć WZP, firm które wdrożyły WZP, jednostek samorządu terytorialnego oraz instytucji sektora B+R.

13. Należy zwiększyć udział dofinansowania w kosztach inwestycji proekologicznych dla mikroprzedsiębiorców poprzez dofinansowanie w największym możliwym stopniu przedsięwzięć proekologicznych.
14. Należy umożliwić zaliczkowanie ponoszonych wydatków, co uatrakcyjni start w przetargach i przyczyni się do sprawniejszej realizacji zadań.
15. Należy zwiększyć dostępność kredytów na wdrożenie rozwiązań prośrodowiskowych poprzez:
 - a. Upowszechnianie wiedzy na temat możliwości otrzymania poręczeń w ramach systemu KSU na sfinansowanie działań prośrodowiskowych.
 - b. Zwiększenie aktywności funduszy poręczeniowych w zakresie wsparcia wdrażania działań proekologicznych.

2. Wprowadzenie

Przekonanie, że działania na rzecz rozwoju gospodarczego powinny odbywać się z uwzględnieniem wpływu na środowisko naturalne, jest coraz powszechniej podzielane przez opinię publiczną, jak również przez samych przedsiębiorców. Problematyka zrównoważonego rozwoju, czyli takiego, który wychodzi naprzeciw aktualnym potrzebom, ale zarazem nie ogranicza możliwości kolejnych pokoleń do zaspokajania ich przyszłych potrzeb, została opisana w szeregu aktów prawnych, dokumentów strategicznych i programowych. Są to zarówno dokumenty krajowe, jak i powstające na szczeblu europejskim oraz międzynarodowym.

Wśród dokumentów europejskich można wymienić *Strategię Zrównoważonego Rozwoju UE*¹, *Komunikat Komisji Europejskiej dotyczący planu działania na rzecz zrównoważonej konsumpcji i produkcji oraz zrównoważonej polityki przemysłowej*² czy *Sprawozdanie z realizacji Zintegrowanej Polityki Produktowej*³. Również wspólnotowa strategia gospodarcza *Europa 2020* odnosi się do kwestii optymalizacji wykorzystywania zasobów naturalnych, a *Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*⁴ dotyczy omawianej problematyki w ujęciu społecznym. Nad kwestiami zrównoważonego rozwoju pracują takie organizacje, jak OECD (w ramach *Strategii Zielonego Wzrostu, Green Growth Strategy*) oraz – na poziomie ogólnosiwiatowym – ONZ. W Polsce powstała *Strategia zmian wzorców produkcji i konsumpcji na sprzyjające realizacji zasad trwałego, zrównoważonego rozwoju*⁵, jak również opublikowano szereg innych dokumentów programowych na temat technologii środowiskowych, Zielonych Zamówień Publicznych czy polityki produktowej.

Wymienione dokumenty postulują spełnienie określonych wymagań środowiskowych w zakresie towarów i usług, co stawia przedsiębiorców przed koniecznością wprowadzania zmian w sposobie prowadzenia działalności.

Z drugiej strony, klimat doniesień medialnych i ogólny ton dyskursu na tematy środowiskowe kształtuje oczekiwanie ze strony konsumentów, ażeby produkty i usługi były wytwarzane z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju. Wyniki badania przeprowadzonego w 2011 roku przez Fabrykę Komunikacji Społecznej i Laboratorium Badania Komunikacji Społecznej pokazują, że ponad połowa respondentów – z przewagą kobiet – przyznała, że bierze pod uwagę sposób funkcjonowania producenta w kontekście środowiskowym, gdy wybiera produkty na półce sklepowej. Jak twierdzą autorzy badań, porównanie wyników z danymi z ubiegłego roku pokazuje, że rośnie wiarygodność firm realizujących zasady zrównoważonego rozwoju⁶.

¹ Rada Unii Europejskiej, *Odnowiona strategia UE dotycząca trwałego rozwoju*, Bruksela 2006, dostępne pod: http://ec.europa.eu/sustainable/docs/renewed_eu_sds_pl.pdf

² COM(2008) 397, dostępne pod: <http://beta.mg.gov.pl/NR/rdonlyres/B8E7B110-5EEA-4F7C-9A89-C6DFC2A39855/49224/COM2008397PLdoc.pdf>

³ COM(2009) 693, dostępne pod: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0693:FIN:PL:PDF>

⁴ COM(2010) 2020, dostępne pod: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf

⁵ MGPIPS, *Strategia zmian wzorców produkcji i konsumpcji na sprzyjające realizacji zasad trwałego, zrównoważonego rozwoju*, 2003, dostępne pod: http://beta.mg.gov.pl/NR/rdonlyres/B8E7B110-5EEA-4F7C-9A89-C6DFC2A39855/38255/StrategiaSCP_pl.doc

⁶ M. Kłodecka, *Wiecej konsumentów akceptuje działania CSR*, dostępne pod: http://presserwis.press.pl/arttykul/63248,Wiecej_konsumentow_akceptuje_dzialania_CSR

Można zatem przewidywać, że w Polsce będzie miał miejsce coraz silniejszy nacisk na kwestie środowiskowe zarówno od strony legislacyjnej, jak i oczekiwań społecznych.

Element przewagi konkurencyjnej, możliwej do osiągnięcia na drodze dostosowywania działalności firmy do wymogów środowiskowych, staje się coraz bardziej zauważalny w grupie przedsiębiorstw z sektora MSP (stanowiących – jak wiadomo – zdecydowaną większość wszystkich firm w Polsce). Już w 2008 roku respondenci w badaniu PARP (*Potencjał małych i średnich przedsiębiorstw w dziedzinie kreowania nowych produktów innowacyjnych – rozwiązania proekologiczne*, badanie przeprowadzone w okresie XI-XII 2008⁷) wyrażali przekonanie, że wprowadzanie innowacji proekologicznych będzie miało wpływ na wizerunek ich firmy i podwyższy jej konkurencyjność na rynku (60% wskazań). W tym samym badaniu 25% respondentów – przedstawicieli firm MSP – deklarowało plany wprowadzenia rozwiązań proekologicznych pozwalających na osiągnięcie przewagi rynkowej.

Z prowadzonych badań i obserwacji wyłania się jednak szereg barier stojących na przeszkodzie upowszechniania się zrównoważonego rozwoju w działalności firm z sektora MSP. Bariery te – obok oczywistej, jaką jest brak środków finansowych na inwestycje proekologiczne – polegają przede wszystkim na braku wiedzy, co do wymagań środowiskowych i co do faktycznego wpływu działalności firmy na środowisko. Brakuje również znajomości możliwych sposobów zmniejszania negatywnych efektów działalności firmy, w tym występuje deficyt wiedzy o możliwości uzyskania dofinansowania ze środków UE. Kolejną barierą jest brak odpowiednio przeszkolonych kadr, które mogłyby planować, przeprowadzać i nadzorować procesy służące dostosowywaniu działalności firm do wymogów środowiskowych. Nie ma również miejsca poszukiwanie specjalistycznej pomocy ze strony MSP w postaci nawiązywania współpracy z odpowiednimi jednostkami naukowymi. Można zatem stwierdzić, że bariery w upowszechnianiu zasad zrównoważonego rozwoju odnoszą się zarówno do kapitału ekonomicznego, ludzkiego, jak i kapitału społecznego przedsiębiorstw z sektora MSP.

W obliczu prognozowanego zwiększania się nacisku na wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju i jednoczesnego występowania poważnych barier utrudniających te procesy, zadaniem administracji publicznej jest stworzenie odpowiedniego systemu wspierającego firmy we wprowadzaniu rozwiązań prośrodowiskowych. Prezentowana analiza ma na celu dostarczenie informacji, co do możliwych kierunków działań systemowych mających za zadanie stworzenie sprzyjających warunków dla przedsiębiorców, zachęcających ich i mobilizujących do proaktywnego wprowadzania innowacji środowiskowych. W analizie uwzględniona została zarówno perspektywa firm z sektora MSP stojących przed zadaniem wdrażania wzorców zrównoważonej produkcji (będących na różnych etapach tego procesu), jak i perspektywa firm dostarczających towary i usługi środowiskowe. Proponowane działania systemowe przyczyniające się do upowszechniania wzorców zrównoważonej produkcji mają za zadanie usuwać (lub minimalizować) zdiagnozowane bariery: ekonomiczne, świadomościowe, jak i te odnoszące się do kapitału społecznego w firmach sektora MSP.

⁷ PARP, *Potencjał małych i średnich przedsiębiorstw w dziedzinie kreowania nowych produktów innowacyjnych – rozwiązania proekologiczne*, Warszawa 2008, dostępne pod: <http://www.parp.gov.pl/files/74/75/76/4544.pdf>

3. Cele projektu

Celem strategicznym projektu badawczego *Wzorce zrównoważonej produkcji (WZP) w działalności przedsiębiorstw – propozycja rozwiązań systemowych wspierających wdrażanie WZP w MSP* jest dostarczenie wniosków, rekomendacji oraz propozycji rozwiązań systemowych wspierających wdrażanie wzorców zrównoważonej produkcji w przedsiębiorstwach sektora MSP, obejmujących instrumenty legislacyjne, instytucjonalne oraz system wsparcia bezpośredniego.

Podstawowe cele badawcze zdefiniowane na jego wstępnym etapie, to:

- identyfikacja i ocena obecnie stosowanych przez MSP wzorców zrównoważonej produkcji (w tym jako część łańcucha dostaw w swojej działalności w Polsce) oraz analiza porównawcza na tle Unii Europejskiej i świata;
- określenie aktualnych trendów rozwojowych w Polsce w zakresie wdrażania wzorców zrównoważonej produkcji;
- identyfikacja branż sektora MSP, które w największym zakresie wpływają na środowisko oraz ocena ich możliwości we wdrażaniu wzorców zrównoważonej produkcji;
- identyfikacja barier we wdrażaniu WZP oraz czynników motywujących do wdrażania WZP;
- rozpoznanie stanu świadomości oraz luk kompetencyjnych (wiedza, umiejętności) przedsiębiorców i osób zatrudnionych w sektorze MSP w zakresie potrzeb i możliwych działań na rzecz ograniczania wpływu na środowisko oraz budowy zielonej gospodarki;
- zdefiniowanie odpowiednich form wsparcia oraz propozycji zmian w prawie;
- określenie poziomu zainteresowania MSP wdrożeniem wzorców zrównoważonej produkcji w przypadku wprowadzenia zdiagnozowanych instrumentów wsparcia oraz zmian w prawie.

4. Metodologia

4.1. Schemat realizacji badania

Proces badawczy zorientowany na realizację postawionych celów badawczych składał się z następujących etapów:

Etap I. Analiza danych zastanych oraz przygotowanie narzędzi badawczych

- Analiza desk research obejmowała: zebranie i przeanalizowanie dostępnych informacji w zakresie wdrażania wzorców zrównoważonej produkcji przez MSP działające w Polsce w odniesieniu do UE i świata, identyfikację obszarów działalności gospodarczej sektora MSP w największym stopniu wpływających na środowisko, określenie barier i czynników motywujących do wdrażania działań prośrodowiskowych, identyfikację istniejących rozwiązań prawnych i instrumentów wspierających wdrażanie WZP, charakterystykę sektora dóbr i usług środowiskowych w Polsce. Analiza danych zastanych pozwoliła na postawienie hipotez badawczych dotyczących wdrożenia wzorców zrównoważonej produkcji w sektorze MSP oraz odnoszących się do sektora usług i towarów środowiskowych.
- Opracowanie metodologii badania i przygotowanie narzędzi badawczych – scenariusza badań jakościowych, kwestionariusza badań ilościowych.

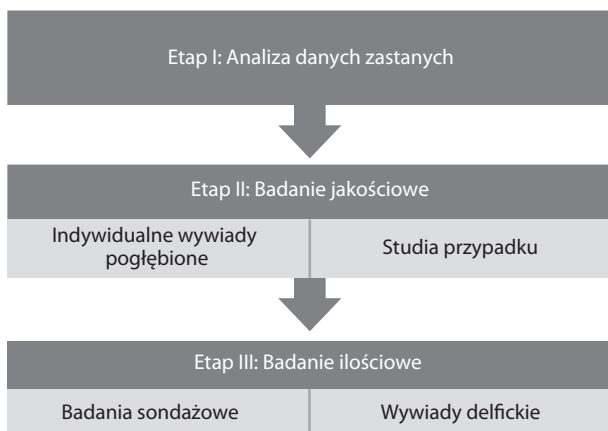
Etap II. Badanie jakościowe

- Badania jakościowe, których celem było m.in. określenie barier, motywacji oraz instrumentów wsparcia (w tym propozycji zmian legislacyjnych) w zakresie wdrażania WZP. W skład badania jakościowego weszły **indywidualne wywiady pogłębione** przeprowadzone z reprezentantami trzech grup przedsiębiorstw: firm, które już wdrożyły lub są w trakcie wdrażania WZP (N=30), firm zainteresowanych wdrożeniem WZP (N=30) oraz firm oferujących usługi lub wyposażenie niezbędne do wdrożenia WZP (N=30).
- **Studia przypadków** – przygotowanie opisów 5 przypadków: wdrożenia WZP w przedsiębiorstwach (2 przypadki) oraz sukcesu rynkowego producentów/usługodawców wspierających MSP we wdrażaniu WZP (3 przypadki).

Etap III. Badanie ilościowe oraz wywiady delfickie

- **Sondaż przeprowadzony z przedstawicielami firm sektora MSP** (N=1003) mający na celu rozpoznanie stanu świadomości i wiedzy w zakresie zrównoważonej produkcji i wpływu działalności MSP na środowisko. Pozyskane dane posłużyły również weryfikacji hipotez badawczych postawionych po analizie danych zastanych.
- **Wywiady delfickie** (N=10) przeprowadzone z przedstawicielami instytucji publicznych oraz organizacji pozarządowych zaangażowanych w upowszechnianie wzorców zrównoważonej produkcji wśród firm sektora MSP. Ich celem było poznanie przewidywań badanych instytucji odnośnie skali, barier i stymulatorów wdrażania WZP w MSP.

Rysunek 1. Schemat procesu badawczego.



4.2. Definicje najważniejszych pojęć używanych w badaniu

- **Sektor małych i średnich przedsiębiorstw (MSP)** – zgodnie z Załącznikiem I Definicji małych i średnich przedsiębiorstw do Rozporządzenia Komisji (WE) nr 800/2008 z dnia 6 sierpnia 2009 r., uznającej niektóre rodzaje pomocy za zgodne ze wspólnym rynkiem w zastosowaniu art. 87 i 88 Traktatu (ogólne rozporządzenia w sprawie wyłączeń blokowych). Na potrzeby realizacji celów badania za przedsiębiorstwa należące do sektora MSP uznano podmioty o liczbie pracujących od 2 do 249 osób, w tym: mikroprzedsiębiorstwa (od 2 do 9 pracujących), małe przedsiębiorstwa (od 10 do 49 pracujących) i średnie firmy (od 50 do 249 pracujących).
- **Sektor dóbr i usług środowiskowych** – do sektora dóbr i usług środowiskowych należą działania mające na celu pomiar, zapobieganie, ograniczanie, minimalizację lub naprawę szkód ekologicznych wód, powietrza i ziemi oraz problemów dotyczących odpadów, hałasu i ekosystemów. Obejmuje on czyste technologie, towary i usługi redukujące zagrożenie dla środowiska i minimalizujące zanieczyszczenia i zużycie zasobów (definicja opracowana przez Nieformalną Grupę Roboczą OECD/Eurostat)⁸.
- **Zrównoważona produkcja** – takie wytwarzanie towarów i usług, które wykorzystuje procesy i systemy: nie zanieczyszczające środowiska (ograniczające zanieczyszczanie środowiska), oszczędzające energię i surowce; jest realistyczne pod względem ekonomicznym, bezpieczne i nie zagrażające zdrowiu ludzi (oraz społecznie i twórczo opłacalne dla wszystkich pracujących).
- **Zrównoważony rozwój** – taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń (za: Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska).

⁸ OECD, *Environmental Goods and Services Industry. Manual for Data Collection and Analysis*, 1999.

4.3. Hipotezy badawcze

Na podstawie analizy danych zastanych sformułowano wnioski dotyczące poziomu wdrożenia wzorców zrównoważonej produkcji w MSP. Stwierdzenia te stały się przedmiotem wyjaśnienia w ramach właściwego badania terenowego (indywidualnych wywiadów pogłębionych, sondażu, studiów przypadku).

Hipotezy badawcze dotyczące wdrożenia WZP w sektorze MSP:

1. Niski stopień wdrożenia rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP wynika z małej świadomości ekologicznej kadry zarządzającej i pracowników przedsiębiorstw.
2. Przyczyną niewielkiego stopnia wdrożenia rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP jest niski poziom kapitału ludzkiego (brak odpowiednio przeszkolonych kadr).
3. Działania związane z wdrażaniem wzorców zrównoważonej produkcji nie są traktowane przez przedsiębiorstwa jako opłacalna inwestycja zgodna ze strategią firmy i pozwalająca na uzyskanie przewagi konkurencyjnej na rynku.
4. Istotnym problemem ograniczającym rozpowszechnianie się dobrych praktyk w zakresie wdrażania rozwiązań proekologicznych jest brak powiązań kooperacyjnych pomiędzy firmami (niski poziom kapitału społecznego i relacyjnego).
5. Przedsiębiorstwa sektora MSP w niewielkim stopniu są świadome istnienia działań instytucji publicznych (krajowych i unijnych) oraz pozarządowych służących wsparciu firm we wdrażaniu rozwiązań proekologicznych.
6. Czynniki, które dotychczas w największym stopniu wpływały na wdrażanie rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP, są zobowiązania wynikające z istniejących przepisów prawa.
7. Publiczne instrumenty wsparcia w niewielkim stopniu zachęcają firmy do wdrażania rozwiązań proekologicznych, ponieważ w praktyce nie są one stosowane lub są mało efektywne (np. kryteria środowiskowe nie są stosowane w zamówieniach publicznych).

5. Wpływ działalności gospodarczej na środowisko naturalne

Celem poniższego rozdziału jest wskazanie sektorów gospodarki w największym stopniu zanieczyszczających środowisko naturalne w Polsce w ramach sektora MSP. Podstawowym źródłem danych na ten temat jest raport przygotowany przez Główny Urząd Statystyczny pt. *Ochrona środowiska 2010*. W rozdziale uwzględnione zostały również informacje pochodzące od samych przedsiębiorstw, zebrane w trakcie wywiadów kwestionariuszowych. W tym kontekście poruszona została kwestia rzetelności danych – sposobu zbierania przez przedsiębiorstwa informacji na temat wpływu prowadzonej przez siebie działalności na środowisko naturalne.

5.1. Sektory gospodarki w największym stopniu obciążające środowisko

Na podstawie wspomnianego opracowania przygotowanego przez Główny Urząd Statystyczny wyodrębnione zostały cztery główne typy skutków ubocznych prowadzenia działalności gospodarczej, które w największym stopniu wpływają niekorzystnie na środowisko naturalne. Są to:

- zanieczyszczenie powietrza poprzez emisje zanieczyszczeń (pyłów i gazów)⁹;
- zużycie wody;
- produkcja ścieków;
- produkcja odpadów.

⁹ Dostępne dane dotyczą tylko zakładów szczególnie uciążliwych. Zakłady te ze względu na rodzaj prowadzonej działalności poddane są szczególnej kontroli Inspekcji Ochrony Środowiska, co pozwala na dokładne określenie ich wpływu na środowisko.

Tabela 1. Wpływ działalności gospodarczej na środowisko naturalne.

	Zanieczyszczenie powietrza		Zużycie wody		Produkcja ścieków przemysłowych			Wytwarzanie odpadów		
	Emisja zanieczyszczeń w tysiącach ton		Zużycie wody na potrzeby zakładu w hektometrach sześciennych		Ścieki przemysłowe w hektometrach sześciennych			Odpady wytworzone w ciągu roku w tysiącach ton		
Sektory gospodarki	Pyłowe	Gazowe	Łączne zużycie wody	Zużycie wody do produkcji	Odprowadzane	Nieoczyszczane	Odsetek ścieków nieoczyszczonych	Ogółem	Poddane odzyskowi	Odsetek poddanych odzyskowi
B. Górnictwo i wydobywanie	1, 2	774,6	58,1	47,4	295,3	42,4	14%	32 136,9	27 777,1	86%
C. Przetwórstwo przemysłowe	25,9	47 581, 2	585,6	541, 1	488,4	24,7	5%	50 719,5	36 279,9	72%
D. Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych	32, 4	153 705,1	6 886,4	6 868,2	87,9	3,0	3%	18 851, 7	11 184,4	59%
E. Dostawa wody: gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją	0,5	317,8	29,8	29,6	56,0	9,8	18%	5 331, 8	2 621, 8	49%
F. Budownictwo	0,2	72, 1	12, 9	0,8	10,2	2, 9	28%	1 573,1	1 429,5	91%
G. Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów włączając motocykle	0,1	51, 0	2, 2	1, 9	9,0	7,6	84%	2 447,2	2 239,5	92%
O. Administracja publiczna i obrona narodowa;	bd	bd	3,8	0,0	1, 2	0,1	8%	bd	bd	bd
Q. Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	bd	bd	9,6	1, 4	1, 2	0,2	17%	bd	bd	bd
Pozostałe sektory	1, 1	567,9	17,7	10,7	22, 4	1, 3	6%	2 447,2	2 239,5	92%
Ogółem	61, 7	203 125,6	7 606,1	7 501, 0	973,3	92, 2	9%	111 060,2	81 532, 2	73%

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Ochrona Środowiska 2010*, Warszawa.

Zgodnie z danymi pochodzącymi z Głównego Urzędu Statystycznego, spośród czterech głównych typów szkód dla środowiska naturalnego zanieczyszczenie wody i powietrza w największym stopniu powodowane jest przez aktywność przedsiębiorstw należących do sekcji D. Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku dwóch pozostałych typów zanieczyszczeń, tzn. produkcji ścieków przemysłowych i wytwarzania odpadów, które są produkowane również w największym stopniu przez przedsiębiorstwa jednej branży – w tym przypadku należące do sekcji C. Przetwórstwo przemysłowe. Oprócz obu wyżej wymienionych sekcji gospodarki do wpływających negatywnie na środowisko należy również zaliczyć sekcję B. Górnictwo i wydobywanie, która odprowadza znaczną na tle innych branż ilość ścieków przemysłowych oraz wytwarzanych odpadów.

Interesujących informacji dostarczają dane dotyczące stopnia neutralizacji poszczególnych typów zanieczyszczeń w podziale na sekcje. Wynika z nich, że wyprodukowane przez podmioty gospodarcze ścieki w największym stopniu oczyszczane są w przedsiębiorstwach sekcji D. Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych (97% ścieków oczyszczonych), zaś w najmniejszym – w firmach należących do sekcji G. Handel hurtowy i detaliczny (16% ścieków oczyszczonych). Najmniejszy odsetek wytwarzanych odpadów neutralizowany jest wśród firm sekcji D. Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych (59%) oraz E. Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją (49%).

W ramach dwóch zidentyfikowanych sekcji gospodarki o największym negatywnym wpływie (sekcja C i D) wyszczególnione zostały działy szczególnie zagrażające środowisku. Biorąc pod uwagę produkcję odpadów, szczególnie negatywny wpływ na środowisko mają firmy należące do działu produkcja metali (sekcja C, dział 24). Ponadto w tej grupie przedsiębiorstw w mniejszym stopniu neutralizuje się odpady niż w innych działach należących do sekcji przetwórstwa przemysłowego – w firmach zajmujących się produkcją metali odsetek przetworzonych odpadów wynosi 69%. W emisji zanieczyszczeń gazowych największy udział mają przedsiębiorstwa zajmujące się wytwarzaniem, przesyłaniem, dystrybucją i handlem energią elektryczną (sekcja D, dział 35.1). Natomiast za emisję zanieczyszczeń pyłowych w największym stopniu odpowiadają przedsiębiorstwa zajmujące się wytwarzaniem i zaopatrywaniem w parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych (sekcja D, dział 35.3).

Największe zanieczyszczenie środowiska naturalnego ściekami (w tym nieoczyszczonymi) powoduje wydobywanie węgla brunatnego (sekcja B, dział 5.1) oraz produkcja chemikaliów i wyrobów chemicznych (sekcja C, dział 20). Natomiast zużycie wody najznaczniejsze jest w firmach zajmujących się wytwarzaniem, przesyłaniem, dystrybucją i handlem energią elektryczną (sekcja D, dział 35.1).

5.2. Branże sektora MSP w największym stopniu obciążające środowisko

Przy ocenie obciążenia środowiska naturalnego przez sektor MSP należy wziąć pod uwagę fakt, że na podstawie istniejących danych statystycznych nie można jednoznacznie określić, jaki jest rzeczywisty wpływ działalności tego typu firm na środowisko. Wynika to z metody

zbierania danych na temat zanieczyszczeń, która nie uwzględnia klasy wielkości firmy, a co najwyżej rodzaj prowadzonej przez nią działalności (według klasyfikacji PKD 2007). W tej sytuacji możliwe jest jedynie oszacowanie oddziaływania na środowisko na podstawie informacji o udziale ilościowym firm sektora MSP w ogóle przedsiębiorstw danej sekcji gospodarki oraz wiedzy na temat wpływu poszczególnych sekcji na środowisko naturalne.

Na podstawie danych dotyczących sektora MSP z raportu: *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2008-2009* wynika, iż najwięcej przedsiębiorstw aktywnych w 2008 roku należy do sekcji G, F oraz D. Są to rodzaje działalności dotyczące odpowiednio: sekcja G. Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów włączając motocykle, sekcja F. Budownictwo, sekcja D. Przetwórstwo przemysłowe. 99% przedsiębiorstw omawianych sekcji PKD należy do sektora MSP.

Zatem wśród sektora MSP najliczniej reprezentowane są: sekcja G. Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów włączając motocykle, sekcja F. obejmująca działalność budowlaną, D. dotycząca przetwórstwa przemysłowego, a następnie N. Ochrona zdrowia i opieka społeczna, O. Pozostała działalność usługowa, komunalna, społeczna i indywidualna i na końcu sekcje: C. Górnictwo i kopalnictwo oraz E. Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, wodę.

Tabela 2. Przedsiębiorstwa aktywne w 2008 roku według sekcji działalności (PKD 2004)¹⁰.

Sekcja	Mikro	Małe	Średnie	Ogółem MSP	Odsetek wszystkich MSP
A, B. Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo oraz Rybołówstwo i rybactwo	10 453	330	144	10 927	0,7%
C, D, E. Górnictwo i kopalnictwo; Przetwórstwo przemysłowe; Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, wodę	180 311	16 761	7432	204 504	12,3%
W tym D. Przetwórstwo przemysłowe	177 826	16 167	6902	200 895	12,1%
F. Budownictwo	22 521	6 755	1701	30 977	1,9%
G. Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów mechanicznych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego	571 359	16 549	3312	591 220	35,6%
H. Hotele i restauracje	60 625	2 108	280	63 013	3,8%
I. Transport, gospodarka magazynowa i łączność	144 742	2 848	801	148 391	8,9%
J. Pośrednictwo finansowe	62 269	326	81	62 676	3,8%

¹⁰ W tabeli 1. sekcje gospodarki zostały przedstawione zgodnie z PKD 2007, natomiast w tabeli 2. – według PKD 2004. Zróżnicowanie to wynika z wykorzystania różnych danych źródłowych. Przy rozpatrywaniu danych zaprezentowanych w obu tabelach należy zatem zwrócić uwagę na odmienną klasyfikację np. w tabeli 1. Przetwórstwo przemysłowe oznaczone jest jako sekcja C, podczas gdy w tabeli 2. jako sekcja D.

Sekcja	Mikro	Małe	Średnie	Ogółem MSP	Odsetek wszystkich MSP
K. Obsługa nieruchomości, wynajem, nauka i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej	287 100	5 808	1 797	294 705	17,8%
M. Edukacja	35 468	568	28	36 064	2,2%
N. Ochrona zdrowia i opieka społeczna	121 232	1 712	180	123 124	7,4%
O. Pozostała działalność usługowa, komunalna, społeczna i indywidualna	91 829	1 209	571	93 609	5,6%
Ogółem	1 587 909	54 974	16 327	1 659 210	100%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie PARP, *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2008-2009*.

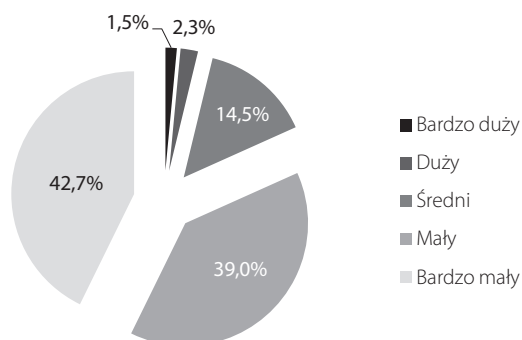
W poprzednim podrozdziale na podstawie analizy czterech głównych typów skutków ubocznych prowadzenia działalności gospodarczej, tj. zanieczyszczenia powietrza, zużycia wody, ścieków przemysłowych oraz odpadów stwierdzono, iż do najbardziej zanieczyszczających środowisko sekcji należą: górnictwo i wydobywanie; przetwórstwo przemysłowe; wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych. Do tych sekcji należy aż 204 504 przedsiębiorstw sektora MSP, z czego 180 311 to mikroprzedsiębiorstwa. Firmy prowadzące tego typu działalność stanowią łącznie 12,1% wszystkich MSP.

Na szczególną uwagę ze względu na zanieczyszczenie środowiska zasługuje przetwórstwo przemysłowe, ponieważ spośród małych i średnich przedsiębiorstw funkcjonujących w 3 najbardziej szkodliwych dla środowiska sekcjach gospodarki (sekcji C, D i E) najwięcej podmiotów (98%) zajmuje się właśnie tego typu działalnością.

5.3. Samoocena wpływu małych i średnich przedsiębiorstw na środowisko naturalne

Analiza oddziaływania sektora MSP na środowisko została dokonana poprzez zestawienie danych zastanych z informacjami pozyskanymi od przedsiębiorstw w trakcie sondażu przeprowadzonego w ramach niniejszego projektu badawczego na reprezentatywnej w skali kraju próbie mikro, małych i średnich przedsiębiorstw. Pozwoliło to uzyskać dane na temat świadomości oddziaływania MSP na środowisko wśród kadry zarządzającej i właścicieli przedsiębiorstw. Pierwszą kwestią wartą omówienia jest istnienie w przedsiębiorstwie przekonania, że prowadzona przez nie działalność ma wpływ na środowisko naturalne. Jak wynika z przeprowadzonego badania sondażowego, aż 81,7% firm sektora MSP ocenia swój wpływ na środowisko jako „mały” lub „bardzo mały”, zaś zaledwie 3,8% uznaje, że jest on „duży” lub „bardzo duży”. Wynik ten wskazuje na niski stopień świadomości kadry zarządzającej/właścicieli w kwestii skutków prowadzenia działalności gospodarczej dla środowiska naturalnego.

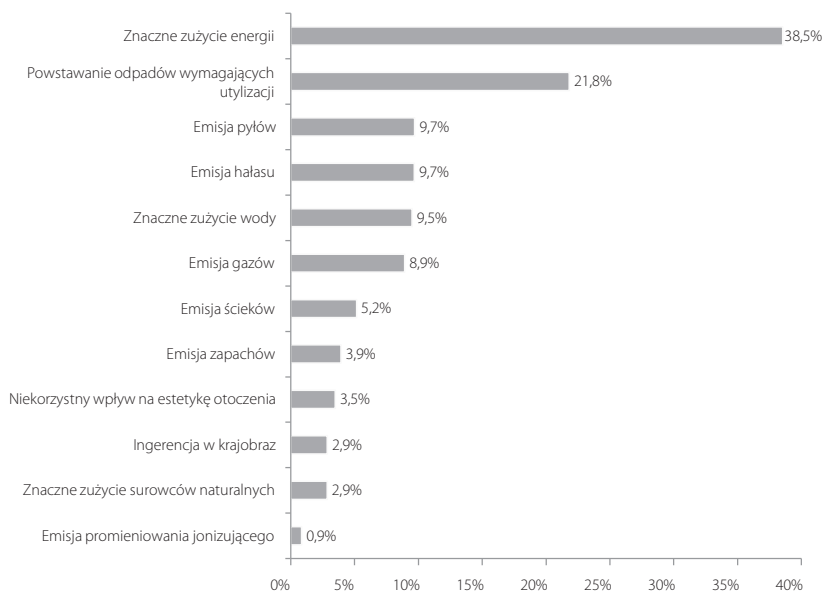
Wykres 1. Ocena wpływu prowadzonej działalności firmy na środowisko naturalne.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).



Przedstawione powyżej informacje warto odnieść do danych zaprezentowanych we wcześniejszym podrozdziale raportu, w którym na podstawie danych zebranych przez Główny Urząd Statystyczny wskazane zostały sekcje gospodarki w największym stopniu wpływające na środowisko naturalne oraz udział w nich sektora MSP. Porównanie tych dwóch informacji – stopnia rzeczywistego wpływu na środowisko przedsiębiorstw należących do danej sekcji gospodarki oraz poczucia owego wpływu przez kadrę zarządzającą/właścicieli – pozwoliło określić stopień uświadomienia w firmach zagrożeń dla środowiska związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej. Analiza danych zastanych wykazała, że szczególnie szkodliwą dla środowiska działalność prowadzą firmy sektora MSP należące do sekcji D. Przetwórstwo przemysłowe. Ponadto firmy tego typu stanowią 12,1% sektora MSP. Tymczasem reprezentanci przedsiębiorstw przemysłowych bardzo rzadko uznają wpływ prowadzonej działalności na środowisko za znaczący. Zaledwie 1,8% z nich stwierdziło, iż prowadzona działalność ma „duży” bądź „bardzo duży” wpływ na środowisko. Taki stan rzeczy może być wynikiem z jednej strony braku świadomości rzeczywistego oddziaływania przez kadrę zarządzającą, a z drugiej – bagatelizowania przez nią problemu. Problem ten dotyczył również firm prowadzących działalność innego typu. Krańcowym przykładem niedostrzegania wpływu na środowisko jest obraz firm z branży finansowej, spośród których żadna z 97 biorących udział w badaniu nie uznała swego wpływu na środowisko za „duży” bądź „bardzo duży”. W zrealizowanym sondażu zbadano również świadomość wpływu firmy na środowisko ze względu na rodzaj owego oddziaływania.

Największy odsetek respondentów uznał, iż efektem prowadzonej przez nich działalności jest znaczne zużycie energii (38,5%) oraz powstanie odpadów wymagających utylizacji (21,5%). Oba typy oddziaływania na środowisko są łatwo obserwowalne z perspektywy przedsiębiorstw, dlatego też nie dziwi stosunkowo wysoki odsetek respondentów, którzy uznali je za znaczące w skali firmy. Natomiast w najmniejszym stopniu zauważano takie rodzaje wpływu na środowisko naturalne, jak emisja promieniowania jonizującego (0,9%), znaczne zużycie surowców naturalnych (2,9%) oraz ingerencja w krajobraz (2,9%).

Wykres 2. Rodzaj wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne w samoocenie przedsiębiorstw sektora MSP.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).



Rodzaj wpływu firmy na środowisko uzależniony jest od prowadzonej przez nią działalności, co pokazuje poniższa tabela.

Tabela 3. Najbardziej zauważalne przez kadrę zarządzającą/właścicieli firm należących do poszczególnych branż rodzaje efektów prowadzenia działalności gospodarczej na środowisko naturalne.

Branża	Najbardziej zauważalne przez kadrę zarządzającą/właścicieli firm rodzaje wpływu na środowisko naturalne
Przemysł (N=110)	- znaczne zużycie energii (35,2%) - powstawanie odpadów wymagających utylizacji (31,6%)
Budownictwo (N=141)	- emisja pyłów (39,9%) - emisja hałasu (28,9%) - znaczne zużycie energii (29,1%) - powstanie odpadów wymagających utylizacji (27,3%)
Handel (N=330)	- znaczne zużycie energii (37,9%) - powstanie odpadów wymagających utylizacji (25,4%)
Finanse (N=97)	- znaczne zużycie energii (27,8%) - powstanie odpadów wymagających utylizacji (14,2%) - znaczne zużycie wody (13,4%)
Usługi (N=329)	- znaczne zużycie energii (47,5%) - powstanie odpadów wymagających utylizacji (14,8%) - emisja gazów (13,2%)

Dla przedstawicieli prawie wszystkich branż (oprócz budownictwa) najbardziej zauważalną negatywną konsekwencją prowadzonej działalności jest znaczne zużycie energii. Pozostałe zaobserwowane przez respondentów ujemne efekty prowadzenia działalności należy uznać za zależne bezpośrednio od branży, w której działa firma, np. przedstawiciele firm budowlanych częściej od innych wskazywali na emisję pyłów i hałasu, branży przemysłowej – na powstanie odpadów wymagających utylizacji, a usług – na emisję gazów.

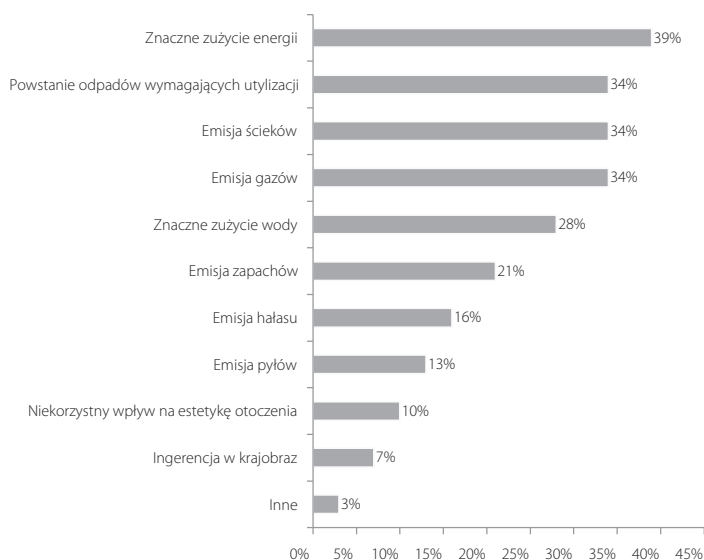
Dane te warto porównać z dotychczasowymi badaniami sondażowymi przeprowadzonymi wśród firm sektora MSP na temat ich wpływu na środowisko. Przykładem takiego badania jest sondaż zrealizowany w 2010 roku przez Fundację Partnerstwo dla Środowiska, zatytułowany *Problemy oddziaływania MSP na Środowisko*.

Wyniki wyżej wymienionego badania wskazują również, że największy negatywny wpływ na środowisko naturalne w prowadzonej przez firmy działalności dostrzegany jest w kwestii znacznego zużycia energii (39% wskazań). Warto zwrócić uwagę na ogólnie znacznie wyższy poziom świadomości oddziaływania na środowisko wśród osób (kadry zarządzającej/właścicieli) biorących udział w badaniu Fundacji Partnerstwo dla Środowiska, co wynika z faktu, że były to osoby reprezentujące podmioty angażujące się w działania na rzecz środowiska.

Na podstawie różnicy w wynikach pochodzących z obu przytoczonych badań można postawić tezę o większej świadomości wpływu na środowisko firm zaangażowanych we wdrażanie wzorców zrównoważonej produkcji w porównaniu do ogółu firm sektora MSP.

Przedsiębiorstwa aktywne w kwestii ograniczania wpływu na środowisko (w tym przypadku uczestniczące w szkołach Czystszej Produkcji) wykazywały się większą świadomością wpływu niż miało to miejsce w całym sektorze MSP. Tezę tę potwierdzają dane pochodzące z sondażu przeprowadzonego w ramach niniejszego projektu badawczego. Zależność ta ma charakter obustronny, co oznacza, że zarówno wiedza o negatywnych skutkach działalności firmy wpływa na podejmowanie działań prośrodowiskowych, jak i wprowadzanie tego typu rozwiązań przyczynia się do poszerzenia wiedzy kadry zarządzającej/właścicieli przedsiębiorstwa na temat wpływu na środowisko.

Wykres 3. Rodzaj wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne w samoocenie przedsiębiorstw sektora MSP wśród firm biorących udział w Programie Czystszy Biznes. Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=100).



Źródło: Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, *Problemy oddziaływania MSP na Środowisko*, Kraków 2010.

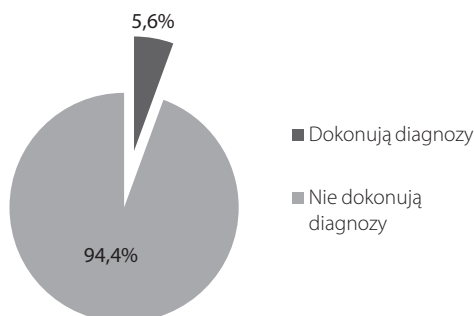
5.4. Diagnoza wpływu oddziaływania na środowisko naturalne w firmach sektora MSP

W poprzednim podrozdziale przedstawione zostały wnioski na temat wpływu prowadzonej przez firmy sektora MSP działalności na środowisko naturalne. Podstawowe źródło wiedzy na temat owego wpływu stanowiły deklaracje respondentów, co skłania w sposób naturalny do postawienia pytania o rzetelność posiadanej przez nich wiedzy w tym względzie, o to, czy i w jaki sposób w przedsiębiorstwach zbierane są informacje na temat skutków działalności dla środowiska naturalnego.

Pytanie to jest bardzo istotne w kontekście wdrażania działań prośrodowiskowych, ponieważ za warunek konieczny wprowadzenia skutecznych i adekwatnych rozwiązań, należy uznać właściwe rozpoznanie przez przedsiębiorstwo skutków prowadzonej przez siebie działalności dla środowiska naturalnego.

Dlatego też w trakcie badania respondenci reprezentujący firmy sektora MSP zostali poproszeni o określenie, czy dokonują diagnozy wpływu na środowisko naturalne. Pozyskane dane wskazują, że przeprowadzenie diagnozy w takich firmach można uznać raczej za rzadkość niż stałą praktykę – jedynie 5,6% respondentów badania sondażowego odpowiedziało twierdząco.

Wykres 4. Dokonywanie diagnozy wpływu na środowisko naturalne przez firmy sektora MSP. Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).



Fakt dokonywania diagnozy jest zależny od wielkości firmy. Znacznie częściej jest ona przeprowadzana w średnich firmach (29,7%) niż małych (13%) czy w mikroprzedsiębiorstwach (5%). Istotne różnice w tej kwestii można również zaobserwować wśród firm prowadzących różne typy działalności. W szczególności dotyczy to przedsiębiorstw z branży finansowej, z których żadne z uczestniczących w badaniu nie przeprowadza diagnozy wpływu. Informacja ta tłumaczy bardzo niską świadomość wpływu na środowisko, jaką mieli respondenci reprezentujący tego typu podmioty.

Kwestia przyczyn nie dokonywania diagnozy zbadana została w trakcie indywidualnych wywiadów pogłębionych przeprowadzonych z przedstawicielami firm sektora MSP. Na podstawie wypowiedzi uczestników badania wyróżnione zostały dwie główne przyczyny niepodjęcia działań zmierzających do poznania wpływu firmy na środowisko naturalne: brak potrzeby wynikający z przekonania o niedużym wpływie na środowisko naturalne oraz brak przymusu zewnętrznego, w postaci obowiązku nakładanego w tym względzie na firmę przez prawodawców.

Można przy tym zauważyć sprzężenie zwrotne pomiędzy brakiem świadomości negatywnego wpływu na środowisko naturalne a nieprzeprowadzaniem diagnozy. Firmy nie dokonują diagnozy, ponieważ osoby odpowiedzialne za podejmowanie decyzji *a priori* uznają, że przedsiębiorstwo nie wpływa poprzez prowadzoną działalność negatywnie na środowisko, zaś przekonanie to jest m.in. wynikiem braku rzetelnych danych na ten temat pozyskiwanych za pomocą zobiektywizowanych metod pomiaru. Poniższy cytat z wywiadu stanowi ilustrację dla tego typu sytuacji:

M¹¹: Czy w ramach Państwa przedsiębiorstwa dokonuje się diagnozy wpływu podejmowanych działań na środowisko?

R¹²: Nie, nie analizuje się.

M: A dlaczego nie?

R: Bo nie widzę takiej potrzeby, żeby to robić.

M: A dlaczego Pan nie widzi?

R: Bo nie ma negatywnego wpływu na środowisko. Bo nie mam po co analizować czegoś, czego nie ma.

(Średnie przedsiębiorstwo, Przemysł, Mężczyzna)

Ważną kwestią związaną z dokonywaniem oceny wpływu na środowisko jest wzięcie pod uwagę jej jakości i rzetelności. W związku z tym przedstawiciele biorących udział w badaniu firm, które przeprowadzają diagnozę, zostali poproszeni o scharakteryzowanie działań podejmowanych w celu poznania wpływu firmy na środowisko naturalne. Na podstawie uzyskanych odpowiedzi wyszczególniono dwa rodzaje podejść do dokonywania diagnozy w firmach.

Pierwszy z nich realizowany jest przez przedsiębiorstwa, których reprezentanci deklarowali, że w ramach firmy przeprowadza się diagnozę, ale ma ona charakter subiektywny – dokonywana jest na podstawie własnych obserwacji, przekonań na temat większej szkodliwości pewnych działań i procesów dla środowiska naturalnego. W tym przypadku, jak zauważył jeden z respondentów, bardziej adekwatnym terminem opisującym charakter dokonywanej oceny jest termin „refleksja” niż wyraz „diagnoza”.

Paradoksalnie, w grupie przedsiębiorstw, których ocena sprowadza się do „refleksji”, znalazły się również przedsiębiorstwa silnie zaangażowane w podejmowanie działań wpisujących się w idee społecznej odpowiedzialności biznesu oraz takie, w których kadra zarządzająca lub właściciele posiadają niekiedy znaczną wiedzę ogólną na temat ochrony środowiska. Należy również zauważyć, że problem braku wdrożenia zobiektywizowanego systemu oceny oddziaływania na środowisko dotyczył przede wszystkim firm działających w branżach: usługowej i handlowej. W tej grupie respondentów rozpowszechnione było przekonanie o braku odpowiednich, dostępnych narzędzi, mogących służyć zdiagnozowaniu wpływu w przedsiębiorstwach nieprodukcyjnych.

Drugą grupę firm wyodrębnioną ze względu na podejście do dokonywania diagnozy stanowią przedsiębiorstwa, które wdrożyły – same bądź z zewnętrzną pomocą – zobiektywizowany system pomiaru wpływu na środowisko naturalne. Jako przykład skutecznego i prostego w obsłudze narzędzia przeznaczonego do samodzielnej oceny należy wymienić kalkulator CO₂, dostępny bezpłatnie on-line:

¹¹ Moderator.

¹² Respondent.

On działa w ten sposób, że wprowadza się ilości wykorzystanej wody na podstawie faktur sprzedażowych i wodomierzy. Wprowadza się wartości zużytego prądu, wprowadza się to wszystko do takiego komputera, który jest w sieci i on oblicza automatycznie jakby zużycie CO₂. I to jest bardzo prosty wynik, bo można sobie zrobić konfrontacje tego zużycia miesiąc wcześniej, dzisiaj... (...) Co 3 miesiące sprawdzam jak to wygląda.

(Małe przedsiębiorstwo, Handel, Mężczyzna)

Jak pokazują wyniki sondażu, spośród firm przeprowadzających diagnozę wpływu na środowisko zaledwie 39,2% przedsiębiorstw dokonuje jej przy pomocy zobiektywizowanego systemu pomiaru. W innych przypadkach respondenci bądź nie byli w stanie określić metody pomiaru (23,2%), bądź też przyznawali, że ma ona charakter subiektywnej oceny wpływu (37,6%). W zdecydowanej większości przypadków (84,4%) osobą przeprowadzającą diagnozę jest pracownik przedsiębiorstwa, zaś 8,7% firm korzysta w tym celu z usług wyspecjalizowanych podmiotów zewnętrznych. Wsparcie ze strony takich podmiotów, na co wskazują dane pochodzące z wywiadów jakościowych, ograniczone jest kosztami współpracy. To powoduje, że decydują się na nie jedynie firmy, dla których ocena oddziaływania jest wymagana przez stosowne przepisy prawa środowiskowego.

W świetle prezentowanych powyżej informacji można dokonać interpretacji przedstawionych danych dotyczących samooceny oddziaływania przedsiębiorstw sektora MSP na środowisko. Należy uznać, iż konsekwencją braku rzetelnych danych pochodzących z dokonywanych w sposób obiektywny (przy użyciu wystandaryzowanych narzędzi) diagnoz jest bagatelizowanie przez firmy wpływu prowadzonej przez nie działalności na środowisko naturalne.

Na podstawie indywidualnych wywiadów pogłębionych stwierdzono, że większą świadomość negatywnego wpływu prowadzonej przez siebie działalności na środowisko wykazują przedsiębiorstwa produkcyjne, co z jednej strony miało wynikać z nakładanych na nie bezpośrednio zobowiązań prawnych, z drugiej zaś – z bardziej „namacalnego” i bezpośredniego oddziaływania na środowisko naturalne, np. w postaci produkcji odpadów, ścieków przemysłowych itp. Jednak pozyskane w sondażu dane nie potwierdziły tej tezy – odsetek przedstawicieli firm branży produkcyjnej, którzy uznawali, że ich firma w „dużym” lub „bardzo dużym” stopniu wpływa na środowisko naturalne, nie różnił się znacząco od odsetka podobnych odpowiedzi udzielanych przez respondentów z innego typu przedsiębiorstw. Stosunkowo największą samoświadomością negatywnego oddziaływania wykazywały się natomiast przedsiębiorstwa budowlane.

Różnice we wnioskach wyciągniętych z obu części badania terenowego wynikają ze specyfiki doboru próby do badania jakościowego, w którym przebadane zostały firmy zaangażowane lub zainteresowane procesem wdrażania WZP. Jednostki te bądź posiadały zobiektywizowany system diagnozowania wpływu na środowisko naturalne, bądź też korzystały z usług wyspecjalizowanych przedsiębiorstw sektora usług środowiskowych, które w określonych odstępach czasu dokonują stosownych analiz. Należy jednak podkreślić, że głównym czynnikiem podawanym przez samych respondentów, który przyczynił się do podejmowania przez firmy działań zmierzających do rzetelnego określenia wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne był obowiązek prawny, co znajduje swe odzwierciedlenie m.in. w przytoczonej poniżej wypowiedzi:

Można sobie jeszcze jedno powiedzieć, większość tych badań wynika z przepisów. Te przepisy regulują sposób, częstotliwość i zakres badań.

(Średnie przedsiębiorstwo, Przemysł, Mężczyzna)

Ograniczony stopień dokonywania diagnozy przekłada się na niską świadomość oddziaływania prowadzonej działalności na środowisko naturalne. Nawet respondenci, którzy dostrzegali ów wpływ, w swojej ocenie ograniczali się w większości przypadków do bezpośrednich skutków prowadzonej działalności, takich jak produkcja odpadów, emisja spalin, zużycie papieru.

Analiza danych z badania sondażowego potwierdziła istnienie istotnej statystycznie zależności pomiędzy faktem dokonywania diagnozy a dostrzeżeniem negatywnego wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne. W grupie przedsiębiorstw, których przedstawiciele uznawali wpływ na środowisko za „bardzo duży”, aż 56% stanowiły firmy, które dokonywały diagnozy. Natomiast w grupie firm, które w ogóle nie dostrzegały takiego efektu swojej działalności, odsetek ten wyniósł zaledwie 1,9%.

Wysoką samoświadomością wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne wykazywały się natomiast te przedsiębiorstwa, które wdrożyły system zarządzania środowiskowego. Przykładem takiej postawy jest pozyskana w trakcie indywidualnego wywiadu pogłębionego wypowiedź członka kadry zarządzającej firmy zajmującej się produkcją podzespołów elektronicznych:

My mamy określone takie znaczące aspekty środowiskowe (...) mamy te czynniki określone, które dla nas stanowią zasadniczą pozycję i gdzie nasza działalność ekologiczna powinna być ukierunkowana. (...) Mamy 8 znaczących aspektów środowiskowych. (...) Zgodnie z kryteriami została dokonana ocena tych wszystkich aspektów środowiskowych i te, które uzyskały określoną liczbę punktów znalazły się na liście znaczących aspektów środowiskowych. Kryteria ustaliliśmy takie jak: objęcie aspektu wymaganiami prawnymi. Jeżeli jest jakaś ustawa, pozwolenie, decyzja dotycząca jakiegokolwiek wpływu na środowisko to braliśmy to pod uwagę przy wyznaczaniu aspektu. Jaki jest wpływ na środowisko – czyli rodzaj zanieczyszczeń, na przykład zubożenie warstwy ozonowej, zwiększenie efektu cieplarnianego, toksyczne oddziaływanie na środowisko, czyli taki główny czynnik – jaki jest wpływ na środowisko. Następnie zagrożenie, jakie dla człowieka stanowi dany aspekt. Czyli czy to są substancje toksyczne, rakotwórcze, mutagenne, wpływające na rozrodczość, prekursorzy – za to była punktacja. Skala wpływu na środowisko, czyli mała, średnia, duża. I możliwość wystąpienia awarii mającej negatywny wpływ na środowisko. I opłaty, koszty związane z aspektami. I te czynniki wzięliśmy pod uwagę. Ustaliliśmy odpowiednio punktację, przeprowadziliśmy taką ocenę. I z tej oceny wyszło, że mamy 8 takich znaczących aspektów.

(Małe przedsiębiorstwo, Przemysł, Mężczyzna)

Opisana powyżej diagnoza pozwoliła na wyznaczenie obszarów koniecznej interwencji proekologicznej i wdrożenie przez przedsiębiorstwo szeregu stosownych działań zorientowanych na ograniczenie negatywnego wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne.

Tezę o ponadprzeciętnej świadomości wpływu na środowisko firm, które wdrożyły system zarządzania środowiskowego potwierdzają również dane pochodzące z sondażu. W grupie przedsiębiorstw, których przedstawiciele uznawali wpływ na środowisko za „bardzo duży”,

aż 51% stanowiły firmy, które ten system wdrożyły. Natomiast w grupie firm, które w ogóle nie dostrzegały takiego efektu swojej działalności odsetek ten wyniósł zaledwie 0,2%.

5.5. Wnioski

Przedstawione w powyższym rozdziale informacje na temat wpływu przedsiębiorstw sektora MSP na środowisko naturalne pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

1. Wśród firm sektora MSP za szczególnie zagrażającą dla środowiska naturalnego sekcję gospodarki należy uznać przetwórstwo przemysłowe. Jak wynika z danych statystycznych, firmy tej sekcji stosunkowo w największym stopniu oddziałują negatywnie na środowisko naturalne (działa w niej 12,1% przedsiębiorstw sektora MSP).
2. Kadra zarządzająca/właściciele firm sektora MSP w małym stopniu dostrzega wpływ prowadzonej działalności na środowisko naturalne. Zaledwie 3,8% respondentów oceniło taki wpływ jako „duży” lub „bardzo duży”. Za niepokojący należy w szczególności uznać mały odsetek firm dostrzegających szkodliwy wpływ wśród sektora w największym stopniu oddziałującego negatywnie na środowisko, tzn. przemysłu.
3. Z perspektywy całego sektora MSP najbardziej dostrzegalnym rodzajem wpływu prowadzenia działalności gospodarczej na środowisko naturalne jest znaczne zużycie energii (38,5% odpowiedzi) oraz powstanie odpadów wymagających utylizacji (21,8%).
4. Na dostrzeganie przez firmę skali i rodzaju oddziaływania na środowisko ma wpływ fakt dokonywania diagnozy. Zaledwie 5,6% wszystkich przedsiębiorstw analizuje efekty swej działalności na środowisko naturalne (istotnie częściej średnie przedsiębiorstwa¹³), przy czym zaledwie w 39,2% takich firm diagnoza jest przeprowadzana przy użyciu zobiektywizowanego systemu pomiaru.
5. Na fakt niedokonywania diagnozy wpływa brak przekonania o istotności oddziaływania firmy na środowisko. Tym samym mamy do czynienia ze sprzężeniem zwrotnym pomiędzy nieprzeprowadzaniem diagnozy a brakiem świadomości oddziaływania. W przedsiębiorstwach nie dokonuje się diagnoz, ponieważ z góry zakłada się, że firma nie wpływa na środowisko w stopniu znaczącym, co z kolei jest wynikiem braku rzetelnej wiedzy na ten temat.

¹³ W przypadku analiz dokonywanych w podgrupach wyróżnionych ze względu na pewne cechy przedsiębiorstw (wielkość, branża, region) testowana była istotność różnic przy założonym poziomie ufności 0,95. W przypadku gdy różnice te były istotne statystycznie kwestia ta została uwzględniona przy opisie wyników.

6. Idea zrównoważonego rozwoju i społecznej odpowiedzialności biznesu

Próba rozwiązania podniesionego w poprzednim rozdziale problemu związanego z negatywnym wpływem prowadzenia działalności gospodarczej na środowisko naturalne, jest wprowadzenie działań związanych ze zrównoważonym rozwojem i ideą społecznej odpowiedzialności biznesu. Kwestie te stanowią ponadto punkt wyjścia dla dalszej analizy wdrożenia wzorców zrównoważonej produkcji w Polsce.

6.1. Charakterystyka pojęcia zrównoważony rozwój

Kwestia zrównoważonego rozwoju jako istotnego tematu debaty publicznej, pojawiła się na forum międzynarodowym w efekcie dyskusji, jaką przyniosło opublikowanie w 1972 roku przez tzw. Klub Rzymski raportu pt. *Granice Wzrostu*. Powszechnie przyjmowana definicja zrównoważonego rozwoju została sformułowana w 1987 roku w *Raporcie Światowej Komisji Środowiska i Rozwoju*, w tzw. Raporcie Brundtland. Zrównoważony rozwój został określony jako „rozwój odpowiadający potrzebom dnia dzisiejszego, który nie ogranicza zdolności przyszłych pokoleń do zaspokajania własnych potrzeb.” Ta ogólna i szeroka definicja została uszczegółowiona w dokumentach Organizacji Narodów Zjednoczonych, w których zrównoważony rozwój to: „(...) rozwój, który zaspokaja podstawowe potrzeby wszystkich ludzi oraz zachowuje, chroni i przywraca zdrowie i integralność ekosystemu Ziemi, bez zagrożenia możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń i bez przekraczania długookresowych granic pojemności ekosystemu Ziemi”¹⁴. W podobnym duchu zrównoważony rozwój zdefiniowano w dokumentach przyjętych po tak zwanym Szczycie Ziemi, który odbył się w 1992 roku pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych. Na jego zakończenie przyjęto dwa dokumenty stanowiące wyznacznik dla realizacji polityki zrównoważonego rozwoju przez kraje członkowskie ONZ – tzw. *Deklarację z Rio* oraz *Agendę 21*. W ramach *Deklaracji z Rio* stworzone zostało 27 zasad zrównoważonego rozwoju. Za najważniejsze z nich należy uznać postulaty włączenia ochrony środowiska do działań zorientowanych na rozwój, w szczególności zaś przyjęcie zasady, iż państwa powinny zredukować bądź wyeliminować niezrównoważone systemy produkcji lub konsumpcji. Ponadto zasady zawierały deklaracje przyjęcia przez sygnatariuszy różnorodnych postulatów względem ochrony środowiska naturalnego, w tym implementacji kwestii środowiskowych do systemów prawnych oraz instrumentów służących ocenie oddziaływania na środowisko naturalne.

Przytoczone powyżej definicje zwracają uwagę na wzajemne powiązania pomiędzy sferą ekonomiczną działalności ludzkiej (działania zorientowane na zaspokajanie potrzeb), ograniczonymi zasobami środowiska stanowiącymi naturalną granicę możliwości zaspokajania potrzeb oraz etycznym imperatywem zapewnienia spójności społecznej w skali lokalnej i globalnej (zaspokajanie potrzeb wszystkich ludzi). W odróżnieniu od rozwoju gospodarczego osadzonego w ekonomii „konwencjonalnej”, w którym w kalkulacji zysków i strat przyjmowana jest wąska perspektywa podmiotów działających (ludzi i firm), istotą zrównoważonego rozwoju jest uwzględnienie w ocenie podejmowanych działań również ich wpływu na otoczenie społeczne i naturalne w perspektywie długookresowej. Dzięki temu możliwe jest stworzenie strategii wzrostu gospodarczego, którego celem jest nie tylko

¹⁴ Cyt. za: Światowy Szczyt Zrównoważonego Rozwoju Johannesburg 2002, dostępne pod: <http://www.unic.un.org.pl/johannesburg/>

zwiększenie produkcji i konsumpcji dóbr, ale także podniesienie jakości życia – szczególnie jego ekologicznych warunków¹⁵.

Osiągnięcie tego celu wymaga implementowania działań odnoszących się równocześnie do trzech wymienionych wcześniej obszarów:

- Sfery ekonomicznej – poprzez utrzymanie długookresowego wzrostu gospodarczego obejmującego swym zasięgiem wszystkie kraje i społeczności, z uwzględnieniem perspektywy ekologicznej.
- Sfery ekologicznej – poprzez ochronę zasobów naturalnych i środowiska dla przyszłych pokoleń, dzięki wdrożeniu racjonalnych ekonomicznie rozwiązań ograniczających zużycie zasobów naturalnych.
- Sfery społecznej – poprzez dostęp do pracy, żywności, edukacji, energii, opieki zdrowotnej, wody i systemów sanitarnych.

Zrównoważony rozwój w przypadku przedsiębiorstw utożsamiany może być ze społeczną odpowiedzialnością biznesu (*Corporate Social Responsibility, CSR*). Obie koncepcje wymagają od przedsiębiorstw spojrzenia na ich własną działalność w szerokiej i długoterminowej perspektywie. Choć najczęściej podkreśla się argumenty natury rynkowej za przyjęciem owych koncepcji (redukcja kosztów, presja ze strony konsumentów, zaspokajanie ich potrzeb, nowe możliwości prowadzenia działalności gospodarczej), ważne jest także ich uzasadnienie etyczne.

Společną odpowiedzialność biznesu, zgodnie z definicją użytą w normie ISO 26000, należy rozumieć jako „odpowiedzialność organizacji za wpływ jej decyzji i działań (produkty, serwis, procesy) na społeczeństwo i środowisko” poprzez przejrzyste i etyczne zachowanie, które:

- przyczynia się do zrównoważonego rozwoju, zdrowia i dobrobytu społeczeństwa,
- bierze pod uwagę oczekiwania interesariuszy,
- jest zgodne z obowiązującym prawem i spójne z międzynarodowymi normami zachowania,
- jest spójne z organizacją i praktykowane w jej relacjach¹⁶.

W definicji wyznaczono siedem obszarów CSR: ład korporacyjny, prawa człowieka, praktyki w miejscu pracy, środowisko, praktyki rynkowe, kwestie konsumenckie, zaangażowanie społeczne i rozwój społeczności¹⁷. Koncepcja społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw jest także istotnym narzędziem realizacji idei zrównoważonego rozwoju w UE oraz wpisuje się w obszary priorytetowe nowej strategii *Europa 2020*, a także w szerszy nurt tzw. Beyond GDP.

Deklaracja społecznej odpowiedzialności stawia przedsiębiorstwa przed koniecznością wyboru pewnych społecznych celów, ponieważ może występować konflikt nie tylko między ekonomiczną opłacalnością niektórych przedsięwzięć a ich społeczną przydatnością, ale także między niektórymi społecznymi celami przedsiębiorstwa, np. ochroną środowiska i utrzymaniem produkcji zanieczyszczającej środowisko, ale dającej zatrudnienie. Wybór między tymi celami jest wyborem między odpowiedzialnością zewnętrzną a wewnętrzną. Wybór ten, jak pokazują badania opisane poniżej, częściej dotyczy funkcji zewnętrznej.

¹⁵ Patrz: M. Poniatowska-Jaksch, T. Pakulska, *Rozwój zrównoważony – „szeroka i wąska” interpretacja, stan wiedzy*, str. 1.

¹⁶ Ł. Makuch, *Normy i standardy społecznej odpowiedzialności biznesu. CSR*, Warszawa 2011, str. 20.

¹⁷ Ibidem, str. 21.

Tabela 4. Formy odpowiedzialności społecznej biznesu¹⁸.

Wewnętrzna	Zewnętrzna
Dobrobyt pracowników: - Opieka medyczna - Pomoc w spłacaniu wierzytelności - Urlopy zdrowotne - Odprawa dla odchodzących	Środowisko naturalne: - Redukcja zanieczyszczeń poniżej obowiązujących norm, nawet jeżeli konkurencja tego nie czyni - Oszczędność energii
Warunki pracy: - Podwyższanie standardów najbliższego otoczenia stanowiska pracy - Świadczenia socjalne powyżej obowiązujących norm	Produkty: - Uwzględnianie niebezpieczeństw wynikających z nieostrożnego używania produktów przez konsumentów
Projektowanie zadań pracowniczych: - Zwiększanie raczej satysfakcji pracowników niż efektywności ekonomicznej	Rynek i marketing: - Niesprzedawanie na pewnych rynkach - Standardy reklamy
	Dostawcy: - Uczciwe zasady handlowe - Czarna lista dostawców
	Zatrudnienie: - Pozytywna dyskryminacja faworyzująca mniejszości - Podtrzymywanie zatrudnienia
	Aktywność na rzecz lokalnej społeczności: - Sponsorowanie lokalnych przedsięwzięć

Źródło: A. Lewicka-Strzałecka, *Etyczne standardy firm i pracowników*, Warszawa 1999, str. 57.

Powyższa tabela pokazuje, że przedsiębiorstwo może realizować cele społeczne na rzecz różnych grup interesariuszy i w różnym stopniu. Najczęściej jednak musi dokonywać wyboru, gdyż nie da się osiągnąć wielu celów społecznych równocześnie. Wartości tych nie da się na ogół sprowadzić do rachunku ekonomicznego, dlatego też za szczególnie istotny element pozwalający na właściwe szacowanie ryzyka przy podejmowaniu decyzji należy uznać nawiązywanie dialogu z interesariuszami.

Istota społecznej odpowiedzialności za środowisko przyrodnicze¹⁹

Podstawowym założeniem koncepcji społecznej odpowiedzialności jest oparcie sukcesu przedsiębiorstwa na jego długofalowym, zrównoważonym rozwoju wynikającym z uwzględnienia w swojej działalności trzech wymiarów: ekonomicznego, ekologicznego i społecznego. Przekłada się to na projektowanie takich działań, które są jednocześnie społecznie odpowiedzialne, ekologicznie przyjazne i ekonomicznie wartościowe. Koncepcja społecznej odpowiedzialności zakłada, że przedsiębiorstwa powinny podejmować działania społecznie odpowiedzialne, mające stworzyć lepsze społeczeństwo i czystsze środowisko w sposób dobrowolny i wychodzący poza oczekiwania prawne. Szerokie rozumienie funkcji przedsiębiorstwa, zdeterminowane m. in. pojawieniem się zagrożeń ekologicznych o charakterze globalnym, a także podjęcie formalnych kroków – w postaci konwencji międzynarodowych, jak również ustawodawstwa krajowego – wymuszających ochronę środowiska przyrodniczego mają skłonić przedsiębiorstwa do respektowania przepisów w tym

¹⁸ A. Lewicka-Strzałecka, *Etyczne standardy firm i pracowników*, Warszawa 1999, str. 57.

¹⁹ B. Kryk, *Koncepcja społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa za środowisko przyrodnicze* [w:] D. Kopycińska (red.) *Teoretyczne aspekty gospodarowania*, Szczecin 2005, str. 201.

zakresie. Negatywne oddziaływanie przedsiębiorstw na środowisko zobowiązuje do odpowiedzialności za jego stan. Jeśli przedsiębiorstwa nie chcą dobrowolnie przyjąć na siebie odpowiedzialności za korzystanie ze środowiska, to naciski ze strony społeczeństwa, konieczność dostosowywania się do wymogów rynkowych (chęć bycia konkurencyjnym i utrzymania się na rynku), prawo oraz narzędzia stosowane w ramach polityki ekologicznej zmuszają je do zmiany zachowania.

6.2. Realizacja praktyk z zakresu społecznej odpowiedzialności w sektorze MSP

Koncepcja społecznej odpowiedzialności w Polsce jest dopiero od niedawna obecna w debacie publicznej. Obecnie firmy, organizacje branżowe, pracodawców i samorządowe, instytucje akademickie i rządowe rozpoczynają podejmowanie wspólnych działań w celu wdrażania idei CSR w Polsce.

W Polsce w promocji idei społecznej odpowiedzialności istotną rolę odgrywają organizacje pozarządowe. Już w połowie lat 90. pojawiły się pierwsze inicjatywy przygotowane przez studenckie stowarzyszenie AIESEC oraz fundację Forum Liderów Biznesu Księcia Walii. Z czasem powstawały kolejne inicjatywy, takie jak: Akademia Rozwoju Filantropii, Fundacja Komunikacji Społecznej czy Forum Odpowiedzialnego Biznesu²⁰. Wśród wyżej wymienionych warto podkreślić rolę Forum Odpowiedzialnego Biznesu, które prowadzi nie tylko działania promocyjne, ale również badawcze w postaci rocznych raportów dotyczących stanu wdrażania idei w przedsiębiorstwach. Raporty te stanowiły punkt wyjścia i odniesienia dla badania przeprowadzonego w ramach niniejszego projektu badawczego.

Temat społecznej odpowiedzialności biznesu został poruszony na dwóch etapach badania terenowego – w trakcie indywidualnych wywiadów pogłębionych oraz w sondażu przeprowadzonym na reprezentatywnej próbie firm sektora MSP.

Oprócz stopnia znajomości samej idei wśród firm sektora MSP, zbadano również stopień uznania za istotne i uwzględnienia wynikających z niej postulatów w działalności przedsiębiorstwa. Na podstawie uzyskanych odpowiedzi wyszczególnione zostały segmenty postaw względem idei społecznej odpowiedzialności biznesu.

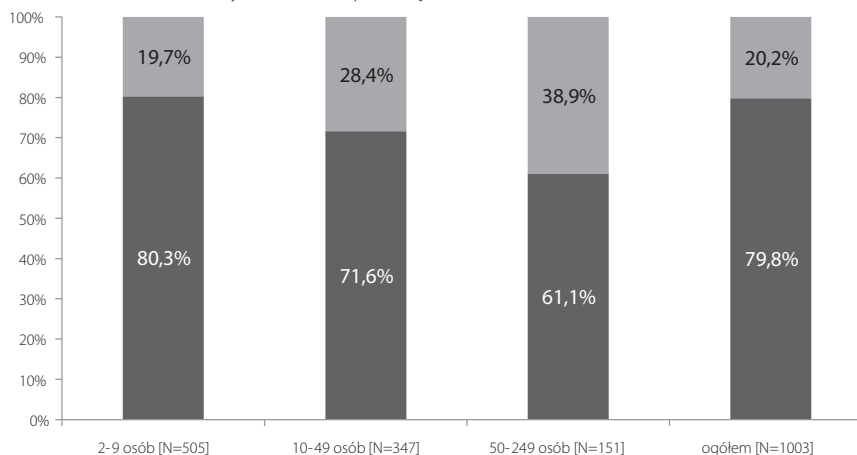
6.2.1. Znajomość idei społecznej odpowiedzialności biznesu

Na podstawie danych pochodzących z sondażu można stwierdzić, że pojęcie społecznej odpowiedzialności biznesu nie jest powszechnie znane wśród kadry zarządzającej/właścicieli firm sektora MSP. Jedynie 20,2% respondentów deklaruowało znajomość tego terminu, przy czym rośnie ona wraz z wielkością firmy (w mikroprzedsiębiorstwach wynosi 19,7%, w małych – 28,4% zaś w średnich – 38,9%). Informacje te stanowią potwierdzenie wniosków wysuwanych we wcześniejszych opracowaniach dotyczących znajomości idei społecznej odpowiedzialności biznesu w przedsiębiorstwach o różnych klasach wielkości²¹.

²⁰ M. Kozakiewicz, *Społeczny partner dla odpowiedzialnego biznesu*, CEO Magazyn Top Menedżerów, kwiecień 2002.

²¹ Patrz: W. Gasparski, A. Lewicka-Strzałecka, B. Rok, G. Szulcowski (red.) *Etyka biznesu w zastosowaniach praktycznych: inicjatywy, programy, kodeksy*, Warszawa 2002, str. 10.

Wykres 5. Znajomość koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).



- Firmy, którym nie jest znana koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu
- Firmy, którym znana jest koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu

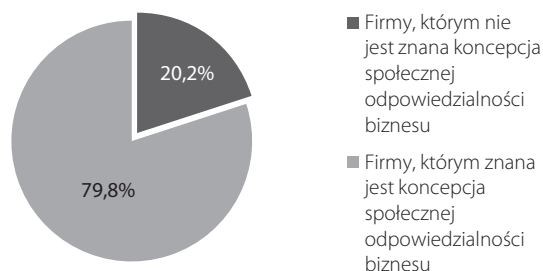
Zróznicowanie poziomu znajomości idei społecznej odpowiedzialności biznesu widoczne jest również ze względu na geograficzne położenie firm. Istotnie częściej pojęcie to znane było przedsiębiorstwom zarejestrowanym w regionie północnym, rzadziej zaś w centralnym i północno-zachodnim. Wyniki te wskazują na obszary, na których należy podjąć działania zmierzające do upowszechnienia wiedzy na temat idei CSR.

Tabela 5. Znajomość idei społecznej odpowiedzialności biznesu w przedsiębiorstwach sektora MSP w podziale na regiony Polski.

Region (według klasyfikacji NUTS1)	Odsetek respondentów, którym znane jest pojęcie społecznej odpowiedzialności biznesu
Północny (N=149)	46,6%
Południowo-zachodni (N=113)	44,8%
Wschodni (N=129)	17,7%
Południowy (N=202)	10,7%
Północno-zachodni (N=176)	9,9%
Centralny (N=238)	9,1%
Cały kraj (N=1003)	20,2%

Zróznicowanie poziomu znajomości pojęcia zaobserwowano również w przypadku firm działających na różnych rynkach. Istotnie częściej pojęcie to znane było w firmach aktywnych na rynku B2B (bussines-to-bussines) niż w przedsiębiorstwach nastawionych na indywidualnych konsumentów. W pierwszej wymienionej grupie przedsiębiorstw odsetek respondentów, którzy wskazywali na znajomość idei społecznej odpowiedzialności biznesu wyniósł 36,7%, zaś w drugiej – zaledwie 16,6%. Wyższy poziom świadomości firm działających na rynku jako podwykonawcy dla innych przedsiębiorstw można tłumaczyć dyfuzją kultury organizacyjnej, zachodzącą pomiędzy większymi podmiotami (szczególnie międzynarodowymi) a firmami sektora MSP.

Wykres 6. Znajomość pojęcia społecznej odpowiedzialności biznesu w firmach sektora MSP.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).



Obok kwestii znajomości idei respondenci zostali również zapytani o to, co rozumieją przez społeczną odpowiedzialność biznesu. Najczęściej termin ten był interpretowany w odniesieniu do relacji, jakie łączą przedsiębiorstwo z otoczeniem społecznym, w którym funkcjonuje ono na co dzień (odpowiedzi: uwzględnienie interesów społecznych w prowadzonej działalności – 21,3% oraz zaangażowanie firmy w projekty społeczne – 8,5%). Nieco rzadziej natomiast łączono ją z uwzględnieniem ochrony środowiska w firmie (18,7%), odpowiedzialnością przedsiębiorstwa za pracowników (11,8%) oraz spełnianiem wymogów prawnych (6,5%). Szeroko rozumiany „etyczny biznes” to sformułowanie, które pojawiło się w wypowiedziach 17,5% przedstawicieli MSP, deklarujących znajomość idei społecznej odpowiedzialności biznesu.

6.2.2. Uwzględnienie idei społecznej odpowiedzialności biznesu w działalności firm sektora MSP

Respondenci reprezentujący sektor MSP pytani byli o stopień uwzględniania poszczególnych elementów wchodzących w skład idei społecznej odpowiedzialności biznesu w działalności ich firm. Pytania zadawane były jeszcze zanim pojawiło się to określenie sformułowanie *explicite*.

Spośród kwestii składających się na ideę, największą wagę w codziennej praktyce działania badanych firm przykładano do bezpieczeństwa pracowników i uwzględniania ich potrzeb oraz do przestrzegania prawa i przeciwdziałania zjawiskom patologicznym w działalności biznesowej.

Mniejszą wagę przywiązuje się do kwestii niezwiązanych tak bezpośrednio z działalnością biznesową: uwzględniania potrzeb otoczenia społecznego czy środowiska przyrodniczego. Zróżnicowanie pomiędzy znaczeniem przypisywanym poszczególnym kwestiom jest stosunkowo najmniejsze w firmach średniej wielkości. Troska o pracowników w tego typu firmach jest tu nieco mniejsza, natomiast uwzględnianie potrzeb otoczenia, kwestii społecznych i dotyczących środowiska naturalnego – większe w porównaniu z mikro i małymi przedsiębiorstwami.

Zróżnicowanie to można było również zaobserwować w przeprowadzonych badaniach jakościowych. Przedstawiciele większych firm w swych wypowiedziach zdecydowanie silniej akcentowali troskę o otoczenie zewnętrzne (zarówno środowisko naturalne, jak i społeczne w którym działa firma). Przedsiębiorstwa zatrudniające powyżej 49 osób, będące często (szczególnie w mniejszych ośrodkach) największymi pracodawcami na danym obszarze,

odczuwają presję ze strony otoczenia społecznego firmy, aby postępować zgodnie z określonymi standardami i brać odpowiedzialność za dobrostan społeczności lokalnej.

Pewne zróżnicowanie w kwestii podejścia do obowiązków firmy, nie wynikających wprost z jej interesu ekonomicznego, można zauważyć ze względu na płeć respondentów. Kobiety biorące udział w badaniu przywiązywały większą wagę do realizacji postulatów składających się na społeczną odpowiedzialność biznesu niż mężczyźni. Wyjątkiem jest tu kwestia uwzględnienia potrzeb i interesów społeczności lokalnych.

Tabela 6. Waga²² elementów idei społecznej odpowiedzialności biznesu uwzględnianych w prowadzonej przez firmę działalności w firmach różnych klas wielkości.

	2-9 osób [N=505]	10-49 osób [N=347]	50-249 osób [N=151]	Ogółem [N=1003]	Kobiety [N=466]	Męż- czyźni [N=537]
Dbanie o bezpieczeństwo i higienę pracy w firmie	4,54	4,58	4,46	4,54	4,58	4,51
Przestrzeganie istniejących przepisów prawa	4,52	4,62	4,39	4,51	4,54	4,50
Aдекватne i terminowe wynagradzanie pracowników	4,48	4,55	4,43	4,48	4,52	4,45
Dbanie o zadowolenie pracowników	4,48	4,42	4,36	4,47	4,49	4,46
Przeciwdziałania korupcji w miejscu pracy i relacjach z kontrahentami firmy	4,47	4,54	4,46	4,47	4,52	4,43
Przestrzeganie norm etycznych w prowadzeniu biznesu	4,44	4,48	4,37	4,44	4,52	4,37
Uwzględnienie interesów pracowników, w tym respektowanie praw pracowników	4,43	4,50	4,40	4,43	4,47	4,40
Dbanie o interesy wszystkich interesariuszy	4,28	4,43	4,40	4,29	4,32	4,27
Uwzględnienie potrzeb i interesów społeczności lokalnych	3,95	3,86	4,03	3,95	3,81	4,00
Uwzględnienie potrzeb i interesów środowiska przyrodniczego	3,80	3,91	4,15	3,81	3,87	3,81

Przedstawiciele firm MSP, którzy wzięli udział w badaniu charakteryzuje pragmatyzm przy wskazywaniu najważniejszych (poza podstawową działalnością) obowiązków firmy. Dużą wagę przykładają oni do obowiązków wobec własnych pracowników oraz działań ściśle w ramach obowiązującego prawa. Otwarcie na środowisko społeczne, w obrębie którego funkcjonuje przedsiębiorstwo, tj. współpraca z lokalnymi instytucjami, organizacjami

²² Zaprezentowana w tabeli waga elementów jest średnią arytmetyczną odpowiedzi udzielonych przez respondentów, którzy zostali poproszeni o ocenę stopnia brania pod uwagę poszczególnych kwestii w firmie w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało, że dana kwestia jest brana pod uwagę w bardzo małym stopniu, a 5 – w bardzo dużym.

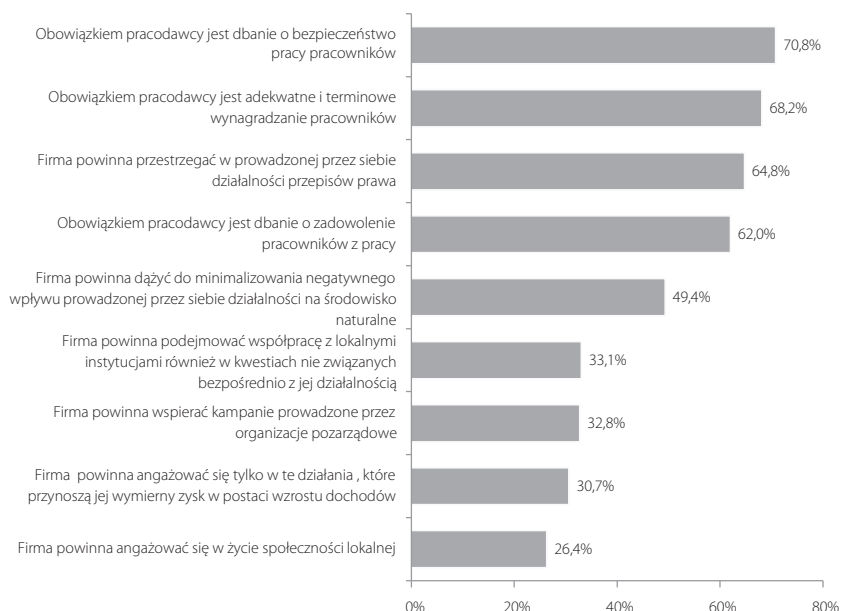
pozarządowymi, lokalną społecznością, nie należy do priorytetów. Jednocześnie na poziomie ogólnych deklaracji tylko 30,7% respondentów uważa, że firma powinna podejmować jedynie takie działania, które przyczyniają się bezpośrednio do wzrostu jej dochodów. Tak więc podstawowy obowiązek firmy to troska o przedsiębiorstwo i pracowników, co nie znaczy, że działalność pozabiznesowa jest bez znaczenia.

Tabela 7. Stopień akceptacji²³ dla stwierdzeń opisujących obowiązki firm według idei społecznej odpowiedzialności biznesu w firmach różnych klas wielkości.

	2-9 osób [N=505]	10-49 osób [N=347]	50-249 osób [N=151]	Ogółem [N=1003]	Kobiety [N=466]	Męż- czyźni [N=537]
Obowiązkiem pracodawcy jest dbanie o bezpieczeństwo pracy pracowników	4,61	4,67	4,59	4,61	4,66	4,56
Obowiązkiem pracodawcy jest adekwatne i terminowe wynagradzanie pracowników	4,59	4,66	4,54	4,59	4,62	4,57
Firma powinna przestrzegać w prowadzonej przez siebie działalności przepisów prawa	4,52	4,55	4,60	4,52	4,55	4,49
Obowiązkiem pracodawcy jest dbanie o zadowolenie pracowników z pracy	4,50	4,47	4,38	4,49	4,49	4,49
Firma powinna dążyć do minimalizowania negatywnego wpływu prowadzonej przez siebie działalności na środowisko naturalne	4,28	4,28	4,44	4,27	4,33	4,23
Firma powinna angażować się tylko w te działania, które przynoszą jej wymierny zysk w postaci wzrostu dochodów	3,86	3,71	3,41	3,86	3,88	3,84
Firma powinna podejmować współpracę z lokalnymi instytucjami również w kwestiach niezwiązanych bezpośrednio z jej działalnością	3,79	3,70	3,95	3,78	3,79	3,78
Firma powinna wspierać kampanie prowadzone przez organizacje pozarządowe	3,79	3,75	3,81	3,78	3,80	3,77
Firma powinna angażować się w życie społeczności lokalnej	3,76	3,66	3,97	3,76	3,71	3,79

²³ Zaprezentowane w tabeli wyniki są średnią arytmetyczną odpowiedzi udzielonych przez respondentów. Zostali oni poproszeni o ocenę poszczególnych kwestii związanych ze społeczną odpowiedzialnością biznesu w skali od 1 (respondent zgadza się z danym stwierdzeniem w bardzo małym stopniu) do 5 (respondent zgadza się z danym stwierdzeniem w bardzo dużym stopniu).

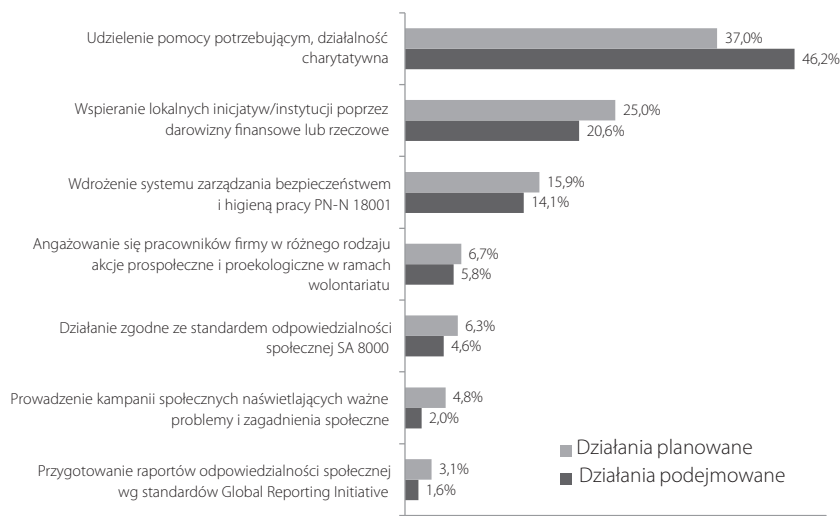
Wykres 7. Obowiązki firmy uznawane za „istotne” lub „bardzo istotne” przez przedstawicieli firm MSP. Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).



Wyniki badania na temat uczestnictwa firm w działaniach prospołecznych zgodne są z informacjami podawanymi przez ankietowanych. Okazuje się, że przeciętnie blisko 69% firm angażuje się w różnego rodzaju działania społeczne, mniej lub bardziej sformalizowane. Średnie firmy są na tym polu najbardziej aktywne (86%), natomiast zaangażowanie mikroprzedsiębiorstw jest istotnie najmniejsze (68%).

Najczęściej spotykaną formą takiej aktywności jest udzielanie pomocy potrzebującym, przekazywanie darowizn na cele społeczne, a więc działania niesformalizowane. Formy pomocy nie wprost, wymagające większego zaangażowania, przygotowania, opracowania materiałów, a także poddania się jakiegoś rodzaju ewaluacji, są mniej popularne. Szczególnie jest to widoczne w mikroprzedsiębiorstwach, gdzie przyczyną takiej postawy mogą być ograniczenia kadrowe. Firmy, w których nie podejmuje się działań prospołecznych najczęściej argumentują swą bierność brakiem funduszy (28%). Wśród uzasadnień pojawia się także motyw „braku potrzeby podejmowania takich działań” (a więc postawa pragmatyczna, efekt wdrożenia standardów nie jest wystarczająco motywujący, a tylko taka perspektywa jest przyjmowana). Małe firmy dla usprawiedliwienia braku szeroko rozumianej aktywności prospołecznej często zwracają uwagę na niewielką skalę działania.

Wykres 8. Planowane przez firmę działania prospołeczne.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).



W najbliższej perspektywie nie należy oczekiwać istotnych zmian w działalności prospołecznej przedsiębiorstw. Większość działań, jeśli chodzi o rodzaj i skalę, będzie podobnych do dotychczas podejmowanych. Zwrócić należy jednak uwagę na możliwe zmniejszenie skali pomocy charytatywnej, co może być spowodowane odczuwalną realną gorszą kondycją finansową firmy, albo też przewidywanym w przyszłości pogorszeniem w związku z doniesieniami o perturbacjach ekonomicznych, z którymi boryka się obecnie część państw Unii.

Brak funduszy i brak potrzeb to także najczęściej wymieniane powody, dla których nie planuje się podejmowania działań prospołecznych w przyszłości. Taka postawa dotyczy ok. 30% badanych firm.

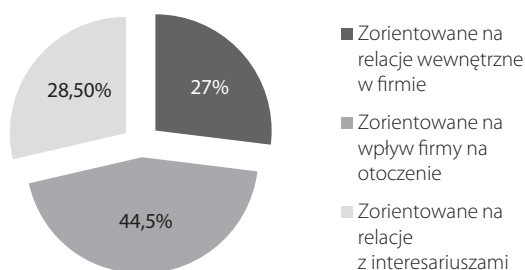
Przedstawione powyżej dane, dotyczące podejmowania przez firmy działań oraz stopnia uznania za istotne poszczególnych kwestii związanych z ideą społecznej odpowiedzialności biznesu przez ich kadrę zarządzającą/właścicieli, pozwoliły na wyodrębnienie trzech segmentów przedsiębiorstw ze względu na ich postawy względem CSR.

Pierwszy z nich obejmuje przedsiębiorstwa, które większą wagę przywiązują do działań podejmowanych wewnątrz firmy, takich jak: dbanie o przestrzeganie zasad BHP w firmie, adekwatne i terminowe wynagradzanie pracowników, dbanie o zadowolenie pracowników oraz uwzględnianie ich praw. Silną motywację do realizacji działań powiązanych z ideą CSR stanowią, w przypadku tego segmentu przedsiębiorstw, przepisy prawne. Odsetek przedsiębiorstw, które można zaliczyć do tego segmentu wynosi 27% w skali całego sektora MSP. Segment ten istotnie częściej jest reprezentowany wśród firm handlowych (32,4%).

Drugi wyróżniony segment stanowią przedsiębiorstwa zorientowane na uwzględnianie w swej działalności wpływu na otoczenie przedsiębiorstwa, przy czym dotyczy to zarówno otoczenia przyrodniczego, jak i społecznego. Do segmentu tego zaliczyć można 44,5% MSP. Segment ten istotnie częściej jest reprezentowany przez firmy usługowe (50,8%), znacznie rzadziej zaś przez handlowe (37,8%)

Trzeci segment firm stanowią przedsiębiorstwa, które kładą – w porównaniu z innymi kwestiami odnoszącymi się do idei CSR – nacisk na relacje łączące firmę z różnymi jej interesariuszami (klientami, kontrahentami). Nacisk ten w większym stopniu niż przepisami motywowany jest względami etycznymi – postulatem przestrzegania norm etycznych w prowadzeniu biznesu. Liczebność tego segmentu firm można oszacować na 28,5 % firm wszystkich przedsiębiorstw sektora MSP, przy czym jest ona zróżnicowana dla poszczególnych branż. Największy udział ma on wśród branży przemysłowej (39%), najmniejszy zaś – w usługach (24%) i budownictwie (21%).

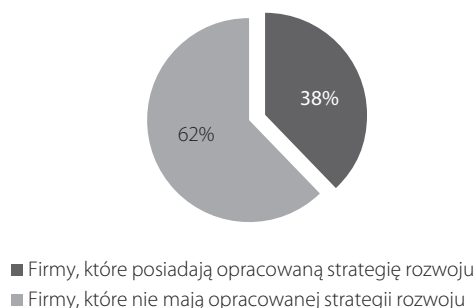
Wykres 9. Segmenty przedsiębiorstw wyróżnione ze względu na uwzględnienie poszczególnych kwestii powiązanych z ideą społecznej odpowiedzialności biznesu.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).



6.2.3. Idea społecznej odpowiedzialności biznesu w dokumentach strategicznych firm

Jednym z możliwych wskaźników rzeczywistego uznania idei społecznej odpowiedzialności biznesu za rzecz istotną w działalności przedsiębiorstwa jest uwzględnienie kwestii, takich jak: oddziaływanie przedsiębiorstwa na otoczenie społeczne, środowisko czy podnoszenie kwalifikacji pracowników w strategii rozwoju przedsiębiorstwa. Ten sposób pomiaru uwzględnienia CSR w prowadzonej działalności możliwy jest jedynie w tych firmach, które posiadają opracowaną strategię rozwoju. Jak można zauważyć na poniższym wykresie niepełna 40% badanych firm posiada tego typu dokument.

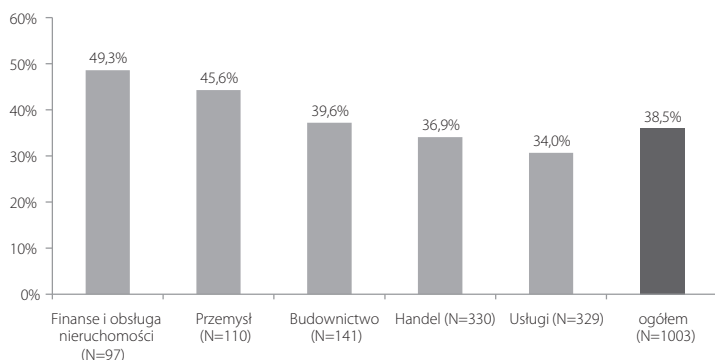
Wykres 10. Firmy z opracowaną strategią rozwoju.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).



Na ten wynik rzutują mikroprzedsiębiorstwa, których udział w strukturze MSP jest dominujący. 38% spośród tych firm opracowało strategię rozwoju, w małych firmach – 52%, natomiast w przedsiębiorstwach średniej wielkości – 81%. Istotnie rzadziej w porównaniu

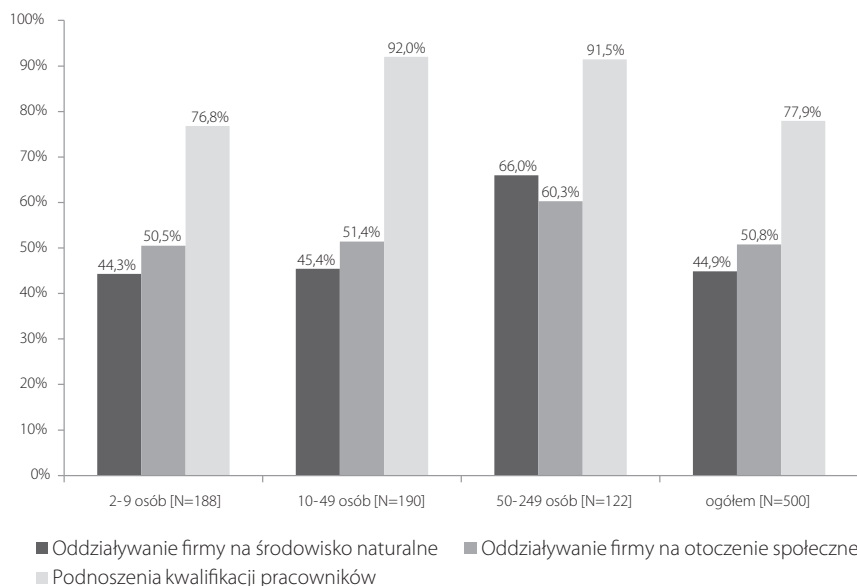
z całym sektorem MSP strategię rozwoju posiadają przedsiębiorstwa sektora usług, natomiast częściej od innych – firmy zajmujące się finansami i obsługą nieruchomości.

Wykres 11. Firmy sektora MSP posiadające opracowaną strategię rozwoju w podziale na branże. Podstawa: przedsiębiorstwa poszczególnych branż.



Mikro i małe firmy, które nie opracowały strategii rozwoju najczęściej jako powód podają brak takiej potrzeby. Można przypuszczać, że przedsiębiorstwa te działają według utartych schematów i – jeśli takie właśnie działanie przynosi zadowalające efekty – nie szukają nowych rozwiązań i ścieżek rozwoju. Przyczyna braku strategii rynkowej w firmie może również tkwić w kompetencjach właścicieli mikro i małych firm w zakresie tworzenia tego typu dokumentu.

Wykres 12. Elementy idei społecznej odpowiedzialności biznesu w strategii rozwoju firmy. Podstawa: przedsiębiorstwa posiadające opracowaną strategię rozwoju (N=500).

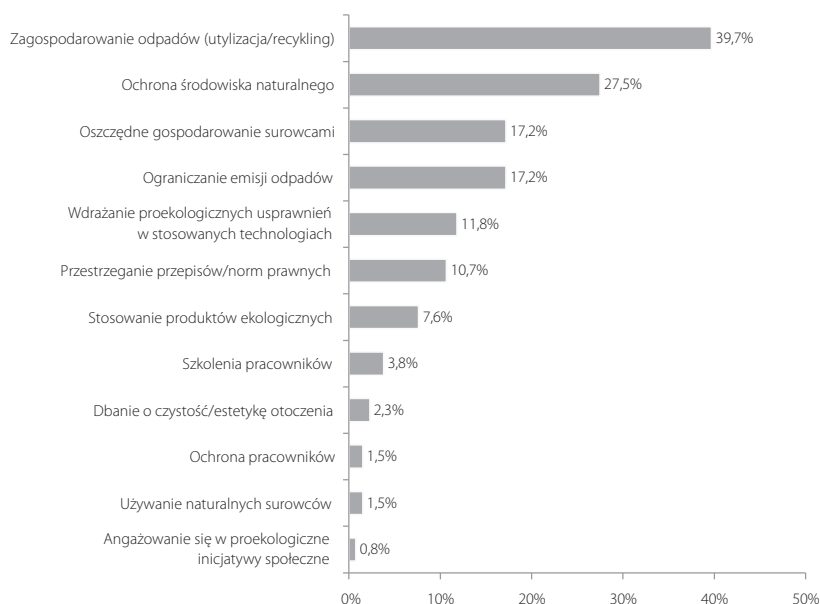


W opracowaniach strategii rozwoju firm sektora MSP wśród zapisów, które odnoszą się do idei społecznej odpowiedzialności biznesu widać przede wszystkim troskę o podnoszenie kwalifikacji pracowników, a zatem działania, które mogą przełożyć się bezpośrednio na zyski firmy. Rzadziej przedsiębiorstwa umieszczają w opisie przyjętej strategii oddziaływanie na środowisko – naturalne i społeczne.

23% przedsiębiorców, którzy uwzględniają elementy idei społecznej odpowiedzialności biznesu w strategii swojej firmy, wzięło pod uwagę wszystkie kategorie, a więc oddziaływanie firmy na środowisko naturalne, społeczne, a także podnoszenie kwalifikacji pracowników. 38% uwzględniło dwie z trzech kategorii, a 29% ograniczyło się do jednej. Ci ostatni w 81% przypadków wybrali działania zorientowane na pracowników.

Spośród przedsiębiorstw posiadających strategię rozwoju 45% przy jej opracowywaniu uwzględniło oddziaływanie firmy na środowisko naturalne. Należy zauważyć, że w średnich firmach poziom ten jest nieco wyższy – 2/3 z nich w ramach opracowanej strategii bierze pod uwagę kwestie prośrodowiskowe. Uwzględnienie oddziaływania firmy na środowisko w strategii rozwoju nie jest natomiast uwarunkowane branżą, w jakiej działa przedsiębiorstwo. Najczęściej, uzasadniając obojętną dla środowiska postawę respondenci twierdzili, że działalność ich przedsiębiorstwa nie wpływa na nie; mówili też o „braku potrzeby”, co w tym akurat przypadku rozumieć można jako analogiczne wytłumaczenie.

Wykres 13. Główne założenia strategii firmy w odniesieniu do środowiska naturalnego.
Podstawa: firmy uwzględniające w strategii oddziaływanie firmy na środowisko naturalne (N=262).



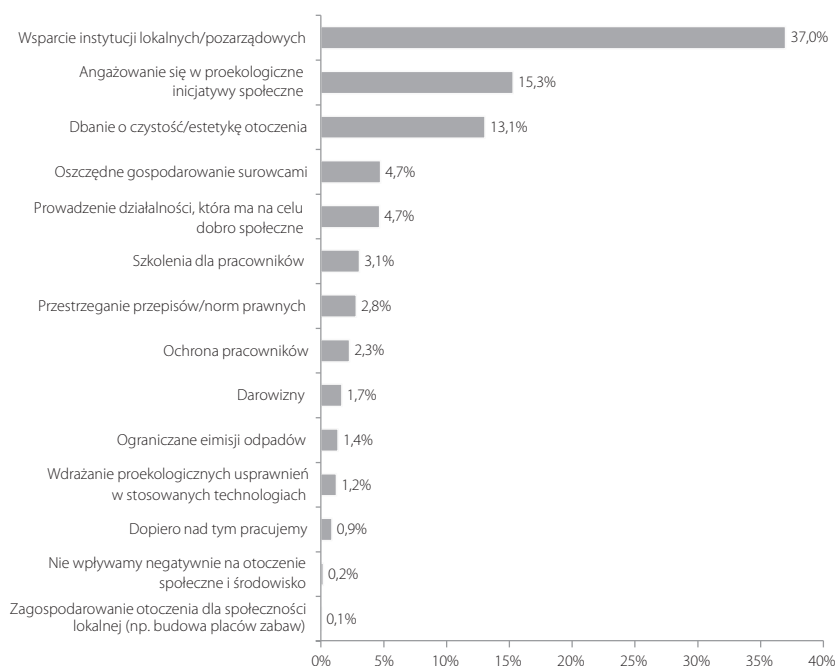
Zdecydowanie najbardziej popularną formą działań proekologicznych, zapisanych w strategiach firm sektora MSP, jest troska o zagospodarowywanie odpadów, a więc najpewniej współpraca z wyspecjalizowanymi przedsiębiorstwami zajmującymi się recyklingiem i ekologiczną utylizacją odpadów. Co czwarta firma zastosowała bardzo ogólny zapis o „ochronie środowiska naturalnego”. W czołówce działań proekologicznych znalazło się też oszczędne gospodarowanie surowcami (można przypuszczać, że u podstaw tego zapisu leżały czynniki ekonomiczne), a także ograniczenie emisji odpadów, czyli działanie wymagające ingerencji w technologie (być może przystosowanie ich do wymogów unijnych).

51% firm sektora MSP z opracowaną strategią rozwoju uwzględniło w jej zapisach oddziaływanie przedsiębiorstwa na otoczenie społeczne. Podobnie jak kwestie prośrodowiskowe,

również ten element idei społecznej odpowiedzialności biznesu pojawia się częściej w strategiach rozwoju firm średnich (60%) niż w mikro i małych (tu jest na poziomie 50%).

Brak aktywności firmy na tym polu uzasadniany jest najczęściej (w 44% przypadków) niewystępowaniem potrzeb lub wymogów. Stosunkowo często pojawia się także motyw innego ustawienia priorytetów w strategii (11%). Natomiast co czwarty ankietowany z tej grupy mówił o braku negatywnego oddziaływania na środowisko, jako przyczynie nieuwzględnienia wpływu firmy na otoczenie społeczne. Tym samym powtórzył uzasadnienie dotyczące raczej środowiska naturalnego niż wpływu na środowisko społeczne firmy. Ten motyw pojawiał się przede wszystkim w argumentacjach podawanych przez mikroprzedsiębiorców. Prawdopodobnie stoi za tym niezrozumienie problemu, niezajomość tematyki czy też nieuświadamianie sobie faktu oddziaływania firmy na otoczenie społeczne.

Wykres 14. Główne założenia strategii firmy w odniesieniu do otoczenia społecznego.
Podstawa: firmy uwzględniające w strategii oddziaływanie firmy na otoczenie społeczne (N=264).

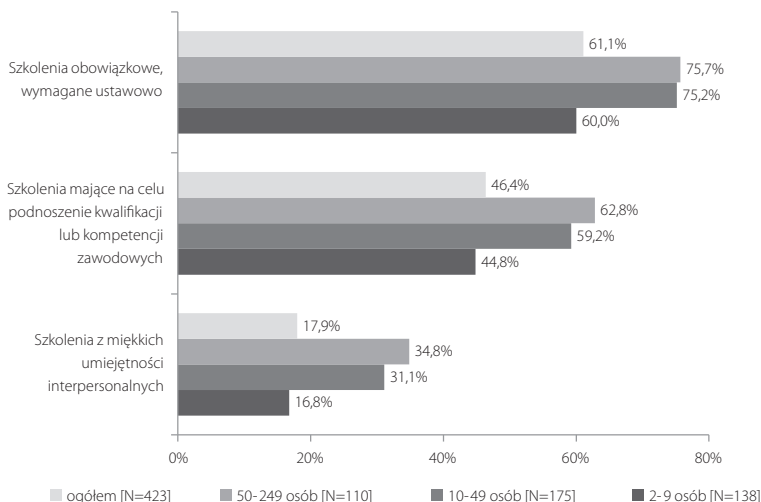


Respondenci w bardzo różny sposób rozumeli kwestie zaangażowania przedsiębiorstwa na rzecz otoczenia społecznego. W niektórych przypadkach nie tworzyli np. rozróżnienia pomiędzy działalnością proekologiczną a prospołeczną. Najczęściej wymienianą formą działań w odniesieniu do otoczenia społecznego jest wspieranie instytucji lokalnych, w tym pozarządowych.

Działania zorientowane na pracowników to najczęściej uwzględniany w strategiach firm sektora MSP element idei społecznej odpowiedzialności biznesu. Zapisy na ten temat pojawiają się w opracowaniach strategii 80% z nich. W przedsiębiorstwach małych i średnich dzieje się tak w 92% przypadków.

Brak zapisów na temat szkoleń pracowników uzasadniany jest najczęściej brakiem potrzeby, wynikającym nieraz z przekonania, że zatrudniona kadra już w tej chwili posiada najwyższe kwalifikacje. W tej sytuacji odpowiedź na pytanie dotyczące planów szkoleniowych można uznać za jeden z istotnych wskaźników informujących o nastawieniu firmy do rozwoju kapitału ludzkiego przedsiębiorstwa. Wśród firm, które posiadają strategię rozwoju, odsetek przedsiębiorstw, zamierzających podjąć działania w tym zakresie, wyniósł 77,9%.

Wykres 15. Główne założenia strategii firmy w odniesieniu do podnoszenia kwalifikacji pracowników. Podstawa: przedsiębiorstwa, które posiadały plany szkolenia pracowników w strategii przedsiębiorstwa (N=423).



Firmy sektora MSP najczęściej uwzględniają w opracowanych strategiach szkolenia obowiązkowe – wymagane przez stosowne ustawy i rozporządzenia. Chętnie inwestują w wiedzę i kompetencje pracowników, które związane są bezpośrednio z wykonywaną przez nich pracą. Natomiast najrzadziej planują szkolenia z umiejętności interpersonalnych, aczkolwiek w przypadku małych i średnich firm popularność tego typu szkoleń sięga trzydziestu kilku procent, co wydaje się całkiem dużą skalą, zważywszy, że jest to dość nowatorskie podejście do zobowiązań firmy wobec personelu.

Skala szkoleń w małych i średnich firmach jest podobna. Mniej planuje się ich w mikroprzedsiębiorstwach. Zróżnicowanie w planach szkoleniowych firm sektora MSP jest widoczne również ze względu na rodzaj prowadzonej przez przedsiębiorstwo działalności. Istotnie częściej działania na rzecz zwiększania kompetencji pracowników uwzględnione były w dokumentach strategicznych stworzonych w firmach budowlanych (94,6%) i usługowych (85%), istotnie rzadziej zaś w handlu (65,1%).

7. Aktywność proekologiczna firm sektora MSP

Dotychczas przedstawione informacje dotyczyły postaw przedsiębiorstw wobec idei społecznej odpowiedzialności biznesu oraz jej elementów składowych, takich jak: troska o stan środowiska naturalnego, otoczenie społeczne firmy czy też zapewnianie pracownikom bezpiecznego i komfortowego środowiska pracy. Omówiona została również praktyka wpisywania zagadnień związanych ze społeczną odpowiedzialnością biznesu w strategię firmy, co stanowi wskaźnik rzeczywistego uznania istotności postulatów wynikających z niej i jej wpływu na sposób działania firmy.

Zgodnie z przedstawionymi dotychczas danymi, pochodzącymi z sondażu przeprowadzonego z przedstawicielami firm sektora MSP, 18,7% znających pojęcie społecznej odpowiedzialności biznesu łączy ją również z troską o środowisko naturalne. Mimo że postulat ograniczenia negatywnego wpływu na środowisko naturalne jest uznawany przez respondentów za bardzo istotny, uwzględnienie potrzeb i interesów środowiska znalazło się wśród kwestii, na które firmy kładą najmniejszy nacisk.

W poniższym rozdziale zaprezentowane zostały wyniki badań terenowych odnoszące się bezpośrednio do różnych aspektów aktywności prośrodowiskowej przedsiębiorstw sektora MSP. Na wstępie należy jednak podać definicję działań proekologicznych. Pod tym pojęciem kryją się wszystkie aktywności podejmowane przez firmy, które przyczyniają się do ograniczenia bądź zlikwidowania negatywnego wpływu prowadzonej przez nie działalności na środowisko naturalne, przy czym ich wprowadzenie nie musi być spowodowane pobudkami natury etycznej (troską o środowisko naturalne).

Na podstawie przeprowadzonych wywiadów indywidualnych z przedstawicielami firm, które wprowadziły rozwiązania proekologiczne, wyróżnione zostały poszczególne rodzaje tych działań.

Po pierwsze są to działania odnoszące się do sfery rutynowych praktyk stosowanych w przedsiębiorstwie. Aktywność proekologiczna polega na ich zmianie pod kątem wynikającego z nich negatywnego wpływu na środowisko naturalne. Za najbardziej rozpowszechniony przykład takiej zmiany można uznać wprowadzenie segregacji i recyklingu w firmie, przy czym można tu wyróżnić różne stopnie zaangażowania przedsiębiorstw – od najprostszej selekcji odpadów na podstawowe kategorie, takie jak szkło, papier etc., aż po silne zaangażowanie w proces recyklingu przejawiające się poszukiwaniem odbiorców dla zużytych materiałów oraz dokonywaniem recyklingu na poziomie samej firmy. Przykładu silnego stopnia zaangażowania w proces segregacji i odzysku odpadów dostarczają praktyki stosowane przez jedno z badanych przedsiębiorstw z sektora usług hotelarskich:

(...) Oprócz segregacji śmieci, segregujemy na papier biurowy, oddzielnie szkło, tektura i papier oddzielnie, plastik i aluminium jako jedno, butelki plastikowe typu PET. Mamy organiczne i wszystko, co nie da się przetworzyć. (...) Szkło wywozimy do pojemników na szkło. Słoiki wywozimy na wieś do naszego gospodarstwa ekologicznego, które robi nam przetwory. (...) Na plastik mamy oddzielne pojemniki. (...) Oddzielnie mamy pojemnik na papier biurowy. Natomiast karton i tektura przetwarzamy i wykorzystujemy do różnych rzeczy, alby palimy tym w piecu.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi, Mężczyzna)

Powyższy przykład dotyczy firmy, która wprowadziła rozwiązania proekologiczne dobrowolnie, motywowana przede wszystkim troską o środowisko naturalne. Należy podkreślić jednak, że tego typu działania mogą być również wdrażane ze względów czysto utylitarnych – poszukiwania oszczędności w przedsiębiorstwie, o czym świadczy przypadek firmy zajmującej się scenografią w reklamach:

(...) właśnie dużo zysków w firmie osiągamy przez to, że myślimy o oszczędnościach w taki sposób, żeby świadomie kupować niektóre rzeczy i świadomie je wykorzystywać i czasami zdarza się, że jedną rzecz wykorzystujemy 10-15 razy, a w innych firmach, bo wiem, że tak powiem z wywiadu takiego osobistego, po prostu te rzeczy utylizuje się raz i wyrzuca do śmieci, a my po prostu wykorzystujemy, powiedzmy jakoś tam czyścimy, uzdatniamy znowu do użytku i składamy w magazynie i potem znowu utylizujemy.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi, Kobieta)

Oprócz motywacji ekonomicznej i etycznej (wynikającej z troski o ochronę środowiska), przyczyną, dla której firmy prowadziły segregację odpadów, był przymus wynikający z przepisów prawa. Innymi zmianami, które mają charakter proekologiczny, a odnoszą się do rutynowych praktyk obecnych w większości przedsiębiorstw, są: kwestia zmiany sposobu korzystania z urządzeń elektrycznych (np. wyłączenie ich po zakończeniu pracy), oszczędność surowców i materiałów wykorzystywanych w codziennej działalności firmy (np. papieru przez ograniczenie drukowania do niezbędnego minimum).

Drugim typem działań prośrodowiskowych są wszelkie zmiany dokonane w posiadanej przez przedsiębiorstwa infrastrukturze lub urządzeniach, polegające na ich modernizacji lub zakupie nowych, co skutkuje zmniejszeniem się negatywnego oddziaływania firmy na środowisko. Do kategorii tej można zaliczyć zarówno zmiany o znaczeniu strategicznym dla firmy, takie jak np. modernizacja lub zakup urządzeń służących do produkcji prowadzonej w firmie, jak i zmiany dokonywane w infrastrukturze przedsiębiorstwa o charakterze drugorzędnym wobec prowadzonej działalności, np. wymiana żarówek i urządzeń biurowych na energooszczędne czy zamontowanie czujników światła, tak jak zostało to zrobione w jednej z badanych firm:

Wszędzie mamy żarówki energooszczędne. W sumie jest to banal, ale jest duża oszczędność. W naszym największym pomieszczeniu na 12 miejsc są żarówki przy łóżku 15 woltowe, a więc cały pokój to 32 wat, a jest dostatecznie dużo światła. Zwykła żarówka 40 wat nie daje praktycznie światła w pomieszczeniu. Mamy lampki miodowe, które są bardzo oszczędne. Wszędzie są żarówki energooszczędne. Mamy lodówkę w klasie A, czyli w klasie energicznej oszczędności. Podobnie jest z pralką (...) Co jeszcze? Mamy czujniki na światło. Nie wszędzie, ale tylko pod prysznicami i w ubikacji. Zastanawiamy się, czy nie zrobić w całej łazience. Światło zapala się na ruch.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi, Mężczyzna)

Trzeci typ działań proekologicznych dotyczy wykorzystywania w prowadzonej działalności, w sposób świadomy, produktów przyjaznych dla środowiska. Mogą być one przetwarzane w celu wyprodukowania towaru finalnego sprzedawanego przez firmę lub być wykorzystywane w codziennej działalności firmy. Obie formy zastosowania produktów proekologicznych zostały opisane przez cytowanego poniżej respondenta:

Stosujemy środki czystości biodegradowalne i nietestowane na zwierzętach (...) Kupujemy też przetwory, one są organiczne. Część to są po prostu BIO przetwory, a część to są

ekologiczne certyfikowane. My je po prostu wykorzystujemy do przygotowania śniadań podawanych naszym gościom.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi, Mężczyzna)

Czwartym wyszczególnionym typem działań proekologicznych jest wprowadzenie rozwiązań technologicznych i technologii, które przyczyniają się do zmniejszenia negatywnego wpływu działalności firmy na środowisko naturalne np. poprzez eliminację szkodliwych procesów i substancji lub też substytucje surowców. Poniżej przedstawiona została wypowiedź reprezentanta przedsiębiorstwa, które wdrożyło tego typu działania:

Usunęliśmy na przykład amoniak z produkcji. Usunęliśmy takie, które są bardzo szkodliwe dla środowiska, przede wszystkim wodnego. Nie stosujemy też w procesie technologicznym amoniaku.

(Małe przedsiębiorstwo, Przemysł, Mężczyzna)

Rozwiązania prośrodowiskowe należące do tej kategorii mogą być opracowywane zarówno w ramach firmy, jak i pozyskiwane na zasadach rynkowych. W porównaniu z innymi wymienionymi działaniami proekologicznymi są one stosunkowo kosztowne i pracochłonne – wymagają zaangażowania środków finansowych przedsiębiorstwa, jak również kadry zarządzającej i/lub pracowników. Z tego względu są one wprowadzane przede wszystkim w odniesieniu do tych procesów, które w bezpośredni sposób prowadzą do wytworzenia produktów oferowanych zewnętrznym klientom.

Piątym rodzajem aktywności prośrodowiskowej jest wprowadzenie ekoprojektowania, tzn. zidentyfikowanie aspektów środowiskowych związanych z produktem i włączenie ich do procesu projektowania już na wczesnym etapie rozwoju produktu²⁴. Przykładu wprowadzenia tego typu działań dostarcza poniższy cytat:

Mała seria produkcyjna siedzisk wykonana z polipropylenu w technologii rotomouldingu, 100% recyklingu. (...) One są wykonywane właśnie z takiego rotomouldingu i można je potem przetopić i zrobić z nich na przykład lampy albo krzesła.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi, Mężczyzna)

Widać więc, że firma w sposób świadomy dokonała wyboru materiałów użytych w produkcji, które umożliwiają ponowne ich wykorzystanie w ramach recyklingu.

Tabela 8. Rodzaje działań prośrodowiskowych wprowadzanych przez firmy sektora MSP.

Rodzaje działań prośrodowiskowych	Opis działań
Zmiana rutynowych praktyk w przedsiębiorstwie	- Wprowadzenie recyklingu i segregacji odpadów w firmie - Zmiana sposobu eksploatacji urządzeń elektronicznych w firmie
Inwestycje w park maszynowy przedsiębiorstwa	- Modernizacja posiadanych urządzeń - Zakup nowych urządzeń
Świadome wykorzystanie produktów/materiałów prośrodowiskowych w firmie	- Substytucja dotychczas stosowanych materiałów/produktów przyjaznymi dla środowiska - Zakup produktów/materiałów przyjaznych dla środowiska

²⁴ Cyt. za: ISO/TR 2002, *Zarządzanie środowiskowe. Włączanie aspektów środowiskowych do projektowania i rozwoju wyrobów*, Warszawa 2002.

Rodzaje działań prośrodowiskowych	Opis działań
Ekoprojektowanie	- Uwzględnienie na etapie projektowania produktów ich cyklu życia i oddziaływania na środowisko
Wprowadzenie ekoinnowacji technologicznych	- Opracowanie rozwiązań technologicznych ograniczających negatywny wpływ prowadzonej działalności na środowisko naturalne - Zakup i wprowadzenie technologii przyjaznych dla środowiska

Obecność wymienionych powyżej działań podejmowanych w przedsiębiorstwie stanowi o wdrażaniu przez firmę wzorców zrównoważonej produkcji. Ze względu na fakt ich współwystępowania można uznać, że model WZP ma charakter **złożony** lub **prosty**. W **modelu prostym** wzorca, wprowadzone działania proekologiczne mają jednostkowy charakter – w danym przedsiębiorstwie występuje tylko jeden z nich. W **modelu złożonym** pojawia się jednocześnie kilka działań proekologicznych. Model ten może składać się z wielu kombinacji wprowadzonych aktywności. Na podstawie wypowiedzi respondentów zaobserwowano różnice w doborze wdrażanych wzorców pomiędzy firmami sektora przemysłowego i innych branż, a także odmienne podejście w uznaniu istotności poszczególnych działań.

Jak wynika z zebranego materiału empirycznego, w przedsiębiorstwach przemysłowych szczególne znaczenie nadawane było wprowadzaniu działań/rozwiązań odnoszących się bezpośrednio do procesu wytwarzania towarów. Wdrażano zatem nowe prośrodowiskowe rozwiązania technologiczne zmniejszające negatywny wpływ produkcji na środowisko naturalne, modernizowano posiadany sprzęt, jak również zaczynano stosować ekoprojektowanie. Działania, takie jak: zmiana rutynowych praktyk pracowników i kadry zarządzającej na bardziej ekologiczne czy użycie produktów środowiskowych miały w zdecydowanej większości przypadków charakter poboczny – były pochodną wymienionych wcześniej zmian. Inaczej sytuacja przedstawiała się w przypadku firm nieprzemysłowych, które często realizowały model wdrażania WZP oparty o zmianę praktyki działania, wymianę używanego sprzętu (najczęściej kryterium ekologicznym decydującym o wyborze była jego energooszczędność) oraz użycie produktów przyjaznych środowisku w codziennym funkcjonowaniu firmy.

Obok wymienionych wcześniej działań proekologicznych składających się na WZP można wyróżnić również specjalną kategorię podejmowanych przez przedsiębiorstwa aktywności, które prowadzą do wdrożenia złożonych modeli WZP w firmie. Na podstawie materiału empirycznego, pochodzącego z wywiadów z przedstawicielami firm zidentyfikowano więc następujące aktywności tego typu:

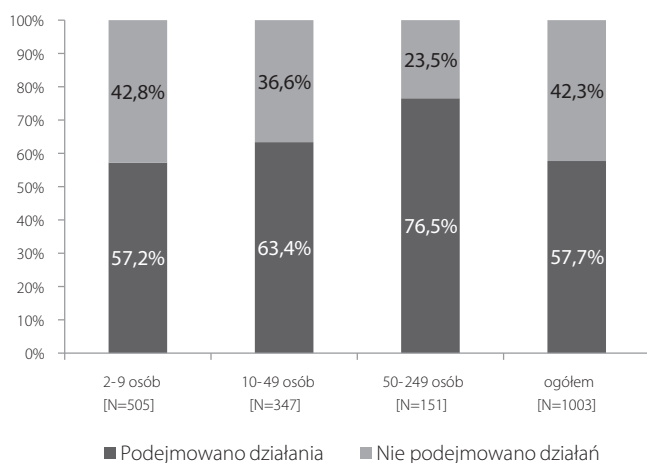
- Wdrożenie systemów zarządzania środowiskowego (ISO 14001).
- Uczestnictwo w sieciach współpracy/projektach, których celem było wprowadzenie w przedsiębiorstwach rozwiązań ekologicznych np. w ramach Klubu Czystego Biznesu.
- Uzyskanie prawa do sygnowania swych produktów i usług ekoznakami, co wiązało się z koniecznością spełnienia przez firmy szeregu wymagań z zakresu ochrony środowiska i podjęcia zmian w prowadzonej działalności. Ze względu na różnicowanie certyfikatów – odnoszących się bądź do poszczególnych produktów, bądź też działalności firmy (w całości lub też pewnej jej określonej części) – starające się o nie przedsiębiorstwa wprowadzały zróżnicowane rozwiązania proekologiczne, więcej niż jednego typu.

Sprawa popularności różnego rodzaju działań prośrodowiskowych, wyodrębnionych w trakcie indywidualnych wywiadów jakościowych, była przedmiotem badania sondażowego.

Zebrany materiał empiryczny pozwala na stwierdzenie, że 42,3% przedsiębiorstw sektora MSP w ciągu ostatnich 5 lat nie podjęło żadnych działań prośrodowiskowych, przy czym można zaobserwować znaczne zróżnicowanie aktywności w tym względzie ze względu na wielkość przedsiębiorstwa. Wśród mikroprzedsiębiorstw odsetek firm, które podjęły działania prośrodowiskowe, wyniósł 57,2%, wśród małych firm – 63,4% zaś średnich – już 76,5%, co prowadzi do ogólnego wniosku, że wielkość przedsiębiorstwa ma wpływ na uwzględnienie w strategii działania kwestii ochrony środowiska. Nie zaobserwowano natomiast istotnego statystycznie zróżnicowania pomiędzy branżami, dotyczącego faktu podjęcia działań proekologicznych, choć oczywiście różniły się one w swojej treści.

Odnotowano istotną statystycznie zależność pomiędzy faktem posiadania strategii środowiskowej a wdrażaniem rozwiązań proekologicznych. Informacja ta potwierdza, że wzięcie pod uwagę kwestii zmniejszenia negatywnego wpływu prowadzonej działalności na środowisko przy tworzeniu dokumentów strategicznych firmy wiąże się z rzeczywistą aktywnością przedsiębiorstwa na tym polu.

Wykres 16. Podejmowanie działań proekologicznych w okresie ostatnich pięciu lat.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).



Zagadnienie wdrażania przez firmy działań prośrodowiskowych jest również zróżnicowane pod względem terytorialnym. Ponadprzeciętny odsetek firm wdrażał WZP w regionie północnym, północno-zachodnim i centralnym. Natomiast istotnie rzadziej tego typu działania podejmowane były w regionach: wschodnim, południowym i południowo-zachodnim. Zaobserwowane zróżnicowanie regionalne może stanowić podstawę dla przyszłych działań, zmierzających do upowszechnienia wdrażania wzorców zrównoważonej produkcji wśród firm sektora MSP na różnych obszarach Polski.

Tabela 9. Wdrażanie w przedsiębiorstwach sektora MSP wzorców zrównoważonej produkcji w podziale na regiony Polski.

Region (według klasyfikacji NUTS1)	Odsetek firm wdrażających WZP w ostatnich pięciu latach
Północny (N=149)	68,9%
Północno-zachodni (N=176)	66,2%
Centralny (N=238)	64,5%
Wschodni (N=129)	49%
Południowy (N=202)	46%
Południowo-zachodni (N=113)	45,4%
Cały kraj (N=1003)	57,7%

Firmy sektora MSP w zasadzie nie przejawiają zainteresowania szerszą działalnością społeczną związaną z kwestiami ekologicznymi. Dlatego też nie uczestniczą w programach proekologicznych, platformach współpracy, nie prowadzą edukacji w tym zakresie, nie szerzą wiedzy proekologicznej, nie publikują raportów na ten temat. Najczęściej ograniczają się do działań podstawowych, w części wymuszanych przez przepisy, takich jak: stosowanie energooszczędnych źródeł energii czy prośrodowiskowa gospodarka odpadami (sortowanie, recykling, utylizacja). Aktywne formy działań na rzecz środowiska: remonty, modernizacje, wdrażanie przyjaznych dla środowiska technologii – jeśli już – stosunkowo częściej stosowane są w firmach średniej wielkości. Większą popularnością wśród tych firm cieszą się również mniej kosztowne rozwiązania, jak np. stosowanie energooszczędnych źródeł światła czy wprowadzenie praktyki segregacji/recyklingu odpadów w firmie. Fakt ten wskazuje, że różnicowanie w podejmowaniu działań proekologicznych nie jest związane jedynie z odmiennym potencjałem ekonomicznym przedsiębiorstw, lecz także ze świadomością ekologiczną kadry zarządzającej/właścicieli.

Nie zaobserwowano istotnego statycznego wpływu płci respondentów (kadry zarządzającej/właścicieli firm) na częstotliwość wdrażania proekologicznych rozwiązań w przedsiębiorstwach sektora MSP.

Tabela 10. Formy działań proekologicznych podjęte przez firmę w ciągu ostatnich 5 lat w podziale na wielkość przedsiębiorstw oraz płeć respondentów.

	2-9 osób [N=505]	10-49 osób [N=347]	50-249 osób [N=151]	Ogółem [N=1003]	Kobiety [N=466]	Mężczyźni [N=537]
Wprowadzenie energooszczędnych źródeł światła	33,4%	39,5%	45,1%	33,7%	35,3%	32,4%
Wprowadzenie praktyki segregacji/recyklingu odpadów w firmie	20,0%	26,4%	33,4%	20,4%	19,4%	21,1%
Zmniejszenie ilości wytwarzanych odpadów	16,1%	20,8%	28,3%	16,4%	18,4%	14,7%
Zakup nowych urządzeń/maszyn przyjaznych dla środowiska	15,9%	22,3%	29,3%	16,4%	15,4%	17,2%

	2-9 osób [N=505]	10-49 osób [N=347]	50-249 osób [N=151]	Ogółem [N=1003]	Kobiety [N=466]	Męż- czyźni [N=537]
Przeszkolenie pracowników pod kątem ochrony środowiska	12,6%	14,7%	20,8%	12,8%	13,4%	12,2%
Remont budynków/infrastruktury (termomodernizacja), wymiana źródeł ciepła	8,4%	16,9%	19,5%	8,9%	7,2%	10,3%
Modernizacja urządzeń/maszyn, dzięki czemu stały się one bardziej przyjazne dla środowiska	6,9%	11,2%	19,2%	7,3%	6,0%	8,4%
Zakup/opracowanie nowych przyjaznych dla środowiska technologii	5,9%	9,6%	16,0%	6,1%	4,8%	7,1%
Wprowadzenie działań organizacyjnych zorientowanych na zmniejszenie negatywnego wpływu działalności firmy na środowisko naturalne	4,1%	6,0%	13,1%	4,3%	3,5%	5,0%
Substytucja surowców bardziej przyjaznymi środowisku	4,0%	5,2%	11,5%	4,2%	3,8%	4,5%
Wykorzystywanie w sposób świadomy w prowadzonej działalności produktów przyjaznych dla środowiska	3,8%	5,0%	10,1%	3,9%	5,2%	3,0%
Ekoprojektowanie	3,0%	2,3%	7,8%	3,1%	1,2%	4,6%
Analiza cyklu życia produktów/usług	2,8%	6,0%	8,5%	3,0%	1,1%	4,5%

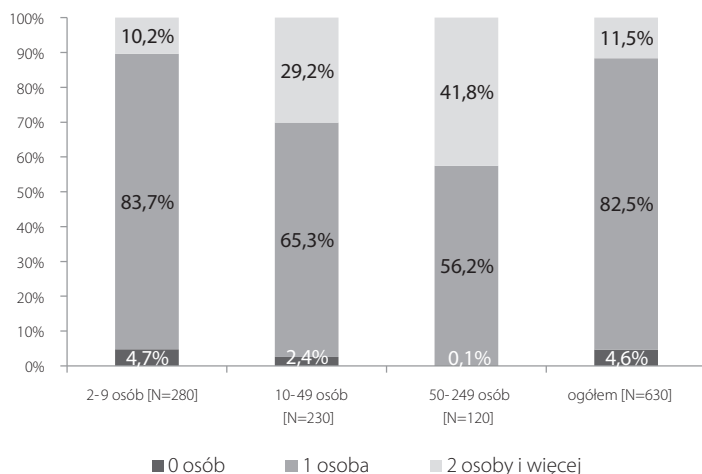
Ze względu na podział na branże można zauważyć, że firmy budowlane rzadziej od innych wprowadzają energooszczędne źródła światła. Ponadto istotne zróżnicowanie statystyczne widoczne jest w szczególności dla odpowiedzi udzielanych przez przedstawicieli firm z branży handlowej oraz usługowej. Firmy usługowe zauważalnie częściej dokonywały zakupu nowych urządzeń/maszyn przyjaznych dla środowiska, rzadziej zaś wprowadzały praktykę recyklingu i szkoliły pracowników pod kątem ochrony środowiska, co wydaje się być o tyle zaskakujące, że tego typu działania – pozostające w sferze praktyk – są stosunkowo łatwe do wdrożenia na poziomie przedsiębiorstwa. Odwrotna sytuacja ma miejsce w przypadku firm handlowych, które częściej podejmowały działania polegające na wprowadzeniu recyklingu/segregacji odpadów oraz szkoliły pracowników pod kątem ochrony środowiska. Wy tłumaczeniem takiego stanu rzeczy może być fakt nakładania przez ustawodawcę zadań wynikających z ustawy o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania niektórymi odpadami oraz o opłacie produktowej.

Tabela 11. Formy działań proekologicznych podjęte przez firmę w ciągu ostatnich 5 lat w podziale na branże.

	Prze- mysł [N=110]	Budow- nictwo [N=141]	Handel [N=330]	Finanse [N=97]	Usługi [N=329]	Ogółem [N=1003]
Wprowadzenie energooszczędnych źródeł światła	32,8%	15,9%	36,5%	39,4%	37,2%	33,7%
Wprowadzenie praktyki segregacji/recyklingu odpadów w firmie	22,9%	21,4%	24,9%	13,0%	16,8%	20,4%
Zakup nowych urządzeń/maszyn przyjaznych dla środowiska	18,7%	21,2%	15,2%	3,9%	18,4%	16,4%
Zmniejszenie ilości wytwarzanych odpadów	23,5%	14,2%	10,9%	12,6%	21,4%	16,4%
Przeszkolenie pracowników pod kątem ochrony środowiska	12,6%	15,6%	17,9%*	9,4%	7,4%	12,8%
Remont budynków/infrastruktury (termomodernizacja), wymiana źródeł ciepła	4,6%	10,6%	7,6%	8,5%	11,0%	8,9%
Modernizacja urządzeń/maszyn, dzięki czemu stały się one bardziej przyjazne dla środowiska	5,9%	8,1%	3,0%	3,6%	13,0%	7,3%
Zakup/opracowanie nowych przyjaznych dla środowiska technologii	10,2%	7,6%	1,9%	7,7%	7,9%	6,1%
Wprowadzenie działań organizacyjnych zorientowanych na zmniejszenie negatywnego wpływu działalności firmy na środowisko naturalne	5,2%	3,0%	1,8%	3,6%	7,4%	4,3%
Substytucja surowców bardziej przyjaznymi środowisku	3,0%	13,0%	0,6%	3,6%	4,5%	4,2%
Wykorzystywanie w sposób świadomy w prowadzonej działalności produktów przyjaznych dla środowiska	5,6%	11,4%	2,1%	6,9%	1,2%	3,9%
Ekoprojektowanie	2,5%	6,1%	0,0%	0,0%	6,0%	3,1%
Analiza cyklu życia produktów/usług	6,6%	5,4%	0,7%	0,5%	3,8%	3,0%

W podejmowanie decyzji o wdrażaniu rozwiązań proekologicznych najczęściej zaangażowana jest jedna osoba z grona kierownictwa firmy. W mikroprzedsiębiorstwach stosunkowo częściej problem ten jest delegowany niżej (w 5% przypadków) i żaden kierownik nie uczestniczy bezpośrednio w tych działaniach. Z kolei w firmach średniej wielkości we wdrażanie rozwiązań prośrodowiskowych angażuje się większa liczba osób ze szczebli kierowniczych, bo też, zapewne ze względu na skalę działalności, tematyka ta jest bardziej zróżnicowana.

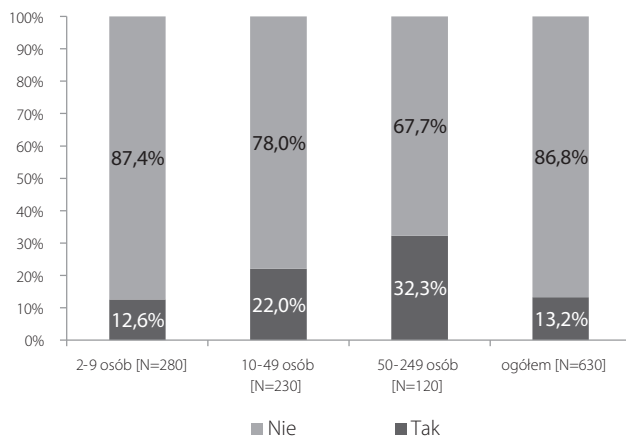
Wykres 17. Liczba osób na stanowiskach kierowniczych zaangażowana w działania proekologiczne. Podstawa: firmy, które w ciągu 5 lat wdrażały rozwiązania prośrodowiskowe (N=630).



Współpraca z partnerami zewnętrznymi przy wdrażaniu WZP zdarza się bardzo rzadko. Stosunkowo najczęściej w przypadku średnich firm sektora MSP – dotyczy 30% z nich. W mikroprzedsiębiorstwach, w których potrzeba tego typu kontaktów wydaje się być największa, zdarzają się one najrzadziej.

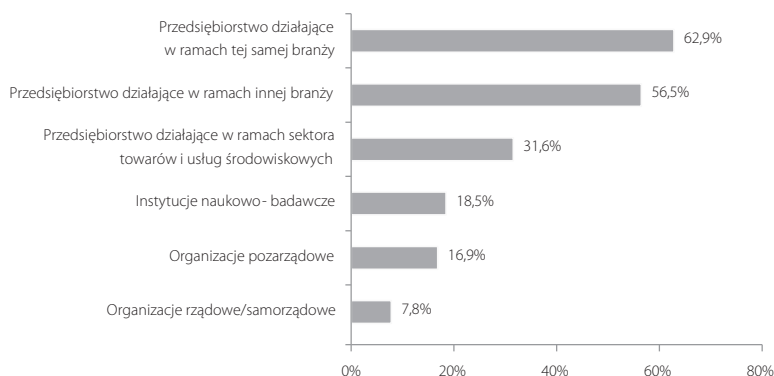
Ze względu na podział branżowy należy podkreślić, że 99% firm z branży finansowej w trakcie wdrażania rozwiązań proekologicznych nie podjęło współpracy z innymi podmiotami, podczas gdy dla innych sekcji gospodarki wartość ta wahała się od 84% do 87%.

Wykres 18. Współpraca z partnerami zewnętrznymi przy wdrażaniu WZP. Podstawa: firmy, które w ciągu 5 lat wdrażały rozwiązania prośrodowiskowe (N=630).



Przy wdrażaniu działań proekologicznych przez firmy sektora MSP z ich partnerami zewnętrznymi, najbardziej intensywna była współpraca z innymi przedsiębiorstwami – tej samej bądź innej branży. W 1/3 przypadków pomocne okazały się wyspecjalizowane firmy działające w sektorze towarów i usług środowiskowych. Mniejsze było wsparcie ze strony instytucji rządowych, pozarządowych, samorządowych.

Wykres 19. Partnerzy zewnętrzni współpracujący przy wdrażaniu WZP.
Podstawa: firmy, które podejmowały taką współpracę (N=127).



Podstawowymi formami współpracy firm sektora MSP z partnerami zewnętrznymi przy wdrażaniu rozwiązań proekologicznych, są: wymiana doświadczeń oraz wsparcie merytoryczne – taką praktykę wskazała ponad połowa przedsiębiorstw. Rzadziej zdecydowano się na współpracę w postaci dostarczania odpowiednich urządzeń bądź technologii oraz wsparcia finansowego. Sporadycznie zaś na sporządzenie przez firmy zewnętrzne diagnozy wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne.

Wykres 20. Zakres współpracy z partnerami zewnętrznymi przy wdrażaniu WZP.
Podstawa: firmy, które podejmowały taką współpracę (N=127).



Ze względu na niewielką liczbę przykładów współpracy z różnego rodzaju podmiotami we wprowadzaniu rozwiązań proekologicznych, analizę oceny wkładu należy traktować z wielką ostrożnością. Tym niemniej warto zwrócić uwagę, że przedsiębiorstwa tej samej branży oceniane są wysoko – ich wkład we wdrażanie rozwiązań proekologicznych określany był najczęściej jako „bardzo duży”.

Tabela 12. Ocena wkładu wniesionego przez współpracujących partnerów zewnętrznych przy wdrażaniu rozwiązań proekologicznych (odpowiedzi: „miały bardzo duży wkład”).

Typ partnerów współpracujących przy wdrażaniu rozwiązań proekologicznych	Ogółem	Kobiety [N=466]	Mężczyźni [N=537]
Przedsiębiorstwo działające w ramach tej samej branży [N=77]	19,6%	17%	22,6%
Przedsiębiorstwo działające w ramach innej branży [N=57]	3,7%	6,4%	1,1%
Przedsiębiorstwo działające w ramach sektora towarów i usług środowiskowych [N=40]	0,7%	1,4%	0,3%
Instytucje naukowo-badawcze [N=31]	1,4%	1%	2%
Organizacje pozarządowe [N=23]	1,6%	3,5%	2,5%
Organizacje rządowe/samorządowe [N=14]	3,1%	0,4%	3%

Wśród firm sektora MSP, które mają za sobą doświadczenie we wdrażaniu rozwiązań proekologicznych, tylko niewiele ponad 13% podjęło w tej sferze działalności współpracę z partnerami zewnętrznymi. Pozostali zazwyczaj po prostu nie widzieli takiej potrzeby – 84% respondentów stwierdziło, że w przypadku ich przedsiębiorstw „brak potrzeby” był powodem „istotnym” lub „bardzo istotnym” zaniechania współpracy. Każdy z pozostałych powodów był przez 40% badanych wymieniany jako „w ogóle nieistotny”.

Ranking poszczególnych czynników klasyfikował się podobnie w firmach różnej wielkości. Natomiast wydaje się, że w przypadku mikroprzedsiębiorstw stosunkowo większą wagę przy zaniechaniu współpracy miały przyczyny wynikające z generalnie słabych kontaktów z potencjalnymi partnerami zewnętrznymi, brak wiedzy o nich i wiary w możliwość podjęcia współdziałania.

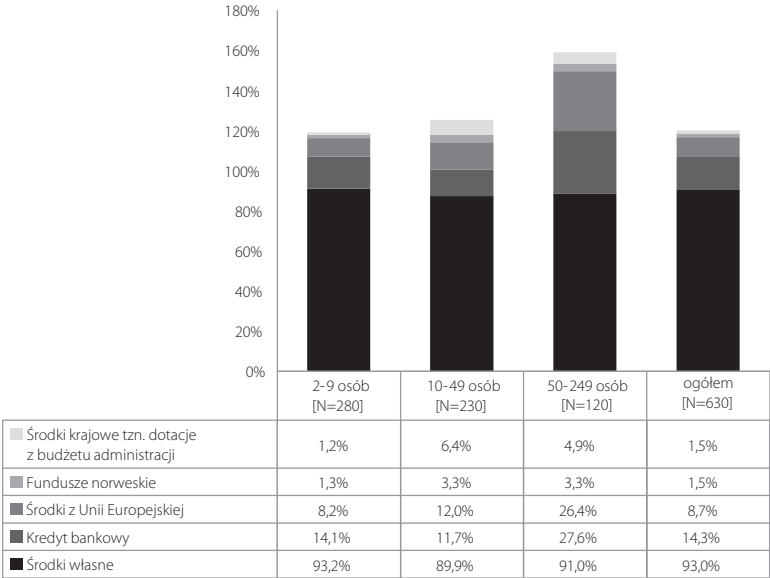
Zróznicowanie w podawanych przez respondentów przyczynach zaobserwowane zostało również w grupach wyróżnionych ze względu na płeć osób biorących udział w badaniu. O ile kobiety w większym stopniu zwracały uwagę na obiektywne bariery uniemożliwiające podjęcie współpracy, o tyle mężczyźni przyznawali, iż nie było takiej potrzeby.

Tabela 13. Waga²⁵ powodów, dla których nie została podjęta współpraca z partnerami zewnętrznymi przy wdrażaniu rozwiązań proekologicznych.

Powody niepodjęcia współpracy z partnerami zewnętrznymi	2-9 osób [N=246]	10-49 osób [N=180]	50-249 osób [N=77]	Ogółem [N=503]	Kobiety [N=466]	Mężczyźni [N=537]
Brak potrzeby	4,38	4,30	4,40	4,37	4,29	4,43
Zbyt wysokie koszty współpracy	2,73	2,60	2,71	2,74	2,78	2,71
Brak zainteresowania współpracą ze strony partnerów zewnętrznych	2,63	2,34	2,18	2,62	2,72	2,54
Brak partnerów spełniających nasze wymagania	2,57	2,25	2,17	2,57	2,66	2,50
Brak kontaktów z potencjalnymi partnerami zewnętrznymi	2,56	2,26	2,08	2,55	2,68	2,46

Proces wdrażania rozwiązań proekologicznych przez firmy sektora MSP jest w przeważającej mierze finansowany ze środków własnych. Średnie firmy częściej niż pozostałe posilkują się funduszami z Unii Europejskiej. W ich przypadku powszechniejsza jest także praktyka zaciągania kredytów bankowych, co należy tłumaczyć większą dostępnością tego typu źródła finansowania dla większych podmiotów. Mikroprzedsiębiorstwa, na co wskazywało badanie jakościowe, częstokroć nie posiadają zdolności kredytowej.

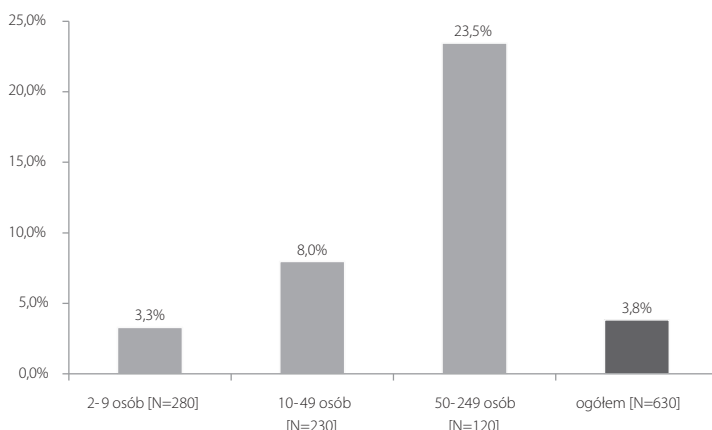
Wykres 21. Źródła finansowania wdrażania rozwiązań proekologicznych.
Podstawa: firmy, które w ciągu 5 lat wdrażały rozwiązania prośrodowiskowe (N=630).



²⁵ Zaprezentowane w tabeli wyniki są średnią arytmetyczną odpowiedzi udzielonych przez respondentów. Zostali oni poproszeni o ocenę znaczenia przyczyn, dla których nie podjęto współpracy z partnerami zewnętrznymi przy wdrażaniu rozwiązań proekologicznych w skali od 1 (dany powód miał bardzo małe znaczenie dla niepodjęcia współpracy) do 5 (dany powód miał bardzo duże znaczenie dla niepodjęcia współpracy).

Jakiegolwiek formy wsparcia ze strony państwa przy wdrażaniu WZP otrzymało niecałe 4% badanych firm sektora MSP, które wdrażały rozwiązania proekologiczne. Olbrzymia różnica zarysowała się pomiędzy przedsiębiorstwami różnej wielkości. Aż 1/4 firm średnich otrzymała różnego rodzaju pomoc ze strony państwa, podczas gdy dla mikroprzedsiębiorstw odsetek ten wyniósł zaledwie 3,3%. Kwestia ta wydaje się być na tyle znacząca, że jak pokazały wcześniej zaprezentowane dane to właśnie mikroprzedsiębiorstwa istotnie rzadziej podejmują działania prowadzące do zmniejszenia negatywnego wpływu na środowisko naturalne. Można zatem stwierdzić, że to właśnie w przypadku tego typu podmiotów państwo powinno aktywnie podejmować działania w celu wsparcia wdrażania rozwiązań prośrodowiskowych. Tymczasem pozyskane dane wskazują, że beneficjentami wsparcia publicznego w tym zakresie pozostają przede wszystkim średnie przedsiębiorstwa.

Wykres 22. Pomoc państwa przy wdrażaniu rozwiązań proekologicznych.
Podstawa: firmy, które w ciągu 5 lat wdrażały rozwiązania prośrodowiskowe (N=630).



Pomoc udzielana firmom miała zazwyczaj charakter wsparcia finansowego, a więc przede wszystkim ulgi podatkowej, rzadziej wymieniane były bezpośrednie dotacje czy preferencyjne kredyty.

Mikroprzedsiębiorstwa uzyskały pomoc w kwestii, w której mają wyraźny problem – w nawiązaniu kontaktów z partnerami zewnętrznymi, którzy zaangażowali się we wprowadzanie działań proekologicznych w firmie, mimo że bardzo mało spośród nich otrzymało jakiegolwiek wsparcie od państwa.

7.1. Motywy wdrożenia działań proekologicznych w przedsiębiorstwach sektora MSP

Przyczyny, dla których przedsiębiorstwa zdecydowały się na podjęcie działań prośrodowiskowych zostały poddane analizie w trakcie dwóch etapów badania terenowego, tzn. podczas indywidualnych wywiadów jakościowych oraz w sondażu przeprowadzonym z przedstawicielami firm sektora MSP.

Na podstawie wypowiedzi pozyskanych w trakcie wywiadów pogłębionych wyodrębnione zostały trzy podstawowe kategorie przedsiębiorstw ze względu na motywy wdrożenia działań proekologicznych.

Po pierwsze były to przedsiębiorstwa, które podjęły się tego typu działań jedynie ze względu na nałożone na nie obowiązki prawne. Przykładu tego typu postawy dostarcza wypowiedź jednego z biorących udział w badaniu respondentów, przedstawiciela firmy zajmującej się usługami stomatologicznymi:

Tutaj jest branża medyczna, która produkuje odpady medyczne no i my potem nie możemy tego pozbywać się na wysypisku komunalnym ogólnym, tylko musimy mieć podpisane umowy ze spalarniami, odbiorcami tych odpadów i oni bezpiecznie od nas to odbierają i utylizują w sposób nieszkodliwy albo mało szkodliwy dla środowiska. (...) Jesteśmy też zobowiązani instytucjonalnie do zgłaszania ilości odpadów, która u nas powstaje, ustawa weszła w zeszłym roku 11 marca i za rok poprzedni musimy się z tych odpadów, musimy po prostu zgłosić ilość tych odpadów, które były wyprodukowane.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi, Kobieta)

Jak wynikało z przeprowadzonych rozmów, przedsiębiorstwa, dla których motywacją do wprowadzenia rozwiązań proekologicznych była efektem obowiązków nałożonych na firmę przez prawodawcę, przejawiały tendencję do ograniczania swej proekologicznej aktywności do działań bezpośrednio odnoszących się do zobowiązań prawnych.

Drugą wyróżnioną kategorię przedsiębiorstw stanowiły firmy, które wdrożyły działania proekologiczne bez przymusu prawnego, przy czym motywacją dla ich wdrażania miała ściśle ekonomiczne podłoże – była próbą ograniczenia kosztów prowadzonej działalności lub częścią ich strategii zorientowanej na uzyskanie przewagi rynkowej. Firmy te są zaangażowane w działalność proekologiczną (i prospołeczną), ale granice tego zaangażowania wyznacza kalkulacja zysków do poniesionych strat. Postawę tą można zilustrować następującą wypowiedzią jednego z respondentów:

Staramy się nie wywierać złego wpływu na środowisko i wszędzie tam, gdzie aspekty ekonomiczne idą w parze z aspektami środowiskowymi, to działamy dla dobra środowiska.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Finanse, Kobieta)

Motywacja ekonomiczna mogła mieć zarówno charakter bezpośredni – wynikać z przekonania, że wprowadzone rozwiązania przyczynią się wprost do zmniejszenia kosztów prowadzonej działalności lub wzrostu zysków firmy czy też pośredni, jako element dalekosiężnej inwestycji w wizerunek przedsiębiorstwa, która ma przynieść zyski w dłuższym okresie. W drugim przypadku działania te były związane z dostosowaniem funkcjonowania do oczekiwań stawianych przedsiębiorstwom przez klientów i opinię publiczną. Przykładem wdrożenia WZP motywowanego troską o wizerunek firmy jest wypowiedź jednego z respondentów, który zapytany o przyczyny dla których w prowadzonej działalności uwzględnił kwestie środowiskowe odpowiedział, że:

Buduje to wizerunek firmy w 100% po prostu.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi, Mężczyzna)

Ostatnią z wyróżnionych grup przedsiębiorstw ze względu na ich motywację przy wdrażaniu działań proekologicznych stanowią firmy, dla których troska o środowisko naturalne jest wartością autoteliczną i na trwałe wpisana w misję firmy i sposób postępowania. Podejmują one działania proekologiczne nawet w sytuacji, gdy skutkuje to zwiększeniem kosztów prowadzonej działalności i nie przekłada się w sposób bezpośredni na zyski. Często firmy te są w różny sposób powiązane z organizacjami pozarządowymi o profilu ekologicznym i biorą czynny udział lub wspierają prowadzone przez nie działania.

W badanej grupie przedsiębiorstw znalazły się również takie, dla których motywacje do wdrożenia działań proekologicznych mają charakter złożony: wynikają zarówno z zobowiązań prawnych, poszukiwania oszczędności oraz troski o stan środowiska naturalnego, czego przykładem jest poniższa wypowiedź reprezentanta badanej firmy usługowej:

Po pierwsze, jeżeli przedsiębiorstwo ma jakąś strategię, politykę, nie uwzględni tego (wpływu na środowisko naturalne – przyp. aut.), to może się okazać w pewnym momencie, że przedsiębiorstwo traci rację bytu, w sensie takim, że na podstawie jakiś nakazów, zakazów, przestaje funkcjonować. Po prostu upada. I to jest pierwszy powód, taki biznesowy powiedzmy. Natomiast drugi powód, to tak jak wspomniałem wcześniej, jest coś takiego, jak taka czysta ludzka odpowiedzialność, za to co się robi i może się okazać, że zmieniając nawet profil działalności, jesteśmy już widziani przez pryzmat tego co robiliśmy dotychczas. No i ten trzeci czynnik, taki już czysto ludzki. Żeby mieć dobre samopoczucie, że się nikomu nie przeszkadza, w drogę nie wchodzi i nie powoduje się jakiś tam negatywnych skutków.

(Małe przedsiębiorstwo, Usługi, Kobieta)

W tym przypadku można uznać, że motywacją do wdrożenia WZP była zarówno konieczność spełnienia obowiązków prawnych, oczekiwania ze strony otoczenia i troska o dobry wizerunek firmy, jak i indywidualna potrzeba właściciela firmy.

Kwestia popularności poszczególnych motywów wyodrębnionych po rozmowach z przedstawicielami firm, które wdrożyły rozwiązania proekologiczne, została zbadana w sondażu przeprowadzonym na reprezentatywnej grupie firm sektora MSP.

Wyniki wskazują na dominację motywów ekonomicznych przy podejmowaniu decyzji o wprowadzaniu rozwiązań ekologicznych. Największy odsetek respondentów (40,9%) wskazał na „poszukiwanie oszczędności związane z ograniczeniem zużycia surowców i energii”, jako istotny powód. Jednocześnie takie motywy, jak „troska o stan środowiska naturalnego” oraz „dostosowanie się do wymogów prawnych” uznane zostały także za bardzo znaczące przez respondentów (odpowiedzi takiej udzieliło odpowiednio 34,2% oraz 31% badanych).

W przypadku „troski o stan środowiska naturalnego” można zauważyć spójność odpowiedzi respondentów – wśród tych, którzy zdecydowanie zgodzili się ze stwierdzeniem, że firma powinna dążyć do ograniczenia negatywnego wpływu na środowisko naturalne, aż 81,1% uznało ten motyw za istotny. Są to zatem firmy, które można uznać za rzeczywiście zainteresowane działaniem chroniącym środowisko.

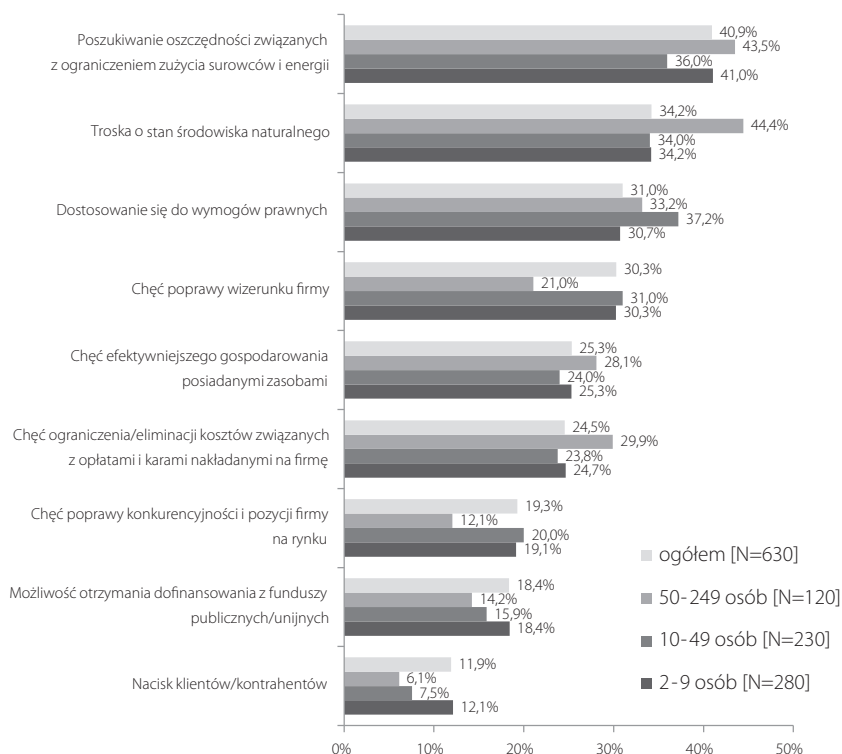
Należy przy tym zwrócić uwagę, że wśród zdecydowanej większości firm, które wprowadziły rozwiązania proekologiczne można mówić o współwystępowaniu różnych powodów odnoszących się zarówno do motywacji ekonomicznej, prawnej jak i etycznej.

Stosunkowo najrzadziej wymienianym, jako posiadającym duże znaczenie, motywem wprowadzenia rozwiązań proekologicznych był „nacisk klientów/kontrahentów” przedsiębiorstwa, co stanowi sugestię, iż przedsiębiorstwa sektora MSP w małym stopniu podlegają bezpośredniej presji prośrodowiskowej ze strony swych klientów. Widać jednak przy tym istotne zróżnicowanie odpowiedzi wśród firm działających na różnych rynkach. Dla zdecydowanej większości badanych przedsiębiorstw sektora MSP głównym odbiorcą ich usług/towarów są indywidualni konsumenci. Jednakże 17,9% firm sektora funkcjonuje na rynku business-to-business. Firmy należące do drugiej z wyżej wymienionych grup istotnie

częściej niż inne uwzględniały w swojej strategii rozwoju kwestie środowiskowe, jak również deklarowały, że ważnym motywem wprowadzenia przez nie rozwiązań prośrodowiskowych był nacisk ze strony kontrahentów. Informację tę należy połączyć z wnioskami wynikającymi z badań przeprowadzonych przez Forum Odpowiedzialnego Biznesu, w którym wskazywano na pozytywny wpływ współpracy z dużymi międzynarodowymi firmami na uwzględnienie przez przedsiębiorstwa ich otoczenia zarówno w wymiarze środowiskowym, jak i społecznym²⁶. Można uznać zatem, że udział firmy w szerszym łańcuchu dostaw sprzyja podniesieniu standardów funkcjonowania firmy odnośnie jej wpływu na środowisko naturalne.

Wykres 23. Motywy decydujące o wdrożeniu działań prośrodowiskowych.

Podstawa: firmy, które w ciągu 5 lat wdrażały rozwiązania prośrodowiskowe (N=630) (odpowiedzi: „miały bardzo duże znaczenie”).



Przedstawione powyżej dane pozwoliły na wyodrębnienie trzech segmentów firm MSP różniących się od siebie postawami – a co za tym idzie, motywami – względem wprowadzania rozwiązań prośrodowiskowych.

Do pierwszego z segmentów zaliczane są te firmy, dla których motywacja miała ściśle ekonomiczny charakter. Wprowadzenie proekologicznych zmian wiązało się z poszukiwaniem oszczędności – ograniczeniem zużycia surowców i energii. Do tego segmentu można zaliczyć 27% firm. Głównie są to firmy z branży przemysłowej, wśród których wyżej wymieniona motywacja była dominująca dla 49,6% przedsiębiorstw. Wynik ten potwierdza

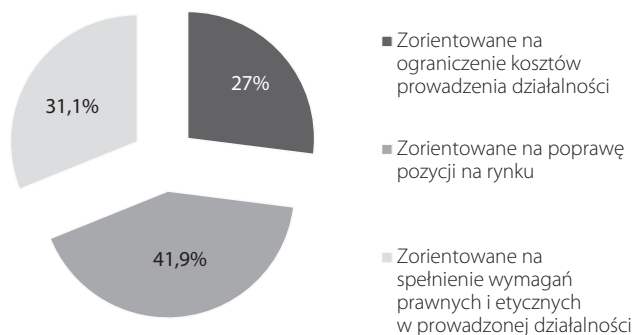
²⁶ Patrz: B. Rok, I. Kuraszko, M. Panek-Owsiańska, L. Wieciech, A. Brzozowski, *Spółeczna odpowiedzialność biznesu w Polsce. Wstępna analiza*, Warszawa 2007.

zaobserwowane w badaniu jakościowym skoncentrowanie aktywności proekologicznej firm przemysłowych na procesie wytwarzania. Owa aktywność ma w tym przypadku ściśle pragmatyczne podłoże – jest efektem dążenia do zmniejszenia kosztów produkcji poprzez obniżenie ilości zużywanych surowców i energii. Znacznie słabiej natomiast segment ten jest reprezentowany w branży handlowej, w której wynosi 29,1%.

Do drugiego z wyróżnionych segmentów należy zaliczyć te przedsiębiorstwa, które wprowadzając WZP także kierowały się motywacjami rynkowymi, jednak działania te nie sprowadzały się jedynie do ograniczenia kosztów prowadzenia działalności, ale prowadziły do uzyskania przewagi rynkowej, poprawy pozycji firmy na rynku, jak również pozyskania dotacji od instytucji publicznych. Tego typu przedsiębiorstw było 41,9% wśród wprowadzających rozwiązania proekologiczne. Segment ten był równolicznie reprezentowany we wszystkich branżach.

W przypadku pozostałych 31,1% firm motywacje miały charakter złożony – obok przyczyn ekonomicznych występowały również względy etyczne (podejmowanie działań społecznie pożądanych w postaci troski o środowisko), jak i prawne (spełnianie wymogów nakładanych na firmę przez prawodawców). Segment ten był istotnie rzadziej reprezentowany wśród firm przemysłowych (20,5%) zaś częściej wśród firm handlowych (38,91%).

Wykres 24. Segmenty przedsiębiorstw wdrażających działania proekologiczne, wyróżnione ze względu na stojące za decyzją o wdrożeniu WZP motywacje.
Podstawa: firmy, które w ciągu 5 lat wdrażały rozwiązania prośrodowiskowe (N=630).



Kwestia znaczenia poszczególnych motywów wdrożenia rozwiązań proekologicznych była również przedmiotem oceny ze strony ekspertów biorących udział w badaniu delfickim. W ich opinii w przeciągu następnych lat nastąpi wzrost znaczenia wszystkich wyszczególnionych czynników wpływających na aktywność proekologiczną firm sektora MSP. Przy czym zmiany te są przewidywane raczej w dłuższej (pięcioletniej), niż w krótszej perspektywie czasowej. W szczególności dotyczy to zmian świadomościowych wśród kadry zarządzającej i właścicieli firm.

Eksperti w największym stopniu byli zgodni w przewidywaniach dotyczących wzrostu znaczenia w przyszłości, takich czynników wpływających na stopień wdrożenia WZP w Polsce w firmach sektora MSP jak: zwiększenie się świadomości ekologicznej kadry zarządzającej/pracowników firmy, wsparcie udzielane przez organizacje pozarządowe o profilu ekologicznym przedsiębiorstwom oraz skuteczność egzekucji istniejących przepisów środowiskowych.

Tabela 14. Opinie ekspertów dotyczące zmiany znaczenia poszczególnych czynników wpływających na wprowadzenie rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP w perspektywie roku, trzech i pięciu lat. Przy ocenie wykorzystano skalę od -1 (znaczenie danego czynnika maleje) do 1 (znaczenie danego czynnika wzrósł).

Czynnik	Za rok	Za trzy lata	Za pięć lat
Zmiany w przepisach prawnych nakładające na firmy nowe obowiązki w zakresie ochrony środowiska	0,40	0,50	0,60
Skuteczna egzekucja istniejących przepisów środowiskowych	0,20	0,40	0,90
Możliwość uzyskania wsparcia dla wdrożenia WZP od instytucji publicznych i unijnych	0,30	0,50	0,70
Wzrost świadomości ekologicznej kadry zarządzającej/właścicieli firm	0,10	0,80	1,00
Wzrost oczekiwań klientów indywidualnych dotyczących uwzględnienia przez firmy kwestii ich wpływu na środowisko naturalne	0,30	0,30	0,80
Wzrost oczekiwań partnerów biznesowych dotyczących uwzględnienia przez firmy kwestii ich wpływu na środowisko naturalne	0,30	0,80	0,80
Wparcie wdrażania WZP przez organizacje pozarządowe o profilu ekologicznym	0,50	0,90	1,00
Rozwój sektora towarów i usług środowiskowych w Polsce	0,30	0,40	0,80

7.2. Skutki wdrożenia działań proekologicznych

W przypadku efektów wdrożenia rozwiązań proekologicznych przez firmy możemy mówić o skutkach dla środowiska naturalnego oraz dla samego przedsiębiorstwa, które zdecydowało się na podjęcie tego typu działań. Obie te kwestie stały się przedmiotem analizy przeprowadzonej na potrzeby niniejszego projektu badawczego. Źródłem wiedzy na temat skutków wprowadzenia rozwiązań proekologicznych są opinie wyrażane w trakcie indywidualnych wywiadów pogłębionych (N=30) i kwestionariuszowych (N=630) przez przedstawicieli firm, które wprowadziły tego typu rozwiązania w ciągu ostatnich 5 lat.

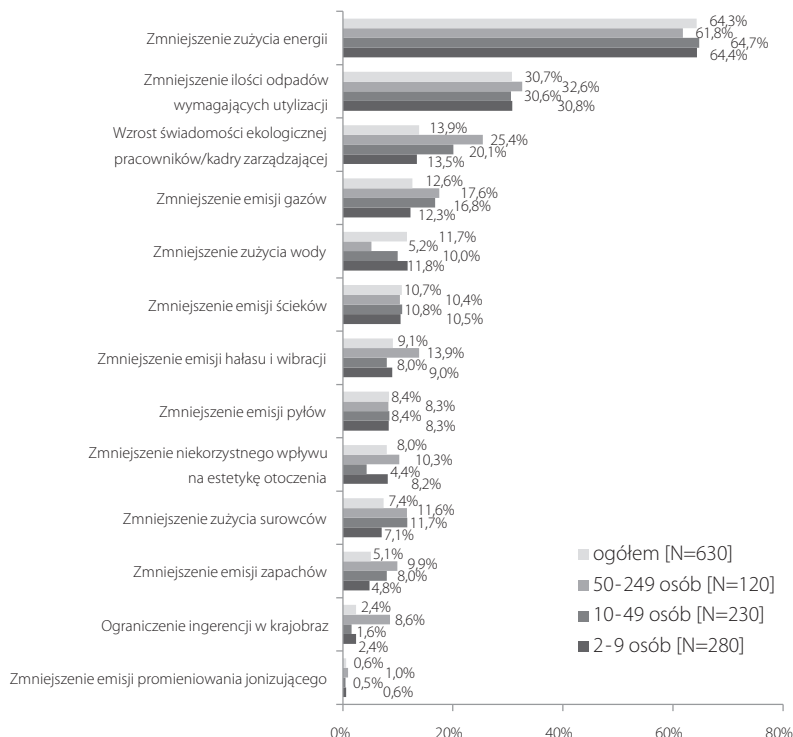
Przeciętnie zaledwie w 5,6% firm całego sektora MSP dokonuje się diagnozy wpływu działalności na środowisko naturalne (aktywność ta rośnie wraz z wielkością firmy). Ma to miejsce przede wszystkim w firmach, które w okresie ostatnich pięciu lat przeprowadziły jakieś formy działań proekologicznych, aczkolwiek i tu odsetek przedsiębiorstw, w których dokonuje się diagnoz jest niewielki – równy 9,3% (w pozostałych firmach wynosi 0,5%).

Dlatego też respondenci, odpowiadając na pytanie o efekt wdrożenia działań proekologicznych, najczęściej wymieniali te elementy, które można mierzyć bez dodatkowych, poza standardowych działań, a więc przede wszystkim zmniejszenie zużycia energii i – już rzadziej – zmniejszenie ilości odpadów wymagających utylizacji.

Istotnie częściej efekt wprowadzenia rozwiązań proekologicznych rozpoznawany jest w firmach średnich. Wpływ na taki stan rzeczy ma fakt, że tego typu podmioty nierzadko posiadają wprowadzony system diagnozowania, co pozwala im na lepsze rozpoznanie zmian, jakie zachodzą w kwestii oddziaływania przedsiębiorstwa na środowisko.

Wykres 25. Efekt wdrożenia rozwiązań proekologicznych.

Podstawa: firmy, które wdrażały rozwiązania proekologiczne (N=630).



Ocena korzyści z wdrażania działań proekologicznych dla przedsiębiorstwa nie jest entuzjastyczna. Noty – niewiele powyżej średniej (czyli powyżej 3 na skali od 1 – „efekt nie wystąpił” do 5 – „efekt wystąpił w bardzo dużym stopniu”) pojawiły się jedynie w czterech przypadkach, tzn. „poprawy wizerunku firmy”, „zmniejszenia kosztów prowadzenia działalności”, „wzrostu świadomości ekologicznej pracowników”, „zmniejszenia wpływu działalności firmy na środowisko naturalne”. Wśród nich korzyść, która może istotnie motywować do wdrażania działań proekologicznych, to na pewno „zmniejszenie kosztów prowadzenia przedsiębiorstwa”.

Respondentki (kierowniczki/właścicielki) w większym stopniu zauważały efekty wprowadzenia rozwiązań prośrodowiskowych, które odnosiły się do zmian jakie zaszły w pracownikach – wzrostu ich świadomości proekologicznej i kwalifikacji.

Tabela 15. Ocena²⁷ korzyści z wdrożeniu działań prośrodowiskowych. Przy ocenie zastosowano skalę od 1 do 5, w której „1” oznacza, że dany efekt nie wystąpił, zaś „5”, że wystąpił w bardzo dużym stopniu.

Efekt wdrożenia rozwiązań proekologicznych	2-9 osób [N=280]	10-49 osób [N=230]	50-249 osób [N=120]	Ogółem [N=630]	Kobiety [N=295]	Mężczyźni [N=335]
Zmniejszenie wpływu działalności firmy na środowisko naturalne	3,35	3,28	3,58	3,35	3,18	3,49
Wzrost świadomości ekologicznej pracowników	3,33	3,30	3,17	3,33	3,41	3,27
Zmniejszenie kosztów prowadzenia działalności	3,22	2,94	3,12	3,22	3,13	3,29
Poprawa wizerunku firmy	3,17	3,19	3,14	3,17	3,19	3,16
Bardziej racjonalne gospodarowanie surowcami	2,95	2,92	2,86	2,96	2,83	3,06
Wzrost kwalifikacji pracowników	2,89	2,82	3,00	2,89	3	2,81
Zwiększenie dochodów przedsiębiorstwa	2,89	2,76	2,54	2,89	2,90	2,89
Sprostanie oczekiwaniom stawianym przez klientów/kontra-hentów	2,82	2,73	2,65	2,82	2,80	2,84
Poprawa pozycji firmy na rynku	2,81	2,94	2,64	2,82	2,80	2,83
Lepsza diagnoza wpływu działalności firmy na środowisko naturalne	2,76	2,68	2,61	2,76	2,73	2,79
Zwiększenie się zdolności innowacyjnych przedsiębiorstwa	2,70	2,57	2,80	2,70	2,64	2,75
Ograniczenie bądź eliminacja opłat i kar za zanieczyszczanie środowiska	2,69	2,65	2,65	2,70	2,63	2,76
Zyskanie nowych odbiorców/klientów	2,60	2,37	2,10	2,60	2,62	2,58
Nawiązanie bądź zacieśnienie współpracy z innymi przedsiębiorstwami	2,56	2,33	2,45	2,55	2,54	2,57
Otrzymanie wsparcia finansowego z funduszy publicznych/unijnych	2,50	2,14	2,21	2,49	2,41	2,56

Wnioski z badania ilościowego korespondują z informacjami pozyskanymi w trakcie indywidualnych wywiadów pogłębionych przeprowadzonych z przedstawicielami przedsiębiorstw, które wprowadziły rozwiązania proekologiczne. Dotyczy to w szczególności niedostrzegania związku pomiędzy wprowadzonymi rozwiązaniami a pozycją przedsiębiorstwa na rynku i osiąganymi przez nie dochodami.

Przyczyna niedoceny wpływu działań proekologicznych związana jest z ich charakterem. W części przypadków wdrożone rozwiązanie stanowiło standard dla firm funkcjonujących na rynku, wobec tego nie może być postrzegane jako źródło przewagi konkurencyjnej. Wprowadzone rozwiązania stanowią poniekąd warunek konieczny dla prowadzenia działalności przez firmę w danej branży. Powstanie owego standardu może być efektem nałożonych na daną branżę obowiązków prawnych lub też wynikać bezpośrednio ze specyfiki samej branży. Przykładem tej drugiej sytuacji jest np. sklep z ekologiczną żywnością, nastawiony na obsługę szczególnego segmentu konsumentów o ponadprzeciętnej świadomości ekologicznej. Firma taka, aby utrzymać się na rynku zmuszona jest do uzyskania prawa do użycia ekoznaku i wdrożenia rozwiązań prośrodowiskowych, co obrazuje poniższa wypowiedź:

Dzięki temu możemy istnieć na rynku. Dzięki temu możemy sprzedawać produkty ekologiczne. Gdybyśmy tego nie mieli (ekocertyfikatu – przyp. aut.), nie moglibyśmy być albo dystrybutorem lub też właśnie producentem pod własną marką.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Handel, Mężczyzna)

Ponadto część wprowadzonych rozwiązań nie była uznawana za znaczące w skali działalności firmy i tym samym wpływające na jej pozycję rynkową. W takich przypadkach podjęte działania miały charakter „wewnętrzny” – dotyczyły praktyk, zachowań w ramach przedsiębiorstwa i nie wpływały na ofertę proponowaną podmiotom zewnętrznym na rynku. Przykładem tego typu rozwiązania może być wprowadzona w części badanych przedsiębiorstwach segregacja odpadów.

Z drugiej jednak strony, jak pokazują zarówno wyniki badania ilościowego i jakościowego, rezultatem wprowadzonych rozwiązań proekologicznych zaobserwowanym przez kadrę zarządzającą/właścicieli było ograniczenie kosztów prowadzenia działalności. Dotyczy to przede wszystkim rozwiązań pozwalających na ograniczenie zużycia energii i surowców używanych przez przedsiębiorstwa. Należy zauważyć, że pozytywny wpływ tego typu działań jest stosunkowo łatwo dostrzegany przez firmę. Przedsiębiorcy/kadra zarządzająca firmą jest w stanie skutecznie zweryfikować efektywność wprowadzonych rozwiązań (rozumianą jako stosunek zysków do poniesionych kosztów) porównując stan sprzed i uznać zastosowane działania za opłacalne:

Są efektywne (działania proekologiczne – przyp. aut.). Zawsze zwiększają zyski poprzez obniżkę kosztów. W naszym przypadku. Bo dotyczą tych dziedzin, które są bardzo kosztowne. Na przykład zużycie energii jest drogie. A zawsze można zaoszczędzić zużycie wody, materiałów biurowych, to, co zużywamy na co dzień ograniczając liczbę odpadów. (...) Obniżamy koszty.

(Małe przedsiębiorstwo, Usługi, Kobieta)

Jak zauważali jednak niektórzy respondenci w trakcie indywidualnych wywiadów pogłębianych, ten pozytywny wpływ wdrożenia rozwiązań proekologicznych powinien być rozpatrywany w perspektywie długofalowej, gdyż wynikające z niego zyski ekonomiczne często mają charakter odroczonego w czasie:

To jest trudny temat, bo każde rozwiązanie ekologiczne wiąże się na pewno z większym kosztem, przynajmniej jeszcze na razie, w związku z tym, że te rozwiązania ekologiczne nie są standardem stosowanym przez wszystkich. I tutaj trzeba się liczyć z tym, że pewnie koszt jest większy natomiast z drugiej strony zysk pewnie rośnie, ponieważ rośnie grupa ludzi, którzy są tym zainteresowani. Czyli pewnie docelowo na takim rynku, który jest rozwinięty, typu

Niemcy, na pewno zysk jest dużo większy versus koszty. Ten stosunek jest dużo lepszy. Natomiast w Polsce z uwagi, że to jest jeszcze mały rynek to trzeba zwracać uwagę na to, że jednak jesteśmy pionierem w jakiś sposób. Czyli trzeba mieć trochę więcej cierpliwości i więcej przeznaczać na inwestycje niż liczyć od razu na zysk, to jest taki biznes długofalowy.

(Małe przedsiębiorstwo, Usługi, Mężczyzna)

Korzystny wpływ wprowadzenia działań prośrodowiskowych na kondycję przedsiębiorstwa dostrzegany był również przez przedstawicieli firm, dla których działalność proekologiczna traktowana jest w kategoriach wizerunkowych, tzn. skutkuje powstaniem pozytywnego wizerunku przedsiębiorstwa, jako jednostki troszczącej się o środowisko naturalne, o czym wspominał m.in. przedstawiciel firmy zajmującej się usługami kurierskimi:

Jak ktoś prowadzi działalność i może się legitymować jakimis osiągnięciami w zakresie poprawy oddziaływania na środowisko, czy braku takowego, to zawsze jest to pozytywnie odbierane społecznie. I podnosi prestiż, znaczenie, rangę firmy. Jej markę.

(Małe przedsiębiorstwo, Usługi, Mężczyzna)

Należy przy tym zauważyć, że przedsiębiorstwa sektora MSP nie prowadzą i nie zlecają badań wizerunku pozwalających na obiektywną ocenę rzeczywistego wpływu podjęcia działań ekologicznych na percepcje ich marki. W związku z tym ocena efektywności na tym polu ma charakter jedynie subiektywny.

Jak wynika z badania sondażowego, wprowadzenie działań proekologicznych w opinii respondentów rzadko przekłada się na pozyskanie nowych klientów. Z jednej strony może to wynikać z faktu, że firmy w zbyt małym stopniu komunikują fakt troski o środowisko potencjalnym klientom, z drugiej zaś może to być wyrazem małej świadomości ekologicznej klientów, dla których stosunek firmy do środowiska jest rzeczą drugorzędną przy podejmowaniu decyzji zakupowych. W tym przypadku można mówić jednak o dość dużym zróżnicowaniu doświadczeń badanych przedsiębiorstw – wśród nich znalazły się również takie, które widzą zależność pomiędzy aktywnością prośrodowiskową a faktem pozyskania nowych kontrahentów lub klientów. Pierwsza z tych sytuacji dotyczy przede wszystkim zainicjowania współpracy, jako podwykonawca lub dostawca dla dużych międzynarodowych firm, które często stawiają swym kontrahentom określone wymagania również dotyczące uwzględnienia kwestii ochrony środowiska w prowadzonej działalności. W drugim przypadku, wdrożenie rozwiązań proekologicznych umożliwia poszerzenie grupy docelowej oferowanych produktów i usług o klientów indywidualnych, którzy uwzględniają kwestie etyczne i ekologiczne w swych wyborach konsumenckich.

Oprócz wyżej opisanych wymiernych skutków wprowadzenia rozwiązań proekologicznych, dla niektórych respondentów miało ono również konsekwencje w sferze psychologicznej – pozwalało na usunięcie dysonansu wynikającego z niespójności pomiędzy własnymi przekonaniami (przekonaniem o konieczności postępowania z uwzględnieniem wpływu na środowisko) a praktyką działania przedsiębiorstwa. W efekcie wdrożenie WZP wpłynęło dodatkowo na samopoczucie osób podejmujących decyzje, tak jak miało to miejsce w przypadku właścicielki jednej z badanych firm usługowych:

Wpływ dwojaki (wprowadzenia rozwiązań proekologicznych – przyp. aut.), czyli lepsze własne samopoczucie, przekonanie o realizowaniu swojej działalności przy możliwej minimalizacji wpływu na środowisko.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi, Kobieta)

7.3. Przyczyny niewdrożenia rozwiązań proekologicznych przez firmy sektora MSP

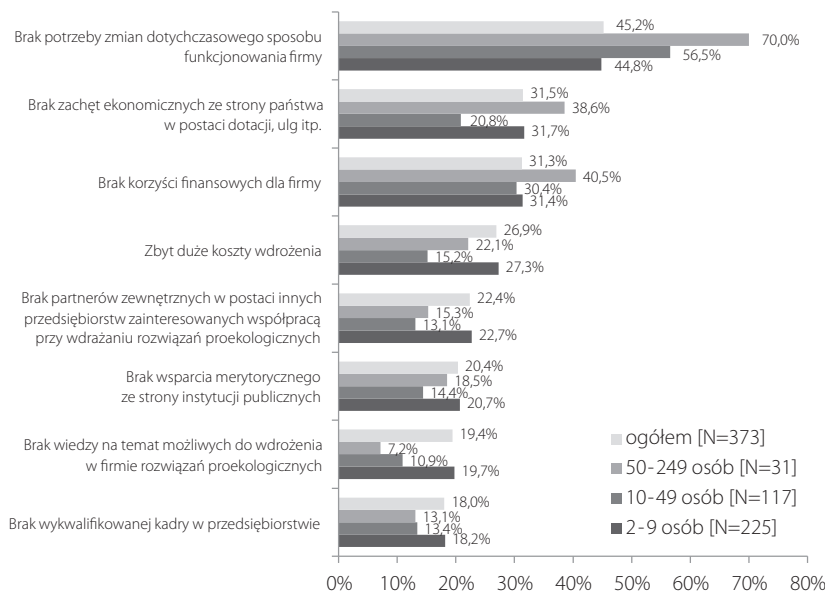
Jak zostało powiedziane wcześniej, odsetek firm sektora MSP, które nie wdrożyły żadnego rozwiązania prośrodowiskowego w ciągu ostatnich 5 lat wyniósł 42,3%. Przedstawicielom takich przedsiębiorstw zadano pytanie o powody niepodjęcia tego typu działań. Z pozyskanych odpowiedzi wynika, że dominującą przyczyną takiego stanu rzeczy był brak potrzeby zmian dotychczasowego sposobu działania. Dotyczy to firm ze wszystkich badanych klas wielkości, przy czym w największym stopniu średnich przedsiębiorstw (70% wskazań) zaś w najmniejszym mikrofirm (44,8% wskazań). Mikroprzedsiębiorstwa zatem należy uznać za najmniej czule na kwestie ochrony środowiska. Wydaje się, że inne z wymienianych często powodów są pochodną owej pierwotnej przyczyny – braku świadomości ekologicznej w firmie, przy czym dodatkowo przedsiębiorstwa nie czują się zmotywowane ewentualnymi bezpośrednimi korzyściami finansowymi wynikającymi z wdrożenia działań proekologicznych, czy też zachętami ze strony państwa np. w postaci dotacji, ulg itp.

Mikroprzedsiębiorstwa być może działałyby na tym polu aktywniej, gdyby otrzymały większe wsparcie ze strony instytucji państwowych w postaci doradztwa (takie rozwiązania są w ich przypadku sensowne) czy specjalistycznych szkoleń dla pracowników. Podmioty te odczuwają też brak partnerów zewnętrznych, z którymi mogłyby ewentualnie podjąć współpracę przy wdrażaniu rozwiązań prośrodowiskowych.

W grupach firm prowadzących działalność różnego typu zaobserwowano dwie istotne statystycznie różnice w odpowiedziach udzielanych przez respondentów. Jak wynika z zebranych danych, przedsiębiorstwa handlowe częściej niż inne podawały jako bardzo znaczącą przyczynę niewprowadzenia działań proekologicznych brak wsparcia merytorycznego ze strony instytucji publicznych. Z kolei firmy usługowe rzadziej wskazywały na brak korzyści finansowych dla firmy.

Wykres 26. Przyczyny zaniechania działań prośrodowiskowych.

Podstawa: firmy, które w ciągu 5 lat nie wdrażały rozwiązań prośrodowiskowych (N=373)
(odpowiedzi „miały bardzo duże znaczenie”).



7.4. Bariery we wdrażaniu rozwiązań proekologicznych

Przedstawioną powyżej kwestię przyczyn braku wdrożenia działań proekologicznych należy powiązać z problemem barier, które ograniczają tego typu działania firm sektora MSP. Zagadnienie to zostało podjęte na etapie jakościowym i ilościowym badania terenowego, przy czym w sondażu pytanie o bariery zostało zadane wszystkim przedsiębiorstwom biorącym udział w badaniu, a zatem również tym, które wprowadziły już rozwiązania prośrodowiskowe.

Wykres 27. Bariery uznane za „duże” lub „bardzo duże” utrudnienie ograniczające wprowadzanie rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).



Jak wynika z odpowiedzi udzielanych przez respondentów, barierą w największym stopniu ograniczającą wdrażanie WZP jest brak funduszy na tego typu rozwiązania. 65,1% badanych uznało to za „duże” lub „bardzo duże” utrudnienie. Bariera ta istotnie częściej podnoszona była przez respondentów reprezentujących mikroprzedsiębiorstwa (65,4%) niż małe i średnie firmy (odpowiednio 57,9% i 58,3%). Drugą kwestią związaną pośrednio z finansowaniem jest problem braku wsparcia ze strony instytucji publicznych. Tę barierę, jako w istotnym stopniu ograniczającą aktywność proekologiczną, wskazało 55% respondentów. Jak wykazały wywiady indywidualne firmy mają duże problemy z pozyskiwaniem środków zewnętrznych ze środków publicznych/unijnych na wdrożenie rozwiązań proekologicznych, co dotyczy przede wszystkim przedsiębiorstw działających w innych branżach niż przemysł, przy czym za barierę ograniczającą pozyskiwanie środków unijnych należy uznać nie tylko skomplikowanie procedur aplikacyjnych, ale również brak wiedzy na temat możliwości otrzymania wsparcia.

Firmy są zatem zmuszone do pokrywania kosztów wdrażania rozwiązań proekologicznych z własnych środków. W efekcie oferowane przez nie usługi są droższe od tych, które oferują

przedsiębiorstwa niebiorące w swej działalności pod uwagę kwestii ochrony środowiska. Zatem przedsiębiorstwa, chcące wdrożyć rozwiązania proekologiczne stają przed wyborem konkurowania ceną bądź prowadzenia działalności proekologicznej, na co wskazuje następująca wypowiedź pozyskana w trakcie wywiadu pogłębianego:

Chcąc wprowadzić jakieś rozwiązania proekologiczne, na przykład w postaci powiedzmy etykiet, które są lakierowane takim, a nie innym typem lakierów, co sprawia, że są te etykiety bardziej ekologiczne. No bo to ma na pewno wpływ na cenę końcową. W związku z tym oporem może być to, że klienci mówią, że mamy droższe produkty, niż na przykład konkurencja. No są droższe, ale przez to, że używamy takiego, a nie innego lakieru na etykietach.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi, Mężczyzna)

Jednocześnie jedynie nieliczne firmy, tak jak to ma miejsce w opisywanej w studium przypadku Starej Szkole w Ubliku, potrafią w prowadzonej działalności wykorzystać stosowanie produktów przyjaznych środowisku dla podniesienia zainteresowania swoimi usługami/produktami i uzyskania za nie wyższej ceny na rynku.

Problem dużych kosztów, jako bariery ograniczającej wdrożenie rozwiązań proekologicznych, był również poruszany w trakcie innego wywiadu w kontekście korzystania z oferty firm sektora środowiskowego:

Jest Fundacja Inicjatyw Ekologicznych i my się od nich dowiedzieliśmy o zielonym biurze. To jest firma, oni prowadzą po prostu dystrybucję – wyposażenie biura, wszystko z recydingu. Oni nam przysłali ofertę, ale to jest drogie wszystko (...) ale fajnie, bo oni mają tam z odzysku jakieś długopisy z papieru porobione, fajne torby z recydingu, karteczki, wszystko. Pomyśleliśmy, że to fajnie. Też chcielibyśmy tak mieć, żeby to wszystko było takie Eco, ale jak przejrzelismy tę ofertę, to po prostu to nas na to nie stać.

(Mikroprzedsiębiorstwa, Usługi, Mężczyzna)

Respondenci wskazywali też, że wykorzystanie przez nich w codziennej działalności produktów prośrodowiskowych jest ograniczone przez ich wysoką cenę w porównaniu z innymi produktami:

Super by było, gdybyśmy mogli też ingerować w opakowania lub też mieć wybór i promować takie opakowania biodegradowalne. Natomiast w niektórych wypadkach jest to po prostu ekonomicznie nieopłacalne, w związku z tym, że te opakowania w tej chwili nie są takim rozwiązaniem standardowym na rynku. Dlatego są droższe. W związku z tym nie jesteśmy w stanie sobie pozwolić, żeby je kupić.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Handel, Kobieta)

Obok kwestii finansowej należy również zwrócić uwagę na dość wysoki odsetek przedsiębiorstw, dla których istotną barierę stanowią przepisy dotyczące ochrony środowiska – ich częste zmiany (62% odpowiedzi) i niejasność (51,9%). Zachodzi zatem dość paradoksalna sytuacja, w której działalność prawodawcy – wprowadzanie kolejnych przepisów środowiskowych – z jednej strony stanowi jeden z elementów motywujących do wdrażania rozwiązań proekologicznych, z drugiej zaś sama konstrukcja przepisów i częstotliwość zmian stanowi utrudnienie w podejmowaniu tego typu działań.

W przeprowadzonym badaniu jakościowym zidentyfikowano również bariery świadomościowe istniejące wśród pracowników firmy, które w znaczący sposób utrudniają wdrożenie rozwiązań proekologicznych. Przejawiają się one w słabym przekonaniu zatrudnionych

o konieczności takich działań, co wynika z niskiej świadomości ekologicznej osób pracujących w przedsiębiorstwach. Ponadto niechęć pracowników do wprowadzania innowacji proekologicznych związana jest ze zmianami w organizacji pracy, w tym w szczególności modyfikacją niektórych zrutynizowanych czynności. Problem ten dotyczył m.in. biorącej udział w badaniu firmy produkcyjnej, której przedstawiciel przedstawił go w następujący sposób:

(...) jest bariera, która tkwi w ludziach, żeby oni odczuli to, że to jest ważne, żeby wszyscy na przykład jakiegoś tam odpadu z tworzywa nie rzucali do tego pojemnika, gdzie składowane są odpady niebezpieczne, czyli skażone jakimiś chemikaliami. Żeby ci ludzie to odczuwali. Żeby pudełko po serku nie wrzucali nam do pojemnika, gdzie idą opakowanie niebezpieczne. Ludzie się musieli tego nauczyć, bo dla nich to było naturalne, że wszystko idzie do kubła na śmieci. I tam w tych kubłach się znajdowało różne rzeczy, puszki od farby, wszystko. Teraz się nauczyli, że puszka od farby jest odpadem z opakowaniem niebezpiecznym, że należy to włożyć do odpowiedniego pojemnika oznakowanego. To trwało. To nie jest tak, że to od razu ludzie zrozumieli.

(Małe przedsiębiorstwo, Przemysł, Mężczyzna)

Podobne doświadczenia posiadała respondentka będąca właścicielką sklepu:

Staramy się, żeby pracownice segregowały te śmieci. Na początku naprawdę było ciężko. Tak jak pani widziała, my nie mamy młodego personelu, który ma świadomość ekologiczną wyniesioną ze szkoły itd. My mamy osoby starsze, czyli one nie były do tego przyzwyczajone. Tak samo, że wyrzucam ten woreczek tu, czy tu, to wszystko jedno. W tej chwili już jednak panie same, z tego, co mi opowiadają, w domu też sobie ustawiły wiadereczka, to tutaj, to tutaj, to tutaj. Jakoś tak już zaczynamy trochę inaczej myśleć. Nasze pokolenie musi się po prostu przestawić.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Handel, Kobieta)

Znaczenie tej bariery w skali całego sektora MSP pokazują wyniki badania sondażowego, w których „brak przekonania pracowników o konieczności wprowadzania rozwiązań proekologicznych” uznany został za istotną przez 48,5% reprezentantów firm. Należy przy tym zauważyć, że bariera ta była w większym stopniu wskazywana jako znacząca przez mniejsze z badanych podmiotów – za „duże” lub „bardzo duże” utrudnienie we wdrażaniu rozwiązań proekologicznych uznało ją 48,8% mikroprzedsiębiorstw, 43,8% małych firm i 35,3% średnich firm. Mniejsze znaczenie tego czynnika w przypadku średnich przedsiębiorstw może być związane z faktem większej możliwości oddziaływania na pracowników w tego typu podmiotach poprzez prowadzenie szkoleń.

Kwestia szkoleń łączy się również z kolejną z zaobserwowanych barier, wynikającą z posiadanego przez przedsiębiorstwa sektora MSP kapitału ludzkiego. Zagadnienie to rozpatrywane było na dwóch płaszczyznach wyodrębnionych w trakcie badania jakościowego.

Pierwsza dotyczy znajomości rozwiązań proekologicznych możliwych do wdrożenia w przedsiębiorstwie. W przeprowadzonych wywiadach pogłębionych zaobserwowano problem polegający na braku pomysłów na wprowadzenie działań skutkujących ograniczeniem negatywnego wpływu przedsiębiorstwa na środowisko naturalne, co wynikało z jednej strony z braku wiedzy na temat rozwiązań proekologicznych, z drugiej zaś z małej wiedzy na temat rzeczywistych skutków działalności na środowisko. Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów, dobranie właściwych narzędzi interwencji proekologicznej

w szczególności stanowiło trudność dla przedsiębiorstw branż innych niż przemysł. Przy czym dotyczyło to również firm, w których kadra zarządzająca/właściciele wykazywali dość duży stopień zaangażowania w działalność prośrodowiskową. Przykładem tego typu sytuacji może być jedna z badanych firm – hostel – którego strategia rynkowa w głównej mierze opiera się na dbałości o środowisko naturalne, a którego współwłaściciel w trakcie wywiadu przyznał, że: „może moglibyśmy zrobić jeszcze więcej, coś co jest w zakresie naszych możliwości, a o czym nie wiemy”. Kwestia ta została również zbadana w sondażu przeprowadzonym na reprezentatywnej grupie firm sektora MSP. Problem „braku wiedzy na temat rozwiązań proekologicznych możliwych do zastosowania w firmie” za istotny w kontekście barier utrudniających wdrażanie takich działań wskazany został przez 48,7% respondentów, przy czym im mniejsza firma, tym bardziej był on uznawany za doniosły. W grupie mikroprzedsiębiorstw odsetek osób, które przyjęły ten problem za istotny wyniósł 48,9%, podczas gdy w małych firmach wyniósł on 44,4% zaś w średnich 32,4%. Zaobserwowane zróżnicowanie należy tłumaczyć większymi możliwościami firm średnich i małych w zakresie współpracy z partnerami zewnętrznymi zajmującymi się wdrażaniem rozwiązań proekologicznych oraz zatrudnianiem osób specjalizujących się w tematyce ekologicznej w ramach przedsiębiorstwa. Praktyczną implikacją takiego wniosku jest potrzeba popularyzacji użytecznych dla mniejszych przedsiębiorstw rozwiązań prośrodowiskowych przez stosowne instytucje publiczne.

Drugą wyodrębnioną płaszczyzną jest kwestia związana z posiadanym przez firmy sektora MSP kapitałem ludzkim. W kontekście barier ograniczających wprowadzanie rozwiązań proekologicznych za istotny należy uznać brak wiedzy i kompetencji kadry zarządzającej i pracowników przedsiębiorstw w zakresie samego procesu wdrażania WZP. Problem ten został uznany za istotny przez 45,1% respondentów. Efektem braku kompetencji pracowników firm w przypadku bardziej złożonych działań proekologicznych jest konieczność korzystania z usług przedsiębiorstw sektora usług i towarów środowiskowych, to zaś wymaga od firm większych nakładów finansowych, co jest szczególnie odczuwalne dla mikroprzedsiębiorstw. W sytuacji, gdy tego typu podmioty nie stać na uzyskanie dostępnego na rynku wsparcia ze strony wyspecjalizowanych firm sektora środowiskowego, czy też na przeszkolenie pracowników, kwestia braku kwalifikacji staje się o wiele bardziej istotna niż dla większych przedsiębiorstw. Wskazują na to odpowiedzi udzielone przez respondentów w badaniu sondażowym. Wśród mikroprzedsiębiorstw „brak wykwalifikowanej kadry” jest istotną barierą ograniczającą w 45,5% badanych firm, wśród małych przedsiębiorstw odsetek ten wynosi 35,4% zaś wśród średnich zaledwie 23,3%.

Możliwym rozwiązaniem kwestii braku wystarczającej wiedzy i kompetencji pracowników/kadry zarządzającej do wdrożenia w firmie rozwiązań proekologicznych jest podjęcie współpracy z innymi przedsiębiorstwami. Tym czasem, jak wskazują wyniki przeprowadzonego badania sondażowego, również tutaj przedsiębiorstwa sektora MSP widzą bariery utrudniające im podjęcie działań proekologicznych. Brak partnerów zewnętrznych w postaci innych przedsiębiorstw zainteresowanych współpracą przy wdrażaniu rozwiązań proekologicznych uznany został za istotną przeszkodę przez 49,3% respondentów, co potwierdza postawioną tezę o niskim kapitale społecznym firm. Przedsiębiorstwa, co prawda korzystają z doświadczeń innych podmiotów, które wdrożyły rozwiązania proekologiczne, jednak nie pozyskują informacji bezpośrednio od nich, a ze źródeł pośrednich np. szkoleń i wydawnictw wydawanych przez organizacje ekologiczne i różnego rodzaju mediów

(np. Internetu). Pozyskana wiedza może mieć w związku z tym charakter fragmentaryczny i nie dostarczać wystarczających wiadomości do samodzielnego wdrożenia WZP. Innym negatywnym skutkiem braku powiązań między firmami jest brak współpracy przy opracowywaniu nowych proekologicznych rozwiązań technologicznych.

Przedstawione powyżej dane pozwoliły na wyodrębnienie trzech głównych segmentów przedsiębiorstw sektora MSP, w których fakt niewdrażania rozwiązań prośrodowiskowych uwarunkowany jest pewnymi typami przyczyn.

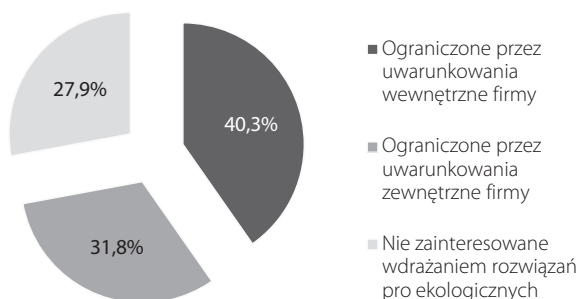
Pierwszą grupę stanowią firmy, które nie podjęły działań proekologicznych głównie ze względu na ograniczenia wewnętrzne, takie jak: brak wystarczającą wykwalifikowanej kadry w firmie, zbyt duże koszty wdrożenia i brak wiedzy w przedsiębiorstwie o adekwatnych dla firmy rozwiązaniach prośrodowiskowych. Udział tego segmentu wśród wszystkich badanych firm sektora MSP, które nie wdrożyły WZP wyniósł 40,3%.

Drugi segment stanowią przedsiębiorstwa ograniczane w działaniach prośrodowiskowych przez brak wsparcia zewnętrznego, w szczególności ze strony państwa, np. w postaci braku zachęt ekonomicznych (dotacji, ulg podatkowych etc.) oraz wsparcia merytorycznego. Dla firm należących do tej grupy istotnym problemem okazał się być brak partnerów w postaci innych przedsiębiorstw zainteresowanych współpracą przy wprowadzaniu tego typu działań. Liczebność tego segmentu wyniosła 31,8%. W dużo mniejszym stopniu był on reprezentowany wśród przedsiębiorstw z branży handlowej.

Ostatni segment stanowią firmy, które można określić jako generalnie niezainteresowane działaniami prośrodowiskowymi. W ich przypadku głównym powodem niewprowadzenia takich działań nie były, jak w dwóch pozostałych segmentach ograniczenia wewnętrzne lub zewnętrzne względem firmy, ale brak świadomości ekologicznej i wynikającej z tego potrzeby podjęcia działań zmierzających do ograniczenia negatywnego wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne. Taka postawa charakteryzowała 27,9% firm.

Na podstawie liczebności poszczególnych segmentów można oszacować, iż 72,1% firm, które dotychczas nie wprowadziły WZP, mogłoby podjąć działania proekologiczne gdyby zostały stworzone im odpowiednie warunki, np. poprzez odpowiednie wsparcie merytoryczne, rozwiązania podatkowe czy pomoc w nawiązaniu kontaktów z innymi podmiotami.

Wykres 28. Segmenty przedsiębiorstw niewdrażających rozwiązań prośrodowiskowych, wyróżnione ze względu na przyczyny niepodjęcia działań proekologicznych.
Podstawa: firmy, które nie wdrażały rozwiązań proekologicznych (N=373).



Kwestia barier ograniczających wdrażanie rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP badana była również przy zastosowaniu metody delfickiej. Eksperci, reprezentujący różne podmioty publiczne i pozarządowe zaangażowane w proces upowszechniania wzorców zrównoważonej produkcji, poproszeni zostali o ocenę zmiany znaczenia poszczególnych przeszkód w perspektywie roku, trzech i pięciu lat.

W stosunku do zdecydowanej większości zidentyfikowanych barier eksperci biorący udział w badaniu wyrażali przekonanie, że ich znaczenie dla wprowadzenia rozwiązań proekologicznych spadnie w przeciągu najbliższych lat. W szczególności opinia ta dotyczyła barier związanych z brakiem kwalifikacji i wiedzy kadry zarządzającej/właścicieli w odniesieniu do kwestii powiązanych z procesem wdrożenia rozwiązań proekologicznych, brakiem informacji na temat możliwych do wykorzystania instrumentów wsparcia oraz oceną w firmach rzeczywistego wpływu na środowisko naturalne.

Jedynie w przypadku „częstych zmian w przepisach środowiskowych” w opinii ekspertów w przeciągu najbliższych pięciu lat nie nastąpi ograniczenie znaczenia tej bariery. Co więcej, byli oni zdania, że w perspektywie kilku lat może nastąpić nawet wzrost jej znaczenia.

Tabela 16. Opinie ekspertów dotyczące zmiany znaczenia poszczególnych barier ograniczających wdrożenie rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP w perspektywie roku, trzech i pięciu lat. Przy ocenie wykorzystano skalę od -1 (znaczenie danej bariery zmaleje) do 1 (znaczenie danej bariery wzrośnie).

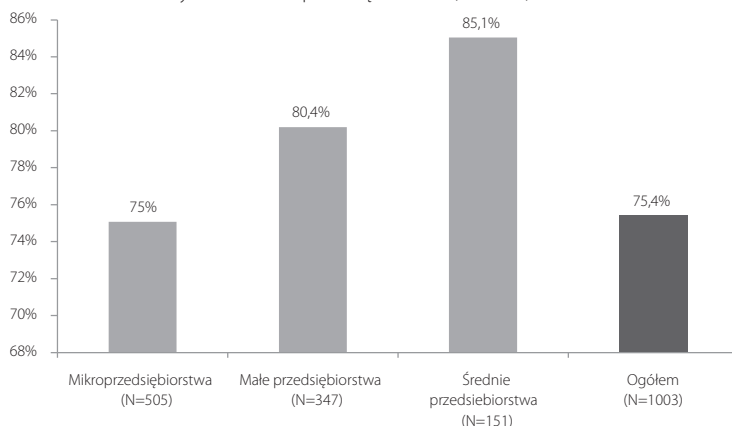
Bariera	Za rok	Za trzy lata	Za pięć lat
Brak wystarczających środków własnych firm sektora MSP na wdrożenie rozwiązań proekologicznych	0	-0,1	-0,3
Ograniczony dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania inwestycji (kredytów, środków unijnych)	-0,2	0	-0,3
Zbyt częste zmiany w przepisach środowiskowych	0,1	0,1	0
Niedostateczna wiedza kadry zarządzającej/właścicieli firm na temat możliwych do wdrożenia w firmie rozwiązań proekologicznych	-0,2	-0,7	-1
Niedostateczna wiedza kadry zarządzającej/właścicieli firm na temat możliwych do wykorzystania instrumentów wsparcia	-0,3	-0,9	-1
Brak wystarczających kwalifikacji kadry w przedsiębiorstwach sektora MSP do samodzielnego wdrożenia rozwiązań proekologicznych	-0,2	-0,5	-0,9
Brak współpracy z instytucjami sektora badawczo-naukowego	-0,2	-0,4	-0,6
Brak przekonania kadry zarządzającej/właścicieli firm sektora MSP o zasadności wdrażania rozwiązań proekologicznych w firmie	0	-0,3	-0,7
Niedostateczne rozpoznanie w przedsiębiorstwach sektora MSP negatywnego wpływu prowadzonej przez nie działalności na środowisko naturalne	-0,1	-0,1	-0,7

7.5. Plany w zakresie wdrażania rozwiązań proekologicznych

Zgodnie z zaprezentowanymi dotychczas danymi, 42,3% firm sektora MSP nie wprowadziło żadnych rozwiązań proekologicznych w przeciągu ostatnich pięciu lat. Dotychczasowy niski stopień wdrożenia WZP może jednak w najbliższym czasie wzrosnąć, na co wskazują wyniki badania sondażowego, w trakcie którego zapytano przedstawicieli firm o plany w tym zakresie. 75,4% respondentów zadeklarowało, iż w przeciągu dwóch lat zamierza wprowadzić rozwiązania proekologiczne w przedsiębiorstwie. Można więc uznać, że przy sprzyjających warunkach zewnętrznych poziom zainteresowania wdrażaniem tego typu działań wśród MSP jest stosunkowo wysoki.

Odsetek firm, które planują wprowadzanie rozwiązań prośrodowiskowych jest zróżnicowany ze względu na klasę wielkości firm – częściej tego typu plany deklarowali przedstawiciele przedsiębiorstw średnich (85,1%) oraz małych (80,4%) niż mikroprzedsiębiorstw (75%). W badaniu ilościowym zauważono istotną statystycznie, pozytywną zależność pomiędzy posiadaniem planów w zakresie wdrożenia WZP a znajomością inicjatyw służących wsparciu firm we wprowadzaniu rozwiązań proekologicznych. Na planowanie tego typu działań wpływa również konieczność przestrzegania przez firmy przepisów środowiskowych.

Wykres 29. Plany dotyczące wdrożenia przez firmy sektora MSP rozwiązań proekologicznych w ciągu najbliższych dwóch lat w podziale na wielkość firmy.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).



Wśród planowanych działań proekologicznych, podobnie jak miało to miejsce w przypadku już dokonanych zmian, najczęściej deklarowano wprowadzenie energooszczędnych źródeł światła (36,1%), a także działania zmierzające do zmniejszenia ilości wytwarzanych odpadów (17,6%) oraz ich segregacji/przetworzenia (17,5%). Wszystkie z powyższych zmian można uznać za stosunkowo proste i tanie w realizacji. Wśród bardziej kosztochłonnych działań najczęściej planowanymi były: termoizolacja budynków (17,1%), zakup nowych urządzeń przyjaznych dla środowiska (15,9%) lub modernizacja pod tym kątem dotychczas posiadanych (9,9%). W przypadku pozostałych typów działań możemy mówić o niskim lub bardzo niskim odsetku przedsiębiorstw je planujących.

Zwraca uwagę również niewielka liczba firm, które są zainteresowane uczestnictwem w projektach/programach prośrodowiskowych organizowanych zarówno przez podmioty publiczne, jak i pozarządowe. Plany wzięcia udziału w nich deklarowało odpowiednio 3,3%

(w przypadku inicjatyw publicznych) i 2,6% (w przypadku inicjatyw pozarządowych) firm sektora MSP.

Za zaskakująco niski można również uznać odsetek przedsiębiorstw, które planują wykorzystywać w sposób świadomy produkty przyjazne dla środowiska (5,7%), co można tłumaczyć zarówno niskim zorientowaniem firm na działalność proekologiczną, jak i wyższymi cenami tego typu produktów w stosunku do innych.

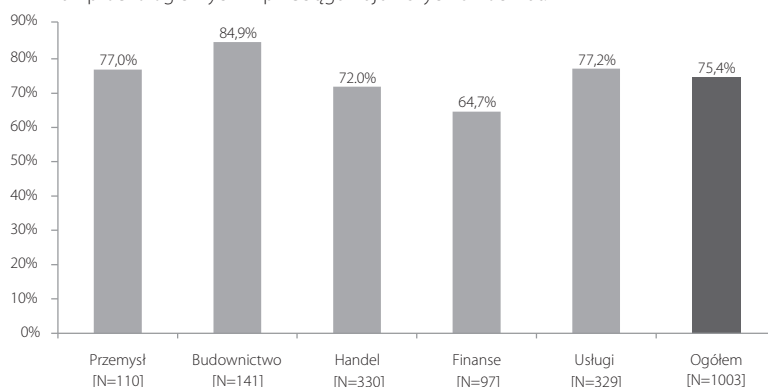
Tabela 17. Plany przedsiębiorstw dotyczące wdrożenia działań prośrodowiskowych w ciągu najbliższych dwóch lat.

Planowane działania pro-ekologiczne	2-9 osób [N=505]	10-49 osób [N=347]	50-249 osób [N=151]	Ogółem [N=1003]	Kobiety [N=466]	Mężczyźni [N=537]
Wprowadzenie energooszczędnych źródeł światła	36,1%	40,1%	43,1%	36,3%	40,2%	33,3%
Wprowadzenie praktyki segregacji/recyklingu odpadów w firmie	17,2%	23,7%	30,8%	17,6%	19,2%	16,3%
Zmniejszenie ilości wytwarzanych odpadów	17,3%	22,7%	24,8%	17,5%	17,0%	18,0%
Remont budynków/infrastruktury (termomodernizacja), wymiana źródeł ciepła	16,8%	23,9%	30,1%	17,1%	17,6%	16,7%
Zakup nowych urządzeń/maszyn przyjaznych dla środowiska	15,7%	17,5%	24,0%	15,9%	14,6%	17,0%
Przeszkolenie pracowników pod kątem ochrony środowiska	15,6%	19,9%	20,7%	15,8%	13,9%	17,3%
Modernizacja urządzeń/maszyn, dzięki czemu staną się one bardziej przyjazne dla środowiska	9,5%	14,0%	19,6%	9,9%	7,8%	11,6%
Zakup/opracowanie nowych przyjaznych dla środowiska technologii	7,2%	11,7%	21,4%	7,5%	7,4%	7,6%
Wykorzystywanie w sposób świadomy w prowadzonej działalności produktów przyjaznych dla środowiska	5,4%	10,8%	8,4%	5,7%	6,3%	5,2%
Substytucja surowców	4,2%	8,8%	9,9%	4,4%	3,5%	5,2%
Ekoprojektowanie	4,2%	4,6%	10,3%	4,2%	2,3%	5,8%
Wprowadzenie działań organizacyjnych zorientowanych na zmniejszenie negatywnego wpływu działalności firmy na środowisko naturalne (np. wdrożenie systemu zarządzania środowiskowego)	3,9%	7,6%	15,2%	4,1%	2,7%	5,3%

Planowane działania pro-ekologiczne	2-9 osób [N=505]	10-49 osób [N=347]	50-249 osób [N=151]	Ogółem [N=1003]	Kobiety [N=466]	Mężczyźni [N=537]
Sporządzanie i publikowanie raportów środowiskowych	3,4%	7,3%	9,7%	3,6%	1,1%	5,5%
Uczestnictwo firmy w programach/projektach prośrodowiskowych organizowanych przez instytucje publiczne	3,2%	3,3%	13,2%	3,3%	1,5%	4,7%
Uczestnictwo firmy w programach/projektach prośrodowiskowych organizowanych przez organizacje pozarządowe	2,4%	4,0%	8,9%	2,6%	1,7%	3,3%
Analiza cyklu życia produktów/usług	1,6%	3,2%	5,8%	1,7%	0,9%	2,3%
Uczestnictwo w platformie współpracy bądź nieformalnej grupie/sieci podmiotów, które zajmują się kwestiami ekologicznym	1,1%	3,4%	5,4%	1,2%	0,6%	1,7%
Prowadzenie edukacji ekologicznej wśród kontrahentów/klientów firmy	0,8%	2,0%	3,4%	0,9%	0,6%	1,1%
Firma nie planuje podjęcia działań proekologicznych	25,0%	19,6%	14,9%	24,6%	23%	26,8%

Kwestia planowania działań prośrodowiskowych jest również zależna od branży, w której działa firma. Istotnie częściej wdrażanie WZP w przeciągu najbliższych dwóch lat deklarowali przedstawiciele firm branży przemysłowej (84%) oraz budowlanej (84,9%), czyli branż wywierających duży negatywny wpływ na środowisko naturalne. Najmniejszy odsetek respondentów deklarujących podjęcie tego typu działań odnotowano wśród firm branży finansowej (63%), co stanowi potwierdzenie tezy o małym stopniu uwrażliwienia kadry zarządzającej/właścicieli przedsiębiorstw prowadzących tego typu działalność na kwestie oddziaływania firmy na środowisko.

Wykres 30. Odsetek przedsiębiorstw w ramach poszczególnych branż, które deklarują podjęcie działań proekologicznych w przeciągu najbliższych dwóch lat.



W części jakościowej projektu, na podstawie wypowiedzi osób będących przedstawicielami firm, które wdrożyły bądź planują wdrożenie rozwiązań proekologicznych, postawiona została hipoteza, iż skala planów dotyczących wprowadzenia działań prośrodowiskowych związana jest z dotychczasowym stopniem zaangażowania firmy we wprowadzanie takich rozwiązań. Pozyskane w badaniu sondażowym informacje pozwalają na pozytywną weryfikację tej hipotezy – istnieje dość silna, dodatnia zależność pomiędzy dotychczasowym zaangażowaniem przedsiębiorstw we wdrażanie WZP (mierzonym liczbą typów działań proekologicznych wprowadzonych w ostatnich pięciu latach) a planami dotyczącymi zastosowania rozwiązań prośrodowiskowych. Oznacza to, że w kolejnych latach można spodziewać się zróżnicowania pomiędzy firmami sektora MSP obecnie już silnie zaangażowanymi w działania proekologiczne i tymi, które poprzestają na pojedynczych zmianach prośrodowiskowych. Równocześnie istnieje pewna grupa przedsiębiorstw, które nie wprowadziły dotychczas żadnych rozwiązań prośrodowiskowych i nie planują tego zrobić w przyszłości – jej udział w skali całej próby wyniósł 5,5%. Co interesujące, inaczej niż w przypadku już wprowadzonych rozwiązań proekologicznych, nie istnieje statystyczna zależność pomiędzy posiadaniem strategii środowiskowej a planami przedsiębiorstw w zakresie wdrażania WZP. Może to oznaczać, że zapisy owej strategii w większym stopniu są deklaracją niż faktycznym zaangażowaniem w kwestie środowiskowe firmy.

Przedstawione wyniki, dotyczące planów przedsiębiorstw odnośnie działań/wprowadzania rozwiązań prośrodowiskowych warto skonfrontować z opiniami ekspertów zebranymi w trakcie badania metodą delficką. W ich opinii skala wdrożenia rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP w przeciągu najbliższego roku pozostanie bez zmian. Natomiast w dalszej perspektywie czasowej (trzy i pięć lat) zdaniem większości ekspertów będzie wyższa niż dotychczas, nadal jednak niższa od innych krajów Unii Europejskiej.

Tabela 18. Opinie ekspertów dotyczące skali wdrożenia rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP w perspektywie roku, trzech i pięciu lat. Przy ocenie wykorzystano skalę od -1 (nastąpi spadek skali wdrożenia) do 1 (nastąpi wzrost skali wdrożenia).

Skala wdrożenia	Za rok	Za trzy lata	Za pięć lat
Skala wdrożenia innowacji ekologicznych przez firmy sektora MSP w Polsce	-0,1	0,7	0,6
Skala wdrożenia innowacji ekologicznych przez firmy sektora MSP w Polsce na tle sektora MSP w pozostałych krajach Unii Europejskiej	-0,8	-0,5	-0,1

7.6. Perspektywa płci we wdrażaniu WZP w firmach sektora MSP

Kwestia płci w przeprowadzonym badaniu terenowym poruszona została na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze przeanalizowano zagadnienie bardziej ogólne, tzn. udział kobiet wśród kadry zarządzającej/właścicieli przedsiębiorstw. Informacja ta pozwala na wyciągnięcie wniosków dotyczących partycypacji kobiet w procesie podejmowania decyzji o znaczeniu strategicznym dla przedsiębiorstw – w tym również w sprawach odnoszących się do problemu wpływu firmy na środowisko naturalne. Analizie podlegały także firmy, które dotychczas nie wprowadziły rozwiązań proekologicznych, a więc dla których partycypacja w procesie podejmowania decyzji o wdrażaniu tego typu działań ma charakter

hipotetyczny. Po drugie przeprowadzona została analiza, odnosząca się bezpośrednio do partycypacji kobiet w podejmowaniu decyzji o wprowadzaniu rozwiązań proekologicznych w przedsiębiorstwach. Rozróżnienie tych dwóch płaszczyzn wydaje się być zasadne ze względu na zróżnicowanie badanych podmiotów. O ile w przypadku mikroprzedsiębiorstw, co pokazały przeprowadzone wywiady pogłębione z kadra zarządzającą/właścicielami firm, osoby podejmujące decyzje o wprowadzeniu konkretnych rozwiązań proekologicznych oraz wyznaczeniu strategii działania firmy (również w kwestii wpływu na środowisko naturalne) są tożsame, o tyle w średnich przedsiębiorstwach sytuacja wydaje się być bardziej skomplikowana. Dotyczy to w szczególności działań proekologicznych nie wymagających znacznych środków, o których wprowadzeniu decyduje nie tylko kadra zarządzająca firmy, co również pracownicy niższego szczebla. Przykładem może być wdrożenie praktyki segregacji/recyklingu odpadów.

Tabela 19. Kobiety na kierowniczych stanowiskach w firmach sektora MSP.

Wielkość firmy	Średni odsetek kobiet wśród kierowników
2-9 osób [N=505]	38,97%
10-49 osób [N=347]	39,35%
50-249 osób [N=151]	36,50%
Ogółem [N=1003]	38,97%

W badanych firmach sektora MSP przeciętnie blisko 40% stanowisk kierowniczych zajmują kobiety. Wskaźnik ten osiąga podobny poziom bez względu na wielkość firmy, choć struktura udziału kobiet w tych grupach jest różna. Im większa firma, tym większe zróżnicowanie ze względu na odsetek kobiet-kierowników. W 1/3 firm małych zatrudniających od 1 do 9 osób wszystkie stanowiska kierownicze zajmują kobiety, jednocześnie w ponad połowie małych firm kobiety w ogóle nie uczestniczą w zarządzaniu. Im większa firma, tym rzadziej spotyka się tego typu skrajne sytuacje. W grupie przedsiębiorstw zatrudniających od 50 do 249 osób odsetek firm bez kobiet na stanowiskach kierowniczych spada do 13%, natomiast całkowicie sfeminizowane kierownictwo posiada zaledwie niecałe 4% tego typu podmiotów.

Wykres 31. Kobiety na kierowniczych stanowiskach w firmach sektora MSP.

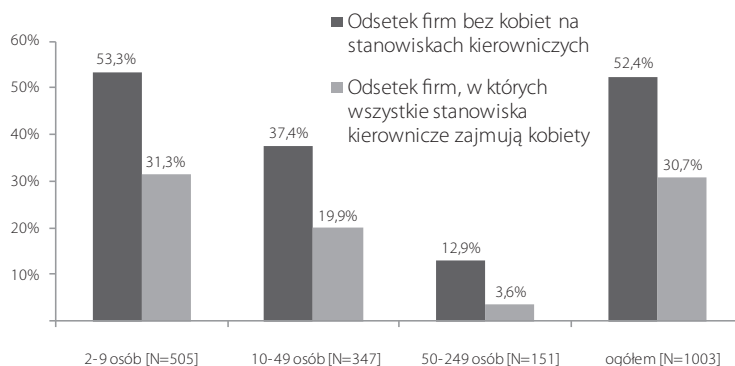


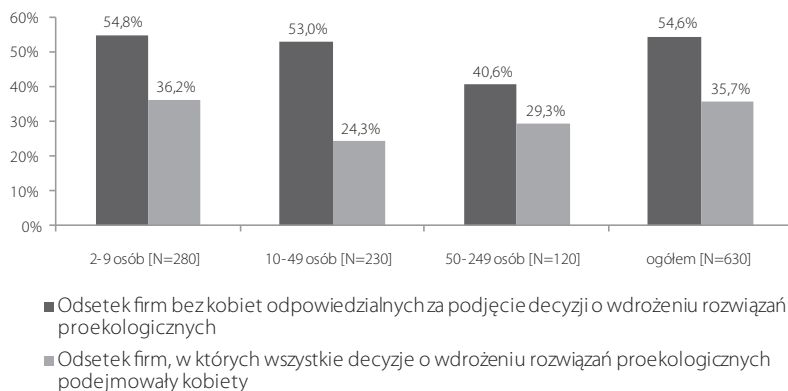
Tabela 20. Kobiety podejmujące decyzję o wdrożeniu WZP.
Podstawa: przedsiębiorstwa, które wdrażały rozwiązania prośrodowiskowe (N=630).

Wielkość firmy	Średni odsetek kobiet wśród osób pełniących funkcje kierownicze, odpowiedzialnych za podjęcie decyzji o wdrożeniu rozwiązań proekologicznych
2-9 osób [N=280]	40,68%
10-49 osób [N=230]	34,64%
50-249 osób [N=120]	41,05%
Ogółem [N=630]	40,44%

Udział kobiet na stanowiskach kierowniczych, podejmujących decyzje o działaniach prośrodowiskowych jest nieco wyższy, niż ich ogólny udział w zarządzaniu firmami, co z jednej strony może wskazywać na to, że kobiety częściej angażują się w takie działania, z drugiej zaś, że aktywności proekologiczne są delegowane do osób pracujących na niższych stanowiskach, częściej zajmowanych przez kobiety.

Na słuszność drugiej z tych interpretacji wskazuje fakt, że w mikroprzedsiębiorstwach odsetek kobiet podejmujących decyzje o działaniach proekologicznych jest podobny do ich udziału w kierowaniu w ogóle. Natomiast można zaobserwować polaryzację udziału kobiet w firmach małych i średnich. Warto również nadmienić, że tu zazwyczaj zadaniami prośrodowiskowymi zajmuje się jedna osoba (dzieje się tak w blisko 90% przypadków).

Wykres 32. Kobiety odpowiedzialne za podjęcie decyzji o wdrożeniu rozwiązań proekologicznych.



8. Instrumenty służące upowszechnianiu rozwiązań proekologicznych w sektorze MSP

W poprzednim rozdziale przedstawiony został stan wdrażania WZP w sektorze MSP, bariery i motywy wprowadzania przez firmy rozwiązań proekologicznych, a także predykcje dotyczące dalszej aktywności przedsiębiorstw na tym polu. Z dokonanej analizy wynika, iż w ponad 70% przypadków firm, które dotychczas nie wprowadziły żadnych rozwiązań zmniejszających negatywny wpływ prowadzonej działalności na środowisko naturalne, nie podjęcie działań nie było rezultatem braku zainteresowania tą kwestią. Firmy nie zdecydowały się na wdrożenie WZP ze względu na różnego typu ograniczenia, wynikające zarówno z charakterystyki przedsiębiorstwa (posiadanego kapitału ludzkiego i ekonomicznego), jak i braku wsparcia zewnętrznego.

Fakt ten stawia pytanie o skuteczność dotychczas stosowanych instrumentów służących upowszechnianiu i wspieraniu wprowadzania rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP. W poniższym rozdziale przedstawione zostały poszczególne instrumenty wdrażane przez instytucje publiczne i organizacje pozarządowe, takie jak:

- Instrumenty prawno-ekonomiczne
- Zielone Zamówienia Publiczne
- Systemy Zarządzania Środowiskowego (norma ISO 14001 oraz EMAS)
- Ekoznakowanie
- Publiczne i pozarządowe inicjatywy służące wsparciu wdrażania WZP

Powyższa lista nie wyczerpuje wszystkich działań podejmowanych w celu promocji proekologicznych postaw. W ramach niniejszego opracowania skoncentrowano się jednak jedynie na tych instrumentach, których celem jest upowszechnianie wzorców zrównoważonej produkcji.

Instrumentem służącym ocenie poszczególnych działań są pozyskane w trakcie badania sondażowego odpowiedzi udzielone przez członków kadry zarządzającej/właścicieli firm sektora MSP.

8.1. Instrumenty prawno-ekonomiczne

W dziedzinie ochrony środowiska można wyróżnić instrumenty oddziaływania bezpośredniego i pośredniego. Początkowo przeważały zdecydowanie instrumenty oddziaływania bezpośredniego, nazywane także środkami nakazowo-kontrolnymi. Opierają się one na regulacji administracyjno-prawnej i polegają na: opracowaniu standardów jakości środowiska, dopuszczalnych poziomów emisji, immisji, standardów produktowych, posługiwaniu się decyzjami administracyjno-prawnymi, ustalaniu norm technologicznych oraz poddawaniu ocenom określonych przedsięwzięć, które mogą negatywnie oddziaływać na środowisko. Oprócz oddziaływania państwa na podmioty korzystające ze środowiska w postaci zakazów, nakazów o charakterze generalnym i ogólnym oraz indywidualnych i konkretnych decyzji administracyjnych (instrumenty bezpośrednie), polityka ochrony środowiska może opierać się na metodach pośrednich, zwanych ekonomiczno-rynkowymi.

Posługiwanie się instrumentami pośrednimi wiąże się z ideą zielonej reformy podatkowej, której istotą jest wprowadzenie podatków i opłat ekologicznych. Instrumenty pośrednie

opierają się na założeniu, że eliminując – dzięki odpowiedniej polityce państwa – niedoskonałości rynku w zakresie metod bezpośrednich można osiągnąć zarówno wyższy poziom czystości środowiska, jak i doprowadzić do obniżenia kosztów (w relacji do instrumentów bezpośredniego oddziaływania), osiągnięcia optymalnego poziomu emisji bądź immisji różnego rodzaju zanieczyszczeń²⁸.

Jednym z podstawowych instrumentów ekonomicznych są podatki i opłaty środowiskowe. Są one nakładane na produkty lub określone formy działalności i traktuje się je jako cenę za korzystanie ze środowiska. Za ich sprawą przedsiębiorstwa, które w większym stopniu zanieczyszczają środowisko stają się mniej konkurencyjne od tych, które korzystają z usług środowiska w sposób bardziej efektywny. Podatki i opłaty mogą być nakładane bezpośrednio na produkty nabywane przez konsumentów²⁹.

Opłaty środowiskowe

Wśród opłat środowiskowych można wyróżnić opłaty produktowe i depozytowe oraz opłaty za korzystanie ze środowiska.

Podstawę prawną polskiego systemu opłat produktowych stanowi Ustawa z dnia 11 maja 2001 r. o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania niektórymi odpadami oraz o opłacie produktowej³⁰. Przepis ten nakłada na konsumentów i importerów obowiązek odzysku i recyklingu odpadów opakowaniowych i poużytkowych na określonym poziomie. W przypadku nie zrealizowania tego wymogu należy uiścić opłatę produktową na konto właściwego urzędu marszałkowskiego.

Podstawę prawną polskiego systemu opłat depozytowych stanowi Ustawa z dnia 24 kwietnia 2009 r. o bateriach i akumulatorach. Opłaty depozytowe najczęściej występują w literaturze pod pojęciem depozytów ekologicznych (*deposit refund systems*), które można zdefiniować jako obciążenia „nakładane na ekologicznie niebezpieczne produkty, podlegające zwrotowi w momencie przekazania dobra do recyklingu, neutralizacji lub właściwego (pod względem ekologicznym) składowania poprodukcyjnego-pokonsumpcyjnego”³¹. Opłata depozytowa, ponoszona przez konsumenta przy zakupie, oddawana jest mu w momencie zwrotu produktu do oryginalnego miejsca zakupu lub innego uprawnionego punktu. Najczęściej stosuje się ten przepis w stosunku do opakowań (zwłaszcza napojów), ale również w przypadku lodówek, samochodów czy akumulatorów. Powyższy wzorzec konstrukcji opłaty depozytywnej został przyjęty także przez polskiego prawodawcę w ustawie o obowiązkach przedsiębiorców.

Opłaty za korzystanie ze środowiska

Opłaty za korzystanie ze środowiska nazywane są również podatkami ekologicznymi. Zdaniem niektórych autorów wyróżnianie takiej kategorii jest bezcelowe. Grupa składająca się z ekspertów Komisji Europejskiej, Eurostatu oraz OECD podjęła próbę opracowania podatku ekologicznego. Ich zdaniem pod tym pojęciem należy rozumieć podatek, którego

²⁸ B. Fiedor, S. Czaja, A. Graczyk, Z. Jakubczyk, *Ocena efektywności działania handlu pozwoleniami na emisję, na przykładzie emisji SO₂ w elektroenergetyce i propozycje wdrożenia rozwiązań do prawodawstwa polskiego w tym zakresie*, Wrocław 2002, cyt. za: „Prawo i Środowisko”, *Przegląd wybranych instrumentów ochrony środowiska*, Nr 4/2005.

²⁹ J. Kronenberg, T. Bergier, *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Kraków 2010, str. 20.

³⁰ Dz. U. 2001 Nr 63, poz. 639 z późniejszymi zmianami (tekst jednolity Dz. U. 2007 Nr 90, poz. 607).

³¹ „Prawo i Środowisko”, *Przegląd wybranych instrumentów ochrony środowiska*, Nr 4/2005.

przedmiot (podstawę) stanowi jednostka fizyczna albo jej substytut, który posiada udowodniony, specyficzny i negatywny wpływ na środowisko. Podkreśla się, że podatek jest przymusowym, bezzwrotnym świadczeniem pieniężnym uiszczanym na rzecz państwa (podatki państwowe) lub jednostek samorządowych (podatki lokalne). Uiszczanie podatku ekologicznego może mieć znaczenie dla wykazania różnicy między podatkami a opłatami w niektórych krajach, gdzie tworzone są fundusze celowo nakierowane na finansowanie przedsięwzięć związanych z ochroną środowiska i gospodarką wodną. Taka sytuacja ma miejsce w Polsce, gdzie funkcjonują: Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz wojewódzkie fundusze ochrony środowiska.

Badania pokazują, że podatki i opłaty za korzystanie ze środowiska są instrumentem powszechnie występującym w krajach UE³². Podatki uznawane są za narzędzia internalizacji kosztów zewnętrznych i wyrównywania szans rynkowych. W Polsce zasady naliczania i uiszczania opłat reguluje Prawo ochrony środowiska – Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001. Opłatami zostały objęte:

- wprowadzanie gazów lub pyłów do powietrza;
- pobór wód;
- wprowadzanie ścieków do wód lub ziemi;
- składowanie odpadów.

Zbywalne pozwolenie na emisję

W literaturze przedmiotu zbywalne prawa (do emisji) określane są również jako pozwolenia, certyfikaty emisyjne, uprawnienia, kredyty redukcji emisji. Stanowią one przedmiot obrotu na rynku pozwoleń na emisję. Ich posiadacz nie musi skorzystać z prawa wyemitowania określonej ilości zanieczyszczeń, ale może odsprzedać to prawo innemu podmiotowi. Pozwolenia mogą być dalej sprzedawane i nabywane na rynku praw emisji. Motywem zawierania transakcji jest osiąganie przez ich uczestników korzyści, które sprowadzają się do wyboru najtańszego sposobu dostosowania do wymagań przepisów regulujących jakość środowiska.

Opłaty emisyjne to jeden z rodzajów opłat środowiskowych. Zgodnie z art. 273 ust. 1 ustawy Prawo ochrony środowiska opłata za korzystanie ze środowiska jest bowiem ponoszona za: 1) wprowadzanie gazów lub pyłów do powietrza (potocznie nazywana emisyjną); 2) wprowadzanie ścieków do wód lub do ziemi; 3) pobór wód; 4) składowanie odpadów. Nazwa „opłata za korzystanie ze środowiska” może być stosowana w odniesieniu do innych opłat ekologicznych regulowanych różnymi ustawami (art. 273 ust. 1 ustawy Prawo ochrony środowiska).

Kary nakładane przez Inspektora Ochrony Środowiska³³

Mechanizmem przyspieszającym realizację inwestycji proekologicznych w latach ubiegłych był niewątpliwie system kar, nakładany przez Inspektora Ochrony Środowiska za przekroczenia warunków określonych w pozwoleniach na korzystanie ze środowiska oraz związana z tym możliwość odroczenia terminu płatności kar pieniężnych na poczet prowadzonych inwestycji. Obecnie spadła ilość nakładanych sankcji finansowych.

³² Ibidem.

³³ J. Kronenberg, T. Bergier, op. cit., str.20.

Kwestia stopnia oddziaływania powyższych instrumentów prawno-środowiskowych na przedsiębiorstwa poruszona została w dalszej części rozdziału. Na podstawie danych pozyskanych za pośrednictwem sondażu przeprowadzonego z przedstawicielami firm sektora MSP, zbadana została znajomość prawa środowiskowego, jego wpływu na działalność firmy oraz znaczenie opłat środowiskowych jako narzędzia służącego upowszechnianiu postaw prośrodowiskowych.

8.1.1. Znajomość przepisów środowiskowych w firmach MSP

Zgodnie z przedstawionymi wynikami badania sondażowego zobowiązania, wynikające z przepisów środowiskowych, są jednym z najistotniejszych motywów wdrażania rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP. Dlatego też istotnym elementem badania sondażowego było oszacowanie stopnia znajomości prawa środowiskowego w firmach MSP.

22% ankietowanych przedstawicieli firm sektora MSP ocenia, że kadra zarządzająca ich przedsiębiorstwami posiada dobrą znajomość przepisów środowiskowych. Respondenci nieco gorzej oceniali natomiast kompetencje pracowników. 15% deklarowało, że w ich firmie szeregowi pracownicy posiadają dobrą znajomość przepisów. W małych i średnich firmach ta znajomość jest nieco lepsza i może się nią pochwalić ok. 30% przedstawicieli kadry zarządzającej oraz ok. 20% pracowników niższego szczebla. 60% kadry zarządzającej i połowa pracowników zna te przepisy dobrze lub raczej dobrze. Można zatem uznać, że w samocenie osób objętych badaniem posiadają one dość dobrą znajomość przepisów środowiskowych i wynikających z nich obowiązków dla przedsiębiorstwa.

Tabela 21. Ocena stopnia znajomości przepisów środowiskowych w firmach różnych klas wielkości na skali od 1 - w ogóle nieznane do 5 - dobrze znane.

Znajomość przepisów środowiskowych	2-9 osób [N=505]	10-49 osób [N=347]	50-249 osób [N=151]	ogółem [N=1003]	Kobiety [N=466]	Mężczyźni [N=537]
Przez kadrę zarządzającą przedsiębiorstwem	3,66	3,94	4,06	3,68	3,75	3,62
Przez pracowników szeregowych przedsiębiorstwa	3,37	3,50	3,63	3,38	3,48	3,29

Ze względu na branżę, w której działają firmy, najbardziej kompetentną w kwestii znajomości przepisów środowiskowych kadrę kierowniczą posiadają przedsiębiorstwa z sektorów przemysłowego i budowlanego, co wynika z większych obowiązków w zakresie ograniczenia negatywnego wpływu prowadzonej przez nie działalności na środowisko naturalne. Najmniejszą znajomość przepisów środowiskowych (zarówno wśród kadry zarządzającej, jak i pracowników szeregowych) deklarowali natomiast przedstawiciele firm sektora usług.

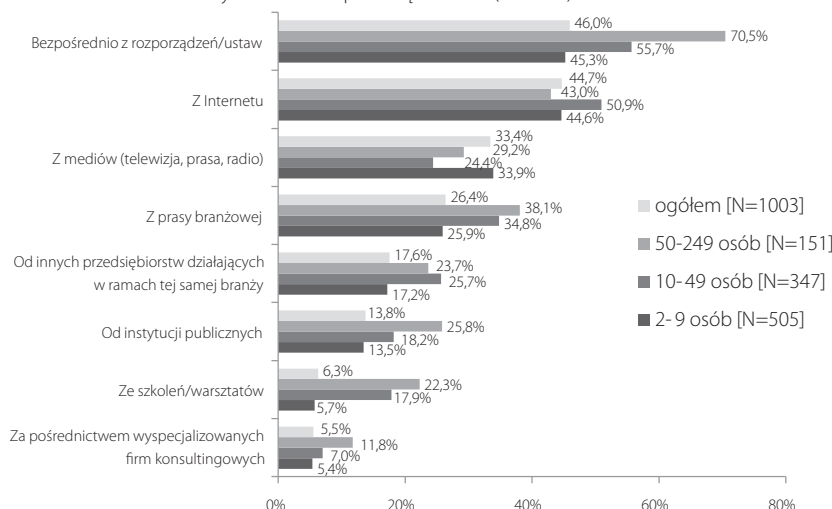
Tabela 22. Ocena stopnia znajomości przepisów środowiskowych w firmach z różnych branż na skali od 1 - w ogóle nieznane do 5 - dobrze znane.

Znajomość przepisów środowiskowych	Przemysł [N=110]	Budownictwo [N=141]	Handel [N=330]	Finanse [N=96]	Usługi [N=329]	Ogółem [N=1003]	Kobiety [N=466]	Mężczyźni [N=537]
Przez kadre zarządzającą przedsiębiorstwem	3,81	3,83	3,67	3,78	3,55	3,68	3,75	3,62
Przez pracowników szeregowych przedsiębiorstwa	3,37	3,50	3,35	3,62	3,28	3,38	3,48	3,29

W celu określenia kompetencji kadry/właścicieli firm istotne jest również rozpoznanie źródeł, z których przedsiębiorcy czerpią wiedzę na temat przepisów środowiskowych.

Jak wynika z pozyskanych rezultatów średnie firmy czerpią wiedzę najczęściej bezpośrednio z rozporządzeń i ustaw. Wiąże się to prawdopodobnie z bardziej rozbudowaną strukturą przedsiębiorstwa, z obecnością wyspecjalizowanych osób/działów zajmujących się śledzeniem zmian w przepisach i regulacjach prawnych. Tym niemniej jest to również bardzo popularne źródło w firmach mniejszych, tyle że tam źródłem równorzędnej wagi jest Internet. Media popularne to jedyne źródło, które jest stosunkowo częściej wykorzystywane przez mikroprzedsiębiorstwa. Na podstawie tych informacji można postawić wniosek, iż jakość informacji na temat zobowiązań środowiskowych posiadanych przez firmy zależy od wielkości przedsiębiorstwa. Za najlepiej poinformowane, czerpiące wiedzę bezpośrednio ze źródła (ustaw) należy uznać średnie przedsiębiorstwa. W przypadku firm o innej klasie wielkości (mikro i małe przedsiębiorstwa) wiedza na temat zobowiązań jest częściej czerpana ze źródeł pośrednich, a zatem jest ona uzależniona od ich jakości i wiarygodności. W tej sytuacji rośnie prawdopodobieństwo, że posiadana przez podmioty wiedza o przepisach jest fragmentaryczna i/lub zniekształcona, co może w istotny sposób wpływać na praktykę działania przedsiębiorstwa w odniesieniu do kwestii ekologicznych.

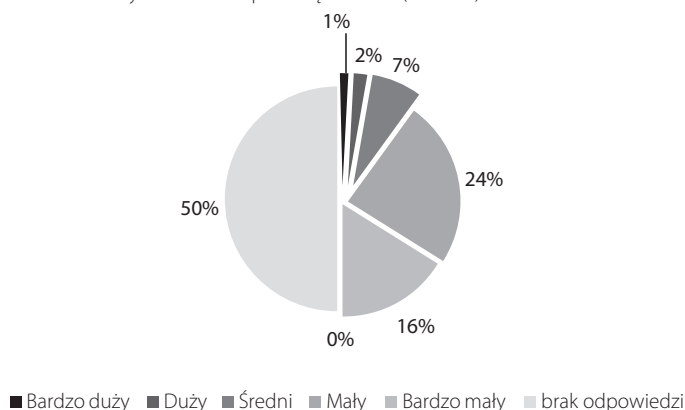
Wykres 33. Źródło wiedzy na temat przepisów środowiskowych.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).



8.1.2. Wpływ przepisów środowiskowych na działalność firm sektora MSP

Kwestia wiarygodności posiadanych źródeł wiedzy na temat zobowiązań proekologicznych jest istotna ze względu na fakt, iż zdecydowana większość firm uznaje przepisy środowiskowe za dotyczące je w „małym” bądź „bardzo małym” stopniu. Mimo deklarowanej znajomości przepisów, aż 81% przedstawicieli mikroprzedsiębiorstw nie dostrzega ich wpływu na działalność firmy. Problem ten dotyczy również małych i średnich przedsiębiorstw, lecz w mniejszym stopniu. W małych (72%) i średnich firmach (68%) ten wpływ także wydaje się marginalny – lub jest bagatelizowany.

Wykres 34. Wpływ przepisów dotyczących ochrony środowiska na działalność przedsiębiorstwa.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).

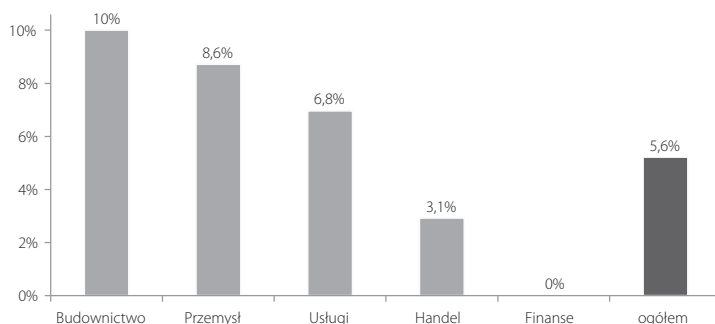


Uznanie wpływu przepisów środowiskowych na działalność przedsiębiorstwa za istotne jest silnie uzależnione od branży w jakiej działa przedsiębiorstwo. W szczególności były one uznawane za znaczące dla firmy przez przedstawicieli sektora przemysłowego i budownictwa. Należy przy tym jednak zauważyć, że w obu tych branżach zdecydowana większość

respondentów była zdania, że przepisy nie dotyczą ich firmy w znaczącym stopniu. Jest to niepokojące ze względu na stopień rzeczywistego wpływu tego typu przedsiębiorstw na środowisko naturalne. Mały stopień uznania wpływu przepisów środowiskowych na firmę może wynikać z niedostatecznego rozpoznania rzeczywistych obowiązków firmy, co z kolei może przekładać się na niepodejmowanie działań prośrodowiskowych.

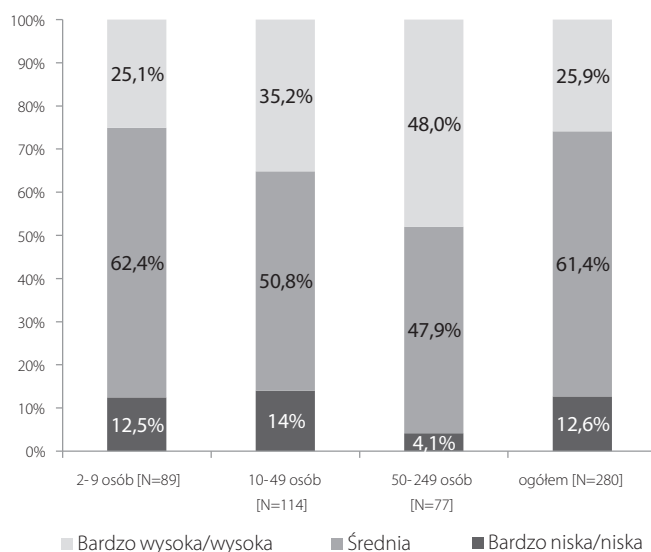
Wykres 35. Odsetek przedsiębiorstw w poszczególnych branżach, które uznają wpływ przepisów dotyczących ochrony środowiska na działalność przedsiębiorstwa za „bardzo duży” bądź „duży”.

Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).



W całej badanej grupie firm sektora MSP, przepisy środowiskowe nie są uznawane za restrykcyjne, co związane jest z faktem, iż przedsiębiorstwa w małym stopniu twierdzą, że ich działalność im podlega. Spośród tych przedsiębiorstw, które dostrzegają wpływ przepisów środowiskowych na działalność, problem ich restrykcyjności znacznie bardziej dostrzegany jest w firmach średniej wielkości. Przyczyną takiego stanu rzeczy wydają się być większe kompetencje kadry zarządzającej/właścicieli w zakresie znajomości prawa środowiskowego i wynikających z niego obowiązków.

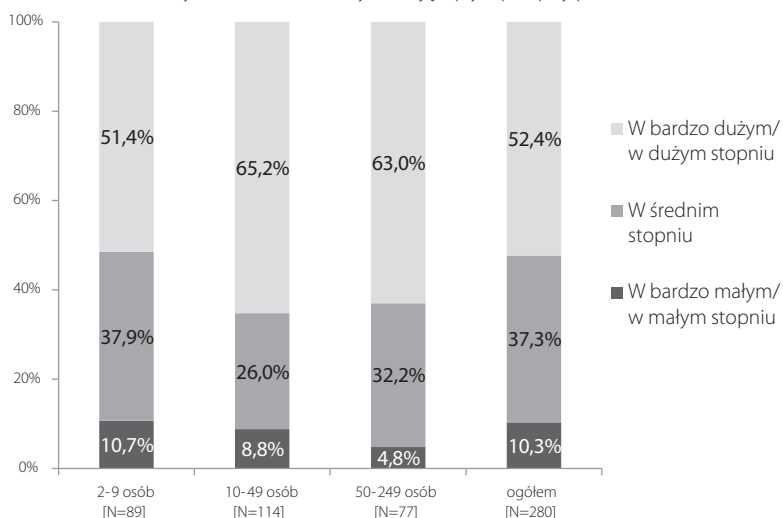
Wykres 36. Ocena restrykcyjności przepisów dotyczących ochrony środowiska dla przedsiębiorstwa. Podstawa: firmy, które dostrzegają wpływ przepisów środowiskowych na prowadzoną przez siebie działalność (N=280).



Ogółem tylko niespełna 20% firm sektora MSP odczuwa wpływ przepisów środowiskowych na działanie swych przedsiębiorstw. Pochodną kwestii znajomości prawa środowiskowego i jego restrykcyjności jest kwestia przestrzegania go. Jak wynika z zebranych danych nieco tylko ponad połowa przedsiębiorstw (52,4%) istotnie przestrzega przepisów (odpowiedzi „w bardzo dużym stopniu” i „w dużym stopniu”). 37,3% uwzględnia je w działalności firmy na poziomie „średnim”, a 10,3% – „niskim” lub „bardzo niskim”. Kwestia przestrzegania przepisów środowiskowych wygląda nieco lepiej w małych i średnich firmach, ale i tu znaczna część przedsiębiorstw (ponad 1/3) ma do przepisów prośrodowiskowych stosunek co najwyżej obojętny.

Wykres 37. Stopień przestrzegania przez firmy przepisów środowiskowych.

Podstawa: firmy, na działalność których mają wpływ przepisy prośrodowiskowe (N=280).



Wobec wysokiego odsetka przedsiębiorstw, które w swej własnej ocenie nie przestrzegają przepisów środowiskowych w wystarczającym stopniu, istotną kwestią jest pytanie o przyczyny takiego stanu rzeczy. Według respondentów najpoważniejszą barierą dla przestrzegania prawa środowiskowego są wysokie koszty, generowane w sytuacji rzetelnego ich uwzględniania w działalności firmy. Jako bardzo niesprzyjające okoliczności przedstawiciele badanych przedsiębiorstw sektora MSP wymieniają także brak przekonania pracowników lub kadry zarządzającej o istotności spełniania wymagań środowiskowych oraz brak wsparcia ze strony instytucji publicznych.

Na lekceważenie przepisów środowiskowych w podobnym stopniu wpływ mają czynniki zewnętrzne (częste zmiany przepisów, trudności w pozyskaniu informacji na ich temat, brak wsparcia) i wewnętrzne (kłopoty z odpowiednio wykwalifikowaną kadrą, problemy technologiczne i ekonomiczne przedsiębiorstwa, opór pracowników różnych szczebli, wynikający z braku wiary w istotność tych przepisów). To wszystko ma istotny wpływ na ostateczny brak przekonania zarówno szeregowych pracowników, jak i kadry zarządzającej do respektowania przepisów prośrodowiskowych w działalności firmy.

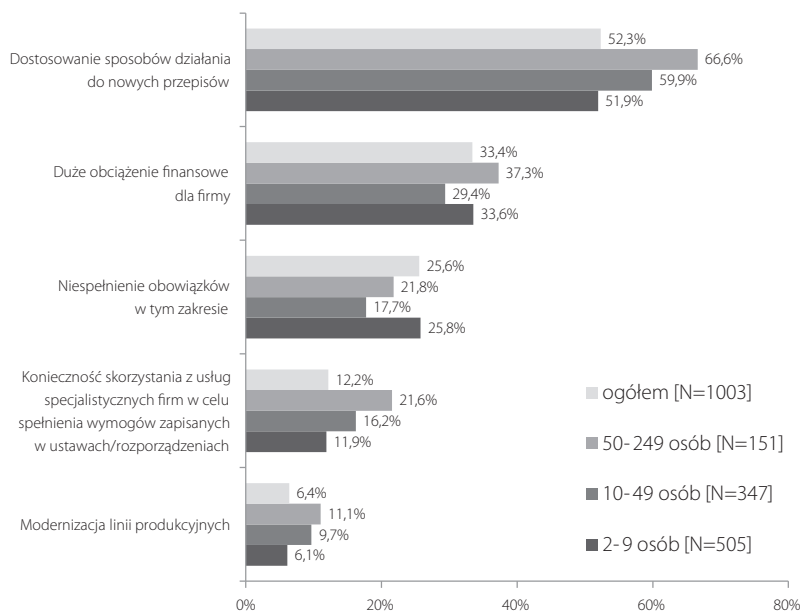
Wykres 38. Powody nieprzestrzegania przez firmy przepisów środowiskowych.
Podstawa: firmy, które przepisy środowiskowe przestrzegają w średnim lub małym stopniu (N=110).



W przypadku zaostrzenia przepisów środowiskowych przedstawiciele firm sektora MSP najbardziej obawiają się zamieszania z tym związanego, a więc konieczności przystosowania funkcjonowania firmy do nowych regulacji. Duże obawy budzi także przewidywane obciążenie finansowe dla przedsiębiorstwa.

Firmy, zwłaszcza mikroprzedsiębiorstwa, obawiają się też, że w przypadku wprowadzenia zaostrzonych przepisów dotyczących ochrony środowiska, przestaną spełniać warunki w tym zakresie, a więc będą musiały dokonać zmian (uciążliwych, kosztownych) w sposobie funkcjonowania. W przypadku 1/4 respondentów z mikroprzedsiębiorstw konsekwencją zaostrzenia przepisów będzie niespełnienie nowych zobowiązań. Pokazuje to ograniczenia zmian w prawie, jako instrumentu służącego upowszechnieniu WZP w firmach sektora MSP.

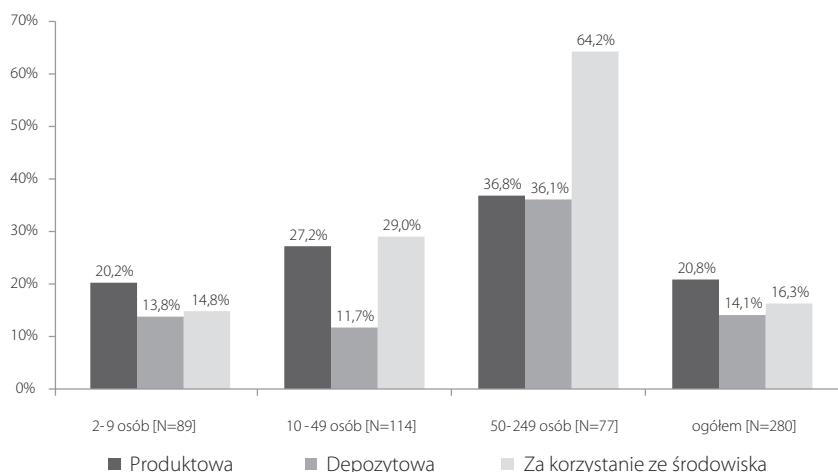
Wykres 39. Potencjalne skutki zaostreżenia przepisów środowiskowych dla firmy.
Podstawa: wszystkie firmy (N=1003).



8.1.3. Wpływ opłat środowiskowych na wdrażanie WZP

Ostatnią zbadaną kwestią w kontekście używanych przez państwo instrumentów prawno-ekonomicznych był wpływ, jaki na przestrzeganie prawa środowiskowego mają opłaty środowiskowe. Uzyskane rezultaty badania sondażowego wskazują, iż największemu wpływowi tego instrumentu podlegają średnie firmy sektora MSP – to one ponoszą najwyższe obciążenia z tytułu opłat środowiskowych. Dotyczy to przede wszystkim opłat z tytułu korzystania ze środowiska, co ma związek z charakterem i skalą prowadzonej działalności.

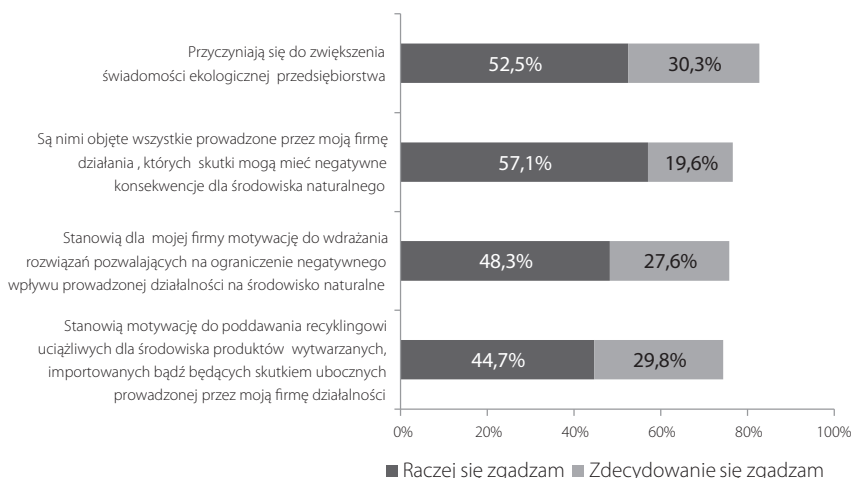
Wykres 40. Rodzaje opłat środowiskowych dotyczących firm.
Podstawa: firmy, na których działalność mają wpływ przepisy środowiskowe.



Choć opłaty środowiskowe stanowią obciążenie dla budżetów firm, to ich reprezentanci w badaniu w zasadzie podchodzili do nich ze zrozumieniem, co więcej, doceniając ich znaczenie dla kwestii uwzględniania przez firmę wpływu na środowisko naturalne.

Opłaty środowiskowe przyczyniają się, według większości z nich, do zwiększania świadomości ekologicznej przedsiębiorstw, wymuszają troskę o środowisko i stanowią poważną motywację do podejmowania działań proekologicznych w działalności firm. 92% ankietowanych zgodziło się (odpowiedzi „raczej się zgadzam” i „zdecydowanie się zgadzam”), że opłaty środowiskowe mają generalnie pozytywny wpływ na działanie ich przedsiębiorstw.

Wykres 41. Opinia o opłatach środowiskowych.
Podstawa: firmy, do których mają zastosowanie opłaty środowiskowe (N=138).



Spośród firm sektora MSP, do których mają zastosowania przepisy o opłatach środowiskowych, 29% podejmuje działania mające na celu uniknięcie tych opłat.

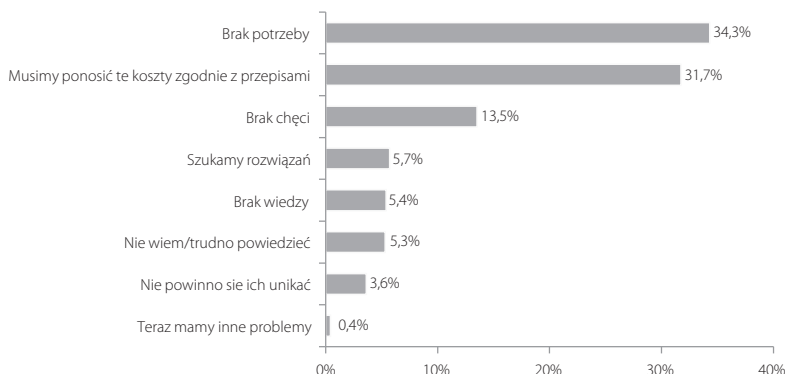
Wykres 42. Podejmowanie przez firmy działań w celu uniknięcia opłat środowiskowych.
Podstawa: firmy, do których mają zastosowanie opłaty środowiskowe (N=138).



Najczęściej stosowane działania, to przemysłowa gospodarka odpadami, a więc segregacja odpadów, recykling, utylizacja. Kilku przedstawicieli badanych firm wspomniało także o podejmowaniu aktywności pod kątem zmniejszenia emisji zanieczyszczeń.

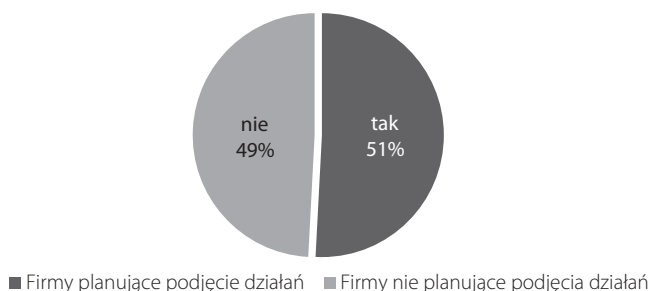
Natomiast przedsiębiorstwa, które takich działań nie podejmują, najczęściej tłumaczą swoją bierność brakiem potrzeby i faktem, że opłaty i tak są nieuniknione w związku z charakterem prowadzonej przez nich działalności.

Wykres 43. Przyczyny niepodjęcia przez firmy działań dla uniknięcia opłat środowiskowych.
Podstawa: firmy, do których mają zastosowanie opłaty środowiskowe, a które nie robią nic dla ich ograniczenia (N=85).



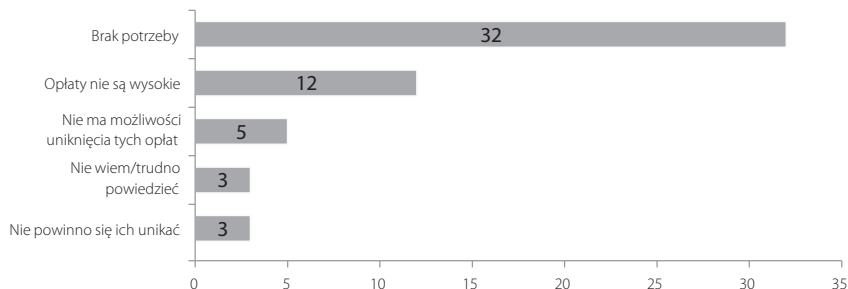
W niezobowiązujących deklaracjach połowa przedstawicieli firm sektora MSP, do których stosuje się przepisy dotyczące ochrony środowiska, stwierdziła, że w przyszłości ma zamiar podjąć działania mające na celu ograniczenie wydatków na opłaty środowiskowe.

Wykres 44. Planowanie podjęcia działań w celu uniknięcia opłat środowiskowych.
Podstawa: firmy, do których mają zastosowanie opłaty środowiskowe (N=138).



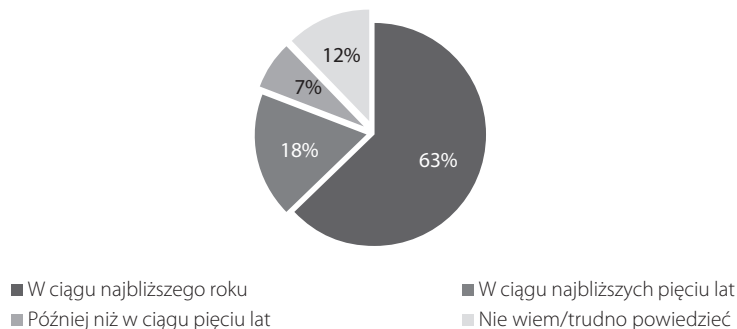
Respondenci, których firma nie będzie podejmować takich działań, twierdzą najczęściej, że nie ma potrzeby się tym zajmować, a kilka osób zwróciło także uwagę, że opłaty nie są wysokie. A więc dla nich opłaty nie są wystarczającym czynnikiem zachęcającym do podejmowania działań prośrodowiskowych, a najwyraźniej świadomość proekologiczna nie jest w tych przedsiębiorstwach rozwinięta.

Wykres 45. Powody, dla których nie są planowane działania pozwalające uniknąć opłat środowiskowych.
Podstawa: firmy, które nie planują podejmowania działań ograniczających opłaty prośrodowiskowe (N=55).



Zdecydowana większość firm, które mają zamiar wprowadzić w swojej działalności zmiany proekologiczne, prowadzące do zmniejszenia kwot odprowadzanych opłat prośrodowiskowych zamierza przystąpić do realizacji działań w krótkim czasie: w ciągu najbliższego roku (64%) lub w ciągu najbliższych pięciu lat (18%). W pozostałych przypadkach można przypuszczać, że przedstawiana gotowość ma charakter raczej czysto deklaracyjny.

Wykres 46. Spodziewany termin podjęcia działań prowadzących do uniknięcia opłat środowiskowych. Podstawa: firmy, które planują w przyszłości działania prowadzące do zmniejszenia opłat środowiskowych (N=83).



8.2. Zielone Zamówienia Publiczne

W ostatnim dziesięcioleciu w Europie pojawiło się wiele inicjatyw dotyczących zrównoważonego rozwoju, które zwróciły uwagę na konieczność ukierunkowania gospodarki UE na wyroby i technologie przyjazne dla środowiska i społeczeństwa. Prowadzone są działania mające na celu zwiększanie świadomości konsumentów, tworzy się również programy promujące producentów, działających zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju³⁴.

W państwach członkowskich UE znaczna część zapotrzebowania na produkty oraz usługi pochodzi od instytucji publicznych. Wydają one około 16% produktu krajowego brutto UE rocznie na wyposażenie biur, pojazdy, wyroby budowlane, a także na utrzymanie budynków, transport, sprząatanie, catering, prace remontowe itd. Przez wiele lat jedynym aspektem, który wyraźnie wpływał na rozstrzyganie przetargów w sektorze publicznym był czynnik ekonomiczny, a aspekty środowiskowy lub społeczny były brane pod uwagę rzadko lub wcale.

Instrumentem, który ma dostarczyć wytycznych dotyczących sposobu ograniczania oddziaływania inwestycji sektora publicznego na środowisko naturalne oraz wykorzystania zamówień publicznych do pobudzania innowacji w zakresie technologii, produktów i usług środowiskowych są Zielone Zamówienia Publiczne (ZZP), ang. Green Public Procurement (GPP).

Zielone Zamówienia Publiczne stanowią jedno z częściej wskazywanych w różnego typu dokumentach narzędzie wdrażania WZP, dlatego też warto bliżej przyjrzeć się temu, na ile są one wykorzystywane w Polsce jako środek do upowszechnienia działań podmiotów gospodarczych z uwzględnieniem aspektu środowiskowego³⁵.

³⁴ Ł. Adamus, *Zielone Zamówienia Publiczne - Green Public Procurement (GPP)*, dostępne pod: <http://www.zb.itb.pl/informator/zielone-zamowienia-publiczne-green-public-procurement-gpp>

³⁵ M. Pchałek, A. Jachnik, P. Kupczyk, *Prawne aspekty zielonych zamówień publicznych* [w:] Urząd Zamówień Publicznych, *Zielone zamówienia publiczne*, Warszawa 2009, str. 9.

Próba oszacowania udziału zielonych zamówień w Polsce, w ogólnej liczbie zamówień publicznych, było badanie przeprowadzone w 2005 roku. Na podstawie analizy treści losowo wybranych ogłoszeń zamieszczonych w *Biuletynie Zamówień Publicznych* obliczono, że wśród zamówień, które zawierały inne kryteria oceny niż cena, jedynie 4% miało „zielony” przedmiot zamówienia lub zawierało kryteria o charakterze środowiskowym (w trzech przypadkach były to parametry techniczne, eksploatacyjne lub użytkowe zamawianych samochodów, a w jednym przypadku – kryterium zużycia wody przez aparaturę)³⁶. W grupie zamówień o charakterze budowlanym odsetek ten wyniósł 6%. Z kolei wyniki innego badania, dotyczącego sytuacji ZZZP w UE przeprowadzonego przez konsorcjum Take-5, w którym również poddano ocenie zamówienia publiczne w Polsce, pokazały, że ok. 68% z nich nie zawiera żadnego kryterium środowiskowego, 25% obejmuje od jednego do trzech zaś 7% co najmniej trzy. W tym samym okresie w Szwecji i Wielkiej Brytanii odsetek zamówień publicznych zawierających co najmniej trzy kryteria środowiskowe wyniósł ponad 20%³⁷.

Kolejny pomiar poziomu „zazielenienia” zamówień publicznych przeprowadzono w 2009 roku. Podobnie, jak w poprzednim przypadku, badanie miało charakter analizy losowej próby (N=600) zamówień publicznych pod kątem występowania w nich kryteriów środowiskowych. Analiza wykazała wzrost odsetka ZZZP w porównaniu z rokiem 2005 z 4% do 10%³⁸. W *Krajowym Planie Działań w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych na lata 2010-2012* założono wzrost owego odsetka do poziomu 20% wszystkich zamówień publicznych do roku 2012. Cel ten ma zostać osiągnięty dzięki zwiększaniu się liczby osób przeszkolonych w zakresie ZZZP (o 20 % względem poziomu startowego z roku 2010) oraz upowszechnianiu się systemów zarządzania środowiskowego (zakładany wzrost o 20%) i oznakowań ekologicznych (wzrost odsetka produktów posiadających Ecolabel i/lub Ekoznak o 50%)³⁹.

Na podstawie przedstawionych powyżej danych na etapie niniejszego projektu badawczego postawiona została teza, że instrument ten w kontekście wdrażania wzorców zrównoważonej produkcji w sektorze MSP, jest w Polsce w niewystarczającym stopniu wykorzystywany przez instytucje publiczne. Kwestia ta została zatem podniesiona w zrealizowanym badaniu zarówno w jego części ilościowej, jak i jakościowej. Drugim istotnym zagadnieniem badawczym w odniesieniu do ZZZP, jest pytanie o ich skuteczność w kształtowaniu postaw firm sektora MSP w odniesieniu do kwestii troski o środowisko naturalne.

Główną tezę, jaką można postawić na podstawie pozyskanych w sondażu danych jest stwierdzenie, iż Zielone Zamówienia Publiczne są w przypadku firm sektora MSP instrumentem o małym zasięgu oddziaływania. Wynika to z faktu, iż znaczny odsetek przedsiębiorstw sektora MSP nie startuje w przetargach publicznych. Spośród wszystkich firm biorących udział w badaniu sondażowym, jedynie 16,4% miało doświadczenia związane ze startem w przetargach publicznych, przy czym praktyka ta zależy od wielkości firmy – częściej w przetargach uczestniczą małe i średnie przedsiębiorstwa (po 31,1% wskazań w tych grupach), rzadziej zaś mikroprzedsiębiorstwa (15,6%).

³⁶ Cyt. za: *Krajowy Plan Działań w zakresie zielonych zamówień publicznych na lata 2007-2009*, str. 6.

³⁷ Ibidem.

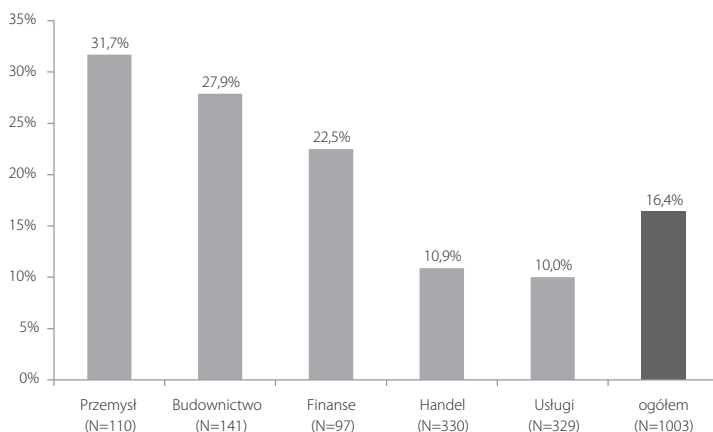
³⁸ Ibidem, str. 29.

³⁹ Ibidem, str. 30.

Udział w przetargach publicznych jest w dużym stopniu uzależniony od typu prowadzonej przez firmę działalności. Najrzadziej w przetargach publicznych uczestniczą firmy świadczące usługi (10%). Najczęściej zaś biorą w nich udział firmy z sektora przemysłowego (31,7%) oraz budownictwa (27,9%). W tych branżach zatem, Zielone Zamówienia Publiczne mogą zostać uznane za potencjalnie skuteczne narzędzie oddziaływania na praktykę funkcjonowania firmy.

Wykres 47. Odsetek przedsiębiorstw z poszczególnych branż biorących udział w przetargach publicznych.

Podstawa: wszystkie badane firmy (N=1003).



Drugą badaną kwestią była częstotliwość użycia kryteriów środowiskowych w przetargach publicznych. Wśród wszystkich przedsiębiorstw, które startowały w przetargach publicznych, 20,5% spotkało się z zastosowaniem przez instytucję zamawiającą kryteriów środowiskowych przy ocenie ofert. Potwierdza to zatem tezę postawioną na podstawie analizy danych zastanych – o małym stopniu „zazielenienia” przetargów.

Wykres 48. Zastosowanie kryteriów środowiskowych w przetargach publicznych.

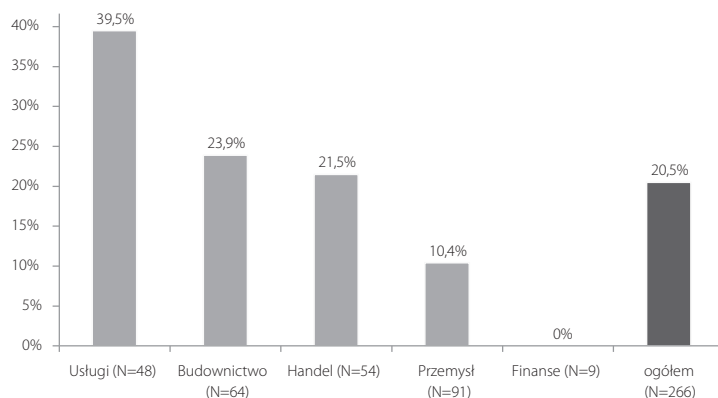
Podstawa: firmy startujące w przetargach publicznych (N=266).



Co interesujące najczęściej z Zielonymi Zamówieniami Publicznymi spotkały się firmy usługowe, a więc należące do branży stosunkowo mało zainteresowanej uczestnictwem w przetargach publicznych. Rzadko natomiast kryteria środowiskowe były zauważane przez firmy przemysłowe, mimo iż to one stosunkowo najczęściej biorą udział w przetargach publicznym. Wynika z tego wniosek, że kryteria środowiskowe są względnie rzadko wykorzystywane przez publicznych zleceniodawców w przypadku zamówień skierowanych do branż, w których miałyby one potencjalnie największy zakres oddziaływania.

Wykres 49. Odsetek przedsiębiorstw z poszczególnych branż, które spotkały się z zastosowaniem kryteriów środowiskowych w przetargach publicznych.

Podstawa: przedsiębiorstwa, które brały udział w przetargach publicznych (N=266).



Obok potencjalnego zasięgu oddziaływania instrumentu i jego rozpowszechnienia, trzecią badaną kwestią była jego skuteczność jako stymulatora rozwiązań proekologicznych.

Wśród badanych firm, które spotkały się z kryteriami środowiskowymi, 27% zdecydowało się na wzięcie udziału w przetargu. Jednak trudno uznać, że to właśnie zastosowanie kryteriów proekologicznych było jedyną barierą ograniczającą uczestnictwo w przetargu – dotyczyło to jedynie pięciu przypadków firm sektora MSP. Na nie uczestniczenie w przetargu wpływ miał raczej szereg różnych czynników, z których niespełnienie kryteriów środowiskowych nie było uznawane za czynnik decydujący.

Praktyka działania przedsiębiorstw w zakresie przystępowania do przetargów publicznych została omówiona w trakcie indywidualnych wywiadów pogłębionych. Na podstawie wypowiedzi przedstawicieli firm sektora MSP można stwierdzić, iż występowanie danego kryterium w konkretnym przetargu nie jest czynnikiem zachęcającym do wprowadzenia nowych rozwiązań w przedsiębiorstwie. Firmy, jeżeli nawet decydują się na start w przetargach, kierują się możliwością spełnienia na wstępie wszelkich warunków i kryteriów, co ilustruje następujący cytat z wypowiedzi respondenta:

Jeśli byśmy spełniali te kryteria, to byśmy wzięli udział w tym przetargu. Ale jeśli np. nie spełnialibyśmy, miałibyśmy trudności, no to nie, to pewnie byśmy zrezygnowali. Bo jeśli się nie spełnia to nie widzę tutaj siebie w takim przetargu.

(Małe przedsiębiorstwo, Przemysł, Kobieta)

Postawa ta przekłada się również na skuteczność kryteriów środowiskowych jako stymulatora wdrażania WZP. W badaniu sondażowym jedynie 5 firm deklarowało, że ze względu na start w przetargu zdecydowały się na wprowadzenie nowych rozwiązań proekologicznych, takich jak: system zarządzania środowiskowego, zakup nowych technologii czy modernizacja maszyn. Można zatem przyjąć, że ZZP nie stanowią bezpośredniego czynnika wpływającego na wdrożenie rozwiązań prośrodowiskowych przez przedsiębiorstwa MSP i zmianę praktyki ich działania na bardziej ekologiczną. Równocześnie są uznawane za pożądane przez te firmy, które już takie rozwiązania wprowadziły, jako w pewnym stopniu gratyfikacja ich wcześniejszych starań w kwestii ochrony środowiska.

8.3. Zarządzanie środowiskowe

Zarządzanie środowiskowe upowszechniło się dzięki Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej (ISO) jako sposób realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju na poziomie przedsiębiorstw, wypracowanej przez Międzynarodową Komisję ONZ ds. Środowiska i Rozwoju, przyjętej przez Wspólnotę Światową podczas Konferencji ONZ w 1992 roku jako podstawowa koncepcja w obszarze ochrony środowiska.

Systemy środowiskowe są wdrażane w ramach takich norm, jak najpopularniejsza ISO 14001. Podstawowym zadaniem normy ISO 14001 jest wspomaganie ochrony środowiska i zapobieganie zanieczyszczeniom w sposób uwzględniający potrzeby społeczno-ekonomiczne, zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. W normie tej jednak nie ustanowiono bezwzględnych wymagań dotyczących efektów działalności proekologicznej. Wymaga się jedynie podjęcia zobowiązań zawartych w polityce środowiskowej⁴⁰, odnośnie działania zgodnego z wymaganiami prawnymi i innymi, do których spełnienia firma się zobowiązała, zapobiegania zanieczyszczeniom oraz zobowiązaniem do ciągłego doskonalenia systemu zarządzania.

Uzyskiwany przez firmę certyfikat ISO 14001 jest potwierdzeniem, że wdrożony i funkcjonujący system zarządzania jest zgodny z wymogami przedstawionymi w międzynarodowym standardzie ISO 14001, co jest jednoznaczne z tym, że firma zidentyfikowała przepisy prawa dotyczące działalności, produkowanych wyrobów lub realizowanych usług i dokłada wszelkich starań, aby realizować wynikające z nich wymagania, odnoszące się do swojej działalności. Zgodnie z danymi z końca 2010 roku liczba certyfikatów przyznanych polskim przedsiębiorstwom wyniosła 2033⁴¹.

Drugim z najbardziej rozpoznawalnych instrumentów wdrażania systemów środowiskowych na terenie Unii Europejskiej jest System Ekozarządzania i Audytu (EMAS). Zasadniczym założeniem systemu EMAS jest dostrzeżenie i wyróżnienie – poprzez umożliwienie stosowania logo EMAS – tych organizacji, które wykazują zgodność z prawem oraz dobrowolnie i w sposób stały poprawiają efekty swojej działalności środowiskowej. Sieć EMAS, obok wystawiania certyfikatów świadczących o wykorzystywaniu przez firmę systemu zarządzania środowiskowego, zapewnia m.in. doradztwo oraz umożliwia rozpowszechnianie dobrych praktyk w ramach sieci ekspertów w różnych sektorach, również z uwzględnieniem sektora MSP. Jak wynika z danych zaczerpniętych ze strony internetowej EMAS w Polsce liczba organizacji, które wdrożyły ten program wyniosła 30⁴².

Obecność w przedsiębiorstwach sektora MSP obu wymienionych systemów zarządzania była przedmiotem badania w ramach sondażu przeprowadzonego na reprezentatywnej w skali kraju grupie firm. Uzyskane wyniki wskazują, iż systemy zarządzania środowiskowego nadal stanowią rozwiązania bardzo rzadko spotykane w tego typu przedsiębiorstwach. Wśród badanych firm zaledwie 1,8% deklaroowało wdrożenie systemu ISO 14001 lub EMAS. Biorąc jednak pod uwagę przytoczoną liczbę przedsiębiorstw w Polsce, które posiadają jeden z wyżej wymienionych systemów nawet ten odsetek można uznać za zawyżony. Pozyskane wyniki wskazują na większą liczbę firm wdrażających ISO 14001 niż EMAS, co jest potwierdzeniem informacji zebranych w analizie danych zastanych.

⁴⁰ Cyt. za: http://www.pkn.pl/index.php?pid=normy_iso14001

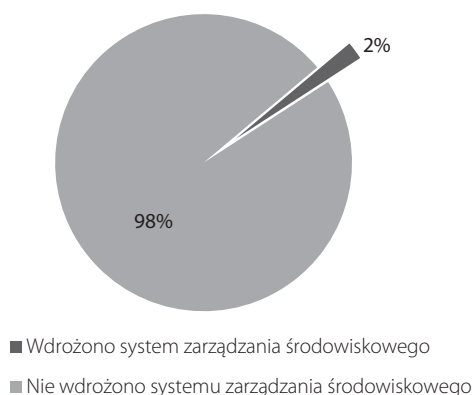
⁴¹ Patr: www.eko-net.pl

⁴² Cyt. za: <http://www.emas.mos.gov.pl/web/act/listOrgs.htm>

Przedstawiciele przedsiębiorstw posiadających ISO 14001 zapytani o przyczyny niewdrożenia systemu EMAS, za najważniejsze uznawali to, że wprowadzenie tego systemu związane byłoby z dodatkowymi kosztami (87,6% odpowiedzi), a jednocześnie nie przyniosłoby firmie dodatkowych zysków finansowych (89,6%). Ponadto system ten nie był uznawany za posiadający istotną przewagę w stosunku do ISO 14001 (60,2%), choć równocześnie znaczny odsetek respondentów (61,9%) nie posiada wystarczającej wiedzy na temat EMAS. Można zatem uznać, że niższy w porównaniu z normą ISO 14001 poziom wdrożenia tego systemu wynika ze zbyt małego upowszechnienia wiedzy o jego funkcjonowaniu i zaletach.

W zdecydowanej większości przypadków źródłem finansowania wdrażania systemów środowiskowych były środki własne (75,4%) oraz kredyty bankowe (69,6%). Nieco mniej niż połowa firm skorzystała ze środków unijnych (45,4%).

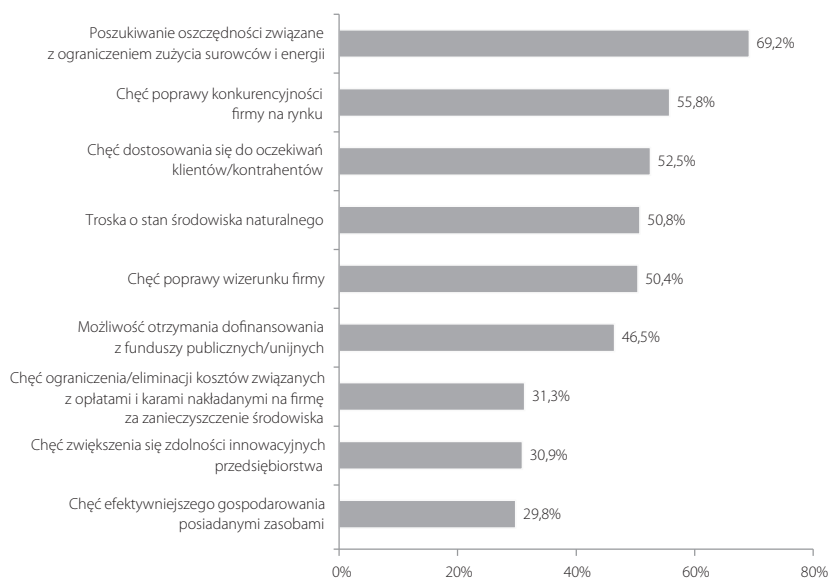
Wykres 50. Wdrożenie systemu zarządzania środowiskowego przez firmy sektora MSP.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).



Najważniejszym powodem, dla którego firmy zdecydowały się na wprowadzenie jednego z systemów zarządzania środowiskowego, są kwestie ekonomiczne, takie jak: poszukiwanie oszczędności związane z ograniczeniem zużycia surowców i energii (69,2% respondentów uznało motyw ten za „istotny” bądź „bardzo istotny”) oraz chęć poprawy konkurencyjności firmy na rynku (55,8%). W ponad połowie przypadków czynnikami motywującymi wdrożenie takiego systemu były oczekiwania klientów/kontrahentów firmy (52, 5%) oraz dążenie do poprawy wizerunku firmy (50,4%). Wśród ważnych powodów pojawił się również motyw etyczny – troska o stan środowiska naturalnego – uznany za „istotny” bądź „bardzo istotny” przez 50,8% respondentów. Za najmniej znaczące przyczyny uznano chęć efektywniejszego gospodarowania posiadanymi zasobami (29,8%) oraz chęć zwiększenia zdolności innowacyjnych przedsiębiorstwa (30,9%).

Przytoczone wyniki wskazują, że za wdrożeniem systemów zarządzania środowiskowego stoją przede wszystkim względy ekonomiczne, w bezpośredni sposób odnoszące się do konkurencyjności firmy na rynku (kwestia ograniczenia kosztów prowadzonej działalności, jej wizerunku wśród potencjalnych klientów/kontrahentów); jednocześnie jednak wprowadzenie systemu nie jest postrzegane w kategoriach modernizacji i unowocześnienia sposobu działalności firmy.

Wykres 51. Przyczyny uznane za „istotne”, bądź „bardzo istotne” przy podejmowaniu decyzji o wprowadzenie systemów zarządzania środowiskowego w firmach sektora MSP.
Podstawa: firmy, które wdrożyły system zarządzania środowiskowego (N=71).



Przełożenie się funkcjonowania w firmie systemów zarządzania środowiskowego na zyski ekonomiczne, jest najmocniej akcentowanym przez respondentów skutkiem ich wprowadzenia. Aż 90,2% badanych uznało za istotny efekt wdrożenia ISO 14001 lub EMAS zwiększenie dochodów przedsiębiorstwa, zaś 87,6% stwierdziło, że w efekcie wprowadzonych rozwiązań firma stała się bardziej konkurencyjna na rynku. W 69,1% przypadków zauważono zwiększenie zdolności innowacyjnych firmy po wprowadzeniu systemu zarządzania środowiskowego, co należy uznać za interesujące, ponieważ był to mało istotny powód przy wdrażaniu systemu.

Z drugiej jednak strony jedynie nieznaczny odsetek przedsiębiorstw zauważa takie efekty wprowadzenia systemu, jak „poprawa wizerunku firmy” (12,5%) czy „zyskanie nowych odbiorców/ klientów” (25,5%), choć były one jednymi z istotniejszych powodów, dla których firmy zdecydowały się na zastosowanie tego typu rozwiązań. Może to oznaczać, że oznakowanie informujące o wprowadzeniu ISO 14001 i/lub EMAS nie stanowi dla potencjalnych klientów/kontrahentów wystarczającej rekomendacji dla zakupu towarów/usług od producenta/usługodawcy. Taki stan rzeczy może wynikać zarówno z niewystarczającej rozpoznawalności obu znaków, jak też z małej świadomości ekologicznej kontrahentów/klientów, dla których fakt wdrożenia tego typu rozwiązań proekologicznych nie jest istotny przy podejmowaniu decyzji zakupowych.

W kontekście zysków, jakie przyniosło przedsiębiorstwom wprowadzenie ISO 14001 lub EMAS należy zauważyć, że dość duży odsetek reprezentantów firm za istotny efekt uznał budowę kapitału społecznego przedsiębiorstwa poprzez nawiązanie bądź zacieśnienie współpracy z innymi firmami funkcjonującymi na rynku (68,6% wskazań). Wynik ten należy powiązać z faktem, że w aż 90,8% przypadków przedsiębiorstwa podjęły współpracę przy wdrożeniu systemu zarządzania środowiskowego z podmiotami zewnętrznymi. Najczęściej były to firmy działające w ramach innej branży (74,8%) bądź też wyspecjalizowane

przedsiębiorstwa sektora usług i towarów środowiskowych (71,2%). Znacznie rzadziej współpraca ta odbywała się pomiędzy firmami tej samej branży (24,4%), a więc tymi, które stanowią potencjalną konkurencję dla przedsiębiorstwa.

W przypadku innego typu podmiotów, takich jak: instytucje publiczne (samorządowe/rządowe), badawczo-naukowe, a także organizacje pozarządowe, wsparcie udzielone przez nie firmom sektora MSP, wdrażającym systemy zarządzania środowiskowego miało charakter jednostkowy. Pomoc udzieloną przez instytucje publiczne deklarowało 11 badanych firm, przez instytucje naukowo-badawcze – 7, zaś przez organizacje pozarządowe – 5.

Wykres 52. Efekty wprowadzenia systemu zarządzania środowiskowego w przedsiębiorstwach sektora MSP.

Podstawa: firmy, które wdrożyły system zarządzania środowiskowego (N=71, wartość nieważona).



W badanej próbie przedsiębiorstw zdecydowaną większość stanowiły firmy, które nie wdrożyły systemu zarządzania środowiskowego (98,2%). Przeprowadzone badanie sondażowe pokazuje, że przyczyną takiego stanu rzeczy jest najczęściej niechęć kadry kierowniczej/właścicieli firm do dokonywania zmian w dotychczasowym sposobie działalności firmy (przyczynę tą za istotną uznało 79,1% respondentów). Na bardzo niski stopień wdrożenia systemów ISO 14001 i EMAS w sektorze MSP wpływa również przekonanie o braku korzyści finansowych dla firmy wynikających z ich wprowadzenia. Pogląd ten należy uznać za błędny w obliczu przytoczonych wcześniej doświadczeń firm, które wdrożyły systemy zarządzania środowiskowego, niemniej jednak jest on podzielany przez 61,1% respondentów. W tej sytuacji instytucje publiczne powinny podjąć działania zmierzające do zmiany błędnych

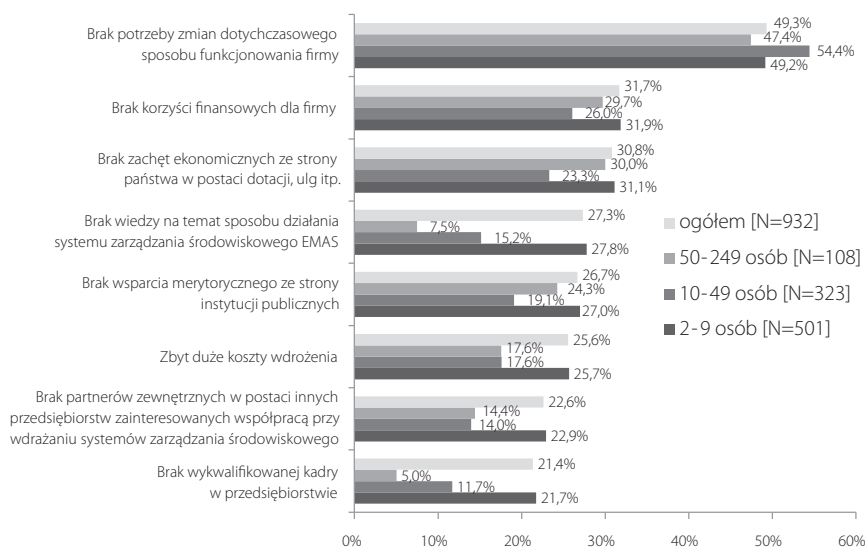
przekonań dotyczących nieopłacalności wprowadzania systemów zarządzania środowiskowego.

Dla nieco ponad połowy badanych firm czynnikiem istotnie wpływającym na niewprowadzenie systemów zarządzania środowiskowego jest brak zachęty ze strony państwa, zarówno w postaci wsparcia merytorycznego (52,1%), jak i finansowego, tzn. ulg, dotacji etc. (57,6%). Jednak wobec dominującej niechęci do zmian można zadać pytanie, na ile przedsiębiorstwa rzeczywiście poszukują zewnętrznych źródeł wsparcia.

Niektóre z wyodrębnionych powodów, dla których przedsiębiorstwa nie wdrożyły ISO 14001 bądź EMAS, mają różną wagę ze względu na wielkość przedsiębiorstwa. Znacznie mniejszymi problemami dla firm średnich w porównaniu do małych i mikro są: brak partnerów zewnętrznych zainteresowanych współpracą przy wdrożeniu systemów zarządzania środowiskowego, brak wykwalifikowanej kadry oraz brak wiedzy na temat sposobu funkcjonowania systemów. Związane jest to z większym kapitałem ludzkim posiadanym przez średnie przedsiębiorstwa.

Wykres 53. Przyczyny, które zostały uznane za „istotne” lub „bardzo istotne”, dla których firmy sektora MSP nie wdrożyły systemu zarządzania środowiskowego.

Podstawa: przedsiębiorstwa, które nie wdrożyły systemu zarządzania środowiskowego (N=932).



8.4. Ekoznakowanie

Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) definiuje ekoznakowanie jako „dobrowolne nadawanie przez organizacje publiczne bądź prywatne etykiet w celu upowszechniania i promowania wśród konsumentów produktów, które są środowiskowo bardziej przyjazne od innych przy porównywalnych parametrach użytkowych i funkcjonalnych”⁴³.

⁴³ Cyt za: E. Sidorczyk-Pietraszko (red.), *Funkcjonowanie przedsiębiorstw w warunkach zrównoważonego rozwoju i gospodarki opartej na wiedzy*, Białystok 2009, str. 78.

Spełnia ono kilka ważnych funkcji:

- ekologiczną – ograniczenie negatywnych oddziaływań na środowisko przyrodnicze w całym cyklu życia produktu;
- informacyjną – wyróżnienie pewnej grupy wyrobów spełniających określone wymagania ekologiczne, spośród innych produktów tej samej kategorii obecnych na rynku;
- edukacyjną – szerzenie wiedzy, kształtowanie świadomości i postaw oferentów i nabywców;
- marketingową – wzrost sprzedaży produktów proekologicznych;
- stymulacyjną – wpływ na rozwój i upowszechnianie się proekologicznego postępu naukowo-technicznego i innowacji ekologicznych.

Etykiety ekologiczne są nowoczesnym instrumentem realizacji celów polityki ekologicznej, a szerzej – wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju. Są jednym ze sposobów kształtowania proekologicznej konsumpcji, a także jedną z najważniejszych strategii marketingowych dotyczących różnicowania produktów ze względu na stopień ich przyjazności dla środowiska. Etykiety dostarczają nabywcom informacji ułatwiających podjęcie decyzji o zakupie. Jest to szczególnie ważne w przypadku deklaracji środowiskowych, prezentujących szczegółowe informacje na temat wpływu produktu na środowisko.

Najbardziej popularne są etykiety potwierdzające spełnianie przez produkt określonych wymagań. Umieszczenie etykiety na produkcie lub w dotyczącej go dokumentacji może również potwierdzać wybraną cechę, jak np. zawartość surowców z recyklingu lub zużycie energii w czasie jego funkcjonowania. W przypadku krajów europejskich należących do UE, prawie od początku istnienia ekoznaków podjęto próbę ich ujednolicenia. W efekcie tych starań w 1991 roku wprowadzono pierwszy znak ekologiczny w postaci tzw. Margerytki, funkcjonujący na całym rynku europejskim. Europejskie ekoetykiety (Ecolabel) miały przysłużyć się promocji produktów przedsiębiorstw stosujących się do zasad zrównoważonego rozwoju w jego aspekcie środowiskowym. Rok później Rada EWG ustanowiła Europejski System Znak Ekologicznego (The European System of Ecological Label). Jego celem było ustanowienie systemu znaków ekologicznych dla krajów UE.

Znakowanie ekologiczne w wielu krajach stanowi istotny instrument zarządzania środowiskowego. Znaki wskazujące na ekologiczne aspekty jakości można podzielić na pozytywne – przyznawane wyborom przyjaznym środowisku oraz negatywne – ostrzegające konsumenta o zagrożeniach środowiskowych związanych z użytkowaniem, a zwłaszcza niewłaściwym obchodzeniem się z wyrobem. Osobną grupę stanowią znaki neutralne, mające znaczenie informacyjne. Podstawowym warunkiem skutecznego działania znaków ekologicznych jest odpowiednio wysoki poziom edukacji ekologicznej społeczeństwa.

Znaki ekologiczne są również instrumentem konkurencji w określonym segmencie rynku towarów. Ich wprowadzenie wiąże się z mechanizmami konkurencji i jest przez producentów traktowane jako jedno z narzędzi ekspansji rynkowej. Zwiększenie sprzedaży produktów przyjaznych środowisku lub eliminowanie tych, których wytwarzanie lub użytkowanie powoduje znaczne obciążenie dla środowiska przyrodniczego jest możliwe dzięki identyfikacji przez konsumentów i oferentów korzyści wynikających z kupowania wyrobów przyjaznych środowisku. Znaczenie ma tu także ekologiczna strategia rozwoju przedsiębiorstw, znajdująca swój wyraz w stosowanych rozwiązaniach techniczno-organizacyjnych oraz systemach zarządzania jakością i zarządzania środowiskowego.

W Polsce jednostką kompetentną w zakresie certyfikacji upoważniającą do stosowania oznakowania Ecolabel jest Polskie Centrum Badań i Certyfikacji S. A. (PCBC), które od 1998 roku. administruje również krajowym znakiem ekologicznym EKO. Należy nadmienić, że Ecolabel nie stanowią jedyne systemu oznakowania produktów (usług) mniej obciążających środowisko naturalne. W Polsce istnieją także inne systemy oznakowania, jak np. Ekoland wskazujący, że dany artykuł spożywczy wyprodukowany został metodami ekologicznymi, czy Znak certyfikowanego rolnictwa ekologicznego informujący, że produkt powstał w wyniku prowadzenia produkcji rolnej i przetwórstwa rolno-spożywczego metodami ekologicznymi. Mimo istnienia szerokiego spectrum rozmaitych oznakowań ekologicznych przeznaczonych dla różnego typu produktów, skuteczność tego instrumentu w motywowaniu firm działających w Polsce do wdrażania rozwiązań proekologicznych należy uznać za niską – dotychczas wydano 80 certyfikatów Ekoznak (z czego 45 jest nadal aktualnych) oraz 85 Ecolabel (75 aktywnych)⁴⁴.

Również na poziomie europejskim, jak wskazują eksperci, narzędzie to nie spełnia pokładanych w nim nadziei. Zidentyfikowanymi problemami w skali ogółouropejskiej są: nadmierne stosowanie różnego typu oznaczeń, co niweluje ich siłę przekazu oraz wprowadza dezorientację wśród konsumentów, niedostateczne powiązanie tego typu inicjatyw z innymi narzędziami np. fiskalnymi, a także ich „nizowość” w obrębie poszczególnych branż.

Wychodząc naprzeciw niektórym z tych zarzutów, w 2008 roku Unia Europejska przeformułowała strategię w zakresie stosowania ekoetykiet, zakładając zastosowanie takich narzędzi upowszechniania tego instrumentu, jak zmniejszenie rocznej opłaty z tytułu ich użytkowania, ułatwienie procedur aplikacyjnych, zwiększenie grupy produktów (usług), dla których przyznawane są ekoznaki oraz harmonizacja istniejących na rynku ekoznaków⁴⁵.

W Polsce instrumentem służącym w swych założeniach upowszechnianiu ekoznaków wśród producentów/usługodawców są dotacje przyznawane w ramach wspomnianego już Działania 4.1 Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko. Wspierane są w nim projekty służące wprowadzaniu systemów zarządzania środowiskowego ISO 14001 i systemu EMAS oraz certyfikowanych znaków ekologicznych EKO. W ramach Działania, przedsiębiorstwa chcące wdrożyć system zarządzania środowiskowego i pragnące uzyskać możliwość sygnowania znakami środowiskowymi mogą ubiegać się o dofinansowanie projektów w wysokości do 50% wydatków kwalifikowanych. Dotychczas zrealizowano trzy tury aplikacyjne, w ramach których złożono 62 wnioski o dofinansowanie projektów na ogólną kwotę 1 587 199,91 zł. Aż 58 wniosków dotyczyło wsparcia w staraniach o otrzymanie ISO 14001, 4 – EMAS, natomiast żaden nie dotyczył znaków ekologicznych EKO, co potwierdza tezę o małym zainteresowaniu wśród firm tą formą promocji ich proekologicznej działalności⁴⁶.

Kwestia znajomości i popularności ekoetykiet wśród kadr zarządzających/właścicieli przedsiębiorstw sektora MSP była podejmowana w ramach części ilościowej badania terenowego. Pozyskane informacje pozwalają na wyciągnięcie wniosku o małą ich znajomości w badanej grupie – zaledwie 15,9% respondentów przyznało, że spotkało się z takimi

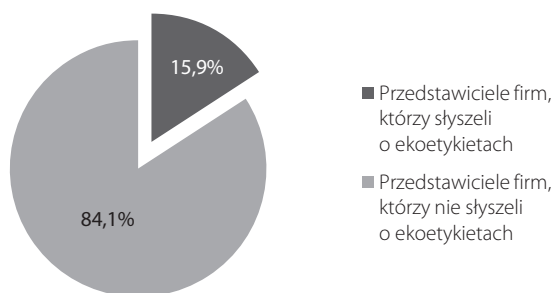
⁴⁴ Stan na 8.09.2011r. Za: Ecolabel w Polsce, Wykaz certyfikatów Ecolabel wydawanych przez PCBC S.A. Dostępne pod: http://www.pcbc.gov.pl/ecolabel/index.php?option=com_content&view=article&id=6&Itemid=6

⁴⁵ Za: http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/about_ecolabel/revision_of_ecolabel_en.htm

⁴⁶ Za: Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko Działanie 4.1.

oznaczeniami. Zauważalnie mniej znane są one wśród firm z branży usług finansowych i obsługi nieruchomości (91,6% reprezentantów tego typu firm nie znało ekoetykiet).

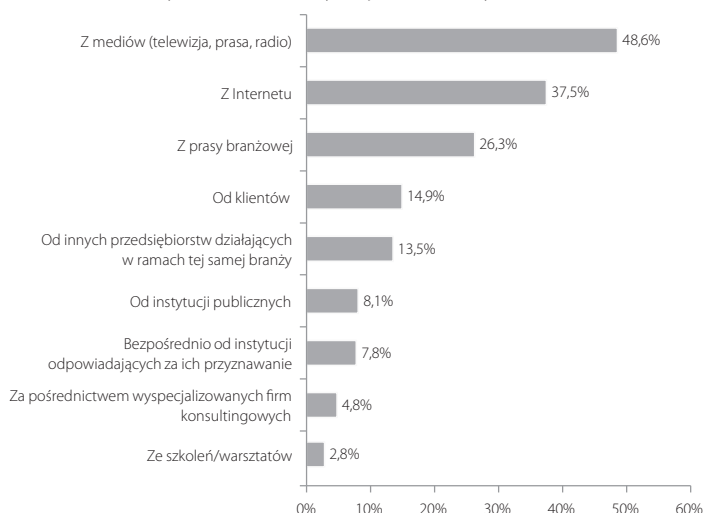
Wykres 54. Znajomość ekoetykiet wśród kadr zarządzających/właścicieli firm sektora MSP.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).



Za najbardziej rozpoznawalne oznakowanie ekologiczne produktów/towarów należy uznać Ekoznak/Ecolabel wymieniony przez 30,2% tych, którzy znali ekoetykiety. Był on również uznany za najbardziej pasujący do wytwarzanych/dostarczanych przez firmę produktów/usług. Wśród pozostałych wymienianych znaków respondenci wymieniali: Ekoland, Stokrotkę, Błękitnego Anioła, etykiety informujące o nietestowaniu produktów na zwierzętach, niskim zużyciu energii przez urządzenie oraz recyklingu. W każdym z tych przypadków odsetek badanych rozpoznających wymienione ekoetykiety nie wyniósł więcej niż kilka punktów procentowych, zaś znaczna część przedstawicieli firm nie była w stanie opisać znanego im znaku.

Respondenci, którzy deklarowali znajomość ekoetykiet, jako źródło swej wiedzy na ten temat najczęściej wskazywali media (48,6%) oraz Internet (37,5%). Zwraca uwagę stosunkowo mały odsetek osób, które słyszały o oznakowaniach ekologicznych dzięki instytucjom publicznym (8,1%) oraz bezpośrednio od instytucji odpowiadających za ich przyznawanie (7,8%), co pokazuje, iż podmioty te w zbyt małym stopniu podejmują działania skierowane na upowszechnienie ekoznaków wśród małych i średnich przedsiębiorstw.

Wykres 55. Źródło wiedzy na temat ekoetykiet posiadanej przez przedstawicieli sektora MSP.
Podstawa: osoby, które deklarowały znajomość ekoetykiet (N=182).



8.5. Publiczne i pozarządowe inicjatywy wsparcia wdrażania WZP w sektorze MSP

Na poziomie Unii Europejskiej dokumentem wyznaczającym potrzebę i kierunek zrównoważonego rozwoju jest *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Unii Europejskiej* przyjęta w roku 2001 i uaktualniona w 2006 roku, w której zrównoważona konsumpcja i produkcja uznana została za jedno z siedmiu najważniejszych wyzwań zjednoczonej Europy. W celu wdrożenia założeń sformułowanych w obu dokumentach stworzono szereg narzędzi na poziomie instytucjonalnym i prawnym. Działania z zakresu upowszechniania rozwiązań proekologicznych prowadzone są również przez organizacje pozarządowe, często na drodze współpracy pomiędzy instytucjami publicznymi i należącymi do trzeciego sektora.

W poniższym podrozdziale przedstawione zostały główne inicjatywy i projekty realizowane zarówno przez instytucje publiczne, jak i organizacje pozarządowe, służące upowszechnianiu rozwiązań proekologicznych wśród firm sektora MSP różnych branż. Pod uwagę wzięto te inicjatywy, których bezpośrednią znajomością wykazali się respondenci w badaniu sondażowym (zarówno w pytaniu zamkniętym, jak i otwartym o znane im instrumenty wsparcia).

Wspomniane zostały takie inicjatywy jak:

- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko
- Projekt Enterprise Europe Network
- Projekty ACT CLEAN i SPIN
- Program Czysty Biznes
- Program Odpowiedzialność i Troska
- Program Czystsza Produkcja

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko

Istotnym instrumentem wykorzystywanym przez Unię Europejską do stymulowania procesu wdrażania WZP w firmach są dotacje przeznaczane na realizację konkretnych projektów. W Polsce są one przyznawane w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko. Przedsiębiorstwa chcące zmniejszyć negatywny wpływ prowadzonej przez siebie działalności na środowisko naturalne mogą starać się o środki w ramach dwóch Priorytetów Programu – IV oraz IX.

W ramach konkursów realizowanych w Priorytecie IV dofinansowane są projekty, których celem jest redukcja ilości zanieczyszczeń emitowanych do atmosfery, odprowadzanych ze ściekami, ilości wytwarzanych odpadów, zwiększenie udziału odpadów poddawanych procesom odzysku, w szczególności recyklingu. Ponadto wsparciem objęte jest wdrażanie systemów zarządzania środowiskowego. W ramach Priorytetu IV dotychczas zrealizowano 129 projektów dofinansowanych sumą ponad 634 mln złotych⁴⁷. Drugim Priorytetem, w ramach którego dofinansowane są projekty przyczyniające się do wdrożenia WZP w przedsiębiorstwach, jest Priorytet IX. Infrastruktura energetyczna przyjazna środowisku i efektywność energetyczna.

Projekt Enterprise Europe Network

W 2007 roku Komisja Europejska zaproponowała utworzenie partnerstwa politycznego pomiędzy Unią Europejską a państwami członkowskimi, uznając w ten sposób kluczową rolę MSP w gospodarce Unii Europejskiej. W ramach zintegrowanej polityki Komisji Europejskiej na rzecz wspierania przedsiębiorczości uruchomiono sieć Enterprise Europe Network. Jej zadaniem jest udzielanie pomocy MSP w Unii Europejskiej w zakresie polityki wspólnotowej, innowacji i transferu technologii. W 44 krajach sieć ta świadczy przedsiębiorstwom zintegrowane usługi pomocy i wspomaganie innowacji, dzięki współpracy z 550 partnerami. Sieć Enterprise Europe Network działa od 2008 roku. Ośrodki sieci są utworzone przy rozmaitych organizacjach wspierających rozwój gospodarczy, takich jak: izby przemysłowo-handlowe, agencje rozwoju regionalnego, centra wspierania przedsiębiorczości, itp. Działają one na zasadzie non-profit. Finansowanie działalności ośrodków sieci pochodzi ze środków unijnych oraz środków budżetu państwa.

W Polsce działa 30 ośrodków zgrupowanych w czterech konsorcjach koordynowanych przez takie instytucje, jak: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Uniwersytecki Ośrodek Transferu Technologii Uniwersytetu Warszawskiego, Wrocławskie Centrum Transferu Technologii Politechniki Wrocławskiej, Centrum Transferu Technologii Politechniki Krakowskiej⁴⁸.

W odniesieniu do wdrażania przez MSP wzorców zrównoważonej produkcji w ramach sieci EEN przygotowanych zostało siedem dwuletnich projektów obejmujących 8 różnych sektorów działalności: żywność, wyroby chemiczne, napoje, obróbka metali, tekstylia, obróbka powierzchni, komponenty elektroniczne i materiały budowlane. Obecnie w Polsce w ramach sieci EEN wdrażany jest jeden z tych projektów – EURESP. Polega on na udzielaniu firmom wsparcia w postaci doradztwa w zakresie środowiska oraz organizacji serii warsztatów i seminariów, które pomogą MSP obniżyć wpływ ich działalności na środowisko oraz zredukować koszty działalności.

Projekty ACT CLEAN i SPIN ⁴⁹

Innymi projektami służącymi wdrażaniu w skali ponadnarodowej wzorców zrównoważonej produkcji w sektorze MSP są realizowane w Polsce przez Główny Instytut Górnictwa projekty ACT CLEAN i SPIN. W ramach projektów na obszarze Europy Centralnej (w ACT CLEAN) i krajów nadbałtyckich (SPIN) powstała europejska sieć Krajowych Punktów Kontaktowych dla Małych i Średnich Przedsiębiorstw. Sieć funkcjonuje obecnie na terenie 13 krajów i stanowi platformę wymiany informacji na temat zarówno istniejących, jak i pożądaných przez firmy MSP ekologicznych technologii.

Program Czysty Biznes

Kolejnym programem wpisującym się w założenia idei zrównoważonego rozwoju, odnoszącym się do promowania wzorców zrównoważonej produkcji jest Program Czysty Biznes. Został on opracowany przez Fundację Partnerstwo dla Środowiska w 1998 roku przy współpracy z brytyjską organizacją ekologiczną Groundwork UK i firmą BP oraz przy wsparciu finansowym m.in. Programu Life-Environment Komisji Europejskiej, Rządu Brytyjskiego,

⁴⁸ Za: <http://www.een.org.pl/index.php/o-nas.html>

⁴⁹ Za: <http://www.actclean.gig.eu.pl/O-projektach/o-projekcie-ACT-CLEAN.html>

a także firmy BP. Założeniem programu jest udzielanie pomocy firmom działającym w sektorze MSP w ograniczaniu przez nie negatywnego wpływu wywieranego na środowisko naturalne poprzez wprowadzanie proekologicznych usprawnień oraz wymianę doświadczeń w tym względzie z innymi przedsiębiorstwami. Metoda wdrażania proekologicznych wzorców w firmach opiera się na idei tworzenia działających regionalnie Klubów Czystego Biznesu. Do momentu wejścia Polski do Unii Europejskiej w Klubach zrzeszonych było ok. 200 przedsiębiorstw, głównie z województw południowych. Obecnie na obszarze całej Polski znajduje się 16 Klubów zrzeszających około 500 firm. Dzięki programowi każdy z uczestników otrzymuje dostęp do wiedzy z zakresu ochrony środowiska (zarówno w postaci materiałów, jak i konferencji oraz szkoleń), pomocy merytorycznej przy działaniach zorientowanych na zmniejszenie negatywnego wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne. Jednym z warunków uczestnictwa firm jest dokonywanie okresowych przeglądów ekologicznych firmy⁵⁰.

Program Czysty Biznes, a w szczególności realizowany w jego ramach Program Minimalizacja Odpadów i Strat, przyczynia się do promowania efektywności, która może odnosić się zarówno do pojedynczych produktów i usług, jak i do całokształtu działalności przedsiębiorstw. W uczestniczących w nim firmach, prowadzone są przeglądy procesów produkcyjnych i gospodarki odpadami pod kątem poszukiwania możliwości jednoczesnego ograniczania presji na środowisko („odpadów”) i związanych z nią strat finansowych.

Program Odpowiedzialność i Troska⁵¹

Program Odpowiedzialność i Troska jest odpowiednikiem programu Responsible and Care, ukierunkowanego na realizowanie idei zrównoważonego rozwoju. Jest to międzynarodowy program, który stał się wyrazem dobrowolnego zaangażowania światowej branży chemicznej w efektywne działania zapewniające realizację zasad etyki ekologicznej, poprawę warunków pracy, wzrost bezpieczeństwa funkcjonowania instalacji wytwórczych oraz stały kontakt z otoczeniem.

Uczestnictwo w programie Odpowiedzialność i Troska wymaga od producentów chemicznych podjęcia zobowiązania, iż będą oni przestrzegać zasad gwarantujących m. in. utrzymanie na akceptowalnym poziomie ryzyka, jakie prowadzona przez nich działalność stwarza dla pracowników, klientów, społeczeństwa i środowiska⁵².

Czystsza Produkcja

Program Czystszej Produkcji zmierza do: zwiększenia rentowności przemysłu przez zmniejszenie zużycia wody i energii, zmniejszenia emisji zanieczyszczeń i ilości odpadów, przy równoczesnej poprawie jakości wyrobów oraz bezpieczeństwa w miejscu pracy. W ten sposób działania w ramach Czystszej Produkcji wytworzą dwojakie korzyści: ekonomiczne i ekologiczne.

Idea Czystszej Produkcji jest wdrażana w Polsce przez Krajowe Centrum Wdrożeń Czystszej Produkcji. Powstało ono w 1996 roku w wyniku współpracy pomiędzy Głównym Instytutem Górnicztwa (GIG) w Katowicach, Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki

⁵⁰ Za: <http://czystybiznes.pl/pl/s/klub-czystego-biznesu/>

⁵¹ Dostępne pod: http://www.rc.com.pl/o_programie.php

⁵² Rada Ministrów, *Polityka ekologiczna na lata 2003-2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007-2010*, Warszawa 2002, str.10.

Wodnej (NFOŚiGW) oraz Federacją Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych - Naczelną Organizację Techniczną (FSNT-NOT).

W swych założeniach strategia wdrażania Czystszej Produkcji (CP) w przedsiębiorstwach składa się z trzech komponentów:

- komponentu edukacyjnego obejmującego edukację ekologiczną;
- komponentu organizacyjnego, polegającego na odpowiednim zarządzaniu przedsiębiorstwem;
- aspektu technologicznego, na który składa się stosowanie nowoczesnych – czystszych technologii⁵³.

Jednym z kluczowych działań podejmowanych w celu wdrożenia Czystszej Produkcji są Szkoły Czystszej Produkcji i Zarządzania Środowiskowego. Są to wieloetapowe programy szkoleniowe, których celem jest wprowadzenie w przedsiębiorstwie projektu zarządzania środowiskiem.

W ramach pilotażowych Projektów Czystszej Produkcji, opracowanych w ramach Polskiego Programu CP-NOT, a realizowanych od 1990 do 2009 roku, zrealizowano 726 projektów zorientowanych na wdrożenie w firmach wzorów Czystszej Produkcji⁵⁴.

60 organizacji, których przedstawiciele uczestniczyli w Szkołach CP wprowadziło niesformalizowany system zarządzania środowiskowego, oparty o Procedurę Minimalizacji Odpadów. Przy opracowywaniu projektów CP stosowano przede wszystkim Techniki Minimalizacji Odpadów, tj. podejmowano „działania u źródła”.

Obok wyżej opisanych działań zmierzających do wdrożenia Czystszej Produkcji, Ruch Czystszej Produkcji popularyzuje w Polsce idee Dobrowolnych Zobowiązań Ekologicznych. Są to inicjatywy podejmowane przez kręgi biznesowe. Opierają się one na dobrowolnym uczestnictwie przedsiębiorstw, które realizują działania wpisujące się w rządowe plany ochrony środowiska. Dobrowolne inicjatywy w dziedzinie ochrony środowiska są jedną z najsilniej rekomendowanych akcji Agencji Ochrony Środowiska ONZ – UNEP. Wprowadzono je w Holandii, Niemczech, USA czy Australii jako nową formę zarządzania środowiskiem oraz narzędzie realizacji celów państwowej polityki ochrony środowiska przez samorządy lokalne i przedsiębiorstwa, a nawet całe branże⁵⁵. Istotą wszystkich tych umów jest zobowiązanie do ciągłej redukcji oddziaływania na środowisko według własnych planów jednostki, ale w zgodzie z planami państwa co do ochrony środowiska.

Postulat troski o środowisko naturalne zostaje wpisany w istniejące już plany strategiczne firm – poprzez ustanowienie dobrowolnych zobowiązań dotyczących przestrzegania zasad odpowiedzialności środowiskowej w działalności prowadzonej przez dane przedsiębiorstwo. Zakres tych zobowiązań jest różny, tak jak i ich podstawy prawne: od luźnych zobowiązań podejmowanych przez firmy lub grupy firm aż po umowy cywilno-prawne, zawierane pomiędzy podmiotami rynkowymi i publicznymi, określające obowiązki i zakres odpowiedzialności stron podpisujących porozumienie.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Zob. Biblioteka Czystszej Produkcji, dostępne pod: <http://www.programcp.org.pl/polpcp/spisproj.htm>

⁵⁵ Polski Klub Ekologiczny Okręgu Górnośląskiego, *Oszczędzam energię-Chronię klimat*, Referaty cyklu wykładów pod hasłem „Rozpał Niepokój o Ziemię”, Katowice 2006, str. 18.

W Polsce system Dobrowolne Zobowiązania Ekologiczne według Czystszej Produkcji (DZE wg CP) wprowadzony został w 1996 roku przez Stowarzyszenie Polski Ruch CP, działający w ramach Federacja Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych NOT.

Po dobrowolnym złożeniu wniosku aplikacyjnego i spełnieniu wymagań przedsiębiorstwo lub samorząd otrzymuje Świadectwo Czystszej Produkcji. Pozytywnie oceniona jednostka może uzyskać wpis do Polskiego Rejestru Czystszej Produkcji i Odpowiedzialnej Przedsiębiorczości (PRCPIOP)⁵⁶. Przedsiębiorstwa obowiązują coroczne raportowanie ekologiczne, które jest warunkiem koniecznym do pozostawania w Rejestrze. Wymóg ten sprawił, że z 78 wpisów w latach 2002-2010 na początku 2010 roku w Rejestrze znajdowały się 43 firmy⁵⁷. Dobrowolne Zobowiązania Ekologiczne są szczególnie istotne dla małych i średnich przedsiębiorstw, które dzięki nim zyskują tanią platformę prezentacji swoich proekologicznych działań i zamierzeń.

8.6. Inicjatywy służące wsparciu wdrażania rozwiązań proekologicznych w oczach ich potencjalnych beneficjentów – firm sektora MSP

Projekty i inicjatywy przedstawione we wcześniejszych rozdziałach niniejszego opracowania poddane zostały ocenie na etapie badania sondażowego, przeprowadzonego na reprezentatywnej grupie firm sektora MSP. Elementem oceny było zbadanie znajomości programów, ich adekwatności, stopnia uczestnictwa oraz przyczyn zainteresowania/braku zainteresowania projektami wśród ich potencjalnych beneficjentów (firm sektora MSP).

Pierwszą ze zbadanych kwestii była znajomość poszczególnych inicjatyw wśród respondentów – przedstawicieli kadry zarządzającej/właścicieli małych i średnich przedsiębiorstw. Należy podkreślić, iż znajomość ta miała charakter „wspomagany” – respondenci zostali poproszeni o wskazanie uprzednio wymienionych w pytaniu inicjatyw.

Pozyskane w sondażu wyniki wskazują, że najbardziej znane przedsięwzięcia to: etykietowanie ekologiczne i Dobrowolne Zobowiązania Ekologiczne.

W przypadku ekoetykiet wyższy stopień ich znajomości (12,7% w skali całego sektora MSP) w porównaniu z innymi inicjatywami, może wynikać z faktu, że respondenci spotkali się z nimi nie tylko jako właściciele/kadra zarządzająca przedsiębiorstwami, ale również jako konsumenci. Z kolei dość wysoki odsetek osób badanych (11,5%), które deklarowały znajomość Dobrowolnych Zobowiązań Ekologicznych, może wynikać nie tyle ze znajomości tej inicjatywy, co z utożsamienia jej z pewną kategorią działań zorientowanych na ochronę środowiska, charakteryzujących się dobrowolnością.

Za najmniej znane programy na podstawie wyników badania można uznać ACT CLEAN/SPIN (4,7%) oraz Enterprise Europe Network (4,7%). Warto w tym miejscu przypomnieć, że są to inicjatywy, w odróżnieniu od innych badanych, skierowane wyłącznie do sektora MSP. Z drugiej jednak strony zaczęto je realizować stosunkowo niedawno (w obu przypadkach od 2008 roku). Są one dość sprofilowane (w szczególności dotyczy to EEN, które jest nakierowane na konkretne branże), co może tłumaczyć ich względnie małą znajomość. Należy również zauważyć niski stopień rozpoznawalności zorientowanych na wdrożenie

⁵⁶ Za: http://www.czystszaProdukcja.pl/dze_wg_cp.php

⁵⁷ Według spisu laureatów znajdującego się na stronie <http://www.programcp.org.pl/polpcp/lprcpiop.htm>

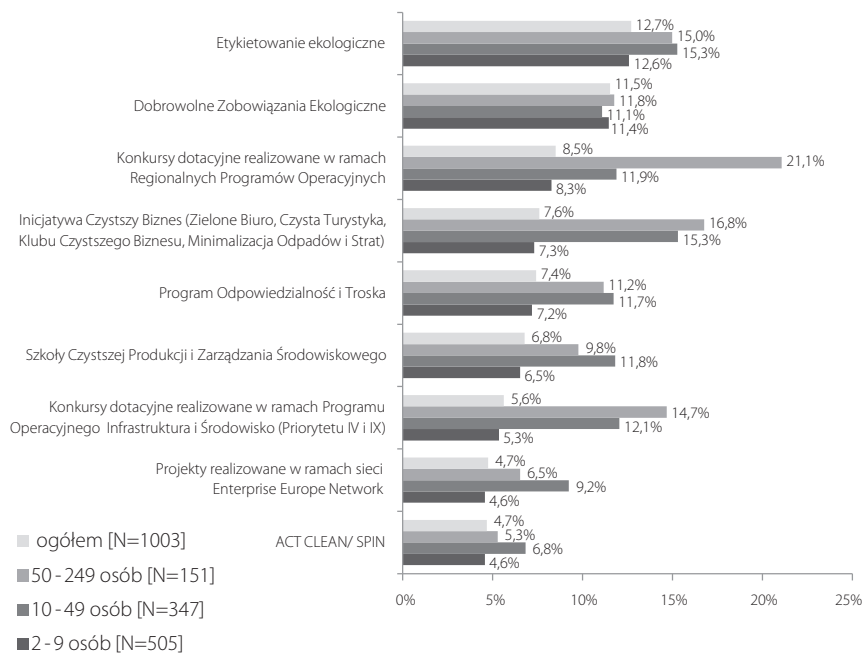
rozwiązań proekologicznych konkursów dotacyjnych realizowanych w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko.

Łącznie znajomość któregośkolwiek z badanych projektów/inicjatyw deklarowało 24,1% respondentów, przy czym odsetek ten rośnie wraz ze wzrostem liczby osób zatrudnionych w firmie – w mikroprzedsiębiorstwach wyniósł 23,6%, w małych firmach – 30,5%, zaś w średnich – 46,9%.

Analiza pozyskanych w sondażu danych pozwoliła na zaobserwowanie istotnej statystycznej zależności pomiędzy posiadaniem wiedzy na temat instrumentów wsparcia a planowaniem działań prośrodowiskowych. Firmy, które takie zmiany planują, aktywnie poszukują informacji na temat możliwych źródeł wsparcia w ramach istniejących inicjatyw i projektów.

Przedstawione dane stanowią potwierdzenie wniosku o niskim stopniu znajomości inicjatyw wspierających wdrażanie rozwiązań proekologicznych postawionego w części jakościowej niniejszego projektu badawczego. Przejawem owego braku wiedzy zaobserwowanego w trakcie wywiadów indywidualnych był fakt, iż znaczna część respondentów nie potrafiła wskazać żadnych projektów/programów, które służyłyby wsparciu sektora MSP we wdrażaniu WZP. Istotnie częściej o żadnej z inicjatyw nie słyszeli przedstawiciele przedsiębiorstw handlowych. Łącznie zaledwie 17% tego typu podmiotów deklarowało znajomość którejkolwiek z nich.

Wykres 56. Znajomość inicjatyw służących wsparciu wdrażania WZP wśród firm sektora MSP.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003).



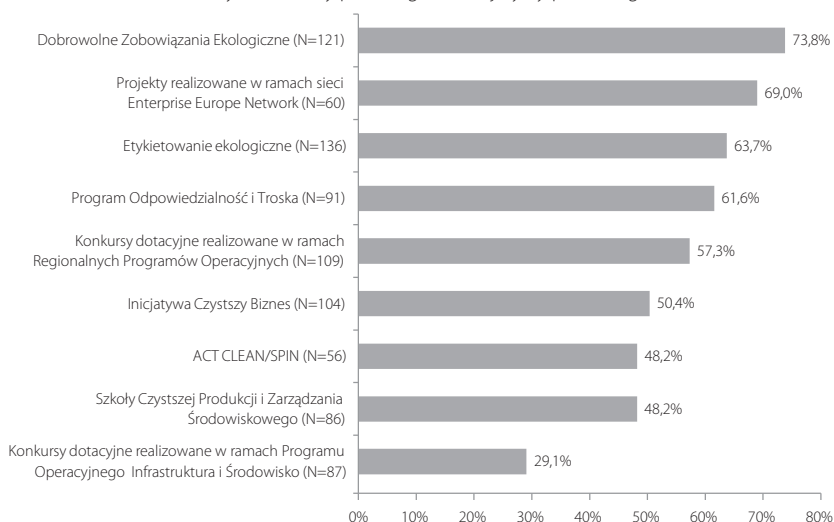
Brak znajomości inicjatyw wspierających wdrażanie WZP jest zróżnicowany również regionalnie. Najniższy poziom został zaobserwowany wśród firm z regionu wschodniego oraz północno-wschodniego, zaś najwyższy – centralnego..

Tabela 23. Odsetek respondentów, którzy nie znali żadnej z wymienionych inicjatyw służących wsparciu wdrażania WZP, w podziale na regiony Polski.
Podstawa: przedsiębiorstwa nie znające instrumentów wsparcia.

Region (według klasyfikacji NUTS1)	Odsetek respondentów, którzy nie znali żadnej z wymienionych instrumentów wsparcia wdrażania WZP
Północno-zachodni (N=176)	93,3%
Wschodni (N=129)	87,3%
Północny (N=149)	78,9%
Południowo-zachodni (N=113)	78,9%
Południowy (N=202)	71,2%
Centralny (N=238)	57,8%
Cały kraj (N=1003)	75,9%

Mimo iż Enterprise Europe Network jest stosunkowo mało znanym programem wśród kadr zarządzających/właścicieli firm sektora MSP, osoby które deklarowały jego znajomość, uznawały, że jest on właściwy dla ich firmy. Oznacza to, że jest on oceniany pozytywnie jako narzędzie wdrażania WZP przez firmy sektora MSP. Za najmniej odpowiednie dla małych i średnich przedsiębiorstw uznane zostały konkursy dotacyjne realizowane w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko. Zaledwie 29,1% respondentów uznało, że są one w „dużym” bądź „bardzo dużym” stopniu przeznaczone dla reprezentowanych przez nich firm. Praktyczną implikacją tej informacji jest rekomendacja dotycząca przyszłych konkursów ogłaszanych w ramach POLiŚ, które powinny być w większym stopniu skierowane do mniejszych podmiotów gospodarczych. Stanowi ona ponadto istotną wskazówkę dla kolejnych okresów programowania. Należy rozważyć stworzenie w ramach programów dotacyjnych instrumentów wsparcia działań proekologicznych również w firmach sektora MSP.

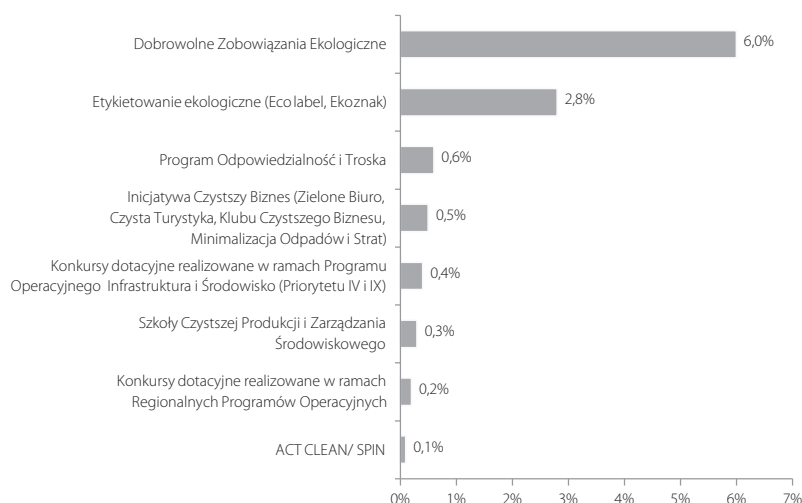
Wykres 57. Ocena inicjatyw służących wspieraniu wdrażania WZP pod kątem ich adekwatności dla firmy reprezentowanej przez respondenta (odpowiedzi „adekwatne” bądź „bardzo adekwatne”).
Podstawa: firmy, które znały poszczególne inicjatywy proekologiczne.



Uznanie przez respondentów danych programów/inicjatyw za odpowiednie dla firmy nie przekłada się jednak w prosty sposób na uczestnictwo w nich. Można zauważyć bardzo niski odsetek firm biorących udział w poszczególnych inicjatywach. Oprócz Dobrowolnych Zobowiązań Ekologicznych (w tym przypadku należy jednak pamiętać o wątpliwościach dotyczących stopnia rzeczywistego rozpoznania przez respondentów tej inicjatywy) oraz ekoetykiet, odsetek przedsiębiorstw sektora MSP, które deklarowały uczestnictwo w pozostałych projektach wyniósł poniżej 1%. Łączny udział w badanej próbie firm, które brały udział choć w jednym ze wszystkich wymienionych przedsięwzięć wyniósł 8,6%.

Wykres 58. Odsetek przedsiębiorstw sektora MSP, które brały udział w poszczególnych inicjatywach służących wsparciu wdrażania WZP.

Podstawa: wszystkie przedsiębiorstwa biorące udział w badaniu (N=1003).



Najczęściej wymienianymi przyczynami nie uczestniczenia w znanych respondentom projektach/inicjatywach nie jest obawa przed poniesieniem kosztów (38,2% respondentów uznało tę przyczynę za „istotną” lub „bardzo istotną”), ale „nieadekwatność proponowanych rozwiązań” (71%). Trudno jednak stwierdzić, na ile taka ocena projektów/programów wynika z rzeczywistego niedostosowania ich do potrzeb firm, a na ile jest efektem niezajomości warunków i charakteru wsparcia. Skutkiem braku wiedzy jest m.in. przekonanie podzielane przez przedstawicieli kadry zarządzającej/właścicieli firm sektora MSP, że oferowana w ramach programów i projektów pomoc jest skierowana do przedsiębiorstw o innej charakterystyce np. działających jedynie w branży przemysłowej:

Zawsze byłam przekonana, że one dotyczą raczej firm produkcyjnych, niż usługowych i tutaj się mogę mylić. Natomiast jeśli chodzi o jakieś konkretne programy, to nie jestem w stanie w tej chwili pani ich nazw przywołać. To jest raczej taka mglista wiedza, że coś jest, niż jakkolwiek konkret.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Usługi, Kobieta),

lub też mniejszych przedsiębiorstwach sektora MSP:

My jesteśmy zaliczani do średnich przedsiębiorstw, a taka pomoc to jest ukierunkowana na małe przedsiębiorstwa. My to już tak mniej.

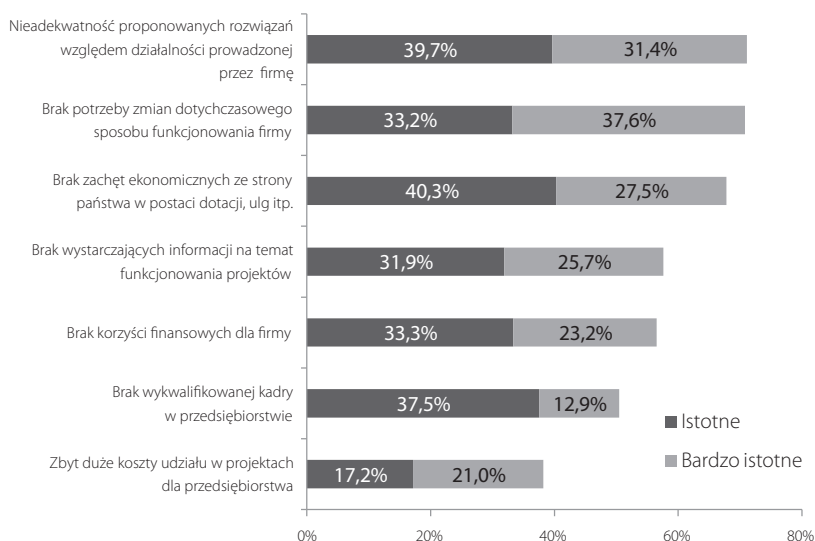
(Średnie przedsiębiorstwo, Przemysł, Mężczyzna)

Wśród najistotniejszych powodów, dla których firmy nie brały udziału w projektach/inicjatywach służących wspieraniu wdrażania rozwiązań proekologicznych wyróżniono brak zachęt ekonomicznych ze strony państwa w postaci ulg/dotacji (67,8%) oraz brak potrzeby zmian dotychczasowego sposobu funkcjonowania przedsiębiorstwa (70,8%). Częstotliwość tej ostatniej odpowiedzi wskazuje na niską świadomość ekologiczną kadr zarządzających/właścicieli firm sektora MSP, co przejawia się w małym zainteresowaniu podejmowaniem działań (w tym przypadku uczestnictwa w inicjatywach) nakierowanych na zmniejszenie negatywnego wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne. Ponadto połowa respondentów (50,5%) uznała, że nie posiada wystarczającego kapitału ludzkiego (wykwalifikowanych pracowników), aby uczestniczyć w tego typu inicjatywach/projektach.

Istotnie rzadziej jako znaczącą barierę przedstawiciele firm handlowych wskazywali „brak zachęt ekonomicznych ze strony państwa w postaci dotacji”.

Wykres 59. Odsetek respondentów, którzy uznali za „istotne” lub „bardzo istotne” poszczególne przyczyny, dla jakich przedsiębiorstwa nie wzięły udziału w inicjatywach służących wsparciu wdrażania WZP.

Podstawa: przedsiębiorstwa, które deklarowały znajomość inicjatyw/projektów, ale nie brały w nich udziału (N=172).



Z kolei wśród nielicznych badanych firm, które zdecydowały się na wzięcie udziału w inicjatywach służących wsparciu wdrażania WZP w sektorze MSP, uczestnictwo to było przede wszystkim motywowane niskimi kosztami bądź możliwością otrzymania dotacji (23,8% wskazań), popularnością/dostępnością inicjatywy (14,3%) oraz łatwością realizacji działań związanych z uczestnictwem (15,3%), co prowadzi do wniosku, że warunkiem koniecznym dla większego udziału firm sektora MSP w inicjatywach wspierających wdrażanie wzorców zrównoważonej produkcji są dogodne warunki przystąpienia do programu/projektu.

9. Stymulatory wdrożenia rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP

W przeprowadzonym badaniu oprócz znajomości istniejących programów i instrumentów wsparcia wprowadzania rozwiązań proekologicznych w sektorze MSP oraz ich adekwatności, respondenci poproszeni zostali o wyrażenie opinii o możliwych do realizacji rozwiązaniach, które stanowiłyby stymulatory dla wdrożenia wzorców zrównoważonej produkcji w ich firmach. Jak wynika z uzyskanych odpowiedzi, największą zachętą dla firm, w szczególności średnich, byłyby ulgi podatkowe udzielane tym przedsiębiorstwom, które zdecydowały się na wprowadzenie rozwiązań proekologicznych. W grupie średnich przedsiębiorstw za równie użyteczne narzędzie uznane zostały bezpośrednie dotacje wspierające wdrażanie rozwiązań prośrodowiskowych. Narzędzie to znalazło uznanie, choć w nieco mniejszym stopniu, u przedstawicieli mniejszych podmiotów. W podobny sposób oceniano natomiast we wszystkich grupach firm, kolejny instrument w postaci darmowej promocji przedsiębiorstw zaangażowanych w działalność proekologiczną. Na podstawie tej oceny można uznać, że możliwość przedstawienia firmy i jej dokonań w zakresie działań prośrodowiskowych byłaby czynnikiem motywującym do wprowadzenia tego typu rozwiązań.

Za stosunkowo najmniej skuteczne stymulatory wprowadzania rozwiązań proekologicznych przez firmy sektora MSP ich przedstawiciele uznali częstsze użycie kryteriów środowiskowych w przetargach publicznych, co wynika z przedstawionego we wcześniejszej części raportu małego zainteresowania uczestnictwem w przetargach publicznych. Przedstawiciele MSP za mało efektywne uznawali również wprowadzenie kolejnych regulacji prawnych i podwyższanie opłat środowiskowych, przy czym dotyczy to przede wszystkim większych przedsiębiorstw (małych i średnich).

Tabela 24. Ocena⁵⁸ stymulatorów wdrażania działań ekologicznych dokonana przez reprezentantów firm sektora MSP. Przy ocenie zastosowano skalę od 1 do 5, w której „1” oznacza, że dany stymulator uznawany jest za bardzo mało skuteczny, zaś „5”, że postrzegany jest jako bardzo skuteczny w zachęcaniu firmy do podjęcia działań prośrodowiskowych.

Stymulatory wdrożenia rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP	2-9 osób [N=505]	10-49 osób [N=347]	50-249 osób [N=151]	Ogółem [N=1003]	Kobiety [N=466]	Mężczyźni [N=537]
Wprowadzenie ulg podatkowych	3,62	3,46	3,85	3,62	3,47	3,74
Możliwość darmowej promocji przedsiębiorstwa	3,58	3,56	3,5	3,58	3,46	3,68
Bezpośrednie dotacje	3,52	3,55	3,84	3,53	3,39	3,63
Zaostrzenie przepisów środowiskowych	3,42	3,06	3,03	3,41	3,25	3,53
Wprowadzenie dopłat do produktów przyjaznych dla środowiska wykorzystywanych przez firmę	3,34	3,27	3,43	3,34	3,22	3,44

⁵⁸ Zaprezentowana w tabeli ocena stymulatorów wdrażania działań ekologicznych jest średnią arytmetyczną odpowiedzi udzielonych przez respondentów.

Stymulatory wdrożenia rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP	2-9 osób [N=505]	10-49 osób [N=347]	50-249 osób [N=151]	Ogółem [N=1003]	Kobiety [N=466]	Mężczyźni [N=537]
Możliwość darmowego przeszkolenia pracowników	3,24	3,25	3,11	3,24	3,16	3,31
Dostarczenie wiedzy na temat możliwych do wykorzystania w przedsiębiorstwie rozwiązań proekologicznych	3,14	3,14	3,17	3,15	3,08	3,20
Wsparcie merytoryczne udzielane w trakcie wdrażania rozwiązań proekologicznych przez instytucje publiczne	3,07	3,06	3,16	3,08	3	3,14
Wsparcie merytoryczne udzielane w trakcie wdrażania rozwiązań proekologicznych przez inne przedsiębiorstwa w ramach powiązań kooperacyjnych	3,07	2,98	3,06	3,07	3,02	3,11
Podwyższenie opłat środowiskowych	3,04	2,82	2,69	3,04	2,90	3,15
Wprowadzenie preferencyjnych kredytów na wdrożenie rozwiązań proekologicznych	2,98	2,93	3,04	2,98	2,90	3,05
Częstsze użycie kryteriów środowiskowych w przetargach publicznych	2,86	2,68	2,79	2,86	2,73	2,95

Uznanie poszczególnych stymulatorów wdrażania WZP za skuteczne było zróżnicowane wśród firm różnych branż. Dotyczy to przede wszystkim branży usługowej, której przedstawiciele częściej od reprezentantów innych firm wyrażali przekonanie, że znaczącym wsparciem byłoby wprowadzenie dopłat do produktów prośrodowiskowych. Jest to zbieżne z informacjami zebranymi w trakcie indywidualnych wywiadów pogłębionych, gdzie wyrażano przekonanie, że istotną barierą ograniczającą stosowanie produktów ekologicznych w działalności jest ich wysoka cena. Innym, częściej wymienianym przez firmy usługowe stymulatorem, byłoby wprowadzenie preferencyjnych kredytów, które pozwoliłyby na finansowanie rozwiązań prośrodowiskowych w firmie. Z kolei dla branży finansowej istotne byłoby dostarczenie przedsiębiorstwom wiedzy na temat możliwych do wdrożenia działań zmniejszających wpływ na środowisko naturalne czy to w postaci możliwości darmowego przeszkolenia pracowników, czy też współpracy z innymi przedsiębiorstwami, które wprowadziły już tego typu rozwiązania. Wydaje się to tym bardziej istotne, że firmy te mają bardzo małą wiedzę na temat rzeczywistego wpływu prowadzonej działalności na środowisko. Dostarczenie praktycznej wiedzy na temat rozwiązań prośrodowiskowych mogłoby zatem nie tylko pozwolić na przekazanie narzędzi niezbędnych do wprowadzenia WZP, ale również w większym stopniu uwrażliwić kadrę zarządzającą/właścicieli i pracowników na kwestie ochrony środowiska.

Dla wszystkich branż znaczącym stymulatorem wdrożenia WZP byłaby możliwość darmowej promocji przedsiębiorstw wprowadzających rozwiązania prośrodowiskowe, co stanowiłoby rodzaj rekompensaty za poniesione nakłady.

Tabela 25. Stymulatory uznane za najbardziej skuteczne przez przedsiębiorstwa poszczególnych branż.

Branża	Stymulatory uznane za najbardziej skuteczne przez największy odsetek respondentów
Przemysł (N=110)	1. Możliwość darmowej promocji przedsiębiorstwa (29,6%) 2. Bezpośrednie dotacje (28,2%) 3. Zaostrzenie przepisów środowiskowych (27,7%)
Budownictwo (N=141)	1. Bezpośrednie dotacje (42%) 2. Możliwość darmowej promocji przedsiębiorstwa (32,3%) 3. Wprowadzenie ulg podatkowych (30,3%)
Handel (N=330)	1. Możliwość darmowej promocji przedsiębiorstwa (32,3%) 2. Wprowadzenie ulg podatkowych (30,3%) 3. Bezpośrednie dotacje (28,2%)
Finanse (N=97)	1. Bezpośrednie dotacje (15,9%) 2. Możliwość darmowego przeszkolenia pracowników (13,4%) 3. Wsparcie merytoryczne udzielane w trakcie wdrażania rozwiązań proekologicznych przez inne przedsiębiorstwa w ramach powiązań kooperacyjnych (13,2%)
Usługi (N=329)	1. Możliwość darmowego przeszkolenia pracowników (34,4%) 2. Wprowadzenie dopłat do produktów przyjaznych dla środowiska (29,4%) 3. Wprowadzenie preferencyjnych kredytów na wdrożenie rozwiązań proekologicznych (25,9%)

Poszczególne instrumenty służące zachęceniu przedsiębiorstw do działań prośrodowiskowych zostały poddane pod ocenę ekspertów biorących udział w badaniu delfickim. Również oni zwrócili uwagę na skuteczność zachęty w postaci wprowadzenia ulg podatkowych dla firm stosujących rozwiązania prośrodowiskowe. Innymi stymulatorami uznanymi za szczególnie skuteczne są: wprowadzenie dopłat do produktów przyjaznych dla środowiska, udzielenie bezpośrednich dotacji na wdrożenie WZP oraz działania polegające na budowie świadomości ekologicznej kadry zarządzającej/właścicieli firm sektora MSP.

Podobnie jak przedstawiciele firm, eksperci byli zdania, iż zaostrzanie przepisów środowiskowych w małym stopniu doprowadzi do zwiększenia dbałości o środowisko przez przedsiębiorstwa sektora MSP.

Tabela 26. Ocena skuteczności poszczególnych instrumentów służących upowszechnieniu rozwiązań proekologicznych w sektorze MSP dokonana przez ekspertów. Przy ocenie wykorzystano skalę 5-stopniową, gdzie „1” oznacza małą skuteczność, a „5” – bardzo dużą skuteczność danego rozwiązania.

Stymulator wdrożenia rozwiązań proekologicznych	Skuteczność danego instrumentu w upowszechnianiu WZP w firmach sektora MSP
Wprowadzenie dopłat do produktów przyjaznych dla środowiska	4,50
Budowanie świadomości ekologicznej kadry zarządzającej/właścicieli firm sektora MSP	4,50
Wprowadzenie ulg podatkowych dla firm wdrażających WZP	4,40
Udzielanie bezpośrednich dotacji na wdrożenie WZP	4,10

Stymulator wdrożenia rozwiązań proekologicznych	Skuteczność danego instrumentu w upowszechnianiu WZP w firmach sektora MSP
Częstsze użycie kryteriów środowiskowych w przetargach publicznych	4,00
Wprowadzenie preferencyjnych kredytów na wdrożenie rozwiązań proekologicznych przez firmy sektora MSP	3,90
Budowanie świadomości ekologicznej w społeczeństwie	3,90
Zwiększenie kontroli przestrzegania przez firmy sektora MSP obowiązujących przepisów środowiskowych	3,70
Możliwość darmowej promocji przedsiębiorstw wdrażających WZP zapewnianej przez instytucje publiczne	3,70
Pomoc w „sieciowaniu” przedsiębiorstw z partnerami zewnętrznymi w celu ułatwienia wymiany doświadczeń oraz nawiązania współpracy przy wdrażaniu WZP	3,60
Możliwość darmowego przeszkolenia pracowników firm wyrażających zainteresowanie wdrożeniem WZP	3,50
Zaostrzenie przepisów środowiskowych	3,40
Dostarczenie wiedzy na temat możliwych do wykorzystania w przedsiębiorstwie rozwiązań proekologicznych oraz przykładów skutecznego ich wdrożenia	3,00

10. Analiza sektora towarów i usług środowiskowych

Tematem poniższego rozdziału jest stan sektora towarów i usług środowiskowych w Polsce w odniesieniu do analogicznych sektorów w innych krajach Unii Europejskiej.

Przeprowadzona analiza obejmuje definicję sektora towarów i usług środowiskowych, jego potencjał i strukturę, analizę porównawczą jego stanu w Polsce na tle krajów UE i świata oraz bariery ograniczające jego rozwój. Przedstawione zostały również istniejące oraz proponowane instrumenty wsparcia sektora.

W opracowaniu wykorzystane zostały zarówno źródła pierwotne w postaci indywidualnych wywiadów przeprowadzonych z przedstawicielami firm sektora⁵⁹, jak i źródła wtórne – wyniki dotychczasowych projektów badawczych, a także dostępne dokumenty i statystyki (np. dane pochodzące z przygotowywanego rokrocznie przez GUS raportu *Ochrona środowiska* czy przeprowadzonego w 2010 roku badania *Rynek polskich technologii środowiskowych*).

10.1. Definicja sektora towarów i usług środowiskowych

Przez sektor towarów i usług środowiskowych rozumiemy – zgodnie z definicją opracowaną przez OECD – „działania mające na celu pomiar, zapobieganie, ograniczanie, minimalizację lub naprawę szkód ekologicznych wód, powietrza i ziemi oraz problemów dotyczących odpadów, hałasu i ekosystemów. Obejmuje to czystsze technologie, produkty i usługi redukujące zagrożenie dla środowiska i minimalizujące zanieczyszczenia i zużycie zasobów”⁶⁰.

Istotnym podziałem stosowanym w badaniach prowadzonych nad sektorem jest podział stosowany przez Eurostat na trzy główne grupy sektora środowiskowego:

1. **Podstawowy sektor środowiskowy** (core industries) – obejmujący głównie sektor usług środowiskowych. W jego skład wchodzi następujące rodzaje działalności:

Tabela 27. Działalność prowadzona w ramach podstawowego sektora środowiskowego.

KWiU, PKD	Opis
22.11.Z	Produkcja opon i dętek z gumy; bieżnikowanie i regenerowanie opon z gumy
36.00.Z	Pobór, uzdatnianie i dostarczanie wody
37.00.Z	Odprowadzanie i oczyszczanie ścieków
38.11.Z	Zbieranie odpadów innych niż niebezpieczne
38.12.Z	Zbieranie odpadów niebezpiecznych
38.21.Z	Obróbka i usuwanie odpadów innych niż niebezpieczne
38.22.Z	Przetwarzanie i unieszkodliwianie odpadów niebezpiecznych
38.31.Z	Demontaż wyrobów zużytych
38.32.Z	Odzysk surowców z materiałów segregowanych
39.00.Z	Działalność związana z rekultywacją i pozostała działalność usługowa związana z gospodarką odpadami
81.29.Z	Pozostałe sprzątanie

Źródło: E. Broniewicz, *Sektor usług wyrobów i usług ochrony środowiska w Polsce*, Białystok 2009, str. 200.

⁵⁹ Łącznie zrealizowano 30 indywidualnych wywiadów pogłębionych.

⁶⁰ OECD, op. cit., str. 9.

2. Sektor okołosrodowiskowy (non-core environmental sector) – obejmujący przede wszystkim działalność z zakresu produkcji towarów środowiskowych. Zawiera również wszystkie typy działalności, które nie wchodzą w skład podstawowego sektora usług środowiskowych oraz sektora publicznego. Obejmuje on też działalność usługową prowadzoną w ramach doradztwa i usług eksperckich, oraz w ramach działalności pomocniczej usługi związane z gospodarką odpadami.

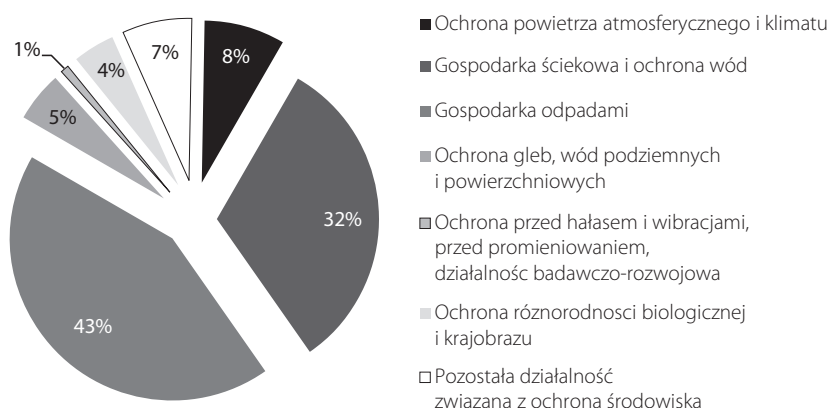
3. Sektor publiczny (government) – obejmujący wszelkiego typu działalność środowiskową prowadzoną przez różnego typu podmioty publiczne (władze centralne i samorządowe, agendy rządowe etc.). Specyfiką tej grupy jest nierynkowy charakter prowadzonej działalności⁶¹.

10.2. Potencjał sektora usług i towarów środowiskowych w Polsce

Obliczenie potencjału badanego sektora na podstawie dostępnych danych zebranych przez Główny Urząd Statystyczny jest możliwe dzięki podejściu od strony popytu, tzn. obliczeniu łącznych kosztów, jakie ponoszone są przez różnego rodzaju podmioty gospodarcze w związku z działaniami zorientowanymi na ochronę środowiska naturalnego. W skład owych kosztów wchodzi takie elementy, jak nakłady inwestycyjne, koszty bieżące ochrony środowiska, nakłady inwestycyjne gospodarki wodnej oraz nakłady na ochronę środowiska gospodarstw domowych, które przyporządkowano poszczególnym kategoriom sektora EGS (environmental – social – governance), według definicji OECD⁶².

Jak wynika z danych zebranych przez GUS, w łącznej sumie kosztów brutto w 2009 roku, aż 43% przypadło na wydatki związane z gospodarką odpadami, a 32% na gospodarkę ściekową i ochronę wód.

Wykres 60. Struktura kosztów bieżących brutto ochrony środowiska ze względu na różnego typu działania na rzecz ochrony środowiska w roku 2009.



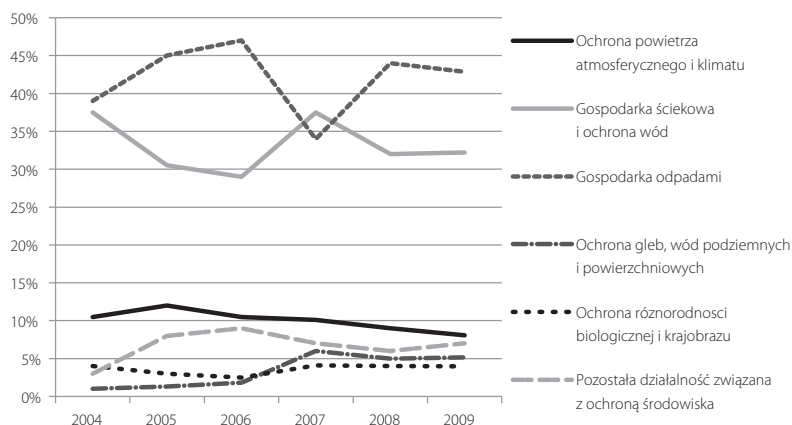
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z raportu GUS *Ochrona Środowiska 2010*.

⁶¹ Ibidem.

⁶² I. Telega, *Sektor dóbr i usług środowiskowych czynnikiem zrównoważonego rozwoju* [w:] E. Sidorczuk-Pietraszko (red.), *Funkcjonowanie przedsiębiorstw w warunkach zrównoważonego rozwoju i gospodarki opartej na wiedzy*, Białystok 2009, str. 184-196.

Porównując strukturę kosztów na przestrzeni lat 2004-2009 można zauważyć, że jedyne poważniejsze zmiany zachodziły pomiędzy dwoma typami działalności o największym procentowym udziale w ogólnej strukturze kosztów tzn. gospodarką ściekową i ochroną wód oraz gospodarką odpadami. Mimo wszystko jednak jedynie w roku 2007 wydatki związane z gospodarką ściekową przewyższyły koszty związane z gospodarką odpadami.

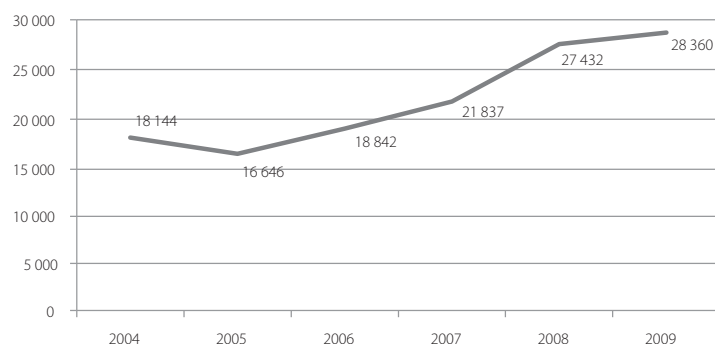
Wykres 61. Struktura kosztów bieżących brutto ochrony środowiska ze względu na różnego typu działania na rzecz ochrony środowiska w latach 2004-2009.



Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z raportów GUS *Ochrona Środowiska* za lata 2004-2009.

Pisząc o kosztach poniesionych na działalność związaną z ochroną środowiska należy zwrócić uwagę na fakt ich ciągłego wzrostu, trwającego nieprzerwanie od roku 2005. W latach 2005-2009 poniesione koszty wzrosły z 166 46 mln złotych do 28 360 mln złotych, a więc wzrost wyniósł ponad 70%.

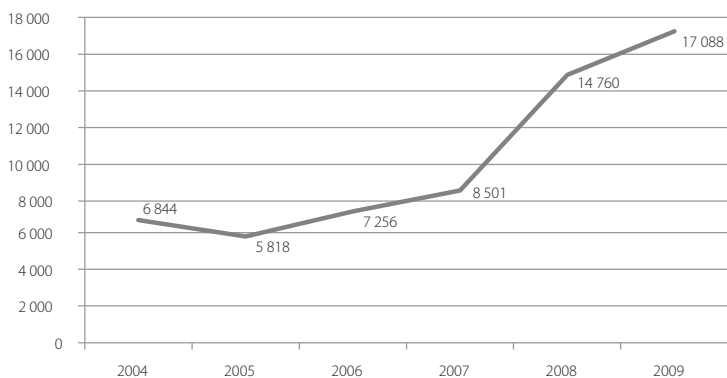
Wykres 62. Koszty bieżące brutto ochrony środowiska w Polsce w latach 2004-2009 (w mln zł).



Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z raportów GUS *Ochrona Środowiska* za lata 2004-2009.

Wraz z ogólnym podwyższeniem kosztów ponoszonych w związku z ochroną środowiska w Polsce gwałtownie wzrosły przychody sektora usług środowiskowych. W latach 2005-2009 wzrost ten wyniósł ponad 190%. Największa zmiana zaszła pomiędzy rokiem 2007 a 2008. Wówczas przychody sektora zwiększyły się aż o 6 259 mln złotych (wzrost o 73%).

Wykres 63. Przychody za usługi ochrony środowiska osiągnięte przez sektor usług ochrony środowiska w latach 2004-2009 (w mln zł).



Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z raportów GUS *Ochrona Środowiska* za lata 2004-2009.

Rozważając kwestie przyczyn wzrostu przychodów sektora usług i towarów środowiskowych warto sięgnąć po dane, obrazujące stan świadomości i motywacje kadry kierowniczej firm w podejmowaniu działań proekologicznych, w tym również zakupów technologii środowiskowych.

Na podstawie analizy danych zebranych w takich badaniach, jak *Problemy oddziaływania MSP na środowisko, Świadomość ekologiczna i zachowania przedstawicieli biznesu oraz Ochrona środowiska i ekoinnowacje*, a także części terenowej niniejszego badania można wysnuć wniosek, że wśród najbardziej istotnych czynników, które stanowią stymulator do podejmowania działań proekologicznych znajdują się przepisy prawne oraz groźba płacenia kar w konsekwencji ich nieprzestrzegania. Wniosek ten nasuwa się na podstawie danych zebranych za pomocą metod sondażowych – na przykład w badaniu *Świadomość ekologiczna i zachowania przedstawicieli biznesu* 77,4% respondentów przyznało, że motywacją do wprowadzania rozwiązań proekologicznych jest „groźba płacenia kar i opłat za zanieczyszczanie środowiska”⁶³. Potwierdzają go również wyniki indywidualnych wywiadów pogłębionych przeprowadzonych z kadrą zarządzającą tych firm, które wdrożyły już rozwiązania prośrodowiskowe oraz z przedstawicielami sektora towarów i usług środowiskowych. Jak wynika z obserwacji dokonanych przez firmy tego sektora, na podniesienie popytu największy wpływ ma zaostreżenie przepisów nakładających obowiązki w zakresie ochrony środowiska na przedsiębiorstwa różnych branż. W związku z coraz większym stopniem komplikacji przepisów środowiskowych i wzrostem ich szczegółowości duża część firm nie jest w stanie samodzielnie przystosować prowadzonej przez siebie działalności do nakładanych na nie wymogów w tym względzie. Co więcej, zwiększa się presja na przestrzeganie istniejących przepisów, związana z działalnością kontrolną prowadzoną przez instytucje takie jak inspektoraty ochrony środowiska. W tej sytuacji, w celu uniknięcia kar, przedsiębiorstwa zmuszone są do zakupu usług u wyspecjalizowanych firm sektora środowiskowego. Powiązanie popytu na usługi i towary środowiskowe ze zmianami legislacyjnymi zostało zauważone przez zdecydowaną większość rozmówców reprezentujących tego typu podmioty.

⁶³ I. Żuchowski, *Wpływ świadomości idei zrównoważonego rozwoju na funkcjonowanie przedsiębiorstw* [w:] E. Sidorczuk-Pietraszko, *Funkcjonowanie przedsiębiorstw w warunkach zrównoważonego rozwoju i gospodarki opartej na wiedzy*, Białystok 2009, str. 75.

Zobowiązania prawne w zakresie ochrony środowiska, według respondentów mają również pozytywny wpływ na ogólne zwiększenie się świadomości ekologicznej przedsiębiorców i kadry zarządzającej, choć jednocześnie przyznawano, że kontrahenci wciąż rzadko z własnej inicjatywy decydują się na podjęcie działań zmierzających do zmniejszenia negatywnego wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne. Obok zmian prawnych respondenci dostrzegają również pozytywną rolę funduszy unijnych w kształtowaniu popytu na usługi i towary środowiskowe. Rola ta została scharakteryzowana w następujący sposób przez przedstawiciela firmy działającej w sektorze okołosrodowiskowym:

Ostatnio są pewne programy, związane z funduszami unijnymi, które wymuszają na przedsiębiorcach pewne działania proekologiczne. I wydaje mi się, że to też ma duży wpływ na wzrost świadomości, bo po prostu jeśli ich produkcja się wiąże z możliwością uzyskania jakiegoś dofinansowania, a znowuż do warunków dofinansowania należy przygotowanie pewnych opracowań, czy też postępowanie zgodnie z przepisami ochrony środowiska, to ich mobilizuje do tego, żeby zwrócić na to uwagę. Także myślę, że te programy unijne bardzo przyczyniły się do wzrostu świadomości przedsiębiorców.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Sektor okołosrodowiskowy, Mężczyzna)

Innym możliwym stymulatorem popytu na usługi i towary środowiskowe, jak wynika z badania jakościowego, jest dyfuzja kultury organizacyjnej i postępowania w zakresie ochrony środowiska pomiędzy firmami zagranicznymi i polskimi. Wchodzące na polski rynek firmy zagraniczne posiadają standardowe procedury postępowania odnoszące się do środowiska naturalnego, które powstały w wyniku przystosowania do bardziej restrykcyjnego niż polskie prawa środowiskowego. Co więcej, często one same wymagają od swych lokalnych podwykonawców i dostawców przestrzegania norm środowiskowych⁶⁴. Tym samym przedsiębiorstwa-dostawcy zostają również zmuszone do zakupu usług i towarów środowiskowych, w celu spełnienia wymogów kontrahentów, co może wpływać na zwiększenie się popytu na nie. Informacje te znajdują potwierdzenie w relacjach przedstawicieli kadry zarządzającej i właścicieli firm sektora towarów i usług środowiskowych.

10.3. Struktura sektora usług i towarów środowiskowych w Polsce

Zgodnie z zaprezentowaną już typologią Eurostatu sektor usług i towarów środowiskowych można podzielić na trzy główne podsektory (podstawowy, okołosrodowiskowy oraz publiczny). Za dominujący należy uznać sektor okołosrodowiskowy, którego wielkość obrotów w 2007 roku wyniosła 54 612 mln zł. W tym samym okresie obroty dla dwóch pozostałych wyniosły odpowiednio 1 786 mln zł (w sektorze publicznym) i 15 795 mln zł (w podstawowym sektorze). Również wartość dodana wyrobów i usług środowiskowych w sektorze okołosrodowiskowym była największa i wyniosła 5 270 mln zł. Interesujących danych dostarcza porównanie pod tym kątem podstawowego sektora środowiskowego i sektora publicznego. Jak się okazuje, pomimo znacznie niższych obrotów, sektor publiczny wygenerował większą wartość dodaną (1 051 mln zł w stosunku do 1 035 mln zł) niż podstawowy sektor środowiskowy⁶⁵.

⁶⁴ *Ochrona środowiska i innowacje*, Raport z badania przeprowadzonego na zlecenie Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2010, str. 61-67.

⁶⁵ E. Broniewicz, *Sektor wyrobów i usług ochrony środowiska w Polsce* [w:] E. Sidorczuk-Pietraszko (red.) *Funkcjonowanie przedsiębiorstw w warunkach zrównoważonego rozwoju i gospodarki opartej na wiedzy*, Białystok 2009, str. 204.

Na podstawie danych, dotyczących udziału wartości dodanej w łącznych obrotach indywidualnych podsektorów można również wysnuć wnioski na temat panującej na poszczególnych rynkach konkurencji. Jak wynika z dostępnych informacji, największe zyski w stosunku do poniesionych kosztów osiągnęły podmioty przynależące do sektora publicznego (58%). Znacznie mniejszy jest ten udział w przypadku przedsiębiorstw z podstawowego sektora środowiskowego (6,6%) oraz okołosrodowiskowego (9,6%)⁶⁶, co może wskazywać na to, że firmy przynależące do tych sektorów działają w warunkach silniejszej konkurencji. Przypuszczenia te potwierdzają dane pochodzące z badania pt. *Rynek polskich technologii środowiskowych* przeprowadzonego w 2010 roku. W zależności od typu prowadzonej przez firmę działalności (dystrybucyjna, produkcyjna i dystrybucyjno-produkcyjna) od 61% do 45%⁶⁷ przedstawicieli kadry zarządzającej przedsiębiorstwami za istotną barierę uznano rosnącą konkurencję, przy czym w przypadku przedsiębiorstw produkcyjnych, jak wynika z danych zaprezentowanych w cytowanym raporcie, najpoważniejszymi rywalami rynkowymi są firmy, których produkty są wytwarzane poza granicami kraju i importowane do Polski⁶⁸. Wśród krajów-producentów technologii środowiskowych importowanych do Polski dominują Niemcy, choć są one również sprowadzane m.in. z Austrii, Chin, Danii, Szwajcarii, Szwecji, Wielkiej Brytanii, Włoch⁶⁹.

Kwestia konkurencyjności rynków towarów i usług środowiskowych poruszona została również w trakcie badania jakościowego zrealizowanego na potrzeby niniejszego projektu badawczego. Pozyskane informacje można uznać za potwierdzenie obserwacji dokonanej w wyżej wymienionym badaniu sondażowym. Przedstawiciele obu sektorów (podstawowego i okołosrodowiskowego) podkreślali w swych wypowiedziach rosnącą konkurencję na rynkach, na których funkcjonują. Respondenci za szczególnie niewygodnych konkurentów uznali firmy zagraniczne wchodzące w coraz większym stopniu na krajowy rynek. Ich pojawienie się na polskim rynku ma być wynikiem napływu funduszy z Unii Europejskiej przeznaczonych na inwestycje związane z ochroną środowiska. Ponadto w opinii badanych przedsiębiorstwa zagraniczne posiadają przewagę, ponieważ wchodzą do Polski często jako kontrahenci dużych międzynarodowych koncernów obsługujących w zakresie ochrony środowiska prowadzone przez nie działania.

Konkurencja ze strony firm zagranicznych uważana jest przez przedstawicieli polskich firm sektora usług i towarów środowiskowych za zagrażającą ze względu na:

- Doświadczenie i referencje pozyskane w wyniku realizacji projektów prośrodowiskowych w krajach Unii Europejskiej, w których od wielu lat istnieje silny nacisk na uwzględnianie kwestii środowiskowych w działalności przedsiębiorstw.
- Powiązania międzynarodowe, które pozwalają na otrzymywanie zleceń od międzynarodowych korporacji wchodzących na polski rynek.
- Silne zaplecze finansowe, pozwalające na oferowanie usług i towarów po niższych cenach, z założoną niższą stopą zysku oraz obsługę dużych inwestycji wymagających zaangażowania znacznych środków finansowych.

⁶⁶ Ibidem, str.206.

⁶⁷ W największym stopniu jako istotną barierę wymieniali rosnącą konkurencję przedstawiciele segmentu dystrybutorów technologii środowiskowych (61%), w mniejszym zaś stopniu dla firm zajmujących się zarówno produkcją, jak i dystrybucją (45%), jak i tych, które zajmują się jedynie produkcją. Patrz: T. M. Wrzesiewski, R. J. Miler, *Rynek polskich technologii środowiskowych*, Raport z badania zrealizowanego przez Wrzesiewski & Miler s.c. na zlecenie Ministerstwa Środowiska, Łódź 2010, str. 54-56.

⁶⁸ Ibidem, str. 73.

⁶⁹ Ibidem, str. 46-47.

Z drugiej strony respondenci wskazywali, że krajowe przedsiębiorstwa sektora są w stanie konkurować i niwelować wyżej wymienione przewagi dzięki dostarczaniu wyższej jakości produktów i usług oraz lepszemu rozeznaniu w polskich przepisach środowiskowych. Przykładu skutecznego zastosowania tego typu strategii budowania przewagi rynkowej dostarcza wypowiedź respondenta reprezentującego firmę świadczącą usługi z zakresu doradztwa środowiskowego:

Nasza firma się skupiła na tym właśnie, żeby zebrać z polskiego rynku specjalistów z różnych dziedzin, tak, żeby świadczyć usługi na podobnym poziomie jak firmy zagraniczne, a nawet wyższym, bo jesteśmy w stanie dostarczyć lepszą wiedzę na temat naszych lokalnych warunków niż firmy zachodnie, które mają duże doświadczenie, ale jednak na rynku zachodnim, często nie znają polskich przepisów i trochę się gubią w tym. Także sami się tu do nas zwracają po jakieś porady.

(Małe przedsiębiorstwo, Sektor okołosrodowiskowy, Mężczyzna)

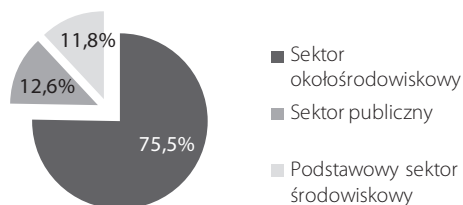
Autorzy wspomnianego badania sondażowego, na podstawie uzyskanych wyników, wskazywali również na takie cechy opisywanego rynku, jak rozdrobnienie podmiotów działających na nim oraz „brak wyraźnie wyodrębnionych liderów rynkowych”⁷⁰. Wniosek ten znajduje swe potwierdzenie w wypowiedziach przedstawicieli sektora okołosrodowiskowego. Stan ten w szczególności dotyczy rynku doradztwa środowiskowego. Natomiast na rynku, na którym funkcjonują firmy podstawowego sektora środowiskowego sytuacja przedstawia się nieco inaczej. W skali lokalnej (województw, powiatów) charakteryzuje się on obecnością kilku silnych podmiotów oraz kooperujących z nimi w ramach podwykonawstwa małych i mikroprzedsiębiorstw. Przykład takiej sytuacji przytacza jeden z respondentów reprezentujący firmę zajmującą się recyklingiem:

Są na naszym rynku przedsiębiorstwa dominujące. (...) Otrzymują one dotację od każdego przetworzonego kilograma odpadów a w praktyce to właśnie przetwarzanie zlecają właśnie takim firmom jak moja, ale już bez dotacji. Pozycja nasza jest marginalna, gdyż jesteśmy małą firmą.

(Małe przedsiębiorstwo, Podstawowy sektor środowiskowy, Kobieta)

Zgodnie z wynikami wspomnianego już badania pilotażowego, przeprowadzonego przez GUS w 2007 roku w sektorze wyrobów i usług środowiskowych w Polsce zatrudnionych było 373,6 tys. osób, co stanowiło 2,7% pracujących w gospodarce narodowej⁷¹. Największy udział w grupie osób zatrudnionych w sektorze miały przedsiębiorstwa sektora okołosrodowiskowego (75,5%), zaś podobna liczba osób pracowała w sektorze publicznym i podstawowym sektorze środowiskowym (odpowiednio 11,8% i 12,6%).

Wykres 64. Struktura zatrudnienia w ramach sektora towarów i usług środowiskowych.



Źródło: E. Broniewicz, *Sektor usług wyrobów i usług ochrony środowiska w Polsce*, Białystok 2009, str. 206.

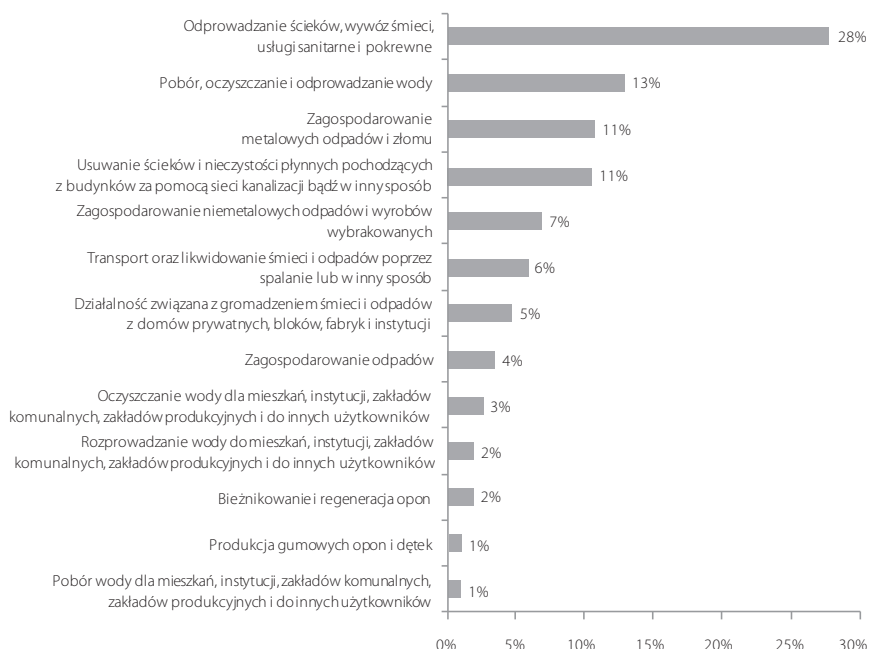
⁷⁰ Ibidem, s. 67.

⁷¹ E. Broniewicz, op. cit., str. 206.

Jednym z możliwych sposobów podziału sektora usług i towarów okołosrodowiskowych jest jego rozróżnienie na trzy odmienne grupy w zależności od stopnia, w jakim przedsiębiorstwo jest zorientowane w swej działalności na osiągnięcie zysku z produkcji i usług środowiskowych oraz stopnia, w jakim działalność środowiskowa stanowi główne źródło przychodów firmy⁷². Na podstawie danych zebranych w badaniu pilotażowym można oszacować, że 72% obrotów tego sektora generowanych jest przez działalność główną, a więc przez firmy, dla których aktywność środowiskowa stanowi kluczowe źródło przychodów. Pozostałe obroty generowane przez sektor przypadają na działalność pomocniczą (19%) i drugorzędną (9%). Na sektor publiczny w ramach sektora usług i towarów środowiskowych składają się jednostki lokalne (80%), regionalne (8%) oraz centralne (12%)⁷³.

Szczegółowych informacji dotyczących podstawowego sektora usług i towarów środowiskowych dostarczają dane pochodzące z bazy EFEKT. Zgodnie z nimi w 2010 roku zarejestrowanych było w Polsce ok. 3,5 tysiąca podmiotów świadczących usługi w ramach różnych branż wchodzących w skład sektora. Największy ilościowy udział w tej liczbie miały firmy, które według Polskiej Klasyfikacji Działalności zajmowały się odprowadzaniem ścieków, wywozem śmieci, usługami sanitarnymi i pokrewnymi (28%) oraz poborem i oczyszczaniem i rozprowadzaniem wody (13%).

Wykres 65. Udział firm prowadzących działalność różnego typu w populacji przedsiębiorstw podstawowego sektora środowiskowego.



Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy EFEKT. Stan na grudzień 2010 roku.

Ze względu na wielkość firm w sektorze można zauważyć znaczną przewagę najmniejszych podmiotów (od 1 do 10 zatrudnionych), które stanowią 61% w populacji przedsiębiorstw sektora. Należy także zauważyć bardzo duże zróżnicowanie w poszczególnych branżach

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem, str. 204-205.

podstawowego sektora środowiskowego. W takich gałęziach, jak np. bieżnikowanie i regeneracja opon i dętek ponad 90% podmiotów stanowią najmniejsze firmy. Natomiast wśród firm zajmujących się rozprowadzaniem wody do mieszkań, instytucji, zakładów komunalnych, zakładów produkcyjnych i do innych użytkowników przeważają przedsiębiorstwa zatrudniające od 11 do 200 osób (łącznie 68% wszystkich).

Podobne proporcje występują również wśród firm zajmujących się poborem, oczyszczaniem i rozprowadzaniem wody (udział tego typu firm wynosi 59%) oraz utrzymaniem i konserwacją sieci kanalizacyjnej i ściekowej (66%). W tych branżach można zauważyć bardzo duże zróżnicowanie podmiotów pod względem wielkości.

Powyższe informacje potwierdzają charakterystykę rynków, na których funkcjonują firmy podstawowego sektora środowiskowego, dokonaną na podstawie informacji pozyskanych w trakcie indywidualnych wywiadów pogłębionych przeprowadzonych z przedstawicielami firm tego sektora. Wskazywali oni na fakt, że takie branże, jak np. gospodarowanie odpadami charakteryzują się istnieniem kilku silnych, dużych podmiotów działających na poziomie lokalnym i wielu małych lub mikroprzedsiębiorstw funkcjonujących jako ich podwykonawcy.

Tabela 28. Struktura firm działających w poszczególnych branżach podstawowego sektora środowiskowego.

Rodzaj działalności		Liczba zatrudnionych osób w przedsiębiorstwie				
EKD	Branża	1-10	11- 50	51- 200	201- 500	Powyżej 500
25.11	Produkcja gumowych opon i dętek	68%	11%	7%	7%	7%
25.12	Bieżnikowanie i regeneracja opon	91%	8%	1%	0%	0%
37	Zagospodarowanie odpadów	78%	19%	2%	0%	1%
37.1	Zagospodarowanie metalowych odpadów i złomu	85%	12%	3%	0%	0%
37.2	Zagospodarowanie niemetalowych odpadów i wyrobów wybrakowanych	83%	14%	2%	0%	0%
41	Pobór, oczyszczanie i rozprowadzanie wody	28%	48%	20%	3%	1%
41.1	Pobór wody dla: mieszkań, instytucji, zakładów komunalnych, zakładów produkcyjnych i do innych użytkowników	33%	44%	15%	7%	0%
41.2	Oczyszczanie wody dla: mieszkań, instytucji, zakładów komunalnych, zakładów produkcyjnych i do innych użytkowników	57%	34%	9%	0%	0%
41.3	Rozprowadzanie wody do: mieszkań, instytucji, zakładów komunalnych, zakładów produkcyjnych i do innych użytkowników	33%	51%	16%	0%	0%
90	Odprowadzanie ścieków, wywóz śmieci, usługi sanitarne i pokrewne	53%	31%	14%	1%	0%
90.1	Działalność związana z gromadzeniem śmieci i odpadków z domów prywatnych, bloków, fabryk i instytucji	79%	17%	3%	1%	0%

Rodzaj działalności		Liczba zatrudnionych osób w przedsiębiorstwie				
EKD	Branża	1-10	11- 50	51- 200	201- 500	Powyżej 500
90.2	Transport oraz likwidowanie śmieci i odpadów poprzez spalanie lub w inny sposób	77%	18%	5%	0%	0%
90.3	Usuwanie ścieków i nieczystości płynnych pochodzących z budynków za pomocą sieci kanalizacyjnej bądź w inny sposób oraz oczyszczanie i utylizacja tego typu nieczystości	65%	28%	7%	0%	0%
Ogółem		61%	27%	10%	1%	0,4%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy EFEKT. Stan na grudzień 2010 roku.

10.4. Sektor usług i towarów środowiskowych w Polsce na tle innych krajów Unii Europejskiej i świata

Jak wskazuje w swoim artykule prof. Wysokińska, rynek usług i towarów środowiskowych stanowi jeden z najbardziej dynamicznie rozwijających się rynków na świecie, o rocznym przyroście sięgającym średnio do 10%, z czego większość przypada na kraje rozwijające się. W przypadku krajów wysoko rozwiniętych, w których sektor ten postępuje od kilkudziesięciu lat, roczny przyrost wynosi średnio do 2%. Mimo znacznego wzrostu w skali światowej na rynku usług i towarów, znaczna część wymiany odbywa się w ramach rynków narodowych, przy czym w tym wypadku można zauważyć różnicę pomiędzy dwoma podsektorami: usług i towarów środowiskowych. W pierwszym udział eksportu wynosi jedynie 0,3%-0,4%, podczas gdy w podsektorze towarów aż 20% całej produkcji. Przyczyną takiego stanu rzeczy są istniejące bariery celne, które zwłaszcza w przypadku krajów rozwijających się blokują napływ towarów i usług; w przeciwieństwie do krajów rozwiniętych, gdzie bariery te stanowią znacznie mniejszy czynnik, podczas gdy dużo większy wpływ mają przepisy prawne, wymagające od dostawców i producentów różnego rodzaju certyfikacji i spełnienia norm zapisanych w przepisach prawa. Czynniki te również w sposób znaczący decydują o wewnętrznym wzroście sektora w poszczególnych krajach. Cechą charakteryzującą lokalne rynki towarów i usług środowiskowych w krajach wysokorozwiniętych jest ich bardzo duża konkurencyjność. W przypadku rynku międzynarodowego dominującymi krajami pod względem produkcji usług i towarów środowiskowych są: USA (38%), Japonia (18%) oraz niektóre z krajów członkowskich Unii Europejskiej (Niemcy, Francja, Wielka Brytania oraz Włochy). Udział Polski wynosi ok. 0,3%-0,4%⁷⁴.

W ramach rynku unijnego od lat 90. XX wieku można zauważyć stałą tendencję wzrostową sektora usług i towarów środowiskowych. W 1999 roku wielkość sektora w krajach UE-15 wynosiła około 183 mld euro (z czego 54 mld euro stanowiły wyroby, a 129 mld euro – usługi⁷⁵). W latach 1999-2004, u progu przyłączenia do Unii Europejskiej krajów Europy Środkowo-Wschodniej, opracowany został przez firmę Ernst & Young raport, który szacował

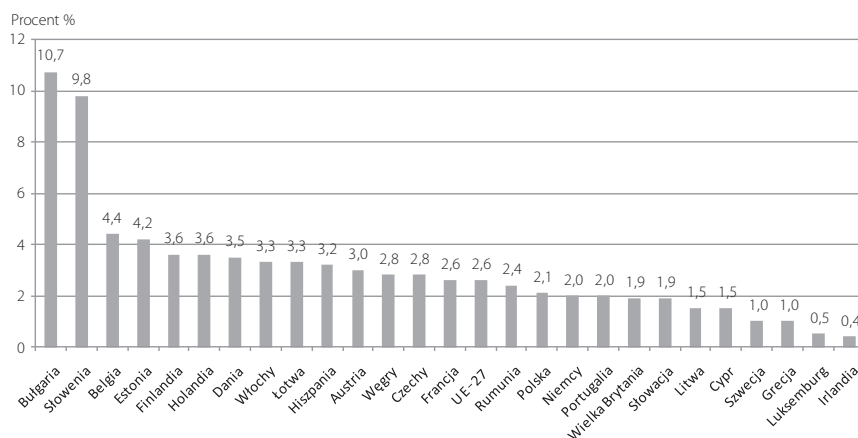
⁷⁴ Z. Wysokińska, *The Competitiveness of Poland on the Environmental Products and Services Market*, „Comparative Research Studio” 2009, Vol. 12, No. 4, Warszawa, str. 23-33.

⁷⁵ I. Telega, op. cit., str. 189.

wielkość tego sektora w rozszerzonej Unii na 227 mld euro, co stanowiło 2,2% PKB całej Unii. Na sektor ograniczania zanieczyszczeń przypadało 64% łącznego obrotu (około 144,9 mld euro), a rynek zarządzania zasobami stanowił 36% (81,8 mld euro). W wyniku porównania z rokiem 1999 autorzy opracowania zwrócili uwagę na zmianę, która nastąpiła w ramach sektora, polegającą na zwiększaniu się udziału działań związanych z zarządzaniem zasobami kosztem sektora redukcji zanieczyszczeń⁷⁶. Udział w ogólnym obrocie sektora 10 nowych krajów członkowskich w momencie wejścia do Unii Europejskiej wynosił zaledwie 5,7%⁷⁷.

W 2008 roku udział obrotów sektora usług i towarów środowiskowych w Unii Europejskiej wzrósł do ok. 2,6% całego PKB UE-27. Największy udział procentowy obrotów sektora w PKB poszczególnych krajów Unii można zaobserwować w Bułgarii (10,7%), Słowenii (9,8%), Belgii (4,4%) i Estonii (4,2%), najmniejszy zaś w Luksemburgu (0,5%) i Irlandii (0,4%). W Polsce udział ten był niższy od średniej i wyniósł 2,1% PKB, większy udział zanotowały m.in. Węgry i Czechy (po 2,8%)⁷⁸. Porównując wielkość obrotów przypadających na 1 mieszkańca, Polska z wynikiem 473,5 euro na 1 mieszkańca plasuje się na dziewiątym miejscu w Unii Europejskiej. Najwyższy wskaźnik zanotowano w Danii (1650 euro), Austrii (1250 euro), Holandii (850 euro), Niemczech (810 euro), Francji (780 euro), Luksemburgu i Finlandii (700 euro) oraz Belgii (650 euro). 90 euro to wynik najniższego wskaźnika zanotowanego na Łotwie⁷⁹.

Wykres 66. Udział obrotów sektora usług i towarów środowiskowych w PKB krajów Unii Europejskiej w 2008 roku.



Źródło: Ecorys, *Study on the Competitiveness of the EU eco-industry*, 2009, str. 54.

W przypadku udziału zatrudnionych w sektorze usług i towarów środowiskowych w ogóle siły roboczej w poszczególnych krajach Unii Europejskiej, można zauważyć, że proporcjonalnie najwięcej osób zatrudnionych jest w tym sektorze w Bułgarii (7,1%), Słowenii (3,5%), Belgii (3,2%) i na Łotwie (3,1%). Polska znajduje się w tym rankingu na 6 miejscu⁸⁰.

⁷⁶ Ibidem, str. 191.

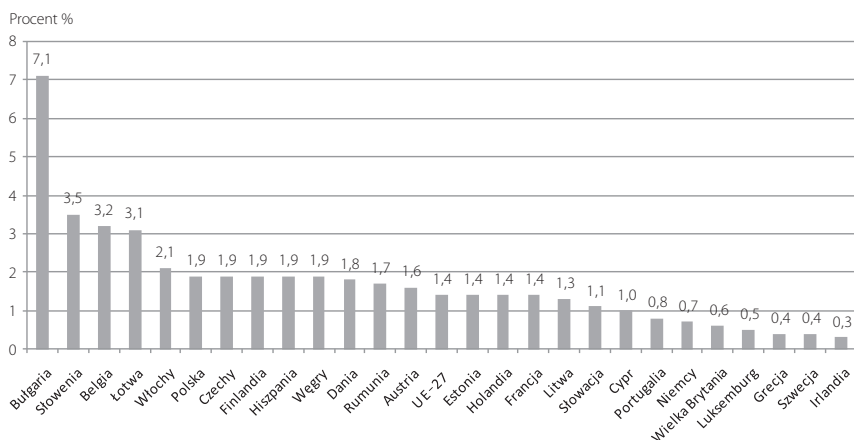
⁷⁷ Ernst & Young, *Eco-industries in an enlarged EU - an overview*, Raport z badania przeprowadzonego na zlecenie Komisji Europejskiej, Bruksela 2006, str. 25.

⁷⁸ Ecorys, *Study on the Competitiveness of the EU eco-industry*, Bruksela 2009, str. 54.

⁷⁹ E. Broniewicz, op. cit., str. 196-207.

⁸⁰ Ecorys, op. cit., str. 54.

Wykres 67. Udział osób pracujących w sektorze usług i towarów środowiskowych w ogólnej sile roboczej krajów Unii Europejskiej w 2008 roku.



Źródło: Ecorys, *Study on competitiveness of the EU Eco-industry*, 2009, str. 55.

Mimo względnej słabości sektora usług i towarów środowiskowych na tle innych krajów europejskich, jak wskazuje prof. Wysokińska w cytowanym wcześniej opracowaniu, polskie firmy są w stanie skutecznie konkurować z przedsiębiorstwami zagranicznymi. Na podstawie dostępnych danych widać, że istotną część obrotów firm zarówno w ramach podstawowego sektora środowiskowego (12,8%), jak i sektora okołosrodowiskowego (17,8%) generuje eksport⁸¹. Wyniki omawianego już sondażu z przedstawicielami branży sektora technologii środowiskowych wskazują, że głównym partnerem zagranicznym Polski (zarówno w przypadku firm segmentu produkcyjno-dystrybucyjnego, jak i segmentu dystrybutorów) są Niemcy. Inne istotne kierunki eksportu to pozostałe kraje regionu Europy Środkowo-Wschodniej (Czechy, Słowacja, Litwa, Ukraina, Słowacja, Austria). Przyczyn takiego stanu rzeczy autorzy upatrują w oparciu strategii przedsiębiorstw na rynkach zagranicznych o takie przewagi rynkowe, jak niski koszt wytworzenia (szczególnie w przypadku Niemiec i Austrii) czy podobieństwo rynków do rynku polskiego.

W przypadku rynku światowego przekonującego podziału na segmenty przydatne przy analizie szans eksportowych sektora dokonali autorzy raportu z 2006 roku pt. *Study on the Competitiveness of the EU eco-industry*. Wskazali oni na dwa podstawowe segmenty światowego rynku towarów i usług środowiskowych:

- Pierwszy, obejmujący kraje rozwijające się, w których popyt w największym stopniu dotyczy usług i technologii środowiskowych związanych z dostarczaniem zdadnej do picia wody, co pod kątem potencjału eksportowego można uznać za szansę dla firm, które w ramach głównej działalności zajmują się taką aktywnością, jak pobór, uzdatnianie i dostarczanie wody oraz odprowadzenie i oczyszczanie ścieków (branża podstawowego sektora środowiskowego).
- Drugi, obejmujący rynki krajów rozwiniętych, które charakteryzują się nie tylko większymi wymaganiami w zakresie jakości usług, ale i konkurencją⁸². Podobnie jak ma to miejsce w przypadku krajów europejskich największy potencjał eksportowy do tego typu

⁸¹ E. Broniewicz, op. cit., str. 196-207.

⁸² Ecorys, op. cit.

państw wydają się mieć producenci/dostawcy usług i towarów związanych z recyklingiem i utylizacją produktów wysoko przetworzonych.

Powyższe wnioski potwierdzają informacje pochodzące z opracowania pt. *GreenEvo – rynki zagraniczne i perspektywy zielonej ewolucji Polskich przedsiębiorstw*, w którym zostały opisane poszczególne państwa pod kątem potencjału eksportowego polskich przedsiębiorstw sektora środowiskowego. Wskazano w nim m.in. główne problemy z jakimi borykają się poszczególne kraje, będące potencjalnymi rynkami zbytu polskich eksporterów. Do powyższego podziału na dwa segmenty (krajów rozwiniętych i rozwijających się) należy dodać również państwa byłego ZSRR. Charakteryzują się one bardzo silnym zanieczyszczeniem środowiska naturalnego (gleby, wody) przez substancje niebezpieczne, co stwarza możliwości dla polskich firm sektora zajmującego się przetwarzaniem i unieszkodliwianiem odpadów niebezpiecznych⁸³.

Uczestnicy wywiadów przeprowadzonych w ramach niniejszego badania wyrażali zainteresowanie rynkami środkowo-europejskimi, jednakże w zdecydowanej większości podkreślali oni, że skala ich działalności ograniczona jest do poziomu lokalnego bądź regionalnego (kilku województw). Przedsiębiorstwa planujące wejście na rynki zagraniczne lub prowadzące działalność eksportową wyrażały przekonanie, że państwo powinno w większym stopniu niż dotychczas wspierać ową działalność. Pośród postulowanych form wsparcia znalazły się takie rozwiązania, jak:

- Pomoc w nawiązywaniu kontaktów z partnerami zagranicznymi poprzez wsparcie finansowe i organizacyjne spotkań partnerskich, brokerskich i giełd branżowych.
- Wsparcie finansowe udzielane firmom prowadzącym działalność eksportową, szczególnie poprzez pomoc w ubezpieczeniu pracowników.

10.5. Istniejące bariery w działalności firm sektora towarów i usług środowiskowych

Głównym dostępnym źródłem informacji na temat istniejących barier w rozwoju sektora są dane empiryczne pochodzące ze wspomnianego już raportu z badań pt. *Rynek Polskich Technologii Środowiskowych* oraz indywidualnych wywiadów dokonanych z przedstawicielami firm sektora środowiskowego.

W sondażu przeprowadzonym w ramach projektu badawczego zleconego przez Ministerstwo Gospodarki przedstawiciele firm zajmujących się dostawą i produkcją technologii środowiskowych, zostali poproszeni o wskazanie istotnych barier zewnętrznych (odnoszących się do otoczenia instytucjonalnego i rynkowego przedsiębiorstw) oraz wewnętrznych. Analiza wyników dokonana została w trzech wyróżnionych segmentach obejmujących firmy zajmujące się dystrybucją, produkcją oraz obiema formami działalności (zarówno dystrybucją, jak i produkcją). W przypadku barier zewnętrznych największą przeszkodą w działalności firm zajmujących się dystrybucją technologii środowiskowych jest rosnąca konkurencja (61% odpowiedzi) oraz utrudniony dostęp do kapitału (49% odpowiedzi). Druga ze wspomnianych barier wydaje się być tym bardziej istotna, że tego typu firmy jako największą barierę wewnętrzną wskazywały ograniczenia finansowe (67% odpowiedzi).

⁸³ K. Kłincewicz (red.), *GreenEvo – rynki zagraniczne i perspektywy zielonej ewolucji Polskich przedsiębiorstw*, Warszawa 2010.

Podobna sytuacja ma miejsce w firmach zajmujących się zarazem dystrybucją i produkcją, jak i tylko produkcją technologii środowiskowych. Można zatem powiedzieć, że poważnym ograniczeniem rozwoju sektora jest słabość finansowa podmiotów działających na coraz bardziej konkurencyjnym rynku. Słabość finansowa i ograniczenia w pozyskiwaniu środków zewnętrznych niepokoją szczególnie w kontekście informacji o tym, że ponad 30% firm zajmujących się w swojej działalności produkcją technologii środowiskowych posiada linie produkcyjne wymagające gruntownej modernizacji i remontów.

Informacje te potwierdzają dane pozyskane w trakcie wywiadów, w których respondenci wskazywali, że jednym z głównych skutków rosnącej liczby firm działających na rynkach usług i towarów środowiskowych jest powstanie zjawiska „wojny cenowej” pomiędzy konkurującymi ze sobą podmiotami. Negatywnym następstwem takiego stanu rzeczy jest realizacja zleceń z niską stopą zysku, na skutek czego przedsiębiorstwa sektora towarów i usług środowiskowych nie posiadają wystarczających środków na dokonanie niezbędnych inwestycji zarówno w kapitał ludzki (podnoszenie kwalifikacji pracowników), jak i w maszyny/urządzenia oraz oprogramowanie komputerowe. Problem ten wydaje się być tym bardziej dotkliwy, że jak wynika z deklaracji przedstawicieli firm sektora, mają one ograniczony dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania zarówno komercyjnych, jak i publicznych:

Firma, posiadając nawet dobry kontrakt nie jest w stanie uzyskać środków, np. z banku na realizację. Bank nie jest zainteresowany, żadna instytucja publiczna nie jest zainteresowana udzielaniem wsparcia finansowego. Nawet w przypadku posiadania dość dobrego kontraktu, który ma odpowiednio solidne zabezpieczenia finansowe ze strony inwestora.

(Małe przedsiębiorstwo, Podstawowy sektor środowiskowy, Mężczyzna)

Również fundusze europejskie, mimo że część z badanych przedsiębiorstw była ich beneficjentami, nie są uznawane za potencjalne źródło finansowania inwestycji. Respondenci wskazują, że wynika to z trudności w ich pozyskaniu, a także z samej konstrukcji programów unijnych, które uznaje się za małym stopniu zorientowane na pomoc firmom świadczącym usługi z zakresu ochrony środowiska. Potwierdzeniem tej opinii jest poniższy przykład:

Jeżeli chodzi o inwestycje takie, o których wcześniej wspominałem, czyli inwestycje na rozwój firmy, z tym jest dużo gorzej. A dużo gorzej z tego względu, że na szczeblu regionalnym struktura i sposób oceniania czy preferowane typy projektów niestety nie obejmowały firm takich jak moja, czyli usługowych związanych z ochroną środowiska. Na szczeblu regionalnym mam na myśli konkretnie Regionalny Program Operacyjny. Wiadomo, były premowane bardziej firmy powiedzmy produkcyjno-medyczne w moim odczuciu, a nie związane z usługami i innowacjami.

(Małe przedsiębiorstwo, Podstawowy sektor środowiskowy, Mężczyzna)

Brak wystarczających środków własnych oraz zewnętrznych do dokonania niezbędnych inwestycji może doprowadzić do znaczącego osłabienia pozycji rynkowej krajowych przedsiębiorstw w rywalizacji z firmami zagranicznymi. Tym bardziej, że rosną również wymagania stawiane przez konsumentów wobec dostarczanych produktów. W tym kontekście warto przywołać jako dobrą praktykę działania, podejmowaną przez opisywaną w studium przypadku firmę Geosfera, która 30% zysku od każdego zlecenia przeznaczają na innowacje technologiczne.

Inną zidentyfikowaną w badaniu barierą jest kwestia ograniczonego popytu na produkty i usługi związane z technologiami środowiskowymi na rynku krajowym. Problem ten

dotyczy zarówno producentów, jak i dystrybutorów i przejawia się w małym zainteresowaniu potencjalnych klientów technologiami środowiskowymi oraz w trudnościach w znalezieniu rynków zbytu. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w małej świadomości ekologicznej kadry zarządzającej przedsiębiorstwami. Jak pokazują dotychczas zrealizowane badania, nie dostrzega ona negatywnego wpływu prowadzonej przez firmę działalności na środowisko naturalne, a innowacje ekologiczne wdraża głównie pod naciskiem zobowiązań prawnych⁸⁴. Z drugiej jednak strony częstotliwość dokonywanych zmian oraz praktyka przestrzegania prawa środowiskowego są dwoma czynnikami wskazywanymi w trakcie indywidualnych wywiadów pogłębionych jako istotne bariery ograniczające rozwój firm sektora towarów i usług środowiskowych. Wpływ pierwszego z wyżej wymienionych czynników został przez jednego z respondentów opisany w następujący sposób:

Czynniki hamujące, to tutaj by były zmieniające się przepisy prawne, które działają na niekorzyść prywatnych podmiotów i nie dają stabilności, szczególnie w przypadku, nie tylko świadczenia usług i odbioru odpadów, ale np. sortowania odpadów, co wymaga inwestycji i posiadania takiej stabilności, że na lata podmiot, prywatny kapitał może zainwestować znaczące środki.

(Średnie przedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy, Mężczyzna)

Problem ten – zbyt częsta zmiana przepisów – poruszany był również w innych wywiadach z przedstawicielami sektora. Przykładu blokowania inwestycji w związku z obawami przed kolejnymi zmianami dostarcza wypowiedź innego uczestnika badania:

My np. mamy wybudowaną halę pod sortownię odpadów i w związku ze zmieniającymi się przepisami i kosztami lokalnymi zastanawiamy się nad urządzeniami, które mielibyśmy kupić. To jest duża inwestycja i bardzo droga, w związku z tym musimy z pewnym wyprzedzeniem zaplanować rodzaj tego urządzenia. Z uwagi na to, że przepisy się zmieniają, to jest trudne.

(Małe przedsiębiorstwo, Podstawowy sektor środowiskowy, Mężczyzna)

Drugą z wyodrębnionych barier związanych z funkcjonowaniem prawa środowiskowego jest niewystarczający stopień przestrzegania go przez potencjalnych kontrahentów, przy czym dotyczy to nie tylko firm o ograniczonych możliwościach finansowych, ale również lokalnych liderów rynkowych, którzy nie stosują się do przepisów z nieformalnym przyzwoleniem lokalnej administracji samorządowej. Przypadek tego typu praktyki przytoczył jeden z respondentów reprezentujących firmę zajmującą się recyklingiem:

Spotykamy się z czymś takim, że jeżeli chodzi o działania urzędników, widzimy przemykanie oka na pewne rzeczy, bo często w gminie jest zakład, który jest największym producentem odpadów, ale dla gminy jest to największy zatrudniający więc go nie przyciskają. Nie zmuszają go żeby postępował zgodnie z literą prawa, bo jak będzie postępował to może zniknąć.

(Małe przedsiębiorstwo, Podstawowy sektor środowiskowy, Mężczyzna)

Przedstawiciele przedsiębiorstw wskazywali, że obowiązki w zakresie ochrony środowiska – w szczególności zaś gospodarowania odpadami – nie są również egzekwowane w wystarczającym stopniu od osób fizycznych.

⁸⁴ Ten temat szerzej został opisany w rozdziale „Świadomość polskich MSP w zakresie wprowadzanych wymagań środowiskowych” w opracowaniu PBSO *Potencjał małych i średnich przedsiębiorstw w dziedzinie kreowania nowych produktów innowacyjnych – rozwiązania proekologiczne*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2008.

Inną ze zidentyfikowanych barier wewnętrznych w rozwoju sektora, zarówno w cytowanym badaniu ilościowym, jak i w trakcie wywiadów pogłębionych, są braki kadrowe. Była ona silnie akcentowana przez uczestników wywiadów indywidualnych. Respondenci wskazywali na brak osób o wystarczającej wiedzy i kwalifikacjach na lokalnych rynkach pracy, co ma być efektem niedostosowania programów studiów, m.in. z zakresu ochrony środowiska, do rzeczywistych potrzeb firm funkcjonujących w sektorze środowiskowym. Dotyczy to w szczególności uczelni lokalnych, gdyż absolwenci wiodących szkół wyższych, choć w znacznie większym stopniu posiadają niezbędną dla przedsiębiorstw wiedzę i umiejętności, ze względu na niższe płace oferowane im poza metropoliami nie są zainteresowani ofertami pracy proponowanymi im przez firmy funkcjonujące na lokalnych rynkach. Ilustracją tego problemu może być przykład jednego z badanych przedsiębiorstw sektora okołosrodowiskowego z Białegostoku, które po bezskutecznym poszukiwaniu kompetentnego absolwenta miejscowej uczelni szukało osób na warszawskim rynku pracy:

Osoby z rynków ościennych, a z takimi też próbowałem się kontaktować, mam na myśli na przykład z Warszawy, mazowieckiego, owszem wydają się być bardziej wykształcone i bardziej w sposób praktyczny przygotowane do świadczenia usług, ale niestety przegrywamy przede wszystkim tym, że wynagrodzenie w Białymstoku i w Warszawie istotnie się różni.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Sektor okołosrodowiskowy, Mężczyzna)

Zidentyfikowane braki w kwalifikacjach oprócz umiejętności *stricto* związanych z branżą przedsiębiorstwa odnoszą się również do języków obcych oraz obsługi komputera.

Przedstawiciele przedsiębiorstw zajmujących się technologiami środowiskowymi krytycznie ocenili działania państwa w zakresie stymulowania rozwoju branży, za bariery uznając ogólnie „złą politykę państwa wobec branży odnawialnych technologii” oraz brak dofinansowania dla odbiorców indywidualnych, co uznane zostało za przeszkodę głównie przez przedstawicieli firm z segmentu producentów (43% wskazań w tej grupie respondentów)⁸⁵. Krytyka działań państwa odnosi się nie tylko do niewystarczającego wsparcia i stymulacji rozwoju branży oraz częstych zmian prawa, ale również do utrudnień mających swe korzenie w polityce podatkowej.

W owym kontekście uczestnicy badania jakościowego za dotkliwe uznawali zmiany, jakie zaszły w obciążeniach podatkowych firm związanych z odprowadzaniem podatku pośredniego VAT. Szczególnie dla nowopowstałych firm dotkliwa jest konieczność odprowadzenia podatku przed otrzymaniem należności z tytułu wykonanej usługi, co zagraża płynności finansowej przedsiębiorstw.

Obok wyżej wymienionych barier wskazanych przez samych przedsiębiorców, eksperci opracowujący na zlecenie Ministerstwa Środowiska dokument pt. *Mapa Drogowa Wdrażania Planu Działań na rzecz Technologii Środowiskowych* wskazywali na brak środków finansowych na badania nad technologiami środowiskowymi oraz „istniejące warunki ekonomiczno-gospodarcze”⁸⁶.

W badaniu jakościowym przedstawiciele sektora towarów i usług środowiskowych wyrażali również obawę dotyczącą przyszłości popytu na ich usługi/produkty w związku z faktem

⁸⁵ T. M. Wrzesiewski, R. J. Miler, op. cit.

⁸⁶ Ministerstwo Środowiska, *Mapa Drogowa Wdrażania Planu Działań na rzecz Technologii Środowiskowych*, Warszawa 2006, str. 7.

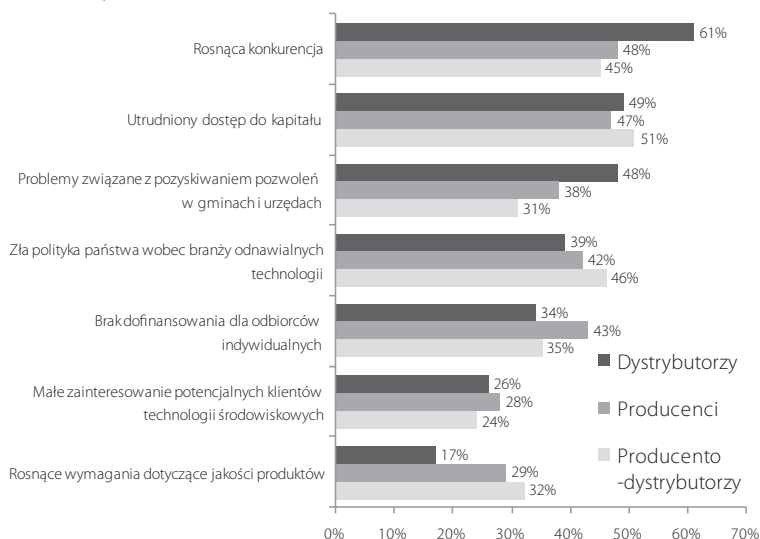
uzależnienia popytu na nie od inwestycji realizowanych w Polsce dzięki dofinansowaniu z funduszy unijnych. Wielokrotnie w trakcie wywiadów respondenci niepokoił się, że ograniczenie dotacji spowoduje znaczny spadek popytu na usługi i towary środowiskowe w Polsce:

Na pewno pozytywnie na możliwości rozwoju wpływa po prostu możliwość sfinansowania tego, bo wiadomo, że to się zawsze wiąże z kosztami i tutaj generalnie jest kwestia taka, że dużym plusem jest możliwość uzyskania dofinansowania na tego typu inwestycje, działania ze środków unijnych. Z tym, że można powiedzieć, że ta możliwość, to już jest od jakiegoś czasu. To nie jest coś nowego. W zasadzie to tutaj jest bardziej obawa, żeby w przyszłości te szanse, te możliwości pozyskiwania tych środków się nie zmniejszyły.

(Średnie przedsiębiorstwo, Podstawowy sektor środowiskowy, Mężczyzna)

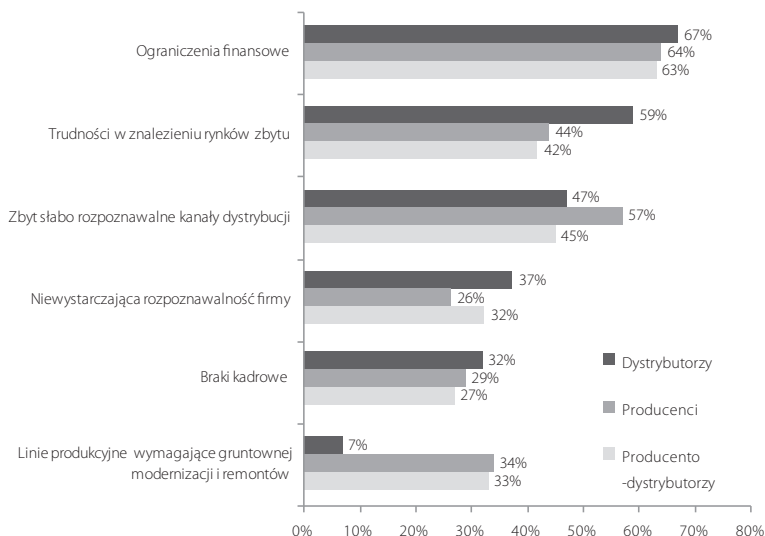
Uzależnienie od funduszy europejskich jest powiązane z małą świadomością środowiskową potencjalnych kontrahentów, dla których dbałość o środowisko naturalne nie jest wartością autoteliczną, a wynikiem bodźców zewnętrznych w postaci możliwości otrzymania dotacji na działania prośrodowiskowe, bądź też zobowiązań prawnych.

Wykres 68. Bariery zewnętrzne rozwoju firm (według przedstawicieli firm branży technologii środowiskowych).



Źródło: T. M. Wrzesiewski, R. J. Miler, *Rynek polskich technologii środowiskowych*, Raport z badania zrealizowanego przez Wrzesiewski & Miler s.c. na zlecenie Ministerstwa Środowiska, Łódź 2010.

Wykres 69. Bariery wewnętrzne rozwoju firm (według przedstawicieli firm branży technologii środowiskowych).



Źródło: T. M. Wrzesiewski, R. J. Miler, *Rynek polskich technologii środowiskowych*, Raport z badania zrealizowanego przez Wrzesiewski & Miler s.c. na zlecenie Ministerstwa Środowiska, Łoś 2010.

10.6. Wsparcie rozwoju sektora usług i towarów środowiskowych

Przytoczone w poprzednim podrozdziale dane wskazują, że mimo dość dużego rozwoju sektora usług i towarów środowiskowych, jaki miał miejsce w ostatnich latach, istnieje szereg barier, które utrudniają jego dalszy wzrost. Ich usunięcie należy uznać za istotne również w kontekście dalszego wdrażania wzorców zrównoważonej produkcji w małych i średnich przedsiębiorstwach różnych branż. Część wprowadzanych rozwiązań proekologicznych wymaga współpracy z wyspecjalizowanymi podmiotami dostarczającymi niezbędnej wiedzy i usług. Również firmy, które w swej codziennej działalności chcą korzystać z produktów przyjaznych dla środowiska stają się klientami sektora środowiskowego. Z powyższych przyczyn działania zorientowane na upowszechnienie rozwiązań i działań proekologicznych powinny również obejmować wzmacnianie sektora towarów i usług środowiskowych.

W poniższym podrozdziale przedstawione zostały istniejące publiczne instrumenty wsparcia sektora środowiskowego oraz działania proponowane przez samych reprezentantów firm sektora, mające na celu zniesienie istniejących barier ograniczających jego rozwój.

10.6.1. Polityka wsparcia rozwoju sektora przez instytucje publiczne

Główną inicjatywą na poziomie europejskim, zmierzającą do rozwoju technologii środowiskowych jest Plan Działań na Rzecz Technologii Środowiskowej (Environmental Technology Action Plan – ETAP). Tworzą go: badanie obiecujących technologii, które mogłyby rozwiązać najważniejsze problemy środowiska naturalnego, przeprowadzona z udziałem zainteresowanych podmiotów identyfikacja barier rynkowych i instytucjonalnych, które wstrzymują rozwój i wykorzystanie technologii oraz wskazanie docelowego pakietu środków.

Na poziomie wspólnotowym fundusze na finansowanie działań wspierających rozwój technologii środowiskowych przewidziane zostały w ramach 7 Programu ramowego Wspólnoty Europejskiej w zakresie badań, rozwoju technologicznego i demonstracji (7PR) (2007-2013) oraz w Programie ramowym na rzecz konkurencyjności i innowacyjności (CIP) (2007-2013).

Program CIP EIP⁸⁷ stanowi jeden z projektów szczegółowych Programu Ramowego na rzecz Konkurencyjności i Innowacji (Competitiveness and Innovation Framework Programme 2007-2013 – CIP). CIP jest instrumentem przygotowanym przez Komisję Europejską, służącym realizacji Strategii Lizbońskiej. Jego rola polega na wsparciu działań związanych z innowacyjnością, poprawą dostępu do finansowania oraz usprawnieniem świadczenia usług okołobiznesowych dla firm z sektora MSP. Program CIP obejmuje działania dedykowane przedsiębiorczości, małym i średnim przedsiębiorcom, konkurencyjności i innowacji.

Jednym ze sposobów realizacji Planu Działań na Rzecz Technologii Środowiskowych są platformy technologiczne. Polska Platforma Technologiczna jest inicjatywą, w której skład wchodzi prawie 100 podmiotów, takich jak: przedsiębiorstwa różnych wielkości, organizacje pozarządowe, organizacje otoczenia biznesu oraz instytucje badawcze i uniwersytety. Przedmiot zainteresowania Polskiej Platformy Technologicznej Środowiska obejmuje innowacyjne technologie ochrony środowiska.

Programem mającym na celu promocję innowacji ekologicznych jest również wdrażany od 2011 roku w Polsce system ETV (Environmental Technologies Verification System).

Program GreenEvo – Akcelerator Zielonych Technologii też został wdrożony przez Ministerstwo Środowisko w roku 2009. Stanowi on próbę implementacji różnego typu działań zmierzających do zwiększenia się atrakcyjności polskich firm wytwarzających i dostarczających technologie środowiskowe na rynkach zagranicznych. W jego ramach podejmowane są m.in. takie działania, jak:

- Budowa marki Marka GreenEvo, służącej przekonaniu zagranicznych kontrahentów o wysokiej jakości technologii środowiskowych pochodzących z Polski. W tym celu, w formie konkursu wybierane są najlepsze polskie zielone technologie, których wytwórcy mają prawo do sygnowania swych produktów marką GreenEvo.
- Dostarczenie wsparcia marketingowego firmom, polegającego m.in. na organizowaniu szkoleń, podczas których przedstawiciele sektora mogą uzyskać pomoc ekspercką przy tworzeniu materiałów promocyjnych firm prezentujących walory wytwarzanych przez nie produktów oraz ich unikalności. Należy zauważyć, że działanie to wychodzi naprzeciw zdiagnozowanej przez autorów raportu *Rynek polskich technologii środowiskowych* barierze w rozwoju branży technologii środowiskowych, polegającej na problemach związanych ze sprzedażą wytwarzanych przez nie produktów⁸⁸.
- Wsparcie firm bezpośrednio na rynkach zagranicznych poprzez misje handlowe, pomagające w identyfikacji korzystnych kierunków ekspansji zagranicznej dla technologii środowiskowych wytwarzanych przez polskie przedsiębiorstwa, a także wsparcie finansowe i organizacyjne udzielane w przypadku ich udziału w targach. Przykładem tego typu aktywności był udział polskich przedstawicieli sektora technologii środowiskowych w Wystawie Światowej w Szanghaju, którzy w ramach Pawilonu Polskiego promowali

⁸⁷ CIP (Competitiveness and Innovation Framework Programme), EIP (Entrepreneurship and Innovation Programme).

⁸⁸ T. M. Wrzesiewski, R. J. Miler, op. cit., str. 58.

nowatorskie rozwiązania z zakresu wykorzystania odnawialnych źródeł energii, technologii przetwarzania odpadów niebezpiecznych, technologii oczyszczania ścieków i uzdatniania wody, technologii dla koksownictwa i technologii energooszczędnych.

- Dostarczenie polskim przedsiębiorstwom wiedzy na temat potencjału rynku usług i towarów środowiskowych innych krajów m.in. poprzez opracowanie publikacji, takich jak *GreenEvo – rynki zagraniczne i perspektywy zielonej ewolucji polskich technologii*⁸⁹ oraz bezpośrednie wsparcie eksperckie oferowane przedsiębiorstwom.
- Działania na rzecz ochrony patentowej własności przemysłowej we współpracy z Urzędem Patentowym Rzeczypospolitej.
- Działania badawcze, które mają dostarczyć wiedzy na temat stanu sektora w Polsce oraz polityki jego wsparcia.

10.6.2. Propozycje wsparcia rozwoju sektora

W trakcie indywidualnych wywiadów pogłębionych przedstawiciele przedsiębiorstw sektora środowiskowego sformułowali szereg propozycji rozwiązań, których celem jest jego rozwój w Polsce oraz zniesienie barier, jakie napotykają firmy w nim działające.

Postulowane przez przedsiębiorstwa sektora działania można podzielić na:

- Finansowe
- Prawne
- Administracyjne
- Fiskalne
- Uświadamiające

Wsparcie finansowe

Jedną z głównych zdiagnozowanych barier ograniczających rozwój firm sektora środowiskowego jest brak wystarczającego kapitału własnego oraz możliwości pozyskania funduszy zewnętrznych na inwestycje w urządzenia, specjalistyczne oprogramowanie oraz szkolenia dla pracowników. Dlatego też przedstawiciele firm w trakcie przeprowadzonych rozmów postulowali wprowadzenie następujących rozwiązań:

- Bezpośrednie wsparcie finansowe w postaci dotacji na rozwój przedsiębiorstw sektora, w szczególności zaś na wdrożenie przez nie nowoczesnych technologii, zakup urządzeń i przeszkolenie pracowników. Przy czym respondenci wskazywali na potrzebę większego zaangażowania ze strony państwa poprzez uruchomienie niezależnych od Programów Europejskich projektów zorientowanych na wsparcie firm sektora, np.:
Jeżeli chodzi o aspekty finansowe, to wprowadzić dotację ze Skarbu Państwa na rozwój firm, a nie bazować tylko na dotacjach unijnych, wtedy kwota dofinansowania byłaby większa i moglibyśmy wprowadzić wiele korzystnych zmian, no i państwo też mogłoby się zainteresować rozwiązaniami proekologicznymi.

(Małe przedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy, Kobieta)

- Obok bezpośrednich dotacji drugim proponowanym narzędziem finansowym wsparcia sektora, jest pomoc ze strony państwa w pozyskiwaniu przez firmy nisko oprocentowanych kredytów na zakup urządzeń pozwalających firmie na działalność na rynku środowiskowym. Pomoc ta w szczególności miałaby być kierowana do nowo powstałych przedsiębiorstw.

Kolejną propozycją wsparcia ze strony państwa jest utworzenie „funduszu poręczeń”, który w przypadku małych firm stanowiłby zabezpieczenie wykonania umowy przez wykonawcę. Wymóg wniesienia takiego zabezpieczenia jest uznawany za szczególnie dotkliwy i wykluczający z przetargów przez nowopowstałe przedsiębiorstwa sektora.

Respondenci wskazywali również na niewystarczające wykorzystanie partnerstwa publiczno-prywatnego, jako formy realizacji inwestycji publicznych w sferze ochrony środowiska, np.:

Jeżeli chodzi o samorządy, to muszę z przyjemnością stwierdzić, że to się istotnie zmieniło i zmienia na plus. Czyli o ile na początku powiedzmy 2006-2007 znowuż olbrzymia nieufność wzajemna i niechęć delegowania, wykonywania tutaj jakiejś pracy i dokumentów, ewidentnie w moim odczuciu właśnie się działo ze strony samorządów; o tyle w tej chwili samorządy dość chętnie i odważnie, chociaż wciąż za mało odważnie tutaj sięgają po pomoc firm zewnętrznych, a te mało odważne, mam na myśli takie przedsięwzięcia stricte biznesowe, większe inwestycyjne, czyli na przykład w formie partnerstwa publiczno-prywatnego, ponieważ tutaj nadal niewiele się praktycznie dzieje.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy, Mężczyzna)

Działania w sferze prawa

Postulowane przez respondentów zmiany w sferze prawnej, związane są z następującymi kwestiami:

- Wyznaczenie jednolitych, ogólnopolskich instrukcji dotyczących zakresu oceny oddziaływania na środowisko, np. częstotliwości wykonywania monitoringu lokalnego wód gruntowych, o czym wspominał jeden z respondentów:

Można by było, w jakimś zakresie ogólnopolskim, wyznaczyć jakieś instrukcje dla urzędników. Rozumiem, że lokalny urzędnik najlepiej zna lokalne uwarunkowania, ale powinny być jakieś jednolite przepisy ogólnopolskie z zakresu oceny oddziaływania na środowisko (...), jak na przykład monitoring lokalny wód gruntowych, który też jest wymagany i dla stacji paliw, i dla innych obiektów, w ramach monitoringu środowiska dla tych przedsięwzięć. I też nie ma jakichś jednolitych wskazówek. Także wykonywanie inwestycji to praktycznie zależy od upodobania lokalnego urzędnika, czy te próbki trzeba pobierać raz w roku, czy czterzy razy w roku. Dla wielu takich właśnie szczegółowych zagadnień, brakuje ogólnopolskich wskazówek.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy, Mężczyzna)

Obecnie stosowane rozwiązania mają według badanego charakter uznaniowy – zależą od woli urzędników, co stanowi duże utrudnienie w planowaniu kosztów związanych z dokonywaniem oceny.

- Uproszczenie przepisów dotyczących segregacji śmieci
- Mniejsza częstotliwość zmian przepisów prawa środowiskowego

Dla firm sektora niezwykle istotne jest również położenie większego nacisku na kontrole przestrzegania istniejącego prawa środowiskowego w innych przedsiębiorstwach, co wymusiłoby przeznaczenie wyższych środków na zakup towarów i usług od sektora środowiskowego, np.:

Na pewno wsparciem byłaby większa skuteczność w egzekwowaniu przepisów prawa. Choćby wobec na przykład nieuczciwych podmiotów na rynku, które powodują taką nieuczciwą

konkurencję przez to, że działają niezgodnie z obowiązującymi przepisami. No a z drugiej strony też z kolei egzekwowanie przepisów wobec naszych potencjalnych klientów. Czyli tych, którzy zgodnie z przepisami powinni mieć właśnie zawartą umowę, powinni być objęci usługą, a uchylają się od tego obowiązku.

(Średnie przedsiębiorstwo, Podstawowy sektor środowiskowy, Kobieta)

Zwracano również uwagę na fakt, że same instytucje publiczne nie wywiązują się z nakładanych przez przepisy obowiązków z zakresu ochrony środowiska, co umacnia w innych podmiotach przekonanie, że istniejące przepisy funkcjonują jedynie „na papierze”.

Warto także wspomnieć o pojawieniu się również w tym kontekście partnerstwa publiczno-prywatnego, jako pożądanego przez firmy sektora formy prowadzenia inwestycji ekologicznych, która jednak nie jest w opinii respondenta regulowana przez jasne przepisy:

Jasne regulacje prawne, na przykład, jeśli chodzi o uregulowanie partnerstwa publiczno-prywatnego w Polsce. Na razie to polega na tym, że podmiot publiczny wchodzi w „deal” z tak zwanym podmiotem prywatnym, na przykład gmina wchodzi w jakiś biznes z jakimś innym inwestorem, który wybuduje spalarnię, wybuduje farmę wiatrową i co do tego ciągle nie ma jasnych regulacji prawnych. Jest więcej takich przykładów. Jeśli to zostanie uregulowane, to wydaje mi się będzie to sprzyjać rozwojowi, inwestycji proekologicznych.

(Mikroprzedsiębiorstwo, Sektor okołosrodowiskowy, Kobieta)

Zmiany administracyjne

Postulowane zmiany administracyjne obejmują:

- Skrócenie czasu oczekiwania na podjęcie decyzji przez instytucje publiczne

Problem ten obrazują poniższe przykłady:

Procedury administracyjne, wydawania decyzji środowiskowych, uzyskiwania pozwoleń, mogłyby być dużo szybsze i to by było korzystniejsze dla biznesu i dla wykonującego usługę, dla zamawiającego usługę.

(Średnie przedsiębiorstwo, Sektor okołosrodowiskowy, Kobieta)

W moim przypadku powinno być tak, że najprostsze procedury nie powinny rozwlekać się o kolejne instytucje, kolejne instancje, które rozstrzygają, tylko rozstrzygnięcia powinny być jak najbardziej w miejscu, gdzie ten przetarg jest realizowany, a nie wynoszone na zewnątrz do różnego rodzaju instytucji. To niesamowicie rozwleka i komplikuje całe postępowanie.

(Małe przedsiębiorstwo, Sektor okołosrodowiskowy, Mężczyzna)

- Uproszczenie procedury aplikacyjnej dotyczącej środków finansowych przyznawanych na realizację projektów i działań prośrodowiskowych w ramach programów europejskich
- Wydłużenie okresu, na które przyznawane są zezwolenia na recyding

Ponadto respondenci zwracali również uwagę na potrzebę zmiany nastawienia urzędników wobec przedsiębiorców na „bardziej partnerskie”. Część przedsiębiorców w trakcie wywiadów wyrażała ubolewanie, że przedstawiciele instytucji publicznych traktowali ich jak petentów, a nie jak równorzędnych partnerów.

Propozycje rozwiązań fiskalnych

Główna propozycja dotycząca zmian fiskalnych, która ułatwiłaby rozwój sektora usług i towarów środowiskowych dotyczy wydłużenia czasu płatności zobowiązań fiskalnych dla

nowopowstałych przedsiębiorstw, o czym wspomniał m.in. respondent z firmy sektora oko-
łośrodowiskowego:

*Ja bym tu oczekiwał właśnie ulg, nie tyle w podatkach, co jakiegoś takiego podejścia, przy-
najmniej w tym początkowym okresie, możliwości przesunięcia terminów płatności tych
podatków.*

(Mikroprzedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy, Mężczyzna)

Uzasadnieniem dla tego rozwiązania jest wspomniane przy opisie barier zagrożenie utraty
płynności finansowej przez firmy, które nie otrzymawszy jeszcze należnej zapłaty za wyko-
nane usługi lub dostarczony towar są zmuszone do odprowadzenia podatku z tytułu pro-
wadzonej działalności.

Działania uświadamiające

Według respondentów dalszy rozwój sektora w dużej mierze powiązany jest ze zmianami
w świadomości właścicieli i kadry zarządzającej przedsiębiorstwami. Dlatego też istotna jest
potrzeba realizacji ogólnopolskich kampanii uświadamiających, które powinny:

- Informować o obowiązkach firm w zakresie ochrony środowiska, wynikających z ist-
niejących przepisów środowiskowych. Jak wynika z relacji respondentów istnieje duża
grupa przedsiębiorstw, które nie przestrzegają owych przepisów, gdyż nie są świadome,
iż zapisy te dotyczą również prowadzonej przez nie działalności. Wątek ten pojawiał się
w wypowiedziach respondentów reprezentujących różne przedsiębiorstwa:

*Tu myślę, że projekty takie bardziej medialne realizowane właśnie przez instytucje publicz-
ne typu podniesienie świadomości w zakresie gospodarki odpadami, czyli selektywna zbiór-
ka i inne. To myślę, że tutaj pomaga i w ogóle uświadamia, że takowe obowiązki w ogóle
istnieją.*

(Mikroprzedsiębiorstwo, Sektor okołośrodowiskowy, Mężczyzna)

- Mieć charakter szerszej kampanii uświadamiającej istotność prowadzenia działalności
gospodarczej w sposób jak najmniej obciążający środowisko naturalne tak, aby moty-
wacja do wprowadzenia działań proekologicznych w firmach nie wynikała jedynie
z przymusu prawnego. Należałoby przy tym sięgnąć zarówno do argumentów etycz-
nych (troski o stan środowiska naturalnego, od którego ludzkość jest uzależniona), jak
i ekonomicznych (prowadzenie działalności prośrodowiskowej może przynieść wymier-
ne korzyści w postaci ograniczenia kosztów czy też zmiany wizerunku firmy).

10.7. Podsumowanie

1. Analiza kosztów ponoszonych na ochronę środowiska wskazuje na stały wzrost popytu
na usługi i towary firm sektora środowiskowego. Pochodną owego wzrostu są rosnące
przychody sektora usług środowiskowych.
2. Przedstawiciele firm sektora za główne czynniki, wpływające na zaobserwowany wzrost
uznają postępujący proces zaost్రzania się przepisów środowiskowych, zmiany w świa-
domości ekologicznej przedsiębiorców i kadry zarządzającej, przepływ wzorów postę-
powania w zakresie ochrony środowiska pomiędzy firmami zagranicznymi i polskimi,
a także wpływ środków unijnych, dzięki którym ich klienci są w stanie sfinansować inwe-
stycje proekologiczne.
3. Największy udział w grupie osób zatrudnionych w sektorze miały przedsiębior-
stwa sektora okołośrodowiskowego (75,5%). Natomiast w podstawowym sektorze

środowiskowym i sektorze publicznym pracowała podobna liczba osób (odpowiednio 11,8% i 12,6%).

4. Wraz ze wzrostem popytu rośnie liczba podmiotów działających na rynku środowiskowym, co powoduje zaostrzenie się konkurencji pomiędzy firmami sektora. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest powstanie zjawiska „wojny cenowej” pomiędzy rywalizującymi ze sobą podmiotami. Przedsiębiorstwa, aby być konkurencyjne realizują zlecenia z niską stopą zysku, na skutek czego nie posiadają wystarczających środków na dokonanie niezbędnych inwestycji zarówno w kapitał ludzki, jak i technologie. Ponadto rodzimy rynek środowiskowy staje się atrakcyjny dla firm zagranicznych, co stawia polskie przedsiębiorstwa przed koniecznością rywalizacji z podmiotami posiadającymi silne zaplecze finansowe, doświadczenie i powiązania z potencjalnymi zleceniodawcami. Za przewagę firm polskich można natomiast uznać kontakty z krajowymi ośrodkami akademickimi oraz lepsze rozeznanie w przepisach środowiskowych.
5. Barierami uznanymi przez firmy sektora usług i towarów środowiskowych, jako utrudniające jego dalszy rozwój, są braki kadrowe, uzależnienie od funduszy unijnych (co rodzi obawy w sytuacji ewentualnego ich ograniczenia), wciąż mała świadomość ekologiczna potencjalnych klientów, brak środków na inwestycje w technologie i park maszynowy.
6. W opinii przedstawicieli firm istnieje szereg możliwych rozwiązań, których wdrożenie przez instytucje publiczne przyczyniłoby się do rozwoju sektora towarów i usług środowiskowych. Postulowane działania mają różnorodny charakter. Znajdują się wśród nich zarówno postulaty bezpośredniej pomocy ze strony państwa, np. w postaci wsparcia finansowego udzielonego na wdrożenie innowacyjnych technologii, jak i oddziaływania na potencjalnych klientów (kształtowanie postaw proekologicznych i uświadamianie obowiązków wynikających z prawa w kwestii ochrony środowiska). Zwracano uwagę również na kwestie prawne, przy czym dotyczyło to zarówno samych rozporządzeń (wprowadzenia ogólnopolskich instrukcji dotyczących zakresu oceny oddziaływania na środowisko), jak i jego przestrzegania (postulat częstszych kontroli firm w zakresie przestrzegania przez nie prawa środowiskowego).

11. Wnioski z badania

Zebrany w trakcie badania materiał pozwala na postawienie następujących wniosków na temat wdrożenia wzorców zrównoważonej produkcji w Polsce przez firmy sektora MSP, ich wpływu na środowisko naturalne oraz podejmowanych inicjatyw mających na celu ograniczenia negatywnego oddziaływania na środowisko naturalne.

1. Znajomość idei społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR) wśród kadry zarządzającej/właścicieli firm sektora MSP należy uznać za niską. Zaledwie 20,2% przedstawicieli przedsiębiorstw spotkało się z tym pojęciem. Sama idea w najszerszym stopniu kojarzona jest z „uwzględnieniem interesów społecznych w prowadzonej działalności” (21,3% wskazań). 18,7% spośród znających to pojęcie definiowało je również w odniesieniu do kwestii uwzględnienia wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne, tak więc jest ona kojarzona z ochroną środowiska. Jednak uwzględnienie potrzeb i interesów środowiska przyrodniczego uznawane jest przez kadrę zarządzającą/właścicieli firmy za sprawę mniejszej wagi niż inne kwestie związane z tą ideą, takie jak troska o pracowników i otoczenie społeczne przedsiębiorstwa czy przestrzeganie norm etycznych w relacjach z różnymi interesariuszami. Należy również zwrócić uwagę na odmienny stopień znajomości pojęcia społecznej odpowiedzialności biznesu w różnych regionach Polski. Idea CSR najmocniej była znana wśród kadr zarządzających/właścicieli firm z regionu północnego (województwo pomorskie, kujawsko-pomorskie i warmińsko-mazurskie), najsłabiej zaś w regionie centralnym (województwa: mazowieckie i łódzkie).
2. Plany strategiczne firm w mniejszym stopniu uwzględniają kwestię ochrony środowiska naturalnego niż oddziaływanie firmy na środowisko społeczne oraz podnoszenie kwalifikacji pracowników. Na podstawie zaobserwowanych danych można wysnuć wniosek, że większość firm sektora MSP nie uznaje aktywności prośrodowiskowych jako istotnych w prowadzonej przez siebie działalności (również jako instrumentu uzyskania przewagi rynkowej). Należy jednak wspomnieć, że aż 62% firm sektora nie posiada opracowanej strategii rozwoju przedsiębiorstwa, co wskazuje, że w tego typu podmiotach generalnie nie są tworzone dalekosiężne plany dotyczące funkcjonowania firmy i to nie tylko w kwestii oddziaływania na środowisko naturalne. Stosunkowo najczęściej tego typu dokument posiadają firmy średnie oraz należące do branży finansowej.
3. Przemysł oraz wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, wodę należą do sektorów gospodarki, które w największym stopniu wpływają negatywnie na środowisko naturalne. W obszarze sektora MSP na szczególną uwagę pod kątem ochrony środowiska zasługuje przetwórstwo przemysłowe, ze względu na duży odsetek firm w nim działających (12,1%). Za niepokojący należy uznać fakt, że przedstawiciele tego typu podmiotów stosunkowo rzadko określają swój wpływ na środowisko jako znaczący, co wskazuje na istnienie problemu małej świadomości ekologicznej kadry zarządzającej/właścicieli firm.
4. Za istotny wskaźnik refleksji przedsiębiorstwa nad kwestiami ochrony środowiska można uznać fakt dokonywania w nim diagnozy wpływu na środowisko naturalne. Pozyskane w badaniu terenowym dane wskazują, iż wiedza przedsiębiorstw sektora MSP na temat skutków prowadzenia działalności gospodarczej dla środowiska naturalnego nie jest wystarczająca. Zaledwie 5,6% firm sektora MSP przeprowadza diagnozę oddziaływania firmy na środowisko. Znacznie częściej jest ona dokonywana wśród średnich firm (29,7%) niż małych (13%) i mikro (5%). Należy również zwrócić uwagę na różną jakość

diagnozy – jedynie 39,2% firm jej dokonujących uzyskuje informacje o swoim wpływie na środowisko dzięki zastosowaniu pomiaru w oparciu o określoną metodologię. W innych przypadkach diagnoza ma zaledwie charakter subiektywnej refleksji pracowników przedsiębiorstwa nad wpływem prowadzonej działalności dla środowiska naturalnego. Ze względu na taki stan rzeczy z dużą ostrożnością należy brać pod uwagę rzetelność pochodzących od samych firm informacji na temat skali i rodzaju wpływu tejże działalności. W samoocenie kadry zarządzającej/właścicieli przedsiębiorstw zdecydowana większość z nich uważa, że ich firma nie wpływa negatywnie na środowisko naturalne. Jednak w świetle przytoczonych danych o dokonywaniu diagnozy należy uznać, że informacje te nie mówią o rzeczywistym wpływie na środowisko, lecz wskazują istniejące w firmie przekonania na temat owego wpływu. Największe oddziaływanie jest zatem dostrzegane w odniesieniu do znacznego zużycia energii w firmie (zauważonego przez 38,5% respondentów) oraz powstania odpadów wymagających utylizacji (21,8%). Kwestie te zostały uznane za najbardziej znaczące we wszystkich branżach oprócz budownictwa. Firmy budowlane w największym stopniu dostrzegały problem emisji pyłów (39,9%) i hałasu (28,9%).

5. Mała świadomość ekologiczna przedstawicieli kadry zarządzającej/właścicieli przekłada się na niski stopień wprowadzenia działań prośrodowiskowych w firmach sektora MSP. W ciągu ostatnich 5 lat aż 42,3% przedsiębiorstw nie wprowadziło żadnych tego typu inicjatyw, przy czym najczęściej wymienianym powodem zaniechania był brak potrzeby dokonywania zmian w dotychczasowym sposobie działania firmy, a więc przyczyna bezpośrednio wynikająca z braku świadomości ekologicznej w przedsiębiorstwie.
6. Pomimo dużego zaangażowania firm średniej wielkości w kwestie ochrony środowiska, można wyróżnić wśród nich grupę, która silnie kontestuje potrzebę wprowadzania rozwiązań prośrodowiskowych. Aż 70% średnich przedsiębiorstw, które nie wdrożyły WZP, jako motywację podawało brak potrzeby podjęcia tego typu działań. Można zatem uznać, że w kontekście ochrony środowiska głównym problemem dla tej klasy podmiotów jest kwestia świadomości ekologicznej kadr/właścicieli, podczas gdy firmy mniejsze są w większym stopniu ograniczone przez czynniki obiektywne, takie jak: brak wiedzy, wystarczająco przeszkolonej kadry czy też funduszy. Na podstawie odpowiedzi respondentów reprezentujących firmy, które nie wdrożyły dotychczas rozwiązań proekologicznych można oszacować, że 72,1% z nich mogłoby podjąć działania proekologiczne gdyby zostały stworzone ku temu odpowiednie warunki.
7. Należy uznać za optymistyczne prognozy ekspertów dotyczące istnienia barier utrudniających wprowadzenie WZP w firmach sektora MSP. Dotyczy to zarówno barier obiektywnych (np. utrudnienia w dostępie do zewnętrznych źródeł finansowania), jak i świadomościowych – wynikających z braku potrzeby dokonywania zmian proekologicznych. Jediną barierą, która w ich opinii pozostanie na tym samym poziomie są zbyt częste zmiany przepisów środowiskowych.
8. O skali wdrożenia wzorców zrównoważonej produkcji w sektorze MSP w Polsce informuje odsetek firm, które w przeciągu ostatnich pięciu lat wprowadziły rozwiązania prośrodowiskowe. Dla całego sektora MSP wyniósł on 57,7%. Fakt podjęcia owych działań jest zależny od wielkości firmy – najczęściej były one podejmowane przez firmy średnie (76,5%), istotnie rzadziej zaś przez mikro (63,4%) i małe przedsiębiorstwa (57,2%).
9. Wśród przedsiębiorstw, które zdecydowały się na wprowadzenie rozwiązań proekologicznych można wyróżnić trzy główne typy motywacji: ekonomiczną (rozwiązania

ekologiczne jako instrument uzyskania przewagi rynkowej/ograniczenia kosztów), etyczną (działania prośrodowiskowe uznawane za słuszne i dobre w kategoriach etycznych) oraz prawną (wynikającą z konieczności przestrzegania przepisów). Pozyskane wyniki wskazują na brak przewagi którejkolwiek z wyżej wymienionych motywacji do wprowadzenia rozwiązań proekologicznych. Co więcej, można mówić o ich współwystępowaniu. Spośród innych wyodrębnionych powodów wprowadzania owych rozwiązań najmniejsze znaczenie ma nacisk klientów/kontrahentów, co wskazuje na niski poziom świadomości ekologicznej nie tylko wśród kadr zarządzających/pracowników firm, ale również konsumentów indywidualnych. W kontekście nacisku na firmy sektora MSP ze strony zewnętrznych podmiotów rynkowych, przeprowadzone wywiady jakościowe wskazują na pozytywny wpływ kooperacji z międzynarodowymi przedsiębiorstwami. Podmioty te częstokroć wymagają od swych podwykonawców spełniania określonych standardów, również dotyczących ochrony środowiska, co wymusza na firmach sektora MSP podjęcie działań prośrodowiskowych.

10. Dane pochodzące od przedsiębiorstw sektora MSP, które deklarowały wprowadzanie rozwiązań proekologicznych wskazują na mały obszar tych działań zarówno w skali przedsiębiorstwa, jak i branży do której należy firma. Najczęściej wprowadzanymi działaniami były te, które nie wymagały od przedsiębiorstw specjalistycznej wiedzy czy też poniesienia dużych kosztów, np. wprowadzenie energooszczędnych źródeł światła (33,7% wskazań), wprowadzenie praktyki recyklingu/segregacji odpadów w firmie (20,4%) czy też zmniejszenie ilości wytwarzanych odpadów (16,4%). Działania bardziej specjalistyczne, takie jak np. analiza cyklu życia produktów czy ekoprojektowanie wprowadzone zostały przez bardzo mały odsetek firm, przy czym częściej przez posiadające większy kapitał ludzki i finansowy średnie przedsiębiorstwa. Znaczenie potencjału przedsiębiorstwa staje się tym bardziej istotne, iż firmy przy wprowadzaniu rozwiązań proekologicznych w znacznej mierze polegają na własnych zasobach kadrowych i finansowych.
11. Szczególnym typem rozwiązań proekologicznych, ze względu na ich kompleksowość w ograniczaniu negatywnego wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne, są systemy zarządzania środowiskowego. Informacje zebrane w trakcie analizy danych zastanych, jak i sondażu pozwalają na postawienie tezy o bardzo małym stopniu wdrożenia tych rozwiązań w firmach sektora MSP. Najczęściej wymienianymi jako istotne powodami niewprowadzenia systemów zarządzania środowiskowego był brak potrzeby (79,1%) oraz brak korzyści finansowych dla firmy (61,1%). Jednocześnie należy podkreślić, że te z firm, które zdecydowały się na wprowadzenie tego typu rozwiązań jako jeden z głównych skutków wdrożenia zauważały wzrost dochodów przedsiębiorstwa. Oznacza to, że przedsiębiorstwa sektora MSP nie są w wystarczającym stopniu poinformowane o pozytywnych skutkach, jakie może mieć dla nich wprowadzenie systemów zarządzania środowiskowego (zwłaszcza dla ich wyników finansowych).
12. Wspomniana praktyka samodzielnego wprowadzania rozwiązań proekologicznych związana jest z małą znajomością i popularnością inicjatyw/programów wspierających wdrażanie takich działań. Dotyczy to zarówno inicjatyw/programów publicznych, jak i tworzonych przez organizacje pozarządowe. Łącznie znajomość którejkolwiek z inicjatyw deklarowało 24,1% respondentów, zaś za najbardziej znane można uznać ekoetykiety oraz Dobrowolne Zobowiązania Środowiskowe.

13. Również inne instrumenty wspierające działalność proekologiczną sektora MSP, charakteryzują się ograniczoną skutecznością. Co prawda zaostrenie przepisów środowiskowych uznane zostało za jeden z najistotniejszych powodów wprowadzania rozwiązań prośrodowiskowych w firmach sektora MSP, jednak jak przyznają sami respondenci, przepisy te są ściśle przestrzegane jedynie przez część firm. Z kolei Zielone Zamówienia Publiczne (ZZP), ze względu na stosunkowo mały stopień zainteresowania udziałem firm sektora MSP w przetargach publicznych, można uznać za instrument o ograniczonych możliwościach oddziaływania na tego typu podmioty. Dyskusyjna jest również jego skuteczność, o czym świadczy znikomy odsetek firm, które wzięwszy udział w ZZP dokonali proekologicznych zmian w swym sposobie działania.
14. Przedstawione w powyższych punktach (pkt. 8-13) wnioski dotyczące wdrażania wzorców zrównoważonej produkcji w Polsce prowadzą do ogólnej refleksji, że aktywność prośrodowiskowa firm sektora MSP charakteryzuje się brakiem zinstytucjonalizowania (mały stopień uczestnictwa w prośrodowiskowych inicjatywach publicznych/pozarządowych), niskim stopniem złożenia i skalą podejmowanych działań oraz ograniczonym ich zasięgiem (ograniczenie wprowadzanych rozwiązań do przedsiębiorstwa, brak współpracy z podmiotami zewnętrznymi).
15. Dotychczasowy, niski stopień wdrożenia rozwiązań proekologicznych w sektorze MSP powinien wzrosnąć w przeciągu najbliższych dwóch lat. Tak wynika z odpowiedzi respondentów, którzy w 75,4% przypadków deklarowali, iż reprezentowane przez nich firmy zamierzają podjąć działania proekologiczne. Jednocześnie jednak wskazywano na szereg barier, z których za najpoważniejszą należy uznać brak funduszy. Z tego względu firmy za najbardziej pożądane stymulatory wprowadzania przez nie działań prośrodowiskowych uznawały bezpośrednie dotacje oraz, w ramach rekompensaty za poniesione koszty, ulgi podatkowe. Za najbardziej efektywne narzędzia wsparcia instytucjonalnego we wdrażaniu WZP należy uznać wsparcie finansowe (ulgi podatkowe i bezpośrednie dopłaty/dotacje, preferencyjne kredyty) oraz zapewnienie stabilnego i egzekwowanego prawa środowiskowego.
16. Wzrost skali wdrożenia WZP w sektorze MSP w perspektywie pięciu lat przewidywany jest również przez ekspertów biorących udział w badaniu delfickim, przy czym większość z nich uznawała, że będzie on niższy niż w innych krajach UE.

12. Wnioski i rekomendacje wynikające z przeprowadzonych studiów przypadku

W ramach badania zrealizowano pięć studiów przypadku opisujących praktyki firm należących do dwóch kategorii:

1. Przedsiębiorstwa, które dobrowolnie wdrożyły rozwiązania proekologiczne. Wybrane do badania firmy to:
 - a. Przedsiębiorstwo Metal Expert z Elbląga, działające w sektorze przetwórstwa przemysłowego.
 - b. Przedsiębiorstwo Stara Szkoła w Ubliku, działające w sektorze usług hotelowych.
2. Przedsiębiorstwa z sektora usług i towarów środowiskowych. Wybrane zostały następujące przedsiębiorstwa:
 - a. P.P.H.U INSTALDOM, zajmujące się dystrybucją i instalacją m.in. ekologicznych urządzeń grzewczych.
 - b. GEO-SFERA Ekspertyzy Środowiskowe, zajmujące się wykonywaniem ekspertyz środowiskowych, wsparciem firm we wdrażaniu rozwiązań proekologicznych m.in. systemu ISO 14001.
 - c. Budomex-bis, trudniący się opracowywaniem projektów, instalacją i serwisem stacji solarnych oraz biooczyszczalni ścieków.

Zrealizowane studia przypadków pozwoliły na zidentyfikowanie dobrych praktyk, (1) będących przykładami skutecznych, własnych inicjatyw podejmowanych przez przedsiębiorców, które prowadzą do wdrażania wzorców zrównoważonej produkcji oraz (2) działań, prowadzących do osiągnięcia sukcesu rynkowego firm posiadających w ofercie artykuły i usługi związane z WZP i wymaganiami ekologicznymi.

Ad (1):

Dobłą praktyką firmy **MetalExpert** jest wdrożenie strategii rozwoju *Create and care*, co stało się krokiem poprzedzającym proces wprowadzenia ekoinnowacji, na której realizację pozyskano znaczną dotację. MetalExpert podejmuje liczne działania, mające na celu zmniejszanie negatywnego wpływu działalności zakładu (np. galwanizerni, obróbki, spawania czy szlifowania) na środowisko naturalne. Dobłą praktyką jest również dbałość o kumulację i transfer wiedzy w firmie (poprzez utworzenie działu B+R prowadzącego własne badania i będącego w kontakcie z instytucjami akademickimi) oraz troska o internalizację działań prośrodowiskowych w gronie załogi. O dobrej praktyce można również mówić w kontekście orientacji firmy na pozyskiwanie środków zewnętrznych na prowadzenie działalności innowacyjnej.

Dobłą praktyką przedsiębiorstwa **Stara Szkoła w Ubliku** jest jego silna koncentracja na działaniach ekoinnowacyjnych sprawiających, że wszelkie aspekty funkcjonowania przedsiębiorstwa są podporządkowane idei minimalizowania negatywnego wpływu na środowisko (sortownia odpadów, przydomowa oczyszczalnia ścieków, polityka gospodarowania odpadami ze spalania, restrykcyjne unikanie substancji mających negatywny wpływ na środowisko). Stanowi to swoistą pasję właścicieli, jak również stało się sposobem na zbudowanie przewagi konkurencyjnej. Dobłą praktyką firmy okazało się także pozyskanie certyfikatów uwiarygodniających prośrodowiskowość przedsiębiorstwa w oczach klientów i wykorzystanie faktu posiadania tych zaświadczeń jako motywu wokół, którego osnute

są działania promocyjne. Do dobrych praktyk można też zaliczyć swoiste pozycjonowanie towarów oferowanych przez przedsiębiorstwo. Choć należą one do grupy produktów spożywczych – to jednak są traktowane przez pryzmat swojej wartości dodanej, tj. w pełni ekologicznego i tradycyjnego sposobu wytworzenia. Na poziomie ogólnym dobra praktyka Starej Szkoły w Ubliku to strategia zbudowania unikatowej oferty hotelowej opartej o wartości ekologiczne, poprzedzona systematyczną analizą typu SWOT.

Ad (2):

Firma **Geosfera** wprowadziła dobre praktyki, regulujące jej relacje z konkurencją (niekonfrontacyjność), określające jakość i styl obsługi (kompleksowość, wychodzenie poza schematy obowiązujące w branży, elastyczność, komunikatywność) oraz przyczyniające się do budowy kapitału społecznego (tworzenie sieci współpracy). Dobrą praktyką jest także konsekwentnie prowadzona polityka inwestycji 30% zysku w innowacje technologiczne. Na poziomie ogólnym dobrym pomysłem przedsiębiorstwa była identyfikacja przewagi konkurencyjnej w stylu działania i budowa młodej, przyjaznej, otwartej oraz dynamicznej firmy w dość zachowawczym otoczeniu konkurencyjnym.

Dobra praktyka firmy **Instaldom** koncentruje się wokół zaangażowania ze strony jej właściciela w aktywność edukacyjno-doradczą prowadzoną na forach tematycznych (w obszarze technologii grzewczych), co pełni rolę zdobywania informacji o charakterze consumer insight. Właściciel przedsiębiorstwa jest cenionym komentatorem, uważanym za eksperta. Rolę komentatora wykorzystuje do promowania rozwiązań optymalnych ze względu na walory środowiskowe i ekonomiczne. Dobrą praktyką firmy jest transfer wiedzy właściciela, uznanego za autorytet merytoryczny, innym pracownikom firmy, dzięki czemu przedsiębiorstwo dysponuje w pełni profesjonalną kadrą. Na poziomie ogólnym, można mówić o dobrym pomysłem biznesowym, jakim jest wprowadzenie i poszerzanie asortymentu o towary i usługi środowiskowe. Działania te zostały poprzedzone dogłębną edukacją kadry.

Dobrą praktyką przedsiębiorstwa **Budomex-Bis** jest budowanie sieci współpracy z podwykonawcami i producentami, świadczenie usług w atmosferze jak najlepszych relacji z klientami oraz skoncentrowanie na aspekcie estetycznym jako swoistym wyróżniku oferty. Na poziomie generalnym można mówić o dobrej praktyce, polegającej na pełnym zrozumieniu perspektywy klienta i staraniach, by mógł on jak najwięcej wynieść ze współpracy z Budomex-bis. Jest to szczególnie istotne, gdyż inaczej niż w przypadku klientów firmy Geosfera, klienci Budomex-bis nie są zobligowani do korzystania z usług tej firmy przez żadne zewnętrzne regulacje czy przepisy.

Studia przypadków objęły szerokie spektrum różnych przedsiębiorstw, co pozwala na stworzenie rekomendacji możliwych do wykorzystania przez wiele innych firm z sektora MSP, należących zarówno do sektora środowiskowego, jak i będących spoza niego, zajmujących się zarówno produkcją, jak i również handlem czy usługami.

Firmy, prowadzące aktywność innowacyjną, mogą starać się identyfikować swoją działalność w kategoriach pozwalających na uzyskiwanie finansowania zewnętrznego. Może okazać się, że spełnienie pewnych formalnych warunków wymaga jedynie nieznacznej modyfikacji czy sformalizowania i sparametryzowania stosowanych już praktyk. Warto również, by przedsiębiorstwa koncentrowały się na kumulacji i transferze wiedzy, która stanowi o ich zasadniczym kapitale.

Przedsiębiorcy planujący rozpocząć działalność (lub pragnący repozycjonować aktualną ofertę) mogą brać pod uwagę budowanie specyficznej przewagi konkurencyjnej swoich firm na wartościach ekologicznych. Rosnąca świadomość środowiskowa w społeczeństwie oraz podejmowane w tym kierunku działania promocyjne, pozwalają liczyć na wpasowanie się z ofertą firmy w niszę rynkową. Nisza ta może być atrakcyjna z uwagi na profil nabywcy konsumentów. W celu przyjęcia omawianej strategii przedsiębiorcy winni skoncentrować się na jak najszerszym wdrożeniu WZP w działalności swoich firm i pozyskaniu certyfikatów dokumentujących ten fakt. Motyw prośrodowiskowy można następnie wykorzystywać w akcjach promocyjnych firmy.

Firmy usługowe z podstawowego sektora środowiskowego mają szansę budowania przewagi konkurencyjnej, wykorzystując instrumenty marketingowe powszechnie stosowane w innych branżach. Oczekiwania klientów koncentrują się wokół jak najpełniejszej obsługi, elastycznego dostosowywania oferty do specyfiki firmy i wyręczaniu klienta w działaniach na styku z instytucjami administracyjnymi. Stworzenie kompleksowej oferty „obsługi środowiskowej” jest atrakcyjną propozycją dla wielu potencjalnych klientów: dużych firm, które obligatoryjnie muszą realizować wymogi środowiskowe (oznacza to też dobrą perspektywę rozwoju rynku). W tym celu niezbędne jest zapewnienie jakości obsługi wykraczającej poza aktualne standardy – otwartej, dynamicznej, kompleksowej i elastycznej.

W przypadku firm środowiskowych, których klienci nie są zobligowani do korzystania z towarów środowiskowych przepisami prawa, godne rozważenia jest zbudowanie przewagi konkurencyjnej na elementach traktowanych przez innych jako drugoplanowe, np. na aspekcie estetycznym instalacji.

Firmy nie należące obecnie do sektora środowiskowego mogą dostrzec szansę na zintensyfikowanie rozwoju biznesu we wprowadzeniu do oferty towarów i/lub usług środowiskowych. Rozwojowi tego sektora sprzyjają regulacje prawne, a częstokroć również obiektywne oszczędności przy eksploatacji ekologicznych urządzeń. Jest to zatem obiecujący pomysł na dywersyfikację oferty firmy, nie wiążący się zarazem z zupełną zmianą profilu działalności, a wręcz przeciwnie – będący naturalną nadbudową aktualnie posiadanych kompetencji. Firma musi zdobyć wszechstronną wiedzę w zakresie nowego asortymentu, a dodatkowo w rozmowach z kontrahentami może nawiązywać do argumentacji, odwołującej się do świadomości ekologicznej. Ma to obecnie coraz większą szansę przyczynić się do aspiracyjnego postrzegania oferty.

13. Weryfikacja hipotez badawczych

Na etapie przygotowania projektu badawczego i analizy danych zastanych postawiono szereg hipotez dotyczących wdrażania wzorców zrównoważonej produkcji w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw. Hipotezy te dotyczyły barier we wdrażaniu WZP, poziomu wiedzy o aktywności instytucji publicznych (krajowych i unijnych) oraz pozarządowych, służących wsparciu firm we wdrażaniu rozwiązań proekologicznych czy zasadniczych motywów wdrażania WZP w przedsiębiorstwach. Większość z kwestii postulowanych w hipotezach była dyskutowana wcześniej, na etapie omawiania poszczególnych zagadnień związanych z wdrażaniem WZP. W niniejszym rozdziale hipotezy te zostaną kolejno omówione, jako że stanowią swoistą rekapitulację wcześniej przedstawianych wniosków.

Pierwsza z postawionych hipotez wskazywała na fakt, że niski stopień wdrożenia rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP jest związany z małą świadomością ekologiczną kadry zarządzającej i pracowników przedsiębiorstw.

Wyniki badania wielokrotnie wskazują na generalnie niewysoką świadomość prośrodowiskową kadry zarządzającej w małych i średnich przedsiębiorstwach. Przykładowo: uwzględnianie potrzeb i interesów środowiska przyrodniczego uznawane jest za najmniej istotny czynnik w zestawieniu z innymi elementami idei społecznej odpowiedzialności biznesu. Jednocześnie najważniejszym powodem braku innowacji ekologicznych w firmach jest niedostrzeganie przez kierownictwo potrzeb środowiska.

Poziom świadomości ekologicznej to czynnik o kompleksowym charakterze. Do jego oceny potrzeba posłużyć się specjalnie stworzoną skalą, powstałą w wyniku wykorzystania szeregu pytań zadawanych w trakcie badania. Trzeba również pamiętać, że wyniki sondażu ukazują generalnie małe zaangażowanie w kwestie proekologiczne. Na poziomie analitycznym stwarza to problem niskich wskazań odpowiedzi na poszczególne pytania kwestionariusza, odnoszące się do tego zagadnienia. Trudności tego rodzaju zostały przezwyciężone poprzez stworzenie syntetycznego wskaźnika, będącego miarą świadomości ekologicznej w firmie. Wskaźnik ten posłużył do oszacowania związku pomiędzy stanem świadomości ekologicznej kadry zarządzającej i pracowników firm a stopniem wdrożenia rozwiązań proekologicznych w ich przedsiębiorstwach. Jest to więc uproszczona miara dostarczająca możliwych przewidywań, co do stopnia świadomości ekologicznej w firmie. Do budowy wskaźnika wykorzystano pytania poruszające następujące kwestie:

- Znajomość idei społecznej odpowiedzialności biznesu i powiązanie jej z kwestiami odpowiedzialności przedsiębiorstwa za środowisko naturalne przez kadrę zarządzającą/właścicieli firm.
- Uwzględnienie w strategii rozwoju firmy kwestii oddziaływania na środowisko naturalne.
- Fakt dokonywania oceny wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne.
- Uznanie „troski o środowisko naturalne” za istotny motyw podjętych działań proekologicznych.
- Wzrost świadomości ekologicznej pracowników jako deklarowanej korzyści wyniesionej z działań prośrodowiskowych w firmie.
- Znajomość praktyki ekoetykietowania produktów i usług.
- Plany wdrożenia rozwiązań proekologicznych w firmie.

Wartość wskaźnika odpowiada sumie działań/aktywności/stanu faktycznego opisanych przez powyższe kwestie, a faktycznie znajdujących zastosowanie w danym przedsiębiorstwie (przy czym nie dokonywano rozróżnienia pomiędzy firmami, w których deklarowano plany wprowadzenia jednego, kilku lub więcej rozwiązań proekologicznych – wszystkie takie firmy były klasyfikowane jako „posiadające plany ekologiczne”). Dla określenia na ile skonstruowana skala jest rzetelna, zastosowano jedną z najpowszechniejszych technik pomiaru homogeniczności skali – współczynnik Alfa-Cronbacha. Współczynnik ten przyjmuje wartości od 0 do 1, a na wysoką rzetelność skali wskazują wartości większe od 0,7. Alfa-Cronbacha pozwala na określenie, do jakiego stopnia zestaw zmiennych składających się na skalę opisuje jeden, ukryty w nich konstrukt – w omawianej kwestii: poziom świadomości ekologicznej w firmie. W przypadku charakteryzowanej powyżej skali uzyskano zadowalającą miarę jej spójności: Alfa-Cronbacha wyniósł 0,704.

Tak opracowany wskaźnik potraktowany został jako predyktor w analizie, gdzie zmienną zależną (wyjaśnianą) była skala wprowadzonych działań proekologicznych (rozumiana jako liczba różnych typów wprowadzonych działań). Na podstawie analizy można stwierdzić, że wskaźnik mówiący o świadomości ekologicznej w firmie wyjaśnia 45,8% zmienności zmiennej zależnej, tj. skali wdrożonych rozwiązań prośrodowiskowych, zaś model mówiący o występowaniu zależności testowanych zmiennych w kierunku postulowanym w hipotezie jest istotny statystycznie. A zatem poziom świadomości ekologicznej w przedsiębiorstwie decyduje w znaczącym i istotnym stopniu o tym, na ile wdrażane są tam rozwiązania prośrodowiskowe. Co za tym idzie, niski stan świadomości ekologicznej odpowiada za małą skalę wdrożenia WZP.

Dru ga hipoteza zakładała, że jedną przyczyn niewielkiego stopnia wdrożenia rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP jest brak odpowiednio przeszkolonych pracowników i ogólnej kompetencji w kwestiach środowiskowych w firmie. O braku dostępu do kadry o kierunkowym wykształceniu (np. inżynierów – absolwentów ochrony środowiska czy absolwentów studiów środowiskowych) oraz o braku wiedzy na temat możliwych sposobów wdrażania WZP w firmie, można było usłyszeć od respondentów już w pierwszej fazie badania – w wywiadach indywidualnych jakościowych. W firmach, gdzie przyznawano się do umiarkowanego stosowania się do przepisów środowiskowych, za przyczynę takiego stanu rzeczy w 66,4% podawano brak znajomości owych przepisów.

Podobnie jak w przypadku pierwszej hipotezy tu również skonstruowano syntetyczny wskaźnik, będący uproszczoną miarą poziomu wiedzy na tematy środowiskowe w przedsiębiorstwie. Uzasadnieniem za budowę wskaźnika jest fakt, że kapitał ludzki to złożony konstrukt teoretyczny oraz – podnoszone już poprzednio – niewielkie zaangażowanie firm w sprawy środowiskowe, owocujące niskimi wskazaniem na poziomie poszczególnych pytań w kwestionariuszu. Wskaźnik uwzględniał informacje w zakresie takich kwestii, jak:

- Znajomość prawa środowiskowego przez kadrę zarządzającą i pracowników szeregowych w firmie.
- Fakt uwzględnienia w strategii rozwoju przedsiębiorstwa kwestii podnoszenia kwalifikacji pracowników.
- Fakt dokonywania przez pracowników firmy diagnozy wpływu działalności na środowisko naturalne.
- Znajomość ze strony kadry zarządzającej określonych instrumentów i programów

służących wsparciu wdrażania WZP w firmie (np. Inicjatywa Czystszy Biznes, konkursy dotacyjne ze środków europejskich, Program Odpowiedzialność i Troska).

Wartość wskaźnika odpowiada temu, ile spośród powyższych kwestii znajduje zastosowanie w danym przedsiębiorstwie. Dokonano oceny rzetelności stworzonej skali – współczynnik Alfa-Cronbacha uzyskuje wysoką wartość na poziomie 0,811. Można zatem uznać, że zastosowany zestaw zmiennych opisuje zawarty w nich konstrukt, tzn. poziom kompetencji w sprawach środowiskowych w firmie.

Okazuje się, że wskaźnik ten wyjaśnia samodzielnie 25,3% wariancji zmiennej zależnej – skala wdrożonych rozwiązań prośrodowiskowych i jej związek ze zmienną zależną – w kierunku postulowanym w hipotezie – jest istotny statystycznie. Tak więc wyższy poziom kompetencji odnośnie do kwestii środowiskowych w przedsiębiorstwie wpływa korzystnie, i istotnie statystycznie na skalę wdrażanych tam rozwiązań prośrodowiskowych. Trzeba tym samym uznać, że do przyczyn niewielkiego stopnia wdrożenia rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP zdecydowanie należy niedostatek odpowiednio przeszkolonych kadr i ich zbyt niskie kompetencje w kwestiach środowiskowych. Łącznie oba wskaźniki stworzone na potrzeby testowania pierwszej i drugiej hipotezy wyjaśniają 49,1% wariancji zmiennej operacjonalizującej stopień wdrożenia WZP w przedsiębiorstwach. Oznacza to istotne znaczenie czynników „pozaekonomicznych” i stąd przypuszczalnie duży efekt w postaci wzrostu wdrożenia WZP, możliwy do osiągnięcia na drodze zwiększania poziomu świadomości ekologicznej oraz stanu wiedzy kadr w firmach z sektora MSP.

Hipoteza trzecia zakładała, że działania związane z wdrażaniem wzorców zrównoważonej produkcji nie są traktowane przez przedsiębiorstwa jako opłacalna inwestycja zgodna ze strategią firmy i pozwalająca na uzyskanie przewagi konkurencyjnej na rynku.

Należy rozważyć tę kwestię w dwóch podgrupach przedsiębiorstw – tych, które wprowadziły rozwiązania proekologiczne w ostatnich pięciu latach oraz tych, które takowych rozwiązań nie wprowadziły. W przypadku pierwszej grupy skoncentrowano się na pytaniu o ocenę ważności motywu, decydującego o wprowadzeniu rozwiązań proekologicznych w postaci dążenia do poprawy konkurencyjności i pozycji firmy na rynku. Bodziec ten został uznany za bardzo istotny dla podjęcia działań prośrodowiskowych przez 19,3% respondentów. Odsetek ów należy uznać za niski w porównaniu do innych przyczyn, dla których wprowadzono WZP, co sprawia, że dla tej grupy firm uznaje się, że zgodnie z hipotezą działania prośrodowiskowe nie wpisują się w plany wzrostu konkurencyjności. W przypadku firm, które nie wprowadziły rozwiązań proekologicznych, wskaźnikiem pozwalającym na rozstrzygnięcie hipotezy jest pytanie dotyczące przyczyn, dla których przedsiębiorstwo nie wdrożyło owych działań. W 31,1% badanych przedsiębiorstw za bardzo istotny powód niewprowadzenia żadnych rozwiązań prośrodowiskowych uznano brak korzyści finansowych dla firmy. Można zatem uznać, że firmy te nie widzą w działaniach prośrodowiskowych opłacalnej inwestycji (tzn. takiej, w której zyski są wyższe niż koszty). Jest to związane z odroczonym, w większości przypadków, charakterem profitów mogących wynikać z wdrożenia WZP. Wydaje się słusznym wniosek, że stwierdzenie postulowane w trzeciej hipotezie znalazło potwierdzenie.

Hipoteza czwarta wskazywała na istotny problem ograniczający rozpowszechnianie się dobrych praktyk w zakresie wdrażania rozwiązań proekologicznych, jakim jest brak

powiązań kooperacyjnych pomiędzy firmami (niski poziom kapitału społecznego i relacyjnego).

Weryfikacji tej hipotezy badawczej służyły pytania mówiące o współpracy pomiędzy firmami przy wdrożeniu rozwiązań proekologicznych oraz wykorzystywanych przez przedsiębiorstwa źródeł informacji na ich temat. Jak wynika z pozyskanych danych, zaledwie 3,1% firm sektora MSP poszukiwało wiedzy na temat wprowadzania w firmie rozwiązań proekologicznych u innych przedsiębiorstw działających w tej samej branży. Również w kwestii współpracy w trakcie procesu wdrożenia odsetek firm, który podjął kooperację z innymi przedsiębiorstwami należy uznać za stosunkowo niski (wynosi on zaledwie 8,6% wśród firm, które wprowadziły w przeciągu 5 lat działania proekologiczne). Można zatem przyjąć postawioną hipotezę za prawdziwą.

Według **piątej hipotezy** przedsiębiorstwa sektora MSP w niewielkim stopniu są świadome istnienia działań instytucji publicznych (krajowych i unijnych) oraz pozarządowych, służących wsparciu firm we wdrażaniu rozwiązań proekologicznych.

W kwestionariuszu badania sondażowego znajdowało się pytanie o znajomość poszczególnych inicjatyw/programów zarówno publicznych, jak i pozarządowych służących wsparciu wdrażania WZP w sektorze MSP. Respondenci zostali zapytani o znajomość takich programów/inicjatyw, jak:

- Etykietowanie ekologiczne (Ecolabel, Ekoznak)
- Dobrowolne Zobowiązania Ekologiczne
- Konkursy dotacyjne realizowane w ramach Regionalnych Programów Operacyjnych
- Inicjatywa Czystszy Biznes (Zielone Biuro, Czysta Turystyka, Kluby Czystego Biznesu, Minimalizacja Odpadów i Strat)
- Program Odpowiedzialność i Troska
- Szkoły Czystszej Produkcji i Zarządzania Środowiskowego
- Konkursy Dotacyjne realizowane w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (Priorytetu IV i IX)
- Projekty realizowane w ramach sieci Enterprise Europe Network
- ACT CLEAN/SPIN

Odsetek przedstawicieli firm sektora MSP (przedstawicieli kadry zarządzającej/właścicieli), którzy znali poszczególne programy wahał się od 15,9% (w przypadku etykietowania ekologicznego) do 4,7% (w przypadku ACT CLEAN/SPIN). Łącznie znajomość którejkolwiek z inicjatyw/programów zadeklarowało 21,4% respondentów. Należy przy tym podkreślić, że jest to znajomość „wspomagana”, a więc stwierdzana przez respondentów po wyczytaniu nazwy inicjatywy/programu, zatem w rzeczywistości może ona być jeszcze niższa. W związku z tym można uznać, iż poziom upowszechniania wiedzy o inicjatywach/programach służących wsparciu wdrażania WZP w sektorze MSP jest dość niski i tym samym potwierdzić słuszność postawionej hipotezy.

Hipoteza szósta wskazywała, że czynnikiem, który dotychczas w największym stopniu wpływał na wdrażanie rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP są zobowiązania, wynikające z istniejących przepisów prawa.

W ramach badania sondażowego respondenci zostali poproszeni o określenie istotności poszczególnych motywów stojących za wprowadzaniem WZP. Pozyskane dane pozwalają

na stwierdzenie, że co prawda obowiązki nałożone przez prawo nie stanowią motywu najczęściej wymienianego jako istotny przy wprowadzeniu rozwiązań proekologicznych, ale są jednym z trzech najważniejszych powodów tego typu działań (60,7% respondentów uznało je za istotne). Więcej respondentów uznało za ważne takie motywy, jak: troska o stan środowiska naturalnego (a więc wewnętrzną motywację mogącą wynikać ze świadomości ekologicznej, ale nie można wykluczyć, że również z oczekiwań stawianych przez klientów i kontrahentów) oraz poszukiwanie oszczędności związanych z ograniczeniem zużycia energii i surowców (motywacja pragmatyczna związana z ograniczaniem kosztów prowadzenia działalności). Tak więc z formalnego punktu widzenia hipotezę należy rozstrzygnąć negatywnie – gdyż względy wynikające z przepisów prawa nie okazały się dominującym motywem wdrażania WZP, mimo że wykazano ich niebagatelne znaczenie.

Hipoteza siódma zakładała, że publiczne instrumenty wsparcia w niewielkim stopniu zachęcają firmy do wdrażania rozwiązań proekologicznych, ponieważ w praktyce nie są one stosowane lub są mało efektywne (np. kryteria środowiskowe nie są brane pod uwagę w zamówieniach publicznych).

W zasadzie wszystkie inicjatywy/projekty wsparcia instytucjonalnego charakteryzują się niskim poziomem znajomości w gronie przedsiębiorców i bardzo niskim odsetkiem firm biorących w nich udział. W przypadku większości z tych inicjatyw wskaźnik udziału wynosił poniżej 1%, zaś uczestnictwo w przynajmniej jednym z projektów tego rodzaju zadeklarowało 8,6% badanych przedsiębiorstw.

Okazało się też, że Zielone Zamówienia Publiczne – jeden ze sztandarowych instrumentów publicznych wspierających WZP – mają bardzo ograniczony zakres oddziaływania na przedsiębiorstwa sektora MSP. Wynika to z faktu, że jedynie część firm bierze udział w przetargach publicznych zaś wśród podmiotów, które biorą w nich udział, jedynie w pojedynczych przypadkach konieczność spełnienia kryteriów środowiskowych stała się impulsem do wprowadzenia rozwiązań proekologicznych. Można również uznać, iż ZZP są wykorzystywane w niewystarczającym stopniu, o czym świadczy fakt, że spotkało się z nim zaledwie 20,5% firm sektora MSP biorących udział w przetargach publicznych.

14. Rekomendacje

Kwestie WZP dotyczą działań o efektach niebezpośrednich i odroczonych, co musi znajdować odzwierciedlenie w charakterze proponowanych rekomendacji. Rekomendacje koncentrują się bowiem albo na propozycjach stworzenia bezpośredniego powiązania pomiędzy działaniami prośrodowiskowymi a wymiernymi korzyściami dla przedsiębiorców, albo na propozycjach działań, których skutki będą długofalowe.

Rekomendowane działania można traktować jako rozproszone inicjatywy, które mogą lub powinny zostać docelowo skoordynowane, monitorowane czy włączone w kompleksowy system promowania i wdrażania WZP w sektorze MSP. Jest to jednak przedsięwzięcie o bardzo szerokim zakresie i jako takie wymyka się celom niniejszego badania. Wymaga bowiem uwzględnienia szeregu innych – nieobjętych badaniem kwestii – takich jak: sytuacja prawna i fiskalna MSP w kontekście wdrażania WZP, uwarunkowania instytucjonalne systemów wsparcia służących wdrażaniu WZP w MSP itd. Zadanie stworzenia spójnego programu działań z pewnością jest szczytnym celem, ale nie może zostać przeprowadzone wyłącznie w ramach niniejszego projektu, w którym przedstawionych jest szereg propozycji rozwiązań systemowych. Proponowane inicjatywy mogą stać się ważnym przyczynkiem do stworzenia na ich bazie spójnego programu. Trzeba jednak przy tym pamiętać, że kwestia skoordynowanego programowania procesów ekonomicznych jest wielowymiarowa, a ostateczne powodzenie projektu zależy od wielu czynników, w tym również od tego, czy mechanizm powiązań poszczególnych rozwiązań w jeden program jest wydolny i dostosowany do specyfiki środowiska, w którym jest aplikowany. Takie m. in. zagadnienia powinny stać się przedmiotem ekspertyzy z dziedziny zarządzania procesami.

Zarysowywane rekomendacje mają charakter postulatyczny. Ich praktyczne wdrożenie musi oczywiście zostać poprzedzone wnikliwą analizą wykonalności bądź wpływu na inne elementy systemów wsparcia czy szerzej – na aspekty gospodarki. Szczególnie dotyczy to nowych inicjatyw, które muszą wymagać długotrwałych przygotowań oraz są związane z określonymi nakładami. Niektóre z rekomendacji wpisują się w obecnie funkcjonujące systemy i działania, co rodzi nadzieję na ich szybsze wdrożenie. Trudno jednoznacznie wskazać, który z dwóch typów działań – nowe rozwiązania czy też modernizacja obecnie funkcjonujących – są bardziej obiecujące w terminach efektywności. Niestety można przypuszczać, że dodatkowy potencjał aktualnych rozwiązań jest ograniczony. W toku badania nie udało się zidentyfikować barier ściśle związanych z określonymi, dostępnymi systemami wsparcia WZP, których usunięcie mogłoby znacząco i bezpośrednio przyczynić się do poprawy sytuacji. Dlatego też rekomendacje dotyczące usprawnień w obecnie funkcjonujących narzędziach stanowią mniejszą część wśród proponowanych rozwiązań.

Trzeba też przyznać, że wiele rekomendacji odnosi się do potrzeby wsparcia finansowego MSP w zakresie wdrażania WZP i działań proekologicznych. Jak wiadomo, niemożliwe jest pełne zaspokojenie tego rodzaju potrzeb. Można więc rozważać powiązanie mechanizmów wspierających działania proekologiczne z innymi działaniami na rzecz przedsiębiorców. Warto tu zaproponować szersze objęcie kwestii środowiskowych poprzez system KSU, świadczący aktualnie usługi szkoleniowe, doradcze w zakresie innowacji, informacyjne czy w zakresie funduszy pożyczkowych i poręczeniowych. Widać, że inicjatywy proekologiczne (oferowane obecnie, w pewnym zakresie, przez KSU) dobrze wpisują się w kompetencje

KSU, który to może je upowszechniać oraz służyć wszechstronną informacją. Należałoby więc zwiększyć dostępność oferty środowiskowej tego systemu (poprzez włączenie do sieci większej liczby placówek wyspecjalizowanych w tej problematyce lub włączenie jej do portfolio usług większej liczby placówek obecnie działających w sieci). Godne rekomendacji jest również propagowanie usług środowiskowych świadczonych w ramach KSU, np. w ramach obecnie realizowanej akcji promocyjno-informacyjnej KSU.

Wnioski tego rodzaju nie wynikają jednak wprost ze zgromadzonego materiału empirycznego i są w tym miejscu formułowane jako spojrzenie z szerszej perspektywy, wymagające dalszego namysłu z uwzględnieniem specyfiki aktualnie prowadzonych działań systemowych wspierających sektor MSP.

Reasumując, na podstawie zgromadzonych danych z badania jakościowego, ilościowego oraz z przeprowadzonej analizy danych zastanych, wyłaniają się następujące inicjatywy godne zarekomendowania, jako propozycje rozwiązań systemowych na rzecz szerszego wdrażania wzorców zrównoważonej produkcji w działalności małych i średnich przedsiębiorstw. Niektóre z tych inicjatyw adresowane są szczególnie do określonych typów przedsiębiorstw, inne mają zastosowanie względnie uniwersalne. W przypadku, gdy daje się wskazać ten typ firm, które byłyby w największym stopniu beneficjentami danego rozwiązania, zostało to zaznaczone.

1. Należy zachęcać przedsiębiorców do stosowania przepisów prawa środowiskowego. Jest to kwestia szczególnie istotna w przypadku firm działających w mniejszych miejscowościach albo zlokalizowanych w miejscach, gdzie jeden lub kilku przedsiębiorców cieszy się dominującą pozycją rynkową. Panuje tam powszechne przekonanie o „przy-mykaniu oka” na formalny aspekt spraw środowiskowych. Kwestia respektowania przepisów prawa środowiskowego wydaje się mieć większe znaczenie w odniesieniu do mikroprzedsiębiorstw, które nawet we własnej ocenie są mniej rygorystycznie nastawione do regulacji prawnych.
2. Należy dbać o stabilność prawa środowiskowego. Kwestia ta ma jednakowe znaczenie dla firm każdej wielkości i niezależnie od tego, gdzie prowadzą swoją działalność. W przypadku firm, dla których dostosowanie do przepisów prawa środowiskowego wymaga dużych nakładów (np. zmian w technologii produkcji, zakupu nowych urządzeń) postulat ten ma specjalne znaczenie. Może okazać się, że kolejne zmiany, jeśli będą pociągały za sobą konieczność dalszych inwestycji, zostaną zignorowane, jako niemieszczące się w rachunku ekonomicznym.
3. Należy dążyć do upowszechnienia wśród kadry zarządzającej przedsiębiorstw i ich pracowników wiedzy na temat zobowiązań wynikających z przepisów prawa w kwestii ochrony środowiska. Postulat ten ma szczególne znaczenie w przypadku najmniejszych firm, w których zarówno poziom respektowania przepisów, jak i ich znajomość jest relatywnie najmniejsza. Przykładem możliwego działania w tym zakresie może być opracowany i bezpłatnie udostępniony w Internecie poradnik z najważniejszymi przepisami ochrony środowiska, np. w BIP przypisanym Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska.
4. Należy upowszechniać Zielone Zamówienia Publiczne poprzez wsparcie instytucjonalne w postaci np. szkoleń organizowanych dla odpowiednich działów zajmujących się organizowaniem przetargów publicznych.
5. Należy dążyć do upowszechniania wśród Zamawiających nie tylko zamówień publicz-

nych, ale również konkursów, w których uwzględniane są kryteria środowiskowe. Konkursy takie cechowałyby się mniej skomplikowanymi procedurami niż zamówienia publiczne, przez co mogłyby się upowszechniać w przypadku relatywnie małych zamówień i byłyby rozpisywane często, jako niewymagające tak dużego nakładu po stronie zamawiającego, jak ma to miejsce w przypadku zamówień publicznych. Inicjatywa ta w szczególnie sposób kierowana byłaby do podmiotów o mniejszej skali działalności, które nie ubiegają się o duże zamówienia.

6. Należy podejmować działania zmierzające do zmniejszenia kosztów szkolenia kadr przedsiębiorstw w kwestiach środowiskowych. Jest to szczególnie ważne w przypadku firm z sektora środowiskowego, dla których kapitał wiedzy ma znaczenie strategiczne dla podstawowej działalności przedsiębiorstwa. Zmniejszenie kosztów mogłoby nastąpić poprzez:
 - a. Wprowadzenie rozwiązań fiskalnych rekompensujących firmom nakłady poniesione z tytułu oddelegowania pracowników na szkolenia o tematyce środowiskowej (np. poprzez wprowadzenie ulg podatkowych dla firm oddelegowujących).
 - b. Utrzymanie w KSU bezpłatnej usługi audytów środowiskowych w jednostkach sektora MSP oraz szersza informacja dotycząca tej usługi (np. ogłoszenia w prasie lokalnej).
 - c. Wprowadzenie w instytucjach finansujących działania proekologiczne (jako jeden z priorytetów) szkoleń dla jednostek sektora MSP z zakresu ochrony środowiska. Umożliwiłoby to oferowanie tym jednostkom szkoleń bezpłatnych lub o minimalnej wysokości opłat.
7. Należy podejmować działania skierowane do kadry zarządzającej MSP w celu zwiększania świadomości ekologicznej. Kwestia ta posiada uniwersalne znaczenie w przypadku wszystkich branż i klas wielkości firm z sektora MSP. W przypadku najmniejszych firm w ramach zwiększania świadomości ekologicznej kadr zarządzających mieści się także postulat popularyzowania narzędzi odpowiednich do prowadzenia diagnozy środowiskowej. Narzędzia te są bowiem w tej klasie firm rzadziej stosowane.
8. Należy podejmować działania propagujące sukcesy firm, które wykorzystały do budowania swojej przewagi rynkowej motyw środowiskowe. Szczególnie owocne może się to okazać w przypadku firm z sektora okołośrodowiskowego, dla którego włączanie do oferty towarów i usług środowiskowych nie oznacza pełnej zmiany profilu działalności firmy, a tylko jej dywersyfikację. W celu propagowania rozwiązań prośrodowiskowych proponuje się:
 - a. Utworzenie specjalnego biuletynu prezentującego konkretne przedsiębiorstwa różnych branż. Biuletyn ten mógłby być dystrybuowany za pośrednictwem: prasy branżowej, dodatków do gazet ogólnopolskich, jak również za pośrednictwem Internetu.
 - b. Stworzenie portalu służącego propagowaniu rozwiązań prośrodowiskowych w firmach sektora MSP. Punktem odniesienia przy jego tworzeniu i rozpropagowaniu mogłaby być realizowana przez PARP inicjatywa inwestycyjna inwestycjawkadry.pl. Obok przykładów firm, które odniosły sukces dzięki wprowadzaniu rozwiązań prośrodowiskowych, portal mógłby zawierać ogłoszenia o szkoleniach tematycznych, gotowe do pobrania narzędzia służące do samodzielnej oceny wpływu na środowisko (takie jak kalkulator Co2) itp. Portal ten powinien zostać rozpropagowany za pośrednictwem wysoko zasięgowych kanałów, takich jak: telewizja, radio, prasa.
9. Należy propagować dokonywanie przez firmy MSP diagnozy wpływu działalności na

środowisko naturalne oraz popularyzować metody dokonywania diagnozy odpowied-
nie dla przedsiębiorstw reprezentujących różne branże. Popularyzacja metod diagno-
stycznych powinna w szczególności być ukierunkowana na kadre zarządzającą/pracowników mniejszych firm (mikro i małe), których dostęp do usług wyspecjalizowanych narzędzi w tym względzie jest znacznie ograniczony.

10.

- a. Należy stworzyć kierunki studiów środowiskowych (lub specjalizacji środowiskowych) w mniejszych ośrodkach akademickich zarówno na poziomie studiów I i II stopnia, jak i jako studiów podyplomowych. Stworzenie kierunków środowiskowych powinno zostać poprzedzone analizą popytu i podaży specjalistów środowiskowych na poszczególnych obszarach kraju.
- b. Należy dokonać analizy zapotrzebowania na absolwentów kierunków środowiskowych na lokalnych rynkach pracy.
- c. Należy stworzyć centralną bazę z wykazem specjalistów środowiskowych, dającą możliwość analizowania wpisów w podziale terytorialnym. Postulaty z tej grupy są istotne z punktu widzenia firm działających poza największymi aglomeracjami, które mają trudności w znalezieniu kierunkowo wyszkolonych kadr.

11. Należy dążyć do zwiększenia odsetka firm, które wdrażają system zarządzania środowiskowego poprzez wsparcie finansowe, pozwalające dostrzec firmom wymierne korzyści wynikające z faktu posiadania certyfikatu oraz wsparcie merytoryczne, polegające na udostępnieniu wiedzy w zakresie wdrażania i funkcjonowania systemów zarządzania środowiskowego.

12. Należy dążyć do przepływu wiedzy i zwiększenia skali współpracy pomiędzy firmami wdrażającymi WZP i sektorem B+R poprzez ułatwienie kontaktów z innymi przedsiębiorcami i środowiskami akademickimi, pozwalającymi na wymianę pomysłów i doświadczeń w zakresie wdrażania WZP. Cele te można osiągnąć za pomocą:

- a. Propagowania istnienia platform technologicznych, klastrów i wszelkich innych istniejących płaszczyzn kontaktowych między przedsiębiorstwami poprzez szeroko prowadzone akcje informacyjne w mediach lokalnych.
- b. Organizacji regionalnych forów zrównoważonego rozwoju, jak miejsca spotkań firm pragnących wdrożyć WZP, firm, które wdrożyły WZP, jednostek samorządu terytorialnego oraz instytucji sektora B+R.

13. Należy zwiększyć udział dofinansowania w kosztach inwestycji proekologicznych dla mikroprzedsiębiorców poprzez dofinansowanie w największym możliwym stopniu przedsięwzięć proekologicznych.

14. Należy umożliwić zaliczkowanie ponoszonych wydatków, co uatrakcyjni start w przetargach i przyczyni się do sprawniejszej realizacji zadań.

15. Należy zwiększyć dostępność kredytów na wdrożenie rozwiązań prośrodowiskowych poprzez:

- a. Upowszechnianie wiedzy na temat możliwości otrzymania poręczeń w ramach systemu KSU na sfinansowanie działań prośrodowiskowych.
- b. Zwiększenie aktywności funduszy poręczeniowych w zakresie wsparcia wdrażania działań proekologicznych.

L.P	Wniosek	Rekomendacja	Sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Miernik rezultatów [w ciągu roku]
1.	Jak wynika z obserwacji przedstawicieli sektora środowiskowego istotnym problemem ograniczającym pozytywny wpływ prawa środowiskowego na podejmowanie działań proekologicznych jest jego mała egzekwowalność. Problem ten znajduje również potwierdzenie w wynikach badania ankietowego – 47,6% firm sektora MSP we własnej samocenie spełnia założone przez prawnodawcę wymogi co najwyżej w stopniu średnim (przy czym im większa firma, tym deklarowany większy stopień przestrzegania przepisów).	Należy zachęcać przedsiębiorców do stosowania przepisów prawa środowiskowego. Dotyczy to zarówno mikro-przedsiębiorstw, które we własnej ocenie w mniejszym stopniu przestrzegają przepisów odnoszących się do wpływu prowadzonej działalności na środowisko, jak i większych podmiotów, zwłaszcza w mniejszych ośrodkach, gdzie ze względu na ich znaczenie dla ekonomii obszaru istnieje większe przyzwolenie na niespełnianie przez nich obowiązków w zakresie ochrony środowiska.	Uproszczenie przepisów prawa środowiskowego, co ułatwia kontrolę i przestrzegalność przepisów. Zmiana powinna zostać poprzedzona konsultacjami z udziałem specjalistów prawa środowiskowego, instytucji otoczenia biznesu (organizacje zrzeszające pracodawców), przedstawicieli organów kontrolnych i Ministerstwa Środowiska. Konsultacje pozwolą na stworzenie konsensusu w sprawie zmian, które z jednej strony przyczynią się do zwiększenia odsetka firm przestrzegających przepisy środowiskowe, z drugiej zaś strony nie będą przestrzegane jako nadmierne uciążliwe dla przedsiębiorców.	Ministerstwo Środowiska	
2.	Prawo środowiskowe uznawane jest za zbyt często zmieniające się zarówno przez sektor MSP, jak i przedstawicieli sektora usług i towarów środowiskowych. Taki stan rzeczy jest w szczególności uznawany za dotkliwy przez przedstawicieli sektora środowiskowego, gdyż zbyt częste zmiany zniechęcają do dokonywania większych inwestycji (podejmowane działania są silnie uzależnione od istniejących przepisów). Natomiast przez firmy sektora MSP zbyt częste zmiany w przepisach uznawane są za czynnik ograniczający wdrożenie działań proekologicznych (czynnik ten stanowił istotną barierę dla 62% badanych przedsiębiorstw).	Należy dbać o stabilność prawa środowiskowego, zarówno w rozumieniu normatywnym, jak też w zakresie stosowania tego prawa.	A. Prowadzenie spójnej i konsekwentnej polityki legislacyjnej w odniesieniu do prawa środowiskowego. B. Monitoring zmian legislacyjnych oraz monitoring orzecznictwa sądów administracyjnych w zakresie stosowania prawa środowiskowego.	ciężła ustawodawcze RP (Sejm i Senat), organizacje ekologiczne, stowarzyszenia, organizacje pracodawców, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, ministerstwa środowiska, NFOŚiGW.	

L.P	Wniosek	Rekomendacja	Sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Miernik rezultatów [w ciągu roku]
3.	Przedsiębiorstwa sektora MSP oceniają swoją znajomość przepisów środowiskowych i wynikających z nich zobowiązań jako średnią. Średnia samooceny znajomości przepisów w skali od 1 do 5 wyniosła 3,68 dla kadry zarządzającej i 3,38 dla pracowników szeregowych. Należy przy tym podkreślić, że znajomość ta jest zależna od wielkości przedsiębiorstwa – najniższą odnotowano w mikroprzedsiębiorstwach. Tego typu firmy częściej czerpią swą wiedzę na temat przepisów i zobowiązań ze źródeł pośrednich, takich jak Internet i media.	Należy podjąć działania na rzecz upowszechnienia wśród kadry zarządzającej przedsiębiorstw i ich pracowników wiedzy na temat zobowiązań wynikających z przepisów prawa w kwestii ochrony środowiska. Rekomendacja ta w szczególności odnosi się do mikroprzedsiębiorstw.	Prowadzenie akcji informacyjnej skierowanej do przedsiębiorstw na temat zobowiązań wynikających z przepisów prawa środowiskowego. Przykładem działania w tym zakresie może być opracowany i bezpłatnie udostępniony w Internecie poradnik z najważniejszymi przepisami ochrony środowiska, np. w BIP przypisanym Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska. Poradnik ten mógłby również znaleźć się w portalu proponowanym w rekomendacji 6. Portal mógłby zawierać także forum pytań i odpowiedzi do eksperta specjalizującego się w dziedzinie wpływu przepisów środowiskowych na firmy oraz newsletter, który byłby rozsyłany w przypadku zmian w przepisach.	Ministerstwo Środowiska, PARP, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska.	Liczba osób korzystających z portalu. Stożek znajomości przepisów prawa w zakresie ochrony środowiska wśród firm sektora MSP monitorowany w formie badania ewaluacyjnego.
4.	Jak wynika z przeprowadzonego badania, siła oddziaływania Zielonych Zamówień Publicznych (ZZP) na wdrażanie przez firmy sektora MSP rozwiązań środowiskowych ograniczona jest nie tylko przez rzadkie użycie kryteriów środowiskowych, ale również stosunkowo niskie zainteresowanie przedsiębiorstw startem w przetargach publicznych.	Należy dążyć do upowszechniania Zielonych Zamówień Publicznych poprzez wsparcie instytucjonalne dla Zamawiających stosujących kryteria środowiskowe. Cenne byłoby upowszechnianie wśród Zamawiających nie tylko Zielonych Zamówień Publicznych, ale również konkursów (mniej sformalizowanych niż zamówienia publiczne i dotyczących małych zleceń), w których uwzględniane są kryteria środowiskowe.	A. Należy upowszechniać wiedzę nt. ZZP wśród instytucji zamawiających za pośrednictwem szkoleń organizowanych dla odpowiednich działów zajmujących się ogłaszaniem przetargów publicznych. B. Publikację broszurów do prasy ekonomicznej i branżowej oraz publikację naukowe wydawane np. przez GDOŚ.	Ministerstwo Środowiska, Ministerstwo Gospodarki oraz odpowiednie Departamenty Sektora. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, GDOŚ.	Liczba przedsiębiorstw sektora MSP aplikujących do Zielonych Zamówień Publicznych.

L.P	Wniosek	Rekomendacja	Sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Miernik rezultatów [w ciągu roku]
5.	Jedną z najważniejszych cech sektora środowiskowego jest konieczność ciągłego poszerzania wiedzy kadry przedsiębiorstwa, co wynika zarówno z częstych zmian prawa środowiskowego, jak i rosnących oczekiwań ze strony zlecających i rolników.	Należy podjąć działania zmierzające do zmniejszenia kosztów szkolenia kadr przedsiębiorstw w kwestiach środowiskowych.	A. Wprowadzenie rozwiązań fiskalnych rekompensujących firmom nakłady poniesione z tytułu oddelegowania pracowników na szkolenia o tematyce środowiskowej (np. poprzez wprowadzenie ulg podatkowych dla firm oddelegowujących). B. Utrzymanie w KSU bezpłatnej usługi audytów środowiskowych w jednostkach sektora MSP oraz szersza informacja dotycząca tej usługi (np. ogłoszenia w prasie lokalnej). C. Wprowadzenie w instytucjach finansujących ochronę środowiska (jako jeden z priorytetów) szkoleń dla jednostek sektora MSP z zakresu ochrony środowiska. Umożliwiłoby to oferowanie tym jednostkom szkoleń bezpłatnych lub o minimalnej wysokości opłat.	Ministerstwo Finansów PARP Fundusze ekologiczne, np. WFOŚiGW	Kwota ulg. Liczba podmiotów, które skorzystały z ulgi. Liczba firm korzystających z usług. Liczba przeprowadzonych szkoleń. Liczba przeprowadzonych szkoleń. Liczba firm korzystających z usług.
6.	Istotną przesłanką, która pozwala na postawienie wniosku o małym stopniu świadomości ekologicznej wśród kadry zarządzającej/właścicieli są wymieniane przez nich przyczyny, dla których nie zdecydowano się na wprowadzenie żadnych rozwiązań prośrodowiskowych. Niezależnie od wielkości przedsiębiorstwa najczęściej z wymienianych powodów nie podejmowania działań był brak potrzeby wprowadzenia rozwiązań proekologicznych. Jest to również związane z faktem, że istotną część firm sektora MSP postrzega aktywności prośrodowiskowe jedynie w kategorii kosztów nie zaś inwestycji przynoszącej korzyści firmie.	A. Należy podejmować działania skierowane do kadry zarządzającej MSP w celu zwiększenia świadomości ekologicznej, co może sprawić, że kierownictwo będzie zainteresowane inwestycjami proekologicznymi po wygaśnięciu dotacji unijnych. B. Należy podejmować działania propagujące sukcesy firm, które wykorzystały do budowania swojej przewagi rynkowej motyw proekologiczne.	Propagowanie konkretnych przykładów firm różnych branż, które dzięki uwzględnieniu kwestii środowiskowych odniosły sukces rynkowy. Uwypuklenie w przykładach pragmatycznych efektów działań proekologicznych, np. w postaci oszczędności, rozszerzenia rynków zbytu etc. Przedstawienie i propagowanie przykładów powinny dotyczyć firm o różnej wielkości, tak aby mogły stanowić rzeczywisty punkt odniesienia dla mikro, małych i średnich przedsiębiorstw.	PARP Ministerstwo Środowiska, NFOŚiGW	Odsetek firm, które wprowadziły rozwiązania prośrodowiskowe. Znajomość portalu/kampanii w grupie docelowej.

L.P	Wniosek	Rekomendacja	Sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Miernik rezultatów [w ciągu roku]
		C. Propagowanie dokonywania przez firmy MSP diagnozy wpływu działalności na środowisko naturalne oraz popularyzacja adekwatnych metod dokonywania diagnozy dla przedsiębiorstw reprezentujących różne branże. Popularyzacja metod diagnostycznych powinna w szczególności być ukierunkowana na kadrę zarządzającą pracowników mniejszych firm (mikro i małe), których dostęp do usług oraz wyspecjalizowanych narzędzi w tym względzie jest znacznie ograniczony.	W celu propagowania rozwiązań środowiskowych proponuje się utworzenie specjalnego biuletynu, prezentującego konkretne przedsiębiorstwa różnych branż. Biuletyn ten mógłby być dystrybuowany za pośrednictwem: prasy branżowej, dodatków do gazet ogólnopolskich, jak również za pośrednictwem Internetu. Potencjalnym punktem odniesienia dla kampanii służącej rozprowadzaniu wdrożenia działań środowiskowych mogłaby być inicjatywa inwestycyjna kadry.pl. Kampania promocyjna obejmowałaby zatem podjęcie takich działań, jak: stworzenie portalu poświęconego tematyce wdrażania WZP w firmach, na którym znalazłyby się dobre praktyki, przykłady firm, które odniosły sukces dzięki wprowadzaniu rozwiązań środowiskowych, ogłoszenia o szkoleniach tematycznych, gotowe do pobrania narzędzia służące do samodzielnej oceny wpływu na środowisko (takie jak kalkulator Co2) itp. Portal ten powinien zostać rozprowadzany za pośrednictwem wysoko zasięgowych kanałów, takich jak: telewizja, radio, prasa.		

L.P	Wniosek	Rekomendacja	Sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Miernik rezultatów [w ciągu roku]
7.	Zgodnie z informacjami pozyskanymi od firm sektora towarów i usług środowiskowych istotną barierą ograniczającą ich rozwój jest brak pracowników o odpowiednich kwalifikacjach na lokalnych rynkach pracy.	A. Należy podjąć działania w celu stworzenia kierunków środowiskowych w mniejszych ośrodkach akademickich (studia I i II stopnia, studia podyplomowe), gdyż specjaliści z tej dziedziny są obecnie dostępni jedynie w większych miastach. B. Należy dokonać analizy zapotrzebowania na absolwentów kierunków środowiskowych na lokalnych rynkach pracy. A. Należy dokonać analizy „zasobów ludzkich” w zakresie usług środowiskowych. Dokonać analizy stopnia „nasylenia” poszczególnych regionów kraju specjalistami w zakresie ochrony środowiska.	A. Stworzenie kierunków środowiskowych, np. na wydziałach zamiejscowych uczelni (studia I i II stopnia, studia podyplomowe). Stworzenie kierunków środowiskowych powinno zostać poprzedzone analizą popytu i podaży specjalistów środowiskowych na poszczególnych obszarach kraju. B. Przeprowadzenie badania potrzeb kadrowych wśród firm sektora środowiskowego. C. Stworzenie zintegrowanego systemu informacji środowiskowej, zawierającego spis instytucji oraz specjalistów z poszczególnych dziedzin związanych z ochroną środowiska. Powinno to być system bieżący aktualizowany przez uczelnie, na których prowadzone są kierunki środowiskowe. System powinien służyć firmom i instytucjom poszukującym specjalistów środowiskowych lub usług z tego zakresu i być elementem portalu proponowanego w rekomendacji 6. System mógłby funkcjonować na podobnej zasadzie, jak portal Nauka Polska prowadzony przez Ośrodek Przetwarzania Informacji.	Publiczne i niepubliczne szkoły wyższe, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego PARP zarządzenie systemem można powierzyć RDOŚ lub instytucji centralnej, np. PARP	Liczba specjalistów środowiskowych na poszczególnych obszarach. Liczba uczelni korzystających z systemu.

L.P	Wniosek	Rekomendacja	Sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Miernik rezultatów [w ciągu roku]
8.	Zidentyfikowanym problemem wpływającym na liczbę firm wdrażających system zarządzania środowiskowego jest brak wiedzy na temat sposobów funkcjonowania systemów oraz przeświadczenie o wysokich kosztach wdrożenia.	A. Należy dostarczyć wsparcie merytoryczne, polegające na udostępnieniu wiedzy w zakresie wdrażania i funkcjonowania systemów zarządzania środowiskowego. B. Należy dostarczyć wsparcie finansowe, pozwalające dostrzec firmom wymierne korzyści wynikające z posiadania certyfikatu systemu zarządzania środowiskowego.	A. Należy stworzyć centralną bazę, zawierającą wykaz specjalistów środowiskowych z różnych dziedzin, np. oceny oddziaływania na środowisko, pozwolenia zintegrowane, zarządzanie środowiskowe, technologie środowiskowe dającą możliwość analizowania wpisów w podziale terytorialnym. Baza ta byłaby zamieszczona na portalu proponowanym w rekomendacji 6. B. Ustalenie dodatkowego kryterium – „certyfikowany system zarządzania środowiskowego” – w procedurach bankowych i funduszowych – ułatwiających skorzystanie z kredytów preferencyjnych tym jednostkom. C. Stworzenie specjalnej linii kredytowej dla posiadaczy certyfikowanych systemów zarządzania środowiskowego, np. na finansowanie działań wynikających z programu środowiskowego.	RDOŚ lub PARP (np. w ramach Bazy Wiedzy w KSU lub nowego portalu dotyczącego kwestii środowiskowych) Banki, NFOŚiGW, WFOŚiGW	Liczba osób korzystających z bazy. Liczba nawiązanych kontaktów. Wartość dofinansowania działań pro-ekologicznych..

L.P	Wniosek	Rekomendacja	Sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Miernik rezultatów [w ciągu roku]
9.	Istotnym problemem jest brak przepływu wiedzy i wzajemnej współpracy pomiędzy firmami wdrażającymi WZP a sektorem B+R.	A. Należy ułatwić kontakty z innymi przedsiębiorcami, pozwalające na wymianę pomysłów i doświadczeń w zakresie wdrażania WZP.	A. Należy rozpropagować istnienie platform technologicznych, klastrów i wszelkich innych istniejących płaszczyzn kontaktowych między przedsiębiorstwami poprzez szeroko prowadzone akcje informacyjne w mediach lokalnych. B. Wprowadzenie platformy elektronicznej na wzór inicjatywy inwestycjawkдры.pl, na której umieszczone zostałyby najlepsze praktyki w zakresie wdrażania WZP. Platforma ta jest tożsama z opisaną w rekomendacji 6. C. Organizacja regionalnych forów zrównoważonego rozwoju, jak miejsca spotkań firm pragnących wdrożyć WZP, firm, które wdrożyły WZP, jednostek samorządu terytorialnego oraz instytucji sektora B+R. D. Należy stworzyć centralną bazę wraz z możliwością analizowania wpisów w podziale terytorialnym, zawierającą wykaz specjalistów środowiskowych z różnych dziedzin, np. oceny oddziaływania na środowisko, pozwolenia zintegrowane, zarządzanie środowiskowe, technologie środowiskowe. Baza ta byłaby zintegrowana z bazą proponowaną w rekomendacji 8. Mogłaby znajdować się na nowym portalu zrealizowanym na wzór inwestycjawkдры.pl (patrz rekomendacja 6).	Parki naukowo-technologiczne, ośrodki innowacji, platformy technologiczne, klastry itp. PARP PARP we współpracy z jednostkami samorządu terytorialnego i instytucjami sektora B+R RDOŚ lub PARP (np. w ramach Bazy Wiedzy w KSU)	Liczba zawartych umów o współpracę. Liczba odwiedzin strony. Liczba firm i instytucji biorących udział. Liczba zawartych umów o współpracę. Liczba osób korzystających z bazy. Liczba nawiązanych kontaktów.

L.P	Wniosek	Rekomendacja	Sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Miernik rezultatów [w ciągu roku]
10.	Wielu respondentów wskazuje, że istotną barierą we wdrażaniu WZP są finansowe, co skutkuje tym, iż przedsiębiorcy ograniczają się do dostosowania swojej działalności do wymogów prawnych w zakresie ochrony środowiska, rzadko podejmując przedsięwzięcia ochronne wykraczające poza minimum prawne.	A. Należy zwiększyć udział dofinansowania w kosztach inwestycji proekologicznych dla mikroprzedsiębiorców. B. Należy umożliwić zaliczkowanie ponoszonych wydatków, co ułatwiłoby start w przetargach i przyczyniłoby się do sprawniejszej realizacji zadań. C. Należy zwiększyć dostępność kredytów na wdrożenie rozwiązań prośrodowiskowych.	A. Utrzymanie wsparcia w postaci dotacji lub pożyczek na przedsięwzięcia proekologiczne. B. Szersze stosowanie zaliczkowania wydatków w ramach zawieranych umów na realizację zadań. C. Upowszechnianie wiedzy na temat możliwości otrzymania poręczeń w ramach systemu KSU na sfinansowanie działań prośrodowiskowych. D. Zwiększenie aktywności funduszy poręczeńowych w zakresie wsparcia wdrażania działań proekologicznych.	Instytucje finansujące, banki, fundusze pożyczkowe i doręczeńowe, KSU	Wartość inwestycji proekologicznych w jednostkach sektora MŚP.

Spis tabel i wykresów

- Tabela 1. Wpływ działalności gospodarczej na środowisko naturalne. – s. 26.
- Tabela 2. Przedsiębiorstwa aktywne w 2008 roku według sekcji działalności (PKD 2004). – s. 28.
- Tabela 3. Najbardziej zauważalne przez kadre zarządzającą/właścicieli firm należących do poszczególnych branż rodzaje efektów prowadzenia działalności gospodarczej na środowisko naturalne. – s. 31.
- Tabela 4. Formy odpowiedzialności społecznej biznesu. – s. 40.
- Tabela 5. Znajomość idei społecznej odpowiedzialności biznesu w przedsiębiorstwach sektora MSP w podziale na regiony Polski. – s. 42.
- Tabela 6. Waga elementów idei społecznej odpowiedzialności biznesu uwzględnianych w prowadzonej przez firmę działalności w firmach różnych klas wielkości. – s. 44.
- Tabela 7. Stopień akceptacji dla stwierdzeń opisujących obowiązki firm według idei społecznej odpowiedzialności biznesu w firmach różnych klas wielkości. – s. 45.
- Tabela 8. Rodzaje działań prośrodowiskowych wprowadzanych przez firmy sektora MSP. – s. 55.
- Tabela 9. Wdrażanie w przedsiębiorstwach sektora MSP wzorców zrównoważonej produkcji w podziale na regiony Polski. – s. 58.
- Tabela 10. Formy działań proekologicznych podjęte przez firmę w ciągu ostatnich 5 lat w podziale na wielkość przedsiębiorstw oraz płeć respondentów. – s. 58.
- Tabela 11. Formy działań proekologicznych podjęte przez firmę w ciągu ostatnich 5 lat w podziale na branże. – s. 60.
- Tabela 12. Ocena wkładu wniesionego przez współpracujących partnerów zewnętrznych przy wdrażaniu rozwiązań proekologicznych (odpowiedzi: „miały bardzo duży wkład”). – s. 63.
- Tabela 13. Waga powodów, dla których nie została podjęta współpraca z partnerami zewnętrznymi przy wdrażaniu rozwiązań proekologicznych. – s. 64.
- Tabela 14. Opinie ekspertów dotyczące zmiany znaczenia poszczególnych czynników wpływających na wprowadzenie rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP w perspektywie roku, trzech i pięciu lat. Przy ocenie wykorzystano skalę od -1 (znaczenie danego czynnika zmaleje) do 1 (znaczenie danego czynnika wzrośnie). – s. 70.
- Tabela 15. Ocena korzyści z wdrożenia działań prośrodowiskowych. Przy ocenie zastosowano skalę od 1 do 5, w której „1” oznacza, że dany efekt nie wystąpił, zaś „5”, że wystąpił w bardzo dużym stopniu. – s. 72.
- Tabela 16. Opinie ekspertów dotyczące zmiany znaczenia poszczególnych barier ograniczających wdrożenie rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP w perspektywie roku, trzech i pięciu lat. Przy ocenie wykorzystano skalę od -1 (znaczenie danej bariery zmaleje) do 1 (znaczenie danej bariery wzrośnie). – s. 81.
- Tabela 17. Plany przedsiębiorstw dotyczące wdrożenia działań prośrodowiskowych w ciągu najbliższych dwóch lat. – s. 83.
- Tabela 18. Opinie ekspertów dotyczące skali wdrożenia rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP w perspektywie roku, trzech i pięciu lat. Przy ocenie wykorzystano skalę od -1 (nastąpi spadek skali wdrożenia) do 1 (nastąpi wzrost skali wdrożenia). – s. 85.
- Tabela 19. Kobiety na kierowniczych stanowiskach w firmach sektora MSP. – s. 86.
- Tabela 20. Kobiety podejmujące decyzję o wdrożeniu WZP.
Podstawa: przedsiębiorstwa, które wdrażały rozwiązania prośrodowiskowe (N=630). – s. 87.
- Tabela 21. Ocena stopnia znajomości przepisów środowiskowych w firmach różnych klas wielkości na skali od 1 - w ogóle nieznane do 5 - dobrze znane. – s. 91.
- Tabela 22. Ocena stopnia znajomości przepisów środowiskowych w firmach z różnych branż na skali od 1 - w ogóle nieznane do 5 - dobrze znane. – s. 92.
- Tabela 23. Odsetek respondentów, którzy nie znali żadnej z wymienionych inicjatyw służących wsparciu wdrażania WZP, w podziale na regiony Polski.
Podstawa: przedsiębiorstwa nie mające instrumentów wsparcia. – s. 118.

- Tabela 24. Ocena stymulatorów wdrażania działań ekologicznych dokonana przez reprezentantów firm sektora MSP. Przy ocenie zastosowano skalę od 1 do 5, w której „1” oznacza, że dany stymulator uznawany jest za bardzo mało skuteczny, zaś „5”, że postrzegany jest jako bardzo skuteczny w zachęcaniu firmy do podjęcia działań prośrodowiskowych. – s. 121
- Tabela 25. Stymulatory uznane za najbardziej skuteczne przez przedsiębiorstwa poszczególnych branż. – s. 123.
- Tabela 26. Ocena skuteczności poszczególnych instrumentów służących upowszechnieniu rozwiązań proekologicznych w sektorze MSP dokonana przez ekspertów. Przy ocenie wykorzystano skalę 5-stopniową, gdzie „1” oznacza małą skuteczność, a „5” – bardzo dużą skuteczność danego rozwiązania. – s. 123.
- Tabela 27. Działalność prowadzona w ramach podstawowego sektora środowiskowego. – s. 125.
- Tabela 28. Struktura firm działających w poszczególnych branżach podstawowego sektora środowiskowego. – s. 133.
- Wykres 1. Ocena wpływu prowadzonej działalności firmy na środowisko naturalne. Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 30.
- Wykres 2. Rodzaj wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne w samoocenie przedsiębiorstw sektora MSP. Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 31.
- Wykres 3. Rodzaj wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne w samoocenie przedsiębiorstw sektora MSP wśród firm biorących udział w Programie Czystszy Biznes. Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=100). – s. 32.
- Wykres 4. Dokonywanie diagnozy wpływu na środowisko naturalne przez firmy sektora MSP. Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 33.
- Wykres 5. Znajomość koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu. Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 42.
- Wykres 6. Znajomość pojęcia społecznej odpowiedzialności biznesu w firmach sektora MSP. Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 43.
- Wykres 7. Obowiązki firmy uznawane za „istotne” lub „bardzo istotne” przez przedstawicieli firm MSP. Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 46.
- Wykres 8. Planowane przez firmę działania prospołeczne. Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 47.
- Wykres 9. Segmenty przedsiębiorstw wyróżnione ze względu na uwzględnienie poszczególnych kwestii powiązanych z ideą społecznej odpowiedzialności biznesu. Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 48.
- Wykres 10. Firmy z opracowaną strategią rozwoju. Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 48.
- Wykres 11. Firmy sektora MSP posiadające opracowaną strategię rozwoju w podziale na branże. Podstawa: przedsiębiorstwa poszczególnych branż. – s. 49.
- Wykres 12. Elementy idei społecznej odpowiedzialności biznesu w strategii rozwoju firmy. Podstawa: przedsiębiorstwa posiadające opracowaną strategię rozwoju (N=500). – s. 49.
- Wykres 13. Główne założenia strategii firmy w odniesieniu do środowiska naturalnego. Podstawa: firmy uwzględniające w strategii oddziaływanie firmy na środowisko naturalne (N=262). – s. 50.
- Wykres 14. Główne założenia strategii firmy w odniesieniu do otoczenia społecznego. Podstawa: firmy uwzględniające w strategii oddziaływanie firmy na otoczenie społeczne (N=264). – s. 51.
- Wykres 15. Główne założenia strategii firmy w odniesieniu do podnoszenia kwalifikacji pracowników. Podstawa: przedsiębiorstwa, które posiadały plany szkolenia pracowników w strategii przedsiębiorstwa (N=423). – s. 52.
- Wykres 16. Podejmowanie działań proekologicznych w okresie ostatnich pięciu lat. Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 57.
- Wykres 17. Liczba osób na stanowiskach kierowniczych zaangażowana w działania proekologiczne. Podstawa: firmy, które w ciągu 5 lat wdrażały rozwiązania prośrodowiskowe (N=630). – s. 61.

- Wykres 18. Współpraca z partnerami zewnętrznymi przy wdrażaniu WZP.
Podstawa: firmy, które w ciągu 5 lat wdrażały rozwiązania prośrodowiskowe (N=630).
– s. 61.
- Wykres 19. Partnerzy zewnętrzni współpracujący przy wdrażaniu WZP.
Podstawa: firmy, które podejmowały taką współpracę (N=127). – s. 62.
- Wykres 20. Zakres współpracy z partnerami zewnętrznymi przy wdrażaniu WZP.
Podstawa: firmy, które podejmowały taką współpracę (N=127). – s. 62.
- Wykres 21. Źródła finansowania wdrażania rozwiązań proekologicznych.
Podstawa: firmy, które w ciągu 5 lat wdrażały rozwiązania prośrodowiskowe (N=630).
– s. 64.
- Wykres 22. Pomoc państwa przy wdrażaniu rozwiązań proekologicznych.
Podstawa: firmy, które w ciągu 5 lat wdrażały rozwiązania prośrodowiskowe (N=630).
– s. 65.
- Wykres 23. Motywy decydujące o wdrożeniu działań prośrodowiskowych.
Podstawa: firmy, które w ciągu 5 lat wdrażały rozwiązania prośrodowiskowe (N=630)
(odpowiedzi: „miały bardzo duże znaczenie”). – s. 68.
- Wykres 24. Segmenty przedsiębiorstw wdrażających działania proekologiczne, wyróżnione ze względu na stojące za decyzją o wdrożeniu WZP motywacje.
Podstawa: firmy, które w ciągu 5 lat wdrażały rozwiązania prośrodowiskowe (N=630).
– s. 69.
- Wykres 25. Efekt wdrożenia rozwiązań proekologicznych.
Podstawa: firmy, które wdrażały rozwiązania proekologiczne (N=630). – s. 71.
- Wykres 26. Przyczyny zaniechania działań prośrodowiskowych.
Podstawa: firmy, które w ciągu 5 lat nie wdrażały rozwiązań prośrodowiskowych (N=373)
(odpowiedzi: „miały bardzo duże znaczenie”). – s. 75.
- Wykres 27. Bariery uznane za „duże” lub „bardzo duże” utrudnienie ograniczające wprowadzanie rozwiązań proekologicznych w firmach sektora MSP.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 76.
- Wykres 28. Segmenty przedsiębiorstw niewdrażających rozwiązań prośrodowiskowych, wyróżnione ze względu na przyczyny niepodjęcia działań proekologicznych.
Podstawa: firmy, które nie wdrażały rozwiązań proekologicznych (N=373). – s. 80.
- Wykres 29. Plany dotyczące wdrożenia przez firmy sektora MSP rozwiązań proekologicznych w ciągu najbliższych dwóch lat w podziale na wielkość firmy.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 82.
- Wykres 30. Odsetek przedsiębiorstw w ramach poszczególnych branż, które deklarują podjęcie działań proekologicznych w przeciągu najbliższych dwóch lat. – s. 84.
- Wykres 31. Kobiety na kierowniczych stanowiskach w firmach sektora MSP. – s. 86.
- Wykres 32. Kobiety odpowiedzialne za podjęcie decyzji o wdrożeniu rozwiązań proekologicznych. – s. 87.
- Wykres 33. Źródło wiedzy na temat przepisów środowiskowych.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 93.
- Wykres 34. Wpływ przepisów dotyczących ochrony środowiska na działalność przedsiębiorstwa.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 93.
- Wykres 35. Odsetek przedsiębiorstw w poszczególnych branżach, które uznają wpływ przepisów dotyczących ochrony środowiska na działalność przedsiębiorstwa za „bardzo duży” bądź „duży”.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 94.
- Wykres 36. Ocena restrykcyjności przepisów dotyczących ochrony środowiska dla przedsiębiorstwa.
Podstawa: firmy, które dostrzegają wpływ przepisów środowiskowych na prowadzoną przez siebie działalność (N=280). – s. 94.
- Wykres 37. Stopień przestrzegania przez firmy przepisów środowiskowych.
Podstawa: firmy, na działalność których mają wpływ przepisy prośrodowiskowe (N=280).
– s. 95.

- Wykres 38. Powody nieprzestrzegania przez firmy przepisów środowiskowych.
Podstawa: firmy, które przepisy środowiskowe przestrzegają w średnim lub małym stopniu (N=110). – s. 96.
- Wykres 39. Potencjalne skutki zaostrzenia przepisów środowiskowych dla firmy.
Podstawa: wszystkie firmy (N=1003). – s. 97.
- Wykres 40. Rodzaje opłat środowiskowych dotyczących firm.
Podstawa: firmy, na których działalność mają wpływ przepisy środowiskowe. – s. 97.
- Wykres 41. Opinia o opłatach środowiskowych.
Podstawa: firmy, do których mają zastosowanie opłaty środowiskowe (N=138). – s. 98.
- Wykres 42. Podejmowanie przez firmy działań w celu uniknięcia opłat środowiskowych.
Podstawa: firmy, do których mają zastosowanie opłaty środowiskowe (N=138). – s. 98.
- Wykres 43. Przyczyny niepodjęcia przez firmy działań dla uniknięcia opłat środowiskowych.
Podstawa: firmy, do których mają zastosowanie opłaty środowiskowe, a które nie robią nic dla ich ograniczenia (N=85). – s. 99.
- Wykres 44. Planowanie podjęcia działań w celu uniknięcia opłat środowiskowych.
Podstawa: firmy, do których mają zastosowanie opłaty środowiskowe (N=138). – s. 99.
- Wykres 45. Powody, dla których nie są planowane działania pozwalające uniknąć opłat środowiskowych.
Podstawa: firmy, które nie planują podejmowania działań ograniczających opłaty środowiskowe (N=55). – s. 99.
- Wykres 46. Spodziewany termin podjęcia działań prowadzących do uniknięcia opłat środowiskowych.
Podstawa: firmy, które planują w przyszłości działania prowadzące do zmniejszenia opłat środowiskowych (N=83). – s. 100.
- Wykres 47. Odsetek przedsiębiorstw z poszczególnych branż biorących udział w przetargach publicznych.
Podstawa: wszystkie badane firmy (N=1003). – s. 102.
- Wykres 48. Zastosowanie kryteriów środowiskowych w przetargach publicznych.
Podstawa: firmy startujące w przetargach publicznych (N=266). – s. 102.
- Wykres 49. Odsetek przedsiębiorstw z poszczególnych branż, które spotkały się z zastosowaniem kryteriów środowiskowych w przetargach publicznych.
Podstawa: przedsiębiorstwa, które brały udział w przetargach publicznych (N=266). – s. 103.
- Wykres 50. Wdrożenie systemu zarządzania środowiskowego przez firmy sektora MSP.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 105.
- Wykres 51. Przyczyny uznane za „istotne”, bądź „bardzo istotne” przy podejmowaniu decyzji o wprowadzenie systemów zarządzania środowiskowego w firmach sektora MSP.
Podstawa: firmy, które wdrożyły system zarządzania środowiskowego (N=71). – s. 106.
- Wykres 52. Efekty wprowadzenia systemu zarządzania środowiskowego w przedsiębiorstwach sektora MSP.
Podstawa: firmy, które wdrożyły system zarządzania środowiskowego (N=71, wartość nieważona). – s. 107.
- Wykres 53. Przyczyny, które zostały uznane za „istotne” lub „bardzo istotne”, dla których firmy sektora MSP nie wdrożyły systemu zarządzania środowiskowego.
Podstawa: przedsiębiorstwa, które nie wdrożyły systemu zarządzania środowiskowego (N=932). – s. 108.
- Wykres 54. Znajomość ekoetykiet wśród kadr zarządzających/właścicieli firm sektora MSP.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 111.
- Wykres 55. Źródło wiedzy na temat ekoetykiet posiadanej przez przedstawicieli sektora MSP.
Podstawa: osoby, które deklarowały znajomość ekoetykiet (N=182). – s. 111.
- Wykres 56. Znajomość inicjatyw służących wsparciu wdrażania WZP wśród firm sektora MSP.
Podstawa: wszystkie badane przedsiębiorstwa (N=1003). – s. 117.
- Wykres 57. Ocena inicjatyw służących wspieraniu wdrażania WZP pod kątem ich adekwatności dla firmy reprezentowanej przez respondenta (odpowiedzi „adekwatne” bądź „bardzo adekwatne”).
Podstawa: firmy, które znały poszczególne inicjatywy proekologiczne. – s. 118.

- Wykres 58. Odsetek przedsiębiorstw sektora MSP, które brały udział w poszczególnych inicjatywach służących wsparciu wdrażania WZP.
Podstawa: wszystkie przedsiębiorstwa biorące udział w badaniu (N=1003). – s. 119.
- Wykres 59. Odsetek respondentów, którzy uznali za „istotne” lub „bardzo istotne” poszczególne przyczyny, dla jakich przedsiębiorstwa nie wzięły udziału w inicjatywach służących wsparciu wdrażania WZP.
Podstawa: przedsiębiorstwa, które deklarowały znajomość inicjatyw/projektów, ale nie brały w nich udziału (N=172). – s. 120.
- Wykres 60. Struktura kosztów bieżących brutto ochrony środowiska ze względu na różnego typu działania na rzecz ochrony środowiska w roku 2009. – s. 126.
- Wykres 61. Struktura kosztów bieżących brutto ochrony środowiska ze względu na różnego typu działania na rzecz ochrony środowiska w latach 2004-2009. – s. 127.
- Wykres 62. Koszty bieżące brutto ochrony środowiska w Polsce w latach 2004-2009 (w mln zł). – s. 127.
- Wykres 63. Przychody za usługi ochrony środowiska osiągnięte przez sektor usług ochrony środowiska w latach 2004-2009 (w mln zł). – s. 128.
- Wykres 64. Struktura zatrudnienia w ramach sektora towarów i usług środowiskowych. – s. 131.
- Wykres 65. Udział firm prowadzących działalność różnego typu w populacji przedsiębiorstw podstawowego sektora środowiskowego. – s. 132.
- Wykres 66. Udział obrotów sektora usług i towarów środowiskowych w PKB krajów Unii Europejskiej w 2008 roku. – s. 135.
- Wykres 67. Udział osób pracujących w sektorze usług i towarów środowiskowych w ogólnej sile roboczej krajów Unii Europejskiej w 2008 roku. – s. 136.
- Wykres 68. Bariery zewnętrzne rozwoju firm (według przedstawicieli firm branży technologii środowiskowych). – s. 141.
- Wykres 69. Bariery wewnętrzne rozwoju firm (według przedstawicieli firm branży technologii środowiskowych). – s. 142.

Bibliografia

- Becla A., *Poziom świadomości ekologicznej konsumentów w zakresie identyfikacji znaków ekologicznych* [w:] Sidorczuk-Pietraszko E. (red.), *Funkcjonowanie przedsiębiorstw w warunkach zrównoważonego rozwoju i gospodarki opartej na wiedzy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Białystok 2009.
- Boba J., Saratowicz A., *Katalog projektów Czystszej Produkcji*, Krajowe Centrum Wdrażania Czystszej Produkcji, Katowice 2010.
- Borkowska S., *CSR – wyzwaniem dla zarządzania zasobami ludzkimi: podejście unijne* [w:] „Zarządzanie Zasobami Ludzkimi”, nr 6, Warszawa 2005.
- Broniewicz E., *Sektor wyrobów i usług ochrony środowiska w Polsce* [w:] Sidorczuk-Pietraszko E. (red.), *Funkcjonowanie przedsiębiorstw w warunkach zrównoważonego rozwoju i gospodarki opartej na wiedzy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Białystok 2009.
- Burger T., *Świadomość Ekologiczna społeczeństwa polskiego*, Raport z badania zrealizowanego przez Fundację CBOS na zlecenie Instytutu na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2005.
- Ćwik N., Januszewska J., *Raport odpowiedzialny biznes w Polsce 2009. Dobre praktyki*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Warszawa 2009.
- Ecorys, *Study on the Competitiveness of the EU eco-industry*, Raport z badania przeprowadzonego na zlecenie Komisji Europejskiej, Bruksela 2009.
- Ejdys J., *Zintegrowana ocena systemu zarządzania środowiskowego*, Niepublikowana dysertacja, Akademia Ekonomiczna, Kraków 2001.
- Engel H. W., *EMAS easy. Poradnik dotyczący wdrażania EMAS w MŚP*, Bruksela 2008.
- Eurostat, *European Business. Facts and figures*, Office for Official Publications of the European Communities, Luksemburg 2009.
- Eurostat, *Data Collection Handbook on Environmental Goods and Services Sector. Final Draft*, Namur 2009.
- Erns & Young, *Eco-industries in an enlarged EU - an overview*, Raport z badania przeprowadzonego na zlecenie Komisji Europejskiej, Bruksela 2006.
- Flatters P., Wilmott M., *Profil konsumenta po kryzysie*, HBR Polska, nr grudzień 2009-styczeń 2010, Warszawa 2010.
- Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, *Problemy oddziaływania MSP na środowisko*, Badanie przeprowadzone w 2008 r.
- Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, *Zintegrowane zarządzanie środowiskiem dla polskich małych i średnich przedsiębiorstw poprzez narzędzie internetowe Menadżer Środowiska*, Kraków 2007.
- Główny Urząd Statystyczny, *Ochrona Środowiska 2009*, GUS: Departament Badań Regionalnych i Środowiska, Warszawa 2009.
- Główny Urząd Statystyczny, *Ochrona Środowiska 2008*, GUS: Departament Badań Regionalnych i Środowiska, Warszawa 2008.
- Główny Urząd Statystyczny, *Ochrona Środowiska 2007*, GUS: Departament Badań Regionalnych i Środowiska, Warszawa 2007.

Główny Urząd Statystyczny, *Ochrona Środowiska 2006*, GUS: Departament Badań Regionalnych i Środowiska, Warszawa 2006.

Główny Urząd Statystyczny, *Ochrona Środowiska 2005*, GUS: Departament Badań Regionalnych i Środowiska, Warszawa 2005.

Główny Urząd Statystyczny, *Environmental goods and services sector*, Raport końcowy z badania pilotażowego, GUS, Warszawa-Białystok 2008.

Huryń B., *Korzyści wynikające z wdrożenia EMAS*, Prezentacja w ramach projektu *Ekozarządzanie w Przedsiębiorstwie*, Białystok 2010.

Institute of European Environmental Policy, *Environmental compliance assistance for SMES: analysis of specific initiatives at national and local level and identification of best practices*, Raport z badania

ISO Central Secretariat, *The ISO Survey of Certification*, Genewa 2008.

Janikowski R., *Analiza możliwości skutecznej promocji oznakowań ekologicznych*, Raport z badania wykonanego na zlecenie Ministerstwa Środowiska, Warszawa-Katowice 2008.

Komisja Europejska, *Komunikat dotyczący planu działania na rzecz zrównoważonego rozwoju konsumpcji i produkcji oraz zrównoważonej polityki przemysłowej*, COM(2008) 397, Bruksela 2008.

Komisja Europejska, *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów dotyczący planu działania na rzecz zrównoważonej konsumpcji i produkcji oraz zrównoważonej polityki przemysłowej*, COM(2008) 397 końcowy, Bruksela 2008.

Komisja Europejska, *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów „Zamówienia publiczne na rzecz poprawy stanu środowiska”*, KOM (2008) 400, Bruksela 2008.

Komisja Europejska, *Nowa definicja MŚP. Poradnik dla użytkowników i wzór oświadczenia*, Bruksela 2006.

Komisja Europejska, *Komunikat Komisji, Rozwój planu działania na rzecz technologii środowiskowych*, COM 131 końcowy, Bruksela 2003.

Komisja Wspólnot Europejskich, *Komunikat Komisji do Rady, Parlamentu Europejskiego w sprawie stymulowania technologii w kierunku zrównoważonego rozwoju: Plan działań na rzecz technologii środowiskowych Unii Europejskiej*, COM 38 końcowy, Bruksela 2004.

Komisja Europejska, *European Innovation Scoreboard 2006. Comparative Analysis of Innovation Performance*, Luxembourg 2006.

Konsultacja EBTP: Zrównoważona polityka przemysłowa – polityka zrównoważonej konsumpcji (17.09. – 17.10.2007), dostępne pod: http://ec.europa.eu/yourvoice/ebtp/consultations/sip/sip_stats_pl.pdf

Konsultacja EBTP: Europejskie prawodawstwo dotyczące ochrony środowiska (26.06.2009 – 14.08.2009), dostępne pod: http://ec.europa.eu/yourvoice/ebtp/consultations/2009/env/results_en.pdf

Kowalewski M. (red.), *Trendy gospodarcze a zmienność mazowieckiego rynku pracy*, WSZP, Warszawa 2010.

Kronenberg J., Bergier T., *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Fundacja Sendzimir, Kraków 2010.

Kukliński A., *Gospodarka oparta na wiedzy. Wyzwanie dla Polski XXI wieku*, KBN, Warszawa 2010.

Kulczycka J., Pietrzyk-Sokulska E., Henclik A. i inni, *Szanse i zagrożenia dla przemysłu związane z rozwojem zielonej gospodarki*, Prezentacja przygotowana przez Pracownię Badań Strategicznych Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią, PAN, Kraków 2009.

Kuraszko I., Januszewska J., *Raport Odpowiedzialny biznes w Polsce 2008. Dobre praktyki*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Warszawa 2008.

Lewicka-Strzałecka A., *Etyczne standardy firm i pracowników*, IFIS PAN, Warszawa 1999.

Mazur A., Jaksa M., *Wiedza w perspektywie autopojetycznej*, "Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej", Organizacja i Zarządzanie, J. Lewandowski (red.), Politechnika Łódzka, Łódź 2004, z. 39.

Michaliszyn B., *Wdrażanie Planu Działań na Rzecz Technologii Środowiskowych (ETAP) w Polsce i Unii Europejskiej*, Instytut Ekologii Terenów Uprzemysłowionych, Ustroń 2007.

MillwardBrown SMG/KRC, *Budownictwo zrównoważone: Inwestycje typu Green Building*, Raport wykonany na zlecenie kancelarii KKPW przez instytut MillwardBrown SMG/KRC, Warszawa 2010.

Ministerstwo Gospodarki, *Program działań na rzecz zrównoważonej produkcji i konsumpcji na lata 2008 – 2011*, Warszawa 2008.

Ministerstwo Gospodarki, *Wzorce zrównoważonej produkcji i konsumpcji. Stan i rekomendacje*, Warszawa 2006.

Ministerstwo Gospodarki, *Mapa drogowa wdrażania planu działania na rzecz technologii środowiskowych w Polsce*, Warszawa 2006.

Ministerstwo Gospodarki, *Polityka ekologiczna państwa na lata 2009-2012 z perspektywą do roku 2016*, Warszawa 2008.

Ministerstwo Środowiska, *Mapa drogowa wdrażania planu działań na rzecz technologii środowiskowych w Polsce*, Warszawa 2006.

Ministerstwo Środowiska, *Krajowy Plan Działania w Zakresie Zielonych zamówień publicznych na lata 2007-2009*, Warszawa 2007.

Ministerstwo Środowiska, *Strategia wdrażania Zintegrowanej Polityki Produktowej w Polsce*, Warszawa 2005.

Nowak Z., *Zrównoważona produkcja i konsumpcja jako podstawowy cel wdrażania filozofii Czystszej Produkcji UNEP*, Katowice 2007.

Nowak Z., *Czysta produkcja – strategia zrównoważonego rozwoju sektora Produkcji i usług – polski przykład*, dostępne pod: http://www.proekologia.pl/e107_plugins/content/content.php?content.12305

Nowak A.K., *Ekologiczno-techniczne aspekty procesów pozyskiwania koncentratów cynku i ołowiu*, Biblioteka Cyfrowa Politechniki Krakowskiej, Kraków 2008.

PARP, *Ochrona środowiska i innowacje*, Raport z badania przeprowadzonego na zlecenie Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2010.

PBSD, *Potencjał małych i średnich przedsiębiorstw w dziedzinie kreowania nowych produktów innowacyjnych – rozwiązania proekologiczne*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2008.

Pchałek M., Jachnik A., Kupczyk P., *Prawne aspekty zielonych zamówień publicznych* [w:] Urząd Zamówień Publicznych, *Zielone zamówienia publiczne*, Warszawa 2009.

Piątkowski Z., Mazur A., Zys L. i inni, *Procesy innowacji i wiedzy w przedsiębiorstwach*, Oficyna Wydawnicza WSEiZ, Warszawa 2009.

Poniatowska-Jaksch M., Pakulska T., *Rozwój zrównoważony – „szeroka i wąska” interpretacja, stan wiedzy*, Szkoła Główna Handlowa.

Polska 2030. Wyzwania rozwojowe, Warszawa 2010.

Rada Ministrów, *Strategia zmian wzorców Produkcji i konsumpcji na sprzyjające realizacji zasad trwałego, zrównoważonego rozwoju*, Warszawa 2003.

Rada Ministrów, *Polityka ekologiczna państwa na lata 2003-2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007-2010*, Warszawa 2002.

Rada Ministrów, *Koncepcja horyzontalnej polityki przemysłowej w Polsce*, przyjęta przez Radę Ministrów 30 lipca 2007 roku, Warszawa 2007.

Rok B., Kuraszko I., Panek-Owsiańska M., Wiecech L., Brzozowski A., *Spoleczna odpowiedzialność biznesu w Polsce. Wstępna analiza*, Warszawa 2007.

Sokół W. A., *Bariery i stymulatory wdrażania technologii środowiskowych w Polsce*, Prezentacja przygotowana na debatę *Ekoinnowacje made in Poland. Bliska czy odległa przyszłość*, Poznań 2009.

Strojny J., Wojnicka E., *Jak budować przewagę konkurencyjną dzięki ekoinnowacyjności?*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2010.

Tallman S., Jenkins M., Henry N., Pinch S., *Knowledge, Clusters, and Competetive Advantage*, Academy of Management 2004, Vol.29, No.(2).

Telega, I., *Sektor dóbr i usług środowiskowych czynnikiem zrównoważonego rozwoju* [w:] Sidorczuk-Pietraszko E. (red.), *Funkcjonowanie przedsiębiorstw w warunkach zrównoważonego rozwoju i gospodarki opartej na wiedzy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Białystok 2009.

Walczak-Duraj D., *Etyczny biznes – etyczne państwo, Refleksje wokół Zasad Okrągłego Stołu z Caux*, „Humanizacja pracy” 2005, nr 6.

Woźniak L., Strojny J., Wojnicka E., *Ekoinnowacje w praktyce funkcjonowania MŚP*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2010.

Wrzesiewski T. M., Miler R. J., *Rynek polskich technologii środowiskowych*, Raport z badania zrealizowanego przez Wrzesiewski & Miler s.c. na zlecenie Ministerstwa Środowiska, Łoś 2010.

Wysokińska Z., *The Competitiveness of Poland on the Environmental Products and Services Market* [w:] “Comparative Research Studio” 2009, Vol. 12, No. 4.

Żuchowski I., *Wpływ świadomości idei zrównoważonego rozwoju na funkcjonowanie przedsiębiorstw* [w:] Sidorczuk-Pietraszko E. (red.), *Funkcjonowanie przedsiębiorstw w warunkach zrównoważonego rozwoju i gospodarki opartej na wiedzy*, Wyd. WSE, Białystok 2009.

Strony internetowe

Komisja Europejska

<http://ec.europa.eu>

Krajowy Punkt Kontaktowy Eko-efektywnych Technologii i Systemów Zarządzania

<http://www.actclean.gig.eu>

Krajowe Centrum Wdrożeń Czystszej Produkcji

<http://cp.gig.katowice.pl/>

Ośrodek Informacyjny ONZ w Polsce

<http://www.unic.un.org.pl/>

Polskie Centrum Badań i Certyfikacji

<http://www.pcbc.gov.pl/>

Program Czysty Biznes

<http://czystybiznes.pl/>

Serwis CSR Info

<http://www.csinfo.org/pl>

Strona informacyjna systemu EMAS w Polsce

<http://www.emas.mos.gov.pl>

Strona internetowa programu „Menadżer Środowiska”

<http://www.eko-spec.pl/>

Strona internetowa EMAS

<http://www.emas.mos.gov.pl/>

Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP) jest agencją rządową podlegającą Ministrowi właściwemu ds. gospodarki. Powstała na mocy ustawy z 9 listopada 2000 roku. Zadaniem Agencji jest zarządzanie funduszami z budżetu państwa i Unii Europejskiej, przeznaczonymi na wspieranie przedsiębiorczości i innowacyjności oraz rozwój zasobów ludzkich.

Od ponad dekady PARP wspiera przedsiębiorców w realizacji konkurencyjnych i innowacyjnych przedsięwzięć. Celem działania Agencji jest realizacja programów rozwoju gospodarki wspierających działalność innowacyjną i badawczą małych i średnich przedsiębiorstw (MSP), rozwój regionalny, wzrost eksportu, rozwój zasobów ludzkich oraz wykorzystywanie nowych technologii.

Misją PARP jest tworzenie korzystnych warunków dla zrównoważonego rozwoju polskiej gospodarki poprzez wspieranie innowacyjności i aktywności międzynarodowej przedsiębiorstw oraz promocja przyjaznych środowisku form produkcji i konsumpcji.

W perspektywie finansowej obejmującej lata 2007-2013 Agencja jest odpowiedzialna za wdrażanie działań w ramach trzech programów operacyjnych **Innowacyjna Gospodarka, Kapitał Ludzki i Rozwój Polski Wschodniej**.

Jednym z priorytetów Agencji jest promowanie postaw innowacyjnych oraz zachęcanie przedsiębiorców do stosowania nowoczesnych technologii w swoich firmach. W tym celu Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości prowadzi portal internetowy poświęcony tematyce innowacyjnej **www.pi.gov.pl**, a także corocznie organizuje konkurs **Polski Produkt Przyszłości**. Przedstawiciele MSP mogą w ramach **Klubu Innowacyjnych Przedsiębiorstw** uczestniczyć w cyklicznych spotkaniach. Celem portalu edukacyjnego **Akademia PARP** (www.akademiarparp.gov.pl) jest upowszechnienie wśród mikro, małych i średnich firm dostępu do wiedzy biznesowej w formie e-learningu. Za pośrednictwem strony internetowej **web.gov.pl** PARP wspiera rozwój e-biznesu. W Agencji działa ośrodek sieci **Enterprise Europe Network**, który oferuje przedsiębiorcom informacje z zakresu prawa Unii Europejskiej oraz zasad prowadzenia działalności gospodarczej na Wspólnym Rynku.

PARP jest inicjatorem utworzenia **Krajowego Systemu Usług**, który pomaga w zakładaniu i rozwijaniu działalności gospodarczej. W ponad 150 ośrodkach KSU (w tym: Punktach Konsultacyjnych KSU, Krajowej Sieci Innowacji KSU, funduszach pożyczkowych i poręczeniowych współpracujących w ramach KSU) na terenie całej Polski przedsiębiorcy i osoby rozpoczynające działalność gospodarczą mogą uzyskać informacje, porady i szkolenia z zakresu prowadzenia działalności gospodarczej, a także uzyskać pożyczkę lub poręczenie. PARP prowadzi również portal KSU: **www.ksu.parp.gov.pl**. Partnerami regionalnymi PARP we wdrażaniu wybranych działań są **Regionalne Instytucje Finansujące** (RIF).